අභිධම්මපිටකෙ

විභඞ්ග-මූලටීකා

ධම්මවිචය

පටුන_Toc382420972

6. පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගො...............109

12. ඣානවිභඞ්ගො..............227

13. අප්පමඤ්ඤාවිභඞ්ගො...............241

14. සික්ඛාපදවිභඞ්ගො...............243

15. පටිසම්භිදාවිභඞ්ගො...........245

16. ඤාණවිභඞ්ගො.............252

17. ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගො...........274

18. ධම්මහදයවිභඞ්ගො............292

"ධම්මා සුතා ධාතා වචසා පරිචිතා මනසානුපෙක්ඛිතා දිට්ඨියා සුප්පටිවිද්ධා."

(මහා සුඤ්ඤත සුත්තං; මජ්ඣිම නිකායො, උපරිපණ්ණාසකො, සුඤ්ඤත වග්ගො.)

පටුන සංස්කරණය - භික්ඛු ධම්මවිහාරි

(ඡට්ඨ සංගායනා ත්‍රිපිටක වැඩසටහනින් උපුටා සකසන ලදී)

පටුන

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

විභඞ්ග-මූලටීකා

1. ඛන්ධවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

චතුසච්චදසොති චත්තාරි සච්චානි සමාහටානි චතුසච්චං, චතුසච්චං පස්සීති චතුසච්චදසො. සතිපි සාවකානං පච්චෙකබුද්ධානඤ්ච චතුසච්චදස්සනභාවෙ අනඤ්ඤපුබ්බකත්තා භගවතො චතුසච්චදස්සනස්ස තත්ථ ච සබ්බඤ්ඤුතාය දසබලෙසු ච වසීභාවස්ස පත්තිතො පරසන්තානෙසු ච පසාරිතභාවෙන සුපාකටත්තා භගවාව විසෙසෙන ''චතුසච්චදසො''ති ථොමනං අරහතීති. නාථතීති නාථො, වෙනෙය්‍යානං හිතසුඛං ආසීසති පත්ථෙති, පරසන්තානගතං වා කිලෙසබ්‍යසනං උපතාපෙති, ''සාධු, භික්ඛවෙ, භික්ඛු කාලෙන කාලං අත්තසම්පත්තිං පච්චවෙක්ඛිතා''තිආදිනා (අ. නි. 8.7) වා තං තං හිතපටිපත්තිං යාචතීති අත්ථො. පරමෙන චිත්තිස්සරියෙන සමන්නාගතො, සබ්බසත්තෙ වා ගුණෙහි ඊසති අභිභවතීති පරමිස්සරො භගවා ''නාථො''ති වුච්චති. ''සද්ධම්මෙ ගාරවං කත්වා කරිස්සාමී''ති සොතබ්බභාවෙ කාරණං වත්වා පුන සවනෙ නියොජෙන්තො ආහ ''තං සුණාථ සමාහිතා''ති. ''පොරාණට්ඨකථානයං විගාහිත්වා කරිස්සාමී''ති වා එතෙන සක්කච්චසවනෙ ච කාරණං වත්වා තත්ථ නියොජෙන්තො ආහ ''සද්ධම්මෙ ගාරවං කත්වා තං සුණාථා''ති.

එත්ථ ච ''චතුසච්චදසො''ති වචනං ථොමනමෙව චතුප්පභෙදාය දෙසනාය සමානගණනදස්සනගුණෙන, ''අට්ඨාරසහි බුද්ධධම්මෙහි උපෙතො''ති ච අට්ඨාරසප්පභෙදාය දෙසනාය සමානගණනගුණෙහීති

දට්ඨබ්බං. යථාවුත්තෙන වා නිරතිසයෙන චතුසච්චදස්සනෙන භගවා චතුධා ධම්මසඞ්ගණිං දෙසෙතුං සමත්ථො අහොසි, අට්ඨාරසබුද්ධධම්මසමන්නාගමෙන අට්ඨාරසධා විභඞ්ගන්ති යථාවුත්තදෙසනාසමත්ථතාසම්පාදකගුණනිදස්සනමෙතං ''චතුසච්චදසො උපෙතො බුද්ධධම්මෙහි අට්ඨාරසහී''ති. තෙන යථාවුත්තාය දෙසනාය සබ්බඤ්ඤුභාසිතත්තා අවිපරීතතං දස්සෙන්තො තත්ථ සත්තෙ උග්ගහාදීසු නියොජෙති, නිට්ඨානගමනඤ්ච අත්තනො වායාමං දස්සෙන්තො අට්ඨකථාසවනෙ ච ආදරං උප්පාදයති, යථාවුත්තගුණරහිතෙන අසබ්බඤ්ඤුනා දෙසෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතං ධම්මසඞ්ගණිවිභඞ්ගප්පකරණානං දස්සෙන්තො තත්ථ තදට්ඨකථාය ච සාතිසයං ගාරවං ජනයති, බුද්ධාදීනඤ්ච රතනානං සම්මාසම්බුද්ධතාදිගුණෙ විභාවෙති.

තත්ථ චත්තාරි සච්චානි පාකටානෙව, අට්ඨාරස පන බුද්ධධම්මා එවං වෙදිතබ්බා – ''අතීතංසෙ බුද්ධස්ස භගවතො අප්පටිහතං ඤාණං, අනාගතංසෙ...පෙ.... පච්චුප්පන්නංසෙ...පෙ.... ඉමෙහි තීහි ධම්මෙහි සමන්නාගතස්ස බුද්ධස්ස භගවතො සබ්බං කායකම්මං ඤාණපුබ්බඞ්ගමං ඤාණානුපරිවත්තං, සබ්බං වචීකම්මං...පෙ.... සබ්බං මනොකම්මං...පෙ.... ඉමෙහි ඡහි ධම්මෙහි සමන්නාගතස්ස බුද්ධස්ස භගවතො නත්ථි ඡන්දස්ස හානි, නත්ථි ධම්මදෙසනාය, නත්ථි වීරියස්ස, නත්ථි සමාධිස්ස, නත්ථි පඤ්ඤාය, නත්ථි විමුත්තියා හානි. ඉමෙහි ද්වාදසහි ධම්මෙහි සමන්නාගතස්ස බුද්ධස්ස භගවතො නත්ථි දවා, නත්ථි රවා, නත්ථි අඵුටං, නත්ථි වෙගායිතත්තං, නත්ථි අබ්‍යාවටමනො, නත්ථි අප්පටිසඞ්ඛානුපෙක්ඛා''ති.

තත්ථ නත්ථි දවාති ඛිඩ්ඩාධිප්පායෙන කිරියා නත්ථි. නත්ථි රවාති සහසා කිරියා නත්ථි. නත්ථි අඵුටන්ති ඤාණෙන අඵුසිතං නත්ථි. නත්ථි වෙගායිතත්තන්ති තුරිතකිරියා නත්ථි.

නත්ථි අබ්‍යාවටමනොති නිරත්ථකො චිත්තසමුදාචාරො නත්ථි. නත්ථි අප්පටිසඞ්ඛානුපෙක්ඛාති අඤ්ඤාණුපෙක්ඛා නත්ථි. කත්ථචි පන ''නත්ථි ධම්මදෙසනාය හානී''ති අලිඛිත්වා ''නත්ථි ඡන්දස්ස හානි, නත්ථි වීරියස්ස, නත්ථි සත්තියා''ති ලිඛන්ති.

1. ධම්මසඞ්ගහෙ ධම්මෙ කුසලාදිකෙ තිකදුකෙහි සඞ්ගහෙත්වා තෙ එව ධම්මෙ සුත්තන්තෙ ඛන්ධාදිවසෙන වුත්තෙ විභජිතුං විභඞ්ගප්පකරණං වුත්තං. තත්ථ සඞ්ඛෙපෙන වුත්තානං ඛන්ධාදීනං විභජනං විභඞ්ගො. සො සො විභඞ්ගො පකතො අධිකතො යස්සා පාළියා, සා ''විභඞ්ගප්පකරණ''න්ති වුච්චති. අධිකතොති ච වත්තබ්බභාවෙන පරිග්ගහිතොති අත්ථො. තත්ථ විභඞ්ගප්පකරණස්ස ආදිභූතෙ ඛන්ධවිභඞ්ගෙ ''පඤ්චක්ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො''ති ඉදං සුත්තන්තභාජනීයං නාම. නනු න එත්තකමෙව සුත්තන්තභාජනීයන්ති? සච්චං, ඉති-සද්දෙන පන ආදි-සද්දත්ථජොතකෙන පකාරත්ථජොතකෙන වා සබ්බං සුත්තන්තභාජනීයං සඞ්ගහෙත්වා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති එවමාදි එවංපකාරං වා ඉදං සුත්තන්තභාජනීයන්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා එකදෙසෙන සමුදායං නිදස්සෙති පබ්බතසමුද්දාදිනිදස්සකො විය. තත්ථ නිබ්බානවජ්ජානං සබ්බධම්මානං සඞ්ගාහකත්තා සබ්බසඞ්ගාහකෙහි ච ආයතනාදීහි අප්පකතරපදත්තා ඛන්ධානං ඛන්ධවිභඞ්ගො ආදිම්හි වුත්තො.

න තතො හෙට්ඨාති රූපාදීනං වෙදයිතාදිසභාවත්තාභාවා යස්මිං සභාවෙ අතීතාදයො රාසී කත්වා වත්තබ්බා, තස්ස රුප්පනාදිතො අඤ්ඤස්සාභාවා ච හෙට්ඨා ගණනෙසු සඞ්ඛතධම්මානං අනිට්ඨානං සාවසෙසභාවං, න හෙට්ඨා ගණනමත්තාභාවං සන්ධාය වුත්තං. ඡට්ඨස්ස පන ඛන්ධස්ස අභාවා ''න උද්ධ''න්ති ආහ. න හි සවිභාගධම්මෙහි නිස්සටස්ස අතීතාදිභාවරහිතස්ස එකස්ස නිබ්බානස්ස රාසට්ඨො

අත්ථීති. ''රාසිම්හී''ති සද්දත්ථසහිතං ඛන්ධ-සද්දස්ස විසයං දස්සෙති. ''ගුණෙ පණ්ණත්තියං රුළ්හිය''න්ති විසයමෙව ඛන්ධ-සද්දස්ස දස්සෙති, න සද්දත්ථං. ලොකියලොකුත්තරභෙදඤ්හි සීලාදිගුණං නිප්පදෙසෙන ගහෙත්වා පවත්තමානො ඛන්ධ-සද්දො සීලාදිගුණවිසිට්ඨං රාසට්ඨං දීපෙතීති. කෙචි පන ''ගුණට්ඨො එත්ථ ඛන්ධට්ඨො''ති වදන්ති. දාරුක්ඛන්ධොති එත්ථ පන න ඛන්ධ-සද්දො පඤ්ඤත්ති-සද්දස්ස අත්ථෙ වත්තති, තාදිසෙ පන පුඤ්ජායතෙ දාරුම්හි දාරුක්ඛන්ධොති පඤ්ඤත්ති හොතීති පඤ්ඤත්තියං නිපතතීති වුත්තං. තථා එකස්මිම්පි විඤ්ඤාණෙ පවත්තො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති ඛන්ධ-සද්දො න රුළ්හී-සද්දස්ස අත්ථං වදති, සමුදායෙ පන නිරුළ්හො ඛන්ධ-සද්දො තදෙකදෙසෙ පවත්තමානො තාය එව රුළ්හියා පවත්තතීති ඛන්ධ-සද්දො රුළ්හියං නිපතතීති වුත්තං.

රාසිතො ගුණතොති සබ්බත්ථ නිස්සක්කවචනං විසයස්සෙව ඛන්ධ-සද්දප්පවත්තියා කාරණභාවං සන්ධාය කතන්ති වෙදිතබ්බං. ''රාසිතො''ති ඉමමත්ථං සද්දත්ථවසෙනපි නියමෙත්වා දස්සෙතුං ''අයඤ්හි ඛන්ධට්ඨො නාම පිණ්ඩට්ඨො''තිආදිමාහ. කොට්ඨාසට්ඨෙ ඛන්ධට්ඨෙ ඡට්ඨෙනපි ඛන්ධෙන භවිතබ්බං. නිබ්බානම්පි හි ඡට්ඨො කොට්ඨාසොති. තස්මා ''ඛන්ධට්ඨො නාම රාසට්ඨො''ති යුත්තං. යෙසං වා අතීතාදිවසෙන භෙදො අත්ථි, තෙසං රුප්පනාදිලක්ඛණවසෙන තංතංකොට්ඨාසතා වුච්චතීති භෙදරහිතස්ස නිබ්බානස්ස කොට්ඨාසට්ඨෙන ච ඛන්ධභාවො න වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

එත්තාවතාති උද්දෙසමත්තෙනාති අත්ථො. චත්තාරො ච මහාභූතා...පෙ.... රූපන්ති එවං විභත්තො. කත්ථාති චෙ? එකාදසසු ඔකාසෙසු. ඉති-සද්දෙන නිදස්සනත්ථෙන සබ්බො විභජනනයො දස්සිතො. ඉදඤ්ච විභජනං ඔළාරිකාදීසු චක්ඛායතනන්තිආදිවිභජනඤ්ච යථාසම්භවං එකාදසසු

ඔකාසෙසු යොජෙතබ්බං, එවං වෙදනාක්ඛන්ධාදීසුපි. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො පන එකාදසොකාසෙසු පුරිමෙ ඔකාසපඤ්චකෙ ''චක්ඛුවිඤ්ඤාණං...පෙ.... මනොවිඤ්ඤාණ''න්ති ඡවිඤ්ඤාණකායවිසෙසෙන විභත්තො, න තත්ථ මනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතූති විභජනං අත්ථි. තං පන ද්වයං මනොවිඤ්ඤාණන්ති වුත්තන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං අට්ඨකථායං ''මනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතූ''ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

එවං පාළිනයෙන පඤ්චසු ඛන්ධෙසු ධම්මපරිච්ඡෙදං දස්සෙත්වා පුන අඤ්ඤෙන පකාරෙන දස්සෙතුං ''අපිචා''තිආදිමාහ. එත්ථාති එතස්මිං ඛන්ධනිද්දෙසෙ.

1. රූපක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

2. යං කිඤ්චීති එත්ථ යන්ති සාමඤ්ඤෙන අනියමනිදස්සනං, කිඤ්චීති පකාරන්තරභෙදං ආමසිත්වා අනියමනිදස්සනං. උභයෙනපි අතීතං වා...පෙ.... සන්තිකෙ වා අප්පං වා බහුං වා යාදිසං වා තාදිසං වා යං කිඤ්චීති නපුංසකනිද්දෙසාරහං සබ්බං බ්‍යාපෙත්වා සඞ්ගණ්හාතීති අඤ්ඤෙසුපි නපුංසකනිද්දෙසාරහෙසු පසඞ්ගං දිස්වා තස්ස අධිප්පෙතත්ථං අතිච්ච පවත්තිතො අතිප්පසඞ්ගස්ස නියමනත්ථං ''රූප''න්ති ආහ. යංකිඤ්චීති සනිපාතං යං-සද්දං කිං-සද්දඤ්ච අනියමෙකත්ථදීපනවසෙන එකං පදන්ති ගහෙත්වා ''පදද්වයෙනපී''ති වුත්තං.

කිඤ්ච, භික්ඛවෙ, රූපං වදෙථාති තුම්හෙපි රූපං රූපන්ති වදෙථ, තං කෙන කාරණෙන වදෙථාති අත්ථො, අථ වා කෙන කාරණෙන රූපං, තං කාරණං වදෙථාති අත්ථො. අථෙතෙසු භික්ඛූසු තුණ්හීභූතෙසු භගවා ආහ ''රුප්පතීති ඛො''තිආදි.

භිජ්ජතීති සීතාදිසන්නිපාතෙ විසදිසසන්තානුප්පත්තිදස්සනතො පුරිමසන්තානස්ස භෙදං

සන්ධායාහ. භෙදො ච විසදිසතාවිකාරාපත්තීති භිජ්ජතීති විකාරං ආපජ්ජතීති අත්ථො. විකාරාපත්ති ච සීතාදිසන්නිපාතෙ විසදිසරූපුප්පත්තියෙව. අරූපක්ඛන්ධානං පන අතිලහුපරිවත්තිතො යථා රූපධම්මානං ඨිතික්ඛණෙ සීතාදීහි සමාගමො හොති, යෙන තත්ථ උතුනො ඨිතිප්පත්තස්ස පුරිමසදිසසන්තානුප්පාදනසමත්ථතා න හොති ආහාරාදිකස්ස වා, එවං අඤ්ඤෙහි සමාගමො නත්ථි. සඞ්ඝට්ටනෙන ච විකාරාපත්තියං රුප්පන-සද්දො නිරුළ්හො, තස්මා අරූපධම්මානං සඞ්ඝට්ටනවිරහිතත්තා රූපධම්මානං විය පාකටස්ස විකාරස්ස අභාවතො ච ''රුප්පන්තී''ති ''රුප්පනලක්ඛණා''ති ච න වුච්චන්ති. ජිඝච්ඡාපිපාසාහි රුප්පනඤ්ච උදරග්ගිසන්නිපාතෙන හොතීති දට්ඨබ්බං. එත්ථ ච කුප්පතීති එතෙන කත්තුඅත්ථෙ රූපපදසිද්ධිං දස්සෙති, ඝට්ටීයති පීළීයතීති එතෙහි කම්මත්ථෙ. කොපාදිකිරියායෙව හි රුප්පනකිරියාති. සො පන කත්තුභූතො කම්මභූතො ච අත්ථො භිජ්ජමානො හොතීති ඉමස්සත්ථස්ස දස්සනත්ථං ''භිජ්ජතීති අත්ථො''ති වුත්තං. අථ වා රුප්පතීති රූපන්ති කම්මකත්තුත්ථෙ රූපපදසිද්ධි වුත්තා. විකාරො හි රුප්පනන්ති. තෙනෙව ''භිජ්ජතීති අත්ථො''ති කම්මකත්තුත්ථෙන භිජ්ජති-සද්දෙන අත්ථං දස්සෙති. යං පන රුප්පති භිජ්ජති, තං යස්මා කුප්පති ඝට්ටීයති පීළීයති, තස්මා එතෙහි ච පදෙහි පදත්ථො පාකටො කතොති. ''කෙනට්ඨෙනා''ති පුච්ඡාසභාගවසෙන ''රුප්පනට්ඨෙනා''ති වුත්තං. න කෙවලං සද්දත්ථොයෙව රුප්පනං, තස්ස පනත්ථස්ස ලක්ඛණඤ්ච හොතීති අත්ථලක්ඛණවසෙන ''රුප්පනලක්ඛණෙන රූපන්තිපි වත්තුං වට්ටතී''ති ආහ.

ජිඝච්ඡාපත්වාති මුච්ඡාපත්තියා මුච්ඡිත්වා අඞ්ගපච්චඞ්ගානං ඡෙදනවසෙන වා ජිඝච්ඡිත්වා. අච්චන්තඛාරෙන සීතොදකෙනාති අතිසීතභාවමෙව සන්ධාය අච්චන්තඛාරතා වුත්තා සියා. න හි තං කප්පසණ්ඨානං උදකං සම්පත්තිකරං පථවීසන්ධාරකං

කප්පවිනාසඋදකං විය ඛාරං භවිතුං අරහති. තථා හි සති පථවී විලීයෙය්‍යාති. අවීචිමහානිරයෙති සඋස්සදං අවීචිනිරයං වුත්තං. තෙනෙව ''තත්ථ හී''තිආදි වුත්තං. පෙත්ති...පෙ.... න හොන්තීති එවංවිධාපි සත්තා අත්ථීති අධිප්පායො එවංවිධායෙව හොන්තීති නියමාභාවතො. එවං කාලකඤ්ජිකාදීසුපීති. සරන්තා ගච්ඡන්තීති සරීසප-සද්දස්ස අත්ථං වදති.

අභිසඞ්ඛිපිත්වාති එත්ථ සමූහං කත්වාතිපි අත්ථො. එතෙන සබ්බං රූපං...පෙ.... දස්සිතං හොතීති එතෙන රූපක්ඛන්ධ-සද්දස්ස සමානාධිකරණසමාසභාවං දස්සෙති. තෙනෙවාහ ''න හි රූපතො...පෙ.... අත්ථී''ති.

3. පක්ඛිපිත්වාති එත්ථ එකාදසොකාසෙසු රූපං පක්ඛිපිත්වාති අත්ථො. න හි තත්ථ මාතිකංයෙව පක්ඛිපිත්වා මාතිකා ඨපිතා, අථ ඛො පකරණප්පත්තං රූපන්ති.

අපරො නයො...පෙ.... එත්ථෙව ගණනං ගතන්ති එතෙන අතීතංසෙනාති භුම්මත්ථෙ කරණවචනන්ති දස්සෙති. යෙන පකාරෙන ගණනං ගතං, තං දස්සෙතුං ''චත්තාරො ච මහාභූතා''තිආදි වුත්තන්ති ඉමස්මිං අත්ථෙ සති මහාභූතුපාදායරූපභාවො අතීතකොට්ඨාසෙ ගණනස්ස කාරණන්ති ආපජ්ජති. න හි අතීතංසානං වෙදනාදීනං නිවත්තනත්ථං ඉදං වචනං ''යං රූප''න්ති එතෙනෙව තෙසං නිවත්තිතත්තා, නාපි රූපස්ස අඤ්ඤප්පකාරනිවත්තනත්ථං සබ්බප්පකාරස්ස තත්ථ ගණිතත්තා, න ච අනාගතපච්චුප්පන්නාකාරනිවත්තනත්ථං අතීතංසවචනෙන තංනිවත්තනතොති. අථ පන යං අතීතංසෙන ගණිතං, තං චත්තාරො ච...පෙ.... රූපන්ති එවං ගණිතන්ති අයමත්ථො අධිප්පෙතො, එවං සති ගණනන්තරදස්සනං ඉදං සියා, න අතීතංසෙන ගණිතප්පකාරදස්සනං, තංදස්සනෙ පන සති භූතුපාදායරූපප්පකාරෙන අතීතංසෙ ගණිතං තංසභාවත්තාති ආපන්නමෙව හොති, න ච එවංසභාවතා

අතීතංසෙ ගණිතතාය කාරණං භවිතුං අරහති එවංසභාවස්සෙව පච්චුප්පන්නානාගතෙසු ගණිතත්තා සුඛාදිසභාවස්ස ච අතීතංසෙ ගණිතත්තා, තස්මා පුරිමනයො එව යුත්තො. අජ්ඣත්තබහිද්ධානිද්දෙසෙසුපි තාදිසො එවත්ථො ලබ්භතීති.

සුත්තන්තපරියායතොති පරියායදෙසනත්තා සුත්තස්ස වුත්තං. අභිධම්මනිද්දෙසතොති නිප්පරියායදෙසනත්තා අභිධම්මස්ස නිච්ඡයෙන දෙසො නිද්දෙසොති කත්වා වුත්තං. කිඤ්චාපීතිආදීසු අයමධිප්පායො – සුත්තන්තභාජනීයත්තා යථා ''අතීතං නන්වාගමෙය්‍යා''තිආදීසු අද්ධානවසෙන අතීතාදිභාවොව වුත්තො, තථා ඉධාපි නිද්දිසිතබ්බො (ම. නි. 3.272, 275; අප. ථෙර 2.55.244) සියා. එවං සන්තෙපි සුත්තන්තභාජනීයම්පි අභිධම්මදෙසනායෙව සුත්තන්තෙ වුත්තධම්මෙ විවිනිත්වා විභජනවසෙන පවත්තාති අභිධම්මනිද්දෙසෙනෙව අතීතාදිභාවො නිද්දිට්ඨොති.

අද්ධාසන්තතිසමයඛණවසෙනාති එත්ථ චුතිපටිසන්ධිපරිච්ඡින්නෙ කාලෙ අද්ධා-සද්දො වත්තතීති ''අහොසිං නු ඛො අහමතීතමද්ධාන''න්තිආදිසුත්තවසෙන (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) විඤ්ඤායති. ''තයොමෙ, භික්ඛවෙ, අද්ධා. කතමෙ තයො? අතීතො අද්ධා, අනාගතො අද්ධා, පච්චුප්පන්නො අද්ධා''ති (ඉතිවු. 63; දී. නි. 3.305) එත්ථ පන පරමත්ථතො පරිච්ඡිජ්ජමානො අද්ධා නිරුත්තිපථසුත්තවසෙන (සං. නි. 3.62) ඛණපරිච්ඡින්නො යුත්තො. තත්ථ හි ''යං, භික්ඛවෙ, රූපං ජාතං පාතුභූතං, 'අත්ථී'ති තස්ස සඞ්ඛා''ති (සං. නි. 3.62) විජ්ජමානස්ස පච්චුප්පන්නතා තතො පුබ්බෙ පච්ඡා ච අතීතානාගතතා වුත්තාති. යෙභුය්‍යෙන පන චුතිපටිසන්ධිපරිච්ඡින්නො (දී. නි. 3.305; ඉතිවු. 63) සුත්තෙසු අතීතාදිකො අද්ධා වුත්තොති සො එව ඉධාපි ''අද්ධාවසෙනා''ති වුත්තො. සීතං සීතස්ස සභාගො, තථා උණ්හං උණ්හස්ස. යං පන සීතං උණ්හං වා සරීරෙ

සන්නිපතිතං සන්තානවසෙන පවත්තමානං අනූනං අනධිකං එකාකාරං, තං එකො උතූති වුච්චති. සභාගඋතුනො අනෙකන්තසභාවතො එකගහණං කතං, එවං ආහාරෙපි. එකවීථිඑකජවනසමුට්ඨානන්ති පඤ්චඡට්ඨද්වාරවසෙන වුත්තං. සන්තතිසමයකථා විපස්සකානං උපකාරත්ථාය අට්ඨකථාසු කථිතා.

නිට්ඨිතහෙතුපච්චයකිච්චං, නිට්ඨිතහෙතුකිච්චමනිට්ඨිතපච්චයකිච්චං, උභයකිච්චමසම්පත්තං, සකිච්චක්ඛණෙ පච්චුප්පන්නං. ජනකො හෙතු, උපත්ථම්භකො පච්චයො, තෙසං උප්පාදනං උපත්ථම්භනඤ්ච කිච්චං. යථා බීජස්ස අඞ්කුරුප්පාදනං පථවීආදීනඤ්ච තදුපත්ථම්භනං කම්මස්ස කටත්තාරූපවිපාකුප්පාදනං ආහාරාදීනං තදුපත්ථම්භනං, එවං එකෙකස්ස කලාපස්ස චිත්තුප්පාදස්ස ච ජනකානං කම්මානන්තරාදිපච්චයභූතානං උපත්ථම්භකානඤ්ච සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතානං කිච්චං යථාසම්භවං යොජෙතබ්බං. තත්ථ උප්පාදක්ඛණෙ හෙතුකිච්චං දට්ඨබ්බං, තීසුපි ඛණෙසු පච්චයකිච්චං. පථවීආදීනං සන්ධාරණාදිකං ඵස්සාදීනං ඵුසනාදිකඤ්ච අත්තනො අත්තනො කිච්චං සකිච්චං, තස්ස කරණක්ඛණො සකිච්චක්ඛණො. සහ වා කිච්චෙන සකිච්චං, යස්මිං ඛණෙ සකිච්චං රූපං වා අරූපං වා හොති, සො සකිච්චක්ඛණො, තස්මිං ඛණෙ පච්චුප්පන්නං.

6. එත්තකමෙවාති ''තෙසං තෙස''න්ති ඉමිනා ආමෙඩිතවචනෙන අභිබ්‍යාපනත්ථෙන වුත්තත්ථමෙව. ''අපරස්ස අපරස්සා''ති දීපනං අපරදීපනං. පරියෙසතූති එතෙන පරියෙසනාය අනිට්ඨානාමනිවත්තනස්ස අකාරණභාවං දස්සෙති. කම්මදොසෙන හි චිත්තවිපල්ලාසදොසෙන ච ගූථභක්ඛපාණාදයො උම්මත්තකාදයො ච පරියෙසෙය්‍යුං දිට්ඨිවිපල්ලාසෙන ච යොනකාදයො න ආරම්මණස්ස

පරියෙසිතබ්බසභාවත්තා, අපරියෙසිතබ්බසභාවත්තා පන එතස්ස අනිට්ඨම්ච්චෙව නාමන්ති අත්ථො.

සම්පත්තිවිරහතොති රූපාදීනං දෙවමනුස්සසම්පත්තිභවෙ කුසලකම්මඵලතා සමිද්ධසොභනතා ච සම්පත්ති, තබ්බිරහතොති අත්ථො. තතො එව තං න පරියෙසිතබ්බන්ති. සොභනානි ච කානිචි හත්ථිරූපාදීනි අකුසලකම්මනිබ්බත්තානි න තෙසංයෙව හත්ථිආදීනං සුඛස්ස හෙතුභාවං ගච්ඡන්තීති තෙසං සඞ්ගණ්හනත්ථං ''අකන්ත''න්ති වුත්තං. තස්ස තස්සෙව හි සත්තස්ස අත්තනා කතෙන කුසලෙන නිබ්බත්තං සුඛස්ස පච්චයො හොති, අකුසලෙන නිබ්බත්තං දුක්ඛස්ස. තස්මා කම්මජානං ඉට්ඨානිට්ඨතා කම්මකාරකසත්තස්ස වසෙන යොජනාරහා සියා. අට්ඨකථායං පන ''කුසලකම්මජං අනිට්ඨං නාම නත්ථී''ති ඉදමෙව වුත්තං, න වුත්තං ''අකුසලකම්මජං ඉට්ඨං නාම නත්ථී''ති. තෙන අකුසලකම්මජම්පි සොභනං පරසත්තානං ඉට්ඨන්ති අනුඤ්ඤාතං භවිස්සති. කුසලකම්මජං පන සබ්බෙසං ඉට්ඨමෙවාති වදන්ති. තිරච්ඡානගතානං පන කෙසඤ්චි මනුස්සරූපං අමනාපං, යතො තෙ දිස්වාව පලායන්ති. මනුස්සා ච දෙවතාරූපං දිස්වා භායන්ති, තෙසම්පි විපාකවිඤ්ඤාණං තං රූපං ආරබ්භ කුසලවිපාකං උප්පජ්ජති, තාදිසස්ස පන පුඤ්ඤස්ස අභාවා න තෙසං තත්ථ අභිරති හොතීති අධිප්පායො. කුසලකම්මජස්ස පන අනිට්ඨස්සාභාවො විය අකුසලකම්මජස්ස සොභනස්ස ඉට්ඨස්ස අභාවො වත්තබ්බො. හත්ථිආදීනම්පි හි අකුසලකම්මජං මනුස්සානං අකුසලවිපාකස්සෙව ආරම්මණං, කුසලකම්මජං පන පවත්තෙ සමුට්ඨිතං කුසලවිපාකස්ස. ඉට්ඨාරම්මණෙන පන වොමිස්සකත්තා අප්පකං අකුසලකම්මජං බහුලං අකුසලවිපාකුප්පත්තියා කාරණං න භවිස්සතීති සක්කා වත්තුන්ති. විපාකං පන කත්ථචි න සක්කා වඤ්චෙතුන්ති විපාකවසෙන ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණවවත්ථානං

සුට්ඨු වුත්තං. තස්මා තං අනුගන්ත්වා සබ්බත්ථ ඉට්ඨානිට්ඨතා යොජෙතබ්බා.

අනිට්ඨා පඤ්ච කාමගුණාති කස්මා වුත්තං, නනු ''චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යානි රූපානි ඉට්ඨානී''ති (ම. නි. 1.166; 2.155; 3.190; සං. නි. 5.30) එවමාදිනා ඉට්ඨානෙව රූපාදීනි ''කාමගුණා''ති වුත්තානීති? කාමගුණසදිසෙසු කාමගුණවොහාරතො, සදිසතා ච රූපාදිභාවොයෙව, න ඉට්ඨතා. ''අනිට්ඨා''ති වා වචනෙන අකාමගුණතා දස්සිතාති කාමගුණවිසභාගා රූපාදයො ''කාමගුණා''ති වුත්තා අසිවෙ ''සිවා''ති වොහාරො විය. සබ්බානි වා ඉට්ඨානිට්ඨානි රූපාදීනි තණ්හාවත්ථුභාවතො කාමගුණායෙව. වුත්තඤ්හි ''රූපා ලොකෙ පියරූපං සාතරූප''න්තිආදි (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133; විභ. 203). අතිසයෙන පන කාමනීයත්තා සුත්තෙසු ''කාමගුණා''ති ඉට්ඨානි රූපාදීනි වුත්තානීති.

ද්වීසුපි හීනපණීතපදෙසු ''අකුසලකම්මජවසෙන කුසලකම්මජවසෙනා''ති වචනං ''තෙසං තෙසං සත්තාන''න්ති සත්තවසෙන නියමෙත්වා විභජිතත්තා, අයඤ්චත්ථො ''තෙසං තෙස''න්ති අවයවයොගෙ සාමිවචනං කත්වා වුත්තොති වෙදිතබ්බො. සත්තසන්තානපරියාපන්නෙසු කම්මජං විසිට්ඨන්ති ''කම්මජවසෙනා''ති වුත්තං. යදි පන තෙහි තෙහීති එතස්මිං අත්ථෙ තෙසං තෙසන්ති සාමිවචනං, විසයවිසයීසම්බන්ධෙ වා, න කම්මජවසෙනෙව රූපාදීනි විභත්තානි, සබ්බෙසං පන ඉන්ද්‍රියබද්ධානං වසෙන විභත්තානීති විඤ්ඤායන්ති. එත්ථ ච පාකටෙහි රූපාදීහි නයො දස්සිතොති චක්ඛාදීසුපි හීනපණීතතා යොජෙතබ්බා.

මනාපපරියන්තන්ති මනාපං පරියන්තං මරියාදාභූතං පඤ්චසු කාමගුණෙසු වදාමීති අත්ථො. කිං කාරණන්ති? යස්මා තෙ එකච්චස්ස මනාපා හොන්ති, එකච්චස්ස අමනාපා, යස්ස යෙව මනාපා, තස්ස තෙව පරමා, තස්මා තස්ස තස්ස

අජ්ඣාසයවසෙන කාමගුණානං පරමතා හොති, න තෙසංයෙව සභාවතො.

එවන්ති ඉමස්මිං සුත්තෙ වුත්තනයෙන. එකස්මිංයෙව අස්සාදනකුජ්ඣනතො ආරම්මණසභාවස්සෙව ඉට්ඨානිට්ඨාභාවතො අනිට්ඨං ''ඉට්ඨ''න්ති ගහණතො ච, ඉට්ඨං ''අනිට්ඨ''න්ති ගහණතො ච ඉට්ඨානිට්ඨං නාම පාටියෙක්කං පටිවිභත්තං නත්ථීති අත්ථො. සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන චාතිආදිනා නිබ්බානෙ විය අඤ්ඤෙසු ආරම්මණෙසු සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන ඉට්ඨානිට්ඨග්ගහණං හොති. පිත්තුම්මත්තාදීනං ඛීරසක්කරාදීසු දොසුස්සදසමුට්ඨිතසඤ්ඤාවිපල්ලාසවසෙන තිත්තගහණං වියාති ඉමමත්ථං සන්ධාය මනාපපරියන්තතා වුත්තාති දස්සෙති.

විභත්තං අත්ථීති ච වවත්ථිතං අත්ථීති අත්ථො, අට්ඨකථාචරියෙහි විභත්තං පකාසිතන්ති වා. තඤ්ච මජ්ඣිමකසත්තස්ස වසෙන වවත්ථිතං පකාසිතඤ්ච, අඤ්ඤෙසඤ්ච විපල්ලාසවසෙන ඉදං ඉට්ඨං අනිට්ඨඤ්ච හොතීති අධිප්පායො. එවං වවත්ථිතස්ස පනිට්ඨානිට්ඨස්ස අනිට්ඨං ඉට්ඨන්ති ච ගහණෙ න කෙවලං සඤ්ඤාවිපල්ලාසොව කාරණං, ධාතුක්ඛොභවසෙන ඉන්ද්‍රියවිකාරාපත්තිආදිනා කුසලාකුසලවිපාකුප්පත්තිහෙතුභාවොපීති සක්කා වත්තුං. තථා හි සීතුදකං ඝම්මාභිතත්තානං කුසලවිපාකස්ස කායවිඤ්ඤාණස්ස හෙතු හොති, සීතාභිභූතානං අකුසලවිපාකස්ස. තූලපිචුසම්ඵස්සො වණෙ දුක්ඛො නිවණෙ සුඛො, මුදුතරුණහත්ථසම්බාහනඤ්ච සුඛං උප්පාදෙති, තෙනෙව හත්ථෙන පහරණං දුක්ඛං, තස්මා විපාකවසෙන ආරම්මණවවත්ථානං යුත්තං.

කිඤ්චාපීතිආදිනා සතිපි සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙ බුද්ධරූපදස්සනාදීසු කුසලවිපාකස්සෙව ගූථදස්සනාදීසු ච අකුසලවිපාකස්ස උප්පත්තිං දස්සෙන්තො තෙන විපාකෙන ආරම්මණස්ස ඉට්ඨානිට්ඨතං දස්සෙති. විජ්ජමානෙපි සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙ ආරම්මණෙන විපාකනියමදස්සනං ආරම්මණනියමදස්සනත්ථමෙව කතන්ති.

අපිච ද්වාරවසෙනපීතිආදිනා ද්වාරන්තරෙ දුක්ඛස්ස සුඛස්ස ච පච්චයභූතස්ස ද්වාරන්තරෙ සුඛදුක්ඛවිපාකුප්පාදනතො විපාකෙන ආරම්මණනියමදස්සනෙන එකස්මිංයෙව ච ද්වාරෙ සමානස්සෙව මණිරතනාදිඵොට්ඨබ්බස්ස සණිකං ඵුසනෙ පොථනෙ ච සුඛදුක්ඛුප්පාදනතො විපාකවසෙන ඉට්ඨානිට්ඨතා දස්සිතාති විඤ්ඤායති.

හෙට්ඨිමනයොති මජ්ඣිමකසත්තස්ස විපාකස්ස ච වසෙන වවත්ථිතං ආරම්මණං ගහෙත්වා ''තෙසං තෙසං සත්තානං උඤ්ඤාත''න්ති (විභ. 6) ච ආදිනා වුත්තනයො. සම්මුතිමනාපන්ති මජ්ඣිමකසත්තස්ස විපාකස්ස ච වසෙන සම්මතං වවත්ථිතං මනාපං, තං පන සභාවෙනෙව වවත්ථිතන්ති අභින්දිතබ්බතොව න භින්දතීති අධිප්පායො. සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන නෙරයිකාදීහිපි පුග්ගලෙහි මනාපන්ති ගහිතං පුග්ගලමනාපං ''තං තං වා පනා''තිආදිනා භින්දති. වෙමානිකපෙතරූපම්පි අකුසලකම්මජත්තා කම්මකාරණාදිදුක්ඛවත්ථුභාවතො ච ''මනුස්සරූපතො හීන''න්ති වුත්තං.

7. ඔළාරිකරූපානං වත්ථාරම්මණපටිඝාතවසෙන සුපරිග්ගහිතතා, සුඛුමානං තථා අභාවතො දුප්පරිග්ගහිතතා ච යොජෙතබ්බා. දුප්පරිග්ගහට්ඨෙනෙව ලක්ඛණදුප්පටිවිජ්ඣනතා දට්ඨබ්බා. දසවිධන්ති ''දූරෙ''ති අවුත්තස්ස දස්සනත්ථං වුත්තං. වුත්තම්පි පන ඔකාසතො දූරෙ හොතියෙව.

හෙට්ඨිමනයොති ''ඉත්ථින්ද්‍රියං...පෙ.... ඉදං වුච්චති රූපං සන්තිකෙ''ති (විභ. 7) එවං ලක්ඛණතො ද්වාදසහත්ථවසෙන වවත්ථිතඔකාසතො ච දස්සෙත්වා නියාතිතනයො. සො ලක්ඛණොකාසවසෙන දූරසන්තිකෙන සහ ගහෙත්වා නියාතිතත්තා භින්දමානො මිස්සකං කරොන්තො ගතො. අථ වා භින්දමානොති සරූපදස්සනෙන ලක්ඛණතො යෙවාපනකෙන ඔකාසතොති එවං ලක්ඛණතො ඔකාසතො ච විසුං කරොන්තො ගතොති අත්ථො. අථ වා ලක්ඛණතො සන්තිකදූරානං ඔකාසතො දූරසන්තිකභාවකරණෙන සන්තිකභාවං භින්දිත්වා දූරභාවං, දූරභාවඤ්ච භින්දිත්වා සන්තිකභාවං කරොන්තො පවත්තොති ''භින්දමානො ගතො''ති වුත්තං. ඉධ පනාති ''තං තං වා පන රූපං උපාදාය උපාදායා''ති ඉධ පුරිමනයෙන ලක්ඛණතො දූරං ඔකාසතො සන්තිකභාවකරණෙන න භින්දති භගවා, න ච ඔකාසදූරතො විසුං කරණෙන, නාපි ඔකාසදූරෙන වොමිස්සකකරණෙනාති අත්ථො. කිං පන කරොතීති? ඔකාසතො දූරමෙව භින්දති. එත්ථ පන න පුබ්බෙ වුත්තනයෙන තිධා අත්ථො දට්ඨබ්බො. න හි ඔකාසතො දූරං ලක්ඛණතො සන්තිකං කරොති, ලක්ඛණතො වා විසුං තෙන වා වොමිස්සකන්ති. ඔකාසතො දූරස්ස පන ඔකාසතොව සන්තිකභාවකරණං ඉධ ''භෙදන''න්ති වෙදිතබ්බං. ඉධ පන න ලක්ඛණතො දූරං භින්දතීති එත්ථාපි වා න පුබ්බෙ වුත්තනයෙන තිධා භෙදස්ස අකරණං වුත්තං, ලක්ඛණතො සන්තිකදූරානං පන ලක්ඛණතො උපාදායුපාදාය දූරසන්තිකභාවො නත්ථීති ලක්ඛණතො දූරස්ස ලක්ඛණතොව සන්තිකභාවාකරණං ලක්ඛණතො දූරස්ස අභෙදනන්ති දට්ඨබ්බං. පුරිමනයො විය අයං නයො න හොතීති එත්තකමෙව හි එත්ථ දස්සෙතීති භින්දමානොති එත්ථ ච අඤ්ඤථා භෙදනං වුත්තං, භෙදනං ඉධ ච අඤ්ඤථා වුත්තන්ති.

රූපක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. වෙදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

8. චක්ඛාදයො පසාදා ඔළාරිකමනොමයත්තභාවපරියාපන්නා කායවොහාරං අරහන්තීති තබ්බත්ථුකා අදුක්ඛමසුඛා ''කායිකා''ති පරියායෙන වුත්තා, න කායපසාදවත්ථුකත්තා. න හි චක්ඛාදයො කායපසාදා හොන්තීති. සන්තතිවසෙන ඛණාදිවසෙන චාති එත්ථ අද්ධාසමයවසෙන අතීතාදිභාවස්ස අවචනං සුඛාදිවසෙන භින්නාය අතීතාදිභාවවචනතො. න හි සුඛායෙව අද්ධාවසෙන සමයවසෙන ච අතීතාදිකා හොති, තථා දුක්ඛා අදුක්ඛමසුඛා ච කායිකචෙතසිකාදිභාවෙන භින්නා. තෙන වෙදනාසමුදයො අද්ධාසමයවසෙන අතීතාදිභාවෙන වත්තබ්බතං අරහති සමුදායස්ස තෙහි පරිච්ඡින්දිතබ්බත්තා, වෙදනෙකදෙසා පන එත්ථ ගහිතාති තෙ සන්තතිඛණෙහි පරිච්ඡෙදං අරහන්ති තත්ථ තථාපරිච්ඡින්දිතබ්බානං ගහිතත්තාති. එකසන්තතියං පන සුඛාදිඅනෙකභෙදසබ්භාවෙන තෙසු යො භෙදො පරිච්ඡින්දිතබ්බභාවෙන ගහිතො, තස්ස එකප්පකාරස්ස පාකටස්ස පරිච්ඡෙදිකා තංසහිතද්වාරාලම්බනප්පවත්තා, අවිච්ඡෙදෙන තදුප්පාදකෙකවිධවිසයසමායොගප්පවත්තා ච සන්තති භවිතුං අරහතීති තස්ස භෙදන්තරං අනාමසිත්වා පරිච්ඡෙදකභාවෙන ගහණං කතං. ලහුපරිවත්තිනො වා ධම්මා පරිවත්තනෙනෙව පරිච්ඡෙදං අරහන්තීති සන්තතිඛණවසෙන පරිච්ඡෙදො වුත්තො. පුබ්බන්තාපරන්තමජ්ඣගතාති එතෙන හෙතුපච්චයකිච්චවසෙන වුත්තනයං දස්සෙති.

11. කිලෙසග්ගිසම්පයොගතො සදරථා. එතෙන සභාවතො ඔළාරිකතං දස්සෙති, දුක්ඛවිපාකට්ඨෙනාති එතෙන ඔළාරිකවිපාකනිප්ඵාදනෙන කිච්චතො. කම්මවෙගක්ඛිත්තා කම්මපටිබද්ධභූතා ච කායකම්මාදිබ්‍යාපාරවිරහතො නිරුස්සාහා විපාකා, සඋස්සාහා ච කිරියා අවිපාකා. සවිපාකා

ච සගබ්භා විය ඔළාරිකාති තබ්බිපක්ඛතො අවිපාකා සුඛුමාති වුත්තා.

අසාතට්ඨෙනාති අමධුරට්ඨෙන. තෙන සාතපටිපක්ඛං අනිට්ඨසභාවං දස්සෙති. දුක්ඛට්ඨෙනාති දුක්ඛමට්ඨෙන. තෙන දුක්ඛානං සන්තාපනකිච්චං දස්සෙති. ''යායං, භන්තෙ, අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා, සන්තස්මිං එසා පණීතෙ සුඛෙ වුත්තා භගවතා''ති (ම. නි. 2.88; සං. නි. 4.267) වචනතො අදුක්ඛමසුඛා එරණසභාවවිරහතො අසන්තානං කාමරාගපටිඝානුසයානං අනුසයනස්ස අට්ඨානත්තා සන්තා, සුඛෙ නිකන්තිං පරියාදාය අධිගන්තබ්බත්තා පධානභාවං නීතාති පණීතාති. තථා අනධිගන්තබ්බා ච කාමාවචරජාතිආදිසඞ්කරං අකත්වා සමානජාතියං ඤාණසම්පයුත්තවිප්පයුත්තාදිකෙ සමානභෙදෙ සුඛතො පණීතාති යොජෙතබ්බා. උපබ්රූහිතානං ධාතූනං පච්චයභාවෙන සුඛා ඛොභෙති විබාධිතානං පච්චයභාවෙන දුක්ඛා ච. උභයම්පි කායං බ්‍යාපෙන්තං විය උප්පජ්ජතීති එරති. මදයමානන්ති මදං කරොන්තං. ඡාදයමානන්ති ඉච්ඡං උප්පාදෙන්තං, අවත්ථරමානං වා. ඝම්මාභිතත්තස්ස සීතොදකඝටෙන ආසිත්තස්ස යථා කායො උපබ්රූහිතො හොති, එවං සුඛසමඞ්ගිනොපීති කත්වා ''ආසිඤ්චමානං වියා''ති වුත්තං. එකත්තනිමිත්තෙයෙවාති පථවීකසිණාදිකෙ එකසභාවෙ එව නිමිත්තෙ. චරතීති නානාවජ්ජනෙ ජවනෙ වෙදනා විය විප්ඵන්දනරහිතත්තා සුඛුමා.

අධිප්පායෙ අකුසලතාය අකොවිදො. කුසලත්තිකෙ...පෙ.... ආගතත්තාති ''කුසලාකුසලා වෙදනා ඔළාරිකා, අබ්‍යාකතා වෙදනා සුඛුමා''ති එවං ආගතත්තා. භූමන්තරභෙදෙ දස්සෙතුං ''යම්පී''තිආදි ආරද්ධං. ඉමිනා නීහාරෙනාති එතෙන ''කාමාවචරසුඛතො කාමාවචරුපෙක්ඛා සුඛුමා''තිආදිනා සභාවාදිභෙදෙන ච ඔළාරිකසුඛුමභාවං තත්‍ථ තත්‍ථෙව කථෙන්තො න භින්දතීති නයං දස්සෙති.

ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා කථිතා, තස්මා එකන්තපණීතෙ හීනපණීතානං උද්ධටත්තා එවමෙව එකන්තහීනෙ ච යථාසම්භවං හීනපණීතතා උද්ධරිතබ්බාති අනුඤ්ඤාතං හොතීති උභයත්ථ තදුද්ධරණෙ න කුක්කුච්චායිතබ්බන්ති අත්ථො.

අකුසලානං කුසලාදීහි සුඛුමත්තාභාවතො පාළියා ආගතස්ස අපරිවත්තනීයභාවෙන ''හෙට්ඨිමනයො න ඔලොකෙතබ්බො''ති වුත්තන්ති වදන්ති, තංතංවාපනවසෙන කථනෙපි පරිවත්තනං නත්ථීති න පරිවත්තනං සන්ධාය ''හෙට්ඨිමනයො න ඔලොකෙතබ්බො''ති වුත්තං, හෙට්ඨිමනයස්ස පන වුත්තත්තා අවුත්තනයං ගහෙත්වා ''තං තං වා පනා''ති වත්තුං යුත්තන්ති ''හෙට්ඨිමනයො න ඔලොකෙතබ්බො''ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බො. බහුවිපාකා අකුසලා දොසුස්සන්නතාය ඔළාරිකා, තථා අප්පවිපාකා කුසලා. මන්දදොසත්තා අප්පවිපාකා අකුසලා සුඛුමා, තථා බහුවිපාකා කුසලා ච. ඔළාරිකසුඛුමනිකන්තිවත්ථුභාවතො කාමාවචරාදීනං ඔළාරිකසුඛුමතා. සාපීති භාවනාමයාය භෙදනෙන දානමයසීලමයානඤ්ච පච්චෙකං භෙදනං නයතො දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං. සාපීති වා තිවිධාපීති යොජෙතබ්බං.

13. ජාතිආදිවසෙන අසමානකොට්ඨාසතා විසභාගට්ඨො. දුක්ඛවිපාකතාදිවසෙන අසදිසකිච්චතා, අසදිසසභාවතා වා විසංසට්ඨො, න අසම්පයොගො. යදි සියා, දූරවිපරියායෙන සන්තිකං හොතීති සංසට්ඨට්ඨෙන සන්තිකතා ආපජ්ජති, න ච වෙදනාය වෙදනාසම්පයොගො අත්ථි. සන්තිකපදවණ්ණනාය ච ''සභාගට්ඨෙන සරික්ඛට්ඨෙන වා''ති වක්ඛතීති වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො.

න දූරතො සන්තිකං උද්ධරිතබ්බන්ති කස්මා වුත්තං, කිං යථා සන්තිකතො අකුසලතො අකුසලා දූරෙති උද්ධරීයති, තථා තතො දූරතො කුසලතො කුසලා සන්තිකෙති උද්ධරිතුං න

සක්කාති? න සක්කා. තථා හි සති කුසලා කුසලාය සන්තිකෙති කත්වා සන්තිකතො සන්තිකතා එව උද්ධරිතා සියා, තථා ච සති සන්තිකසන්තිකතරතාවචනමෙව ආපජ්ජති, උපාදායුපාදාය දූරසන්තිකතාව ඉධ වුච්චති, තස්මා දූරතො දූරුද්ධරණං විය සන්තිකතො සන්තිකුද්ධරණඤ්ච න සක්කා කාතුං දූරදූරතරතාය විය සන්තිකසන්තිකතරතාය ච අනධිප්පෙතත්තා. අථ පන වදෙය්‍ය ''න කුසලා කුසලාය එව සන්තිකෙති උද්ධරිතබ්බා, අථ ඛො යතො සා දූරෙ, තස්සා අකුසලායා''ති, තඤ්ච නත්ථි. න හි අකුසලාය කුසලා කදාචි සන්තිකෙ අත්ථීති. අථාපි වදෙය්‍ය ''යා අකුසලා කුසලාය සන්තිකෙ, සා තතො දූරතො කුසලතො උද්ධරිතබ්බා''ති, තදපි නත්ථි. න හි කුසලෙ අකුසලා අත්ථි, යා තතො සන්තිකෙති උද්ධරියෙය්‍ය, තස්මා ඉධ වුත්තස්ස දූරස්ස දූරතො අච්චන්තවිසභාගත්තා දූරෙ සන්තිකං නත්ථීති න සක්කා දූරතො සන්තිකං උද්ධරිතුං, සන්තිකෙ පනිධ වුත්තෙ භින්නෙ තත්ථෙව දූරං ලබ්භතීති ආහ ''සන්තිකතො පන දූරං උද්ධරිතබ්බ''න්ති.

උපාදායුපාදාය දූරතො ච සන්තිකං න සක්කා උද්ධරිතුං. ලොභසහගතාය දොසසහගතා දූරෙ ලොභසහගතා සන්තිකෙති හි වුච්චමානෙ සන්තිකතොව සන්තිකං උද්ධරිතං හොති. තථා දොසසහගතාය ලොභසහගතා දූරෙ දොසසහගතා සන්තිකෙති එත්ථාපි සභාගතො සභාගන්තරස්ස උද්ධටත්තා, න ච සක්කා ''ලොභසහගතාය දොසසහගතා දූරෙ සා එව ච සන්තිකෙ''ති වත්තුං දොසසහගතාය සන්තිකභාවස්ස අකාරණත්තා, තස්මා විසභාගතා භෙදං අග්ගහෙත්වා න පවත්තතීති සභාගාබ්‍යාපකත්තා දූරතාය දූරතො සන්තිකුද්ධරණං න සක්කා කාතුං. න හි දොසසහගතා අකුසලසභාගං සබ්බං බ්‍යාපෙත්වා පවත්තතීති. සභාගතා පන භෙදං අන්තොගධං කත්වා පවත්තතීති විසභාගබ්‍යාපකත්තා සන්තිකතාය

සන්තිකතො දූරුද්ධරණං සක්කා කාතුං. අකුසලතා හි ලොභසහගතාදිසබ්බවිසභාගබ්‍යාපිකාති. තෙනාහ ''න දූරතො සන්තිකං උද්ධරිතබ්බ''න්තිආදි.

වෙදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සඤ්ඤාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

17. චක්ඛුසම්ඵස්සජා සඤ්ඤාති එත්ථ යදිපි වත්ථුතො ඵස්සස්ස නාමං ඵස්සතො ච සඤ්ඤාය, වත්ථුවිසිට්ඨඵස්සෙන පන විසිට්ඨසඤ්ඤා වත්ථුනා ච විසිට්ඨා හොති ඵස්සස්ස විය තස්සාපි තබ්බත්ථුකත්තාති ''වත්ථුතො නාම''න්ති වුත්තං. පටිඝසම්ඵස්සජා සඤ්ඤාති එත්ථාපි යථා ඵස්සො වත්ථාරම්මණපටිඝට්ටනෙන උප්පන්නො, තථා තතො ජාතසඤ්ඤාපීති ''වත්ථාරම්මණතො නාම''න්ති වුත්තං. එත්ථ ච පටිඝජො සම්ඵස්සො, පටිඝවිඤ්ඤෙය්‍යො වා සම්ඵස්සො පටිඝසම්ඵස්සොති උත්තරපදලොපං කත්වා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

විඤ්ඤෙය්‍යභාවෙ වචනං අධිකිච්ච පවත්තා, වචනාධීනා වා අරූපක්ඛන්ධා, අධිවචනං වා එතෙසං පකාසනං අත්ථීති ''අධිවචනා''ති වුච්චන්ති, තතොජො සම්ඵස්සො අධිවචනසම්ඵස්සො, සම්ඵස්සොයෙව වා යථාවුත්තෙහි අත්ථෙහි අධිවචනො ච සම්ඵස්සො චාති අධිවචනසම්ඵස්සො, අධිවචනවිඤ්ඤෙය්‍යො වා සම්ඵස්සො අධිවචනසම්ඵස්සො, තතො තස්මිං වා ජාතා අධිවචනසම්ඵස්සජා. පඤ්චද්වාරිකසම්ඵස්සෙපි යථාවුත්තො අත්ථො සම්භවතීති තෙන පරියායෙන තතොජාපි සඤ්ඤා ''අධිවචනසම්ඵස්සජා''ති වුත්තා. යථා පන අඤ්ඤප්පකාරාසම්භවතො මනොසම්ඵස්සජා නිප්පරියායෙන ''අධිවචනසම්ඵස්සජා''ති වුච්චති, න එවං අයං පටිඝසම්ඵස්සජා ආවෙණිකප්පකාරන්තරසම්භවතොති අධිප්පායො.

යදි එවං චත්තාරො ඛන්ධාපි යථාවුත්තසම්ඵස්සතො ජාතත්තා ''අධිවචනසම්ඵස්සජා''ති වත්තුං යුත්තා, සඤ්ඤාව කස්මා එවං වුත්තාති? තිණ්ණං ඛන්ධානං අත්ථවසෙන අත්තනො පත්තම්පි නාමං යත්ථ පවත්තමානො අධිවචනසම්ඵස්සජ-සද්දො නිරුළ්හතාය ධම්මාභිලාපො හොති, තස්සා සඤ්ඤාය එව ආරොපෙත්වා සයං නිවත්තනං හොති. තෙනාහ ''තයො හි අරූපිනො ඛන්ධා''තිආදි. අථ වා සඤ්ඤාය පටිඝසම්ඵස්සජාති අඤ්ඤම්පි විසිට්ඨං නාමං අත්ථීති අධිවචනසම්ඵස්සජානාමං තිණ්ණංයෙව ඛන්ධානං භවිතුං අරහති. තෙ පන අත්තනො නාමං සඤ්ඤාය දත්වා නිවත්තාති ඉමමත්ථං සන්ධායාහ ''තයො හි අරූපිනො ඛන්ධා''තිආදි. පඤ්චද්වාරිකසඤ්ඤා ඔලොකෙත්වාපි ජානිතුං සක්කාති ඉදං තෙන තෙනාධිප්පායෙන හත්ථවිකාරාදිකරණෙ තදධිප්පායවිජානනනිමිත්තභූතා විඤ්ඤත්ති විය රජ්ජිත්වා ඔලොකනාදීසු රත්තතාදිවිජානනනිමිත්තං ඔලොකනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණවිසයසමාගමෙ පාකටං හොතීති තංසම්පයුත්තාය සඤ්ඤායපි තථාපාකටභාවං සන්ධාය වුත්තං.

රජ්ජිත්වා ඔලොකනාදිවසෙන පාකටා ජවනප්පවත්තා භවිතුං අරහතීති එතිස්සා ආසඞ්කාය නිවත්තනත්ථං ''පසාදවත්ථුකා එවා''ති ආහ. අඤ්ඤං චින්තෙන්තන්ති යං පුබ්බෙ තෙන චින්තිතං ඤාතං, තතො අඤ්ඤං චින්තෙන්තන්ති අත්ථො.

සඤ්ඤාක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සඞ්ඛාරක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

20. හෙට්ඨිමකොටියාති එත්ථ භුම්මනිද්දෙසොව. තත්ථ හි පධානං දස්සිතන්ති. යදි එවං උපරිමකොටියා තං න දස්සිතන්ති ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති, උපරිමකොටිගතභාවෙන විනා හෙට්ඨිමකොටිගතභාවාභාවතො. හෙට්ඨිමකොටි හි

සබ්බබ්‍යාපිකානි. දුතියෙ කරණනිද්දෙසො, හෙට්ඨිමකොටියා ආගතානි සම්බන්ධො. පුරිමෙපි වා ''හෙට්ඨිමකොටියා''ති යං වුත්තං, තඤ්ච පධානසඞ්ඛාරදස්සනවසෙනාති සම්බන්ධකරණෙන කරණනිද්දෙසොව. තංසම්පයුත්තා සඞ්ඛාරාති එකූනපඤ්ඤාසප්පභෙදෙ සඞ්ඛාරෙ ආහ. ගහිතාව හොන්ති තප්පටිබද්ධත්තා.

සඞ්ඛාරක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා

සමුග්ගම-සද්දො සඤ්ජාතියං ආදිඋප්පත්තියං නිරුළ්හො. තංතංපච්චයසමායොගෙ හි පුරිමභවසඞ්ඛාතා පුරිමන්තතො උද්ධඞ්ගමනං සමුග්ගමො, සන්ධියං වා පටිසන්ධියං උග්ගමො සමුග්ගමො. සො පන යත්ථ පඤ්චක්ඛන්ධා පරිපුණ්ණා සමුග්ගච්ඡන්ති, තත්ථෙව දස්සිතො. එතෙන නයෙන අපරිපුණ්ණඛන්ධසමුග්ගමො එකවොකාරචතුවොකාරෙසු සක්කා විඤ්ඤාතුන්ති. අථ වා යථාධිගතානං පඤ්චන්නම්පි ඛන්ධානං සහ උග්ගමො උප්පත්ති සමුග්ගමො. එතස්මිං අත්ථෙ විකලුප්පත්ති අසඞ්ගහිතා හොති. හිමවන්තප්පදෙසෙ ජාතිමන්තඑළකලොමං ජාතිඋණ්ණා. සප්පිමණ්ඩබින්දූති එවං එත්ථාපි බින්දු-සද්දො යොජෙතබ්බො. එවංවණ්ණප්පටිභාගන්ති එවංවණ්ණං එවංසණ්ඨානඤ්ච. පටිභජනං වා පටිභාගො, සදිසතාභජනං සදිසතාපත්තීති අත්ථො. එවංවිධො වණ්ණප්පටිභාගො එතස්සාති එවංවණ්ණප්පටිභාගං.

සන්තතිසීසානීති සන්තතිමූලානි, සන්තතිකොට්ඨාසා වා. අනෙකින්ද්‍රියසමාහාරභාවතො හි පධානඞ්ගං ''සීස''න්ති වුච්චති, එවං වත්ථුදසකාදිකොට්ඨාසා අනෙකරූපසමුදායභූතා ''සීසානී''ති වුත්තානීති.

පඤ්චක්ඛන්ධා පරිපුණ්ණා හොන්තීති ගණනාපාරිපූරිං සන්ධාය වුත්තං, න තස්ස තස්ස ඛන්ධස්ස පරිපුණ්ණතං. කම්මසමුට්ඨානපවෙණියා වුත්තත්තා ''උතුචිත්තාහාරජපවෙණී ච එත්තකං කාලං අතික්කමිත්වා හොතී''තිආදිනා වත්තබ්බා සියා, තං පන ''පුබ්බාපරතො''ති එත්ථ වක්ඛතීති අකථෙත්වා කම්මජපවෙණී ච න සබ්බා වුත්තාති අවුත්තං දස්සෙතුං ඔපපාතිකසමුග්ගමො නාම දස්සිතො. එවං...පෙ.... පඤ්චක්ඛන්ධා පරිපුණ්ණා හොන්තීති පරිපුණ්ණායතනානං වසෙන නයො දස්සිතො, අපරිපුණ්ණායතනානං පන කාමාවචරානං රූපාවචරානං පරිහීනායතනස්ස වසෙන සන්තතිසීසහානි වෙදිතබ්බා.

පුබ්බාපරතොති අයං විචාරණා න පඤ්චන්නං ඛන්ධානං උප්පත්තියං, අථ ඛො තෙසං රූපසමුට්ඨාපනෙති දට්ඨබ්බා. තං දස්සෙන්තො ආහ ''එවං පනා''තිආදි. අපච්ඡාඅපුරෙ උප්පන්නෙසූති එතෙන සංසයකාරණං දස්සෙති. සහුප්පන්නෙසු හි ඉදමෙව පඨමං රූපං සමුට්ඨාපෙති, ඉදං පච්ඡාති අදස්සිතං න සක්කා විඤ්ඤාතුං. එත්ථ ච ''පුබ්බාපරතො''ති එතිස්සා විචාරණාය වත්ථුභාවෙන පටිසන්ධියං උප්පන්නා පවත්තා පඤ්චක්ඛන්ධා ගහිතා. තත්ථ ච නිද්ධාරණෙ භුම්මනිද්දෙසොති ''රූපං පඨමං රූපං සමුට්ඨාපෙතී''ති ආහ. අඤ්ඤථා භාවෙනභාවලක්ඛණත්ථෙ භුම්මනිද්දෙසෙ සති රූපස්ස රූපසමුට්ඨාපනක්ඛණෙ කම්මස්සපි රූපසමුට්ඨානං වදන්තීති උභයන්ති වත්තබ්බං සියාති. රූපාරූපසන්තතිඤ්ච ගහෙත්වා අයං විචාරණා පවත්තාති ''රූපං පඨමං රූපං සමුට්ඨාපෙතී''ති වුත්තං. අඤ්ඤථා පටිසන්ධික්ඛණෙ එව විජ්ජමානෙ ගහෙත්වා විචාරණාය කරියමානාය අරූපස්ස රූපසමුට්ඨාපනමෙව නත්ථීති පුබ්බාපරසමුට්ඨාපනවිචාරණාව ඉධ න උපපජ්ජතීති වත්තබ්බං සියාති. වත්ථු උප්පාදක්ඛණෙ දුබ්බලං හොතීති සබ්බරූපානං උප්පාදක්ඛණෙ දුබ්බලතං සන්ධාය වුත්තං. තදා

හි තං පච්ඡාජාතපච්චයරහිතං ආහාරාදීහි ච අනුපත්ථද්ධන්ති ''දුබ්බල''න්ති වුත්තං. කම්මවෙගක්ඛිත්තත්තාති ඉදං සතිපි භවඞ්ගස්ස කම්මජභාවෙ සායං විපාකසන්තති පටිසන්ධික්ඛණෙ පුරිමභවඞ්ගසමුට්ඨාපකතො අඤ්ඤෙන කම්මුනා ඛිත්තා විය අප්පතිට්ඨිතා, තතො පරඤ්ච සමානසන්තතියං අනන්තරපච්චයං පුරෙජාතපච්චයඤ්ච ලභිත්වා පතිට්ඨිතාති ඉමමත්ථං සන්ධාය වුත්තං.

පවෙණී ඝටියතීති චක්ඛාදිවත්ථුසන්තති එකස්මිං විජ්ජමානෙ එව අඤ්ඤස්ස නිරොධුප්පත්තිවසෙන ඝටියති, න චුතිපටිසන්ධිනිස්සයවත්ථූනං විය විච්ඡෙදප්පවත්තීති අත්ථො. අඞ්ගතොති ඣානඞ්ගතො. ඣානඞ්ගානි හි චිත්තෙන සහ රූපසමුට්ඨාපකානි, තෙසං අනුබලදායකානි මග්ගඞ්ගාදීනි තෙසු විජ්ජමානෙසු විසෙසරූපප්පවත්තිදස්සනතො. අථ වා යානි චිත්තඞ්ගානි චෙතනාදීනි චිත්තස්ස රූපසමුට්ඨාපනෙ අඞ්ගභාවං සහායභාවං ගච්ඡන්ති, තෙසං බලදායකෙහි ඣානඞ්ගාදීහි අපරිහීනන්ති අත්ථො. තතො පරිහීනත්තා හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි රූපං න සමුට්ඨාපෙන්තීති. යො පන වදෙය්‍ය ''පටිසන්ධිචිත්තෙන සහජාතවත්ථු තස්ස ඨිතික්ඛණෙ ච භඞ්ගක්ඛණෙ ච පුරෙජාතන්ති කත්වා පච්චයවෙකල්ලාභාවතො තස්මිං ඛණද්වයෙ රූපං සමුට්ඨාපෙතූ''ති, තං නිවාරෙන්තො ආහ ''යදි හි චිත්ත''න්තිආදි. තත්ථ ඨිතිභඞ්ගක්ඛණෙසුපි තෙසං ධම්මානං වත්ථු පුරෙජාතං න හොතීති න වත්තබ්බමෙවෙතන්ති අනුජානි, තත්ථාපි දොසං දස්සෙති. යදි තදා රූපං සමුට්ඨාපෙය්‍ය, තව මතෙන පටිසන්ධිචිත්තම්පි සමුට්ඨාපෙය්‍ය, තදා පන රූපුප්පාදනමෙව නත්ථි. යදා ච රූපුප්පාදනං, තදා උප්පාදක්ඛණෙ තව මතෙනපි පච්චයවෙකල්ලමෙව පටිසන්ධික්ඛණෙ පුරෙජාතනිස්සයාභාවතො, තස්මා පටිසන්ධිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙතීති අයමෙත්ථ අධිප්පායො. උප්පාදක්ඛණෙ අට්ඨ රූපානි ගහෙත්වා උට්ඨහති.

කස්මා? අරූපධම්මානං අනන්තරාදිපච්චයවසෙන සවෙගානං පරිපුණ්ණබලානමෙව උප්පත්තිතො.

අවිසයතායාති අගතපුබ්බස්ස ගාමස්ස ආගන්තුකස්ස අවිසයභාවතො. අප්පහුතතායාති තත්ථ තස්ස අනිස්සරභාවතො. චිත්තසමුට්ඨාන...පෙ.... ඨිතානීති ඉදං යෙහාකාරෙහි චිත්තසමුට්ඨානරූපානං චිත්තචෙතසිකා පච්චයා හොන්ති, තෙහි සබ්බෙහි පටිසන්ධියං චිත්තචෙතසිකා සමතිංසකම්මජරූපානං යථාසම්භවං පච්චයා හොන්තීති කත්වා වුත්තං.

වට්ටමූලන්ති තණ්හා අවිජ්ජා වුච්චති. චුතිචිත්තෙන උප්පජ්ජමානං රූපං තතො පුරිමතරෙහි උප්පජ්ජමානං විය න භවන්තරෙ උප්පජ්ජතීති වට්ටමූලස්ස වූපසන්තත්තා අනුප්පත්ති විචාරෙතබ්බා.

රූපස්ස නත්ථීතායාති රූපානං නිස්සරණත්තා අරූපස්ස, විරාගවසෙන පහීනත්තා උප්පාදෙතබ්බස්ස අභාවං සන්ධාය වුත්තං. රූපොකාසෙ වා රූපං අත්ථීති කත්වා රූපපච්චයානං රූපුප්පාදනං හොති, අරූපං පන රූපස්ස ඔකාසො න හොතීති යස්මිං රූපෙ සති චිත්තං අඤ්ඤං රූපං උප්පාදෙය්‍ය, තදෙව තත්ථ නත්ථීති අත්ථො. පුරිමරූපස්සපි හි පච්චයභාවො අත්ථි පුත්තස්ස පිතිසදිසතාදස්සනතොති.

උතු පන පඨමං රූපං සමුට්ඨාපෙති පටිසන්ධිචිත්තස්ස ඨිතික්ඛණෙ සමුට්ඨාපනතොති අධිප්පායො. උතු නාම චෙස දන්ධනිරොධොතිආදි උතුස්ස ඨානක්ඛණෙ උප්පාදනෙ කාරණදස්සනත්ථං අරූපානං උප්පාදකාලදස්සනත්ථඤ්ච වුත්තං. දන්ධනිරොධත්තා හි සො ඨිතික්ඛණෙ බලවාති තදා රූපං සමුට්ඨාපෙති, තස්මිං ධරන්තෙ එව ඛිප්පනිරොධත්තා සොළසසු චිත්තෙසු උප්පන්නෙසු පටිසන්ධිඅනන්තරං චිත්තං උතුනා සමුට්ඨිතෙ රූපෙ පුන සමුට්ඨාපෙතීති අධිප්පායො.

තස්මිං ධරන්තෙ එව සොළස චිත්තානි උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣන්තීති එතෙන පන වචනෙන යදි උප්පාදනිරොධක්ඛණා ධරමානක්ඛණෙ එව ගහිතා, ''සොළසචිත්තක්ඛණායුකං රූප''න්ති වුත්තං හොති, අථුප්පාදක්ඛණං අග්ගහෙත්වා නිරොධක්ඛණොව ගහිතො, ''සත්තරසචිත්තක්ඛණායුක''න්ති, සචෙ නිරොධක්ඛණං අග්ගහෙත්වා උප්පාදක්ඛණො ගහිතො, ''අධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුක''න්ති, යදි පන උප්පාදනිරොධක්ඛණා ධරමානක්ඛණෙ න ගහිතා, ''අධිකසත්තරසචිත්තක්ඛණායුක''න්ති. යස්මා පන ''තෙසු පටිසන්ධිඅනන්තර''න්ති පටිසන්ධිපි තස්ස ධරමානක්ඛණෙ උප්පන්නෙසු ගහිතා, තස්මා උප්පාදක්ඛණො ධරමානක්ඛණෙ ගහිතොති නිරොධක්ඛණෙ අග්ගහිතෙ අධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුකතා වක්ඛමානා, ගහිතෙ වා සොළසචිත්තක්ඛණායුකතා අධිප්පෙතාති වෙදිතබ්බා.

ඔජා ඛරාති සවත්ථුකං ඔජං සන්ධායාහ. සභාවතො සුඛුමාය හි ඔජාය වත්ථුවසෙන අත්ථි ඔළාරිකසුඛුමතාති.

චිත්තඤ්චෙවාති චිත්තස්ස පුබ්බඞ්ගමතාය වුත්තං, තංසම්පයුත්තකාපි පන රූපසමුට්ඨාපකා හොන්තීති. යථාහ ''හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''තිආදි (පට්ඨා. 1.1.1). චිත්තන්ති වා චිත්තුප්පාදං ගණ්හාති, න කම්මචෙතනං විය එකධම්මමෙව අවිජ්ජමානං. කම්මසමුට්ඨානඤ්ච තංසම්පයුත්තෙහිපි සමුට්ඨිතං හොතූති චෙ? න, තෙහි සමුට්ඨිතභාවස්ස අවුත්තත්තා, අවචනඤ්ච තෙසං කෙනචි පච්චයෙන පච්චයභාවාභාවතො.

අද්ධානපරිච්ඡෙදතොති කාලපරිච්ඡෙදතො. තත්ථ ''සත්තරස චිත්තක්ඛණා රූපස්ස අද්ධා, රූපස්ස සත්තරසමො භාගො අරූපස්සා''ති එසො අද්ධානපරිච්ඡෙදො අධිප්පෙතො.

පටිසන්ධික්ඛණෙති ඉදං නයදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං තතො පරම්පි රූපාරූපානං සහුප්පත්තිසබ්භාවතො, න පනෙතං පටිසන්ධික්ඛණෙ අසහුප්පත්තිඅභාවං සන්ධාය වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං, පටිසන්ධිචිත්තස්ස ඨිතිභඞ්ගක්ඛණෙසුපි රූපුප්පත්තිං සයමෙව වක්ඛතීති. ඵලප්පත්තනිදස්සනෙන ච රූපාරූපානං අසමානකාලතං නිදස්සෙති, න සහුප්පාදං තදත්ථං අනාරද්ධත්තා. සහුප්පාදෙන පන අසමානකාලතා සුඛදීපනා හොතීති තංදීපනත්ථමෙව සහුප්පාදග්ගහණං.

යදි එවං රූපාරූපානං අසමානද්ධත්තා අරූපං ඔහාය රූපස්ස පවත්ති ආපජ්ජතීති එතස්සා නිවාරණත්ථමාහ ''තත්ථ කිඤ්චාපී''තිආදි. එකප්පමාණාවාති නිරන්තරං පවත්තමානෙසු රූපාරූපධම්මෙසු නිච්ඡිද්දෙසු අරූපරහිතං රූපං, රූපරහිතං වා අරූපං නත්ථීති කත්වා වුත්තං. අයඤ්ච කථා පඤ්චවොකාරෙ කම්මජරූපප්පවත්තිං නිබ්බානපටිභාගනිරොධසමාපත්තිරහිතං සන්ධාය කතාති දට්ඨබ්බා. පදෙ පදන්ති අත්තනො පදෙ එව පදං නික්ඛිපන්තො විය ලහුං ලහුං අක්කමිත්වාති අත්ථො. අනොහායාති යාව චුති, තාව අවිජහිත්වා, චුතික්ඛණෙ පන සහෙව නිරුජ්ඣන්තීති. යස්මිඤ්චද්ධානෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං අනොහාය පවත්ති, සො ච පටිසන්ධිචුතිපරිච්ඡින්නො උක්කංසතො එතෙසං අද්ධාති. එවන්ති එතෙන පුබ්බෙ වුත්තං අවකංසතො අද්ධාපකාරං ඉමඤ්ච සඞ්ගණ්හාතීති දට්ඨබ්බං.

එකුප්පාදනානානිරොධතොති එතං ද්වයමපි සහ ගහෙත්වා රූපාරූපානං ''එකුප්පාදනානානිරොධතො''ති එකො දට්ඨබ්බාකාරො වුත්තොති දට්ඨබ්බො. එවං ඉතො පරෙසුපි. පච්ඡිමකම්මජං ඨපෙත්වාති තස්ස චුතිචිත්තෙන සහ නිරුජ්ඣනතො නානානිරොධො නත්ථීති කත්වා වුත්තන්ති වදන්ති. තස්ස පන එකුප්පාදොපි නත්ථි හෙට්ඨා සොළසකෙ පච්ඡිමස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පත්තිවචනතො. යදි පන යස්ස එකුප්පාදනානානිරොධා ද්වෙපි න සන්ති, තං ඨපෙතබ්බං.

සබ්බම්පි චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නං ඨපෙතබ්බං සියා, පච්ඡිමකම්මජස්ස පන උප්පත්තිතො පරතො චිත්තෙසු පවත්තමානෙසු කම්මජරූපස්ස අනුප්පත්තිතො වජ්ජෙතබ්බං ගහෙතබ්බඤ්ච තදා නත්ථීති ''පච්ඡිමකම්මජං ඨපෙත්වා''ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තතො පුබ්බෙ පන අට්ඨචත්තාලීසකම්මජරූපපවෙණී අත්ථීති තත්ථ යං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං, තං අඤ්ඤස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරුජ්ඣතීති ''එකුප්පාදනානානිරොධ''න්ති ගහෙත්වා ඨිතිභඞ්ගක්ඛණෙසු උප්පන්නරූපානි වජ්ජෙත්වා එවං එකුප්පාදනානානිරොධතො වෙදිතබ්බාති යොජනා කතාති දට්ඨබ්බා. තඤ්හි රූපං අරූපෙන, අරූපඤ්ච තෙන එකුප්පාදනානානිරොධන්ති. තත්ථ සඞ්ඛලිකස්ස විය සම්බන්ධො පවෙණීති කත්වා අට්ඨචත්තාලීසකම්මජියවචනං කතං, අඤ්ඤථා එකූනපඤ්ඤාසකම්මජියවචනං කත්තබ්බං සියා.

නානුප්පාද...පෙ.... පච්ඡිමකම්මජෙන දීපෙතබ්බාති තෙන සුදීපනත්තා වුත්තං. එතෙන හි නයෙන සක්කා තතො පුබ්බෙපි එකස්ස චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නරූපං අඤ්ඤස්සපි භඞ්ගක්ඛණෙ එව නිරුජ්ඣතීති තං අරූපෙන, අරූපඤ්ච තෙන නානුප්පාදං එකනිරොධන්ති විඤ්ඤාතුන්ති. උභයත්ථාපි පන අඤ්ඤස්ස චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණෙ උප්පන්නං රූපං අඤ්ඤස්ස ඨිතික්ඛණෙ, තස්ස ඨිතික්ඛණෙ උප්පජ්ජිත්වා ඨිතික්ඛණෙ එව නිරුජ්ඣනකං අරූපඤ්ච න සඞ්ගහිතං, තං ''නානුප්පාදතො නානානිරොධතො''ති එත්ථෙව සඞ්ගහං ගච්ඡතීති වෙදිතබ්බං. චතුසන්තතිකරූපෙන හි නානුප්පාදනානානිරොධතාදීපනා එත්ථ ඨිතික්ඛණෙ උප්පන්නස්ස දස්සිතත්තා අදස්සිතස්ස වසෙන නයදස්සනං හොතීති. සමතිංසකම්මජරූපෙසු එව ඨිතස්සපි ගබ්භෙ ගතස්ස මරණං අත්ථීති තෙසං එව වසෙන පච්ඡිමකම්පි යොජිතං. අමරා නාම භවෙය්‍යුං, කස්මා? යථා

ඡන්නං වත්ථූනං පවත්ති, එවං තදුප්පාදකකම්මෙනෙව භවඞ්ගාදීනඤ්ච තබ්බත්ථුකානං පවත්තියා භවිතබ්බන්ති. න හි තං කාරණං අත්ථි, යෙන තං කම්මපෙසු එකච්චං පවත්තෙය්‍ය, එකච්චං න පවත්තෙය්‍යාති. තස්මා ආයුඋස්මාවිඤ්ඤාණාදීනං ජීවිතසඞ්ඛාරානං අනුනත්තා වුත්තං ''අමරා නාම භවෙය්‍යු''න්ති.

''උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං අඤ්ඤස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරුජ්ඣති, ඨිතික්ඛණෙ උප්පන්නං අඤ්ඤස්ස ඨිතික්ඛණෙ, භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නං අඤ්ඤස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ නිරුජ්ඣතී''ති ඉදං අට්ඨකථායං ආගතත්තා වුත්තන්ති අධිප්පායො. අත්තනො පනාධිප්පායං උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං නිරොධක්ඛණෙ, ඨිතික්ඛණෙ උප්පන්නඤ්ච උප්පාදක්ඛණෙ, භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නං ඨිතික්ඛණෙ නිරුජ්ඣතීති දීපෙතියෙව. එවඤ්ච කත්වා අද්ධානපරිච්ඡෙදෙ ''තං පන සත්තරසමෙන චිත්තෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣතී''ති (විභ. අට්ඨ. 26 පකිණ්ණකකථා) වුත්තං. ඉමාය පාළියා විරුජ්ඣති, කස්මා? චතුසමුට්ඨානිකරූපස්සපි සමානායුකතාය භවිතබ්බත්තාති අධිප්පායො. යථා පන එතෙහි යොජිතං, තථා රූපස්ස එකුප්පාදනානානිරොධතා නානුප්පාදෙකනිරොධතා ච නත්ථියෙව.

යා පන එතෙහි රූපස්ස සත්තරසචිත්තක්ඛණායුකතා වුත්තා, යා ච අට්ඨකථායං තතියභාගාධිකසොළසචිත්තක්ඛණායුකතා, සා පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගට්ඨකථායං (විභ. අට්ඨ. 227) අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා පච්චුප්පන්නාරම්මණං පටිසන්ධිං දස්සෙතුං ''එත්තාවතා එකාදස චිත්තක්ඛණා අතීතා හොන්ති, තථා පඤ්චදස චිත්තක්ඛණා අතීතා හොන්ති, අථාවසෙසපඤ්චචිත්තඑකචිත්තක්ඛණායුකෙ තස්මිං යෙවාරම්මණෙ පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජතී''ති දස්සිතෙන සොළසචිත්තක්ඛණායුකභාවෙන විරුජ්ඣති. න හි

සක්කා ''ඨිතික්ඛණෙ එව රූපං ආපාථමාගච්ඡතී''ති වත්තුං. තථා හි සති න රූපස්ස එකාදස වා පඤ්චදසෙව වා චිත්තක්ඛණා අතීතා, අථ ඛො අතිරෙකඑකාදසපඤ්චදසචිත්තක්ඛණා. තස්මා යදිපි පඤ්චද්වාරෙ ඨිතිප්පත්තමෙව රූපං පසාදං ඝට්ටෙතීති යුජ්ජෙය්‍ය, මනොද්වාරෙ පන උප්පාදක්ඛණෙපි ආපාථමාගච්ඡතීති ඉච්ඡිතබ්බමෙතං. න හි මනොද්වාරෙ අතීතාදීසු කිඤ්චි ආපාථං නාගච්ඡතීති. මනොද්වාරෙ ච එවං වුත්තං ''එකාදස චිත්තක්ඛණා අතීතා, අථාවසෙසපඤ්චචිත්තක්ඛණායුකෙ''ති (විභ. අට්ඨ. 227).

යො චෙත්ථ චිත්තස්ස ඨිතික්ඛණො වුත්තො, සො ච අත්ථි නත්ථීති විචාරෙතබ්බො. චිත්තයමකෙ (යම. 2.චිත්තයමක.102) හි ''උප්පන්නං උප්පජ්ජමානන්ති? භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නං, නො ච උප්පජ්ජමාන''න්ති එත්තකමෙව වුත්තං, න වුත්තං ''ඨිතික්ඛණෙ භඞ්ගක්ඛණෙ චා''ති. තථා ''නුප්පජ්ජමානං නුප්පන්නන්ති? භඞ්ගක්ඛණෙ නුප්පජ්ජමානං, නො ච නුප්පන්න''න්ති එත්තකමෙව වුත්තං, න වුත්තං ''ඨිතික්ඛණෙ භඞ්ගක්ඛණෙ චා''ති. එවං ''න නිරුද්ධං න නිරුජ්ඣමානං, න නිරුජ්ඣමානං න නිරුද්ධ''න්ති එතෙසං පරිපුණ්ණවිස්සජ්ජනෙ ''උප්පාදක්ඛණෙ අනාගතඤ්චා''ති වත්වා ''ඨිතික්ඛණෙ''ති අවචනං, අතික්කන්තකාලවාරෙ ච ''භඞ්ගක්ඛණෙ චිත්තං උප්පාදක්ඛණං වීතික්කන්ත''න්ති වත්වා ''ඨිතික්ඛණෙ''ති අවචනං ඨිතික්ඛණාභාවං චිත්තස්ස දීපෙති. සුත්තෙසුපි හි ''ඨිතස්ස අඤ්ඤථත්තං පඤ්ඤායතී''ති තස්සෙව (සං. නි. 3.38; අ. නි. 3.47) එකස්ස අඤ්ඤථත්තාභාවතො ''යස්සා අඤ්ඤථත්තං පඤ්ඤායති, සා සන්තතිඨිතී''ති න න සක්කා වත්තුන්ති, විජ්ජමානං වා ඛණද්වයසමඞ්ගිං ඨිතන්ති.

යො චෙත්ථ චිත්තනිරොධක්ඛණෙ රූපුප්පාදො වුත්තො, සො ච විචාරෙතබ්බො ''යස්ස වා පන සමුදයසච්චං

නිරුජ්ඣති, තස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජතීති? නොති වුත්ත''න්ති (යම. 1.සච්චයමක.136). යො ච චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ රූපනිරොධො වුත්තො, සො ච විචාරෙතබ්බො ''යස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තස්ස අබ්‍යාකතා ධම්මා නිරුජ්ඣන්තීති? නොතිආදි (යම. 3.ධම්මයමක.163) වුත්ත''න්ති. න ච චිත්තසමුට්ඨානරූපමෙව සන්ධාය පටික්ඛෙපො කතොති සක්කා වත්තුං චිත්තසමුට්ඨානරූපාධිකාරස්ස අභාවා, අබ්‍යාකතසද්දස්ස ච චිත්තසමුට්ඨානරූපෙස්වෙව අප්පවත්තිතො. යදි සඞ්ඛාරයමකෙ කායසඞ්ඛාරස්ස චිත්තසඞ්ඛාරෙන සහුප්පාදෙකනිරොධවචනතො අබ්‍යාකත-සද්දෙන චිත්තසමුට්ඨානමෙවෙත්ථ ගහිතන්ති කාරණං වදෙය්‍ය, තම්පි අකාරණං. න හි තෙන වචනෙන අඤ්ඤරූපානං චිත්තෙන සහුප්පාදසහනිරොධපටික්ඛෙපො කතො, නාපි නානුප්පාදනානානිරොධානුජානනං, නෙව චිත්තසමුට්ඨානතො අඤ්ඤස්ස අබ්‍යාකතභාවනිවාරණඤ්ච කතං, තස්මා තථා අප්පටික්ඛිත්තානානුඤ්ඤාතානිවාරිතාබ්‍යාකතභාවානං සහුප්පාදසහනිරොධාදිකානං කම්මජාදීනං එතෙන චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරොධො පටික්ඛිත්තොති න සක්කා කම්මජාදීනං චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරොධං වත්තුං. යමකපාළිඅනුස්සරණෙ ච සති උප්පාදානන්තරං චිත්තස්ස භිජ්ජමානතාති තස්මිං ඛණෙ චිත්තං න ච රූපං සමුට්ඨාපෙති විනස්සමානත්තා, නාපි ච අඤ්ඤස්ස රූපසමුට්ඨාපකස්ස සහායභාවං ගච්ඡතීති පටිසන්ධිචිත්තෙන සහුප්පන්නො උතු තදනන්තරස්ස චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ රූපං සමුට්ඨාපෙය්‍ය. එවඤ්ච සති රූපාරූපානං ආදිම්හි සහ රූපසමුට්ඨාපනතො පුබ්බාපරතොති ඉදම්පි නත්ථි, අතිලහුපරිවත්තඤ්ච චිත්තන්ති යෙන සහුප්පජ්ජති, තං චිත්තක්ඛණෙ රූපං උප්පජ්ජමානමෙවාති සක්කා වත්තුං. තෙනෙව හි තං පටිසන්ධිතො උද්ධං අචිත්තසමුට්ඨානානං

අත්තනා සහ උප්පජ්ජමානානං න කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො හොති, තදනන්තරඤ්ච තං ඨිතිප්පත්තන්ති තදනන්තරං චිත්තං තස්ස පච්ඡාජාතපච්චයො හොති, න සහජාතපච්චයොති. යදි එවං ''යස්ස කායසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජති, තස්ස වචීසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣතීති? නො''ති (යම. 2.සඞ්ඛාරයමක.128), වත්තබ්බන්ති චෙ? න, චිත්තනිරොධක්ඛණෙ රූපුප්පාදාරම්භාභාවතොති. නිප්පරියායෙන හි චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ එව රූපං උප්පජ්ජමානං හොති, චිත්තක්ඛණෙ පන අවීතිවත්තෙ තං අත්තනො රූපසමුට්ඨාපනපුරෙජාතපච්චයකිච්චං න කරොති, අරූපඤ්ච තස්ස පච්ඡාජාතපච්චයො න හොතීති ඨිතිප්පත්තිවිසෙසාලාභං සන්ධාය පරියායෙන ඉදං වුත්තන්ති.

තතො පරං පනාති එතස්ස ''එත්ථ පන යදෙත''න්තිආදිකායපි සඞ්ගහකථාය නිට්ඨිතාය පුරිමකථාය සන්නිට්ඨානතො ''තතො පට්ඨාය කම්මජරූපපවෙණී න පවත්තතී''ති එතෙන සහ සම්බන්ධොති චුතිතො පරන්ති අත්ථො.

රූපං පන රූපෙන සහාතිආදිනා යථා අට්ඨකථායං වුත්තං, තථා එකුප්පාදෙකනිරොධතා රූපානං අරූපෙහි, අරූපානං රූපෙහි ච නත්ථීති කත්වා රූපානං රූපෙහෙව, අරූපානඤ්ච අරූපෙහි යොජිතා.

සරීරස්ස රූපං අවයවභූතන්ති අත්ථො, ඝනභූතො පුඤ්ජභාවො ඝනපුඤ්ජභාවො, න තිලමුග්ගාදිපුඤ්ජා විය සිථිලසම්බන්ධනානං පුඤ්ජොති අත්ථො. එකුප්පාදාදිතාති යථාවුත්තෙ තයො පකාරෙ ආහ.

හෙට්ඨාති රූපකණ්ඩවණ්ණනායං. පරිනිප්ඵන්නාව හොන්තීති විකාරරූපාදීනඤ්ච රූපකණ්ඩවණ්ණනායං පරිනිප්ඵන්නතාපරියායො වුත්තොති කත්වා වුත්තං.

පරිනිප්ඵන්නනිප්ඵන්නානං කො විසෙසොති? පුබ්බන්තාපරන්තපරිච්ඡින්නො පච්චයෙහි නිප්ඵාදිතො තිලක්ඛණාහතො සභාවධම්මො පරිනිප්ඵන්නො, නිප්ඵන්නො පන අසභාවධම්මොපි හොති නාමග්ගහණසමාපජ්ජනාදිවසෙන නිප්ඵාදියමානොති. නිරොධසමාපත්ති පනාති එතෙන සබ්බම්පි උපාදාපඤ්ඤත්තිං තදෙකදෙසෙන දස්සෙතීති වෙදිතබ්බං.

පකිණ්ණකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කමාදිවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා

දස්සනෙන පහාතබ්බාතිආදිනා පඨමං පහාතබ්බා පඨමං වුත්තා, දුතියං පහාතබ්බා දුතියන්ති අයං පහානක්කමො. අනුපුබ්බපණීතා භූමියො අනුපුබ්බෙන වවත්ථිතාති තාසං වසෙන දෙසනාය භූමික්කමො. ‘‘චත්තාරො සතිපට්ඨානා’’තිආදිකො (සං. නි. 5.372, 382, 383; විභ. 355) එකක්ඛණෙපි සතිපට්ඨානාදිසම්භවතො දෙසනාක්කමොව. දානකථාදයො අනුපුබ්බුක්කංසතො කථිතා, උප්පත්තිආදිවවත්ථානාභාවතො පන දානාදීනං ඉධ දෙසනාක්කමවචනං. දෙසනාක්කමොති ච යථාවුත්තවවත්ථානාභාවතො අනෙකෙසං වචනානං සහ පවත්තියා අසම්භවතො යෙන කෙනචි පුබ්බාපරියෙන දෙසෙතබ්බත්තා තෙන තෙනාධිප්පායෙන දෙසනාමත්තස්සෙව කමො වුච්චති. අභෙදෙන භීති රූපාදීනං භෙදං අකත්වා පිණ්ඩග්ගහණෙනාති අත්ථො. චක්ඛුආදීනම්පි විසයභූතන්ති එකදෙසෙන රූපක්ඛන්ධං සමුදායභූතං වදති. එවන්ති එත්ථ වුත්තනයෙනාති අධිප්පායො. ‘‘ඡද්වාරාධිපති රාජා’’ති (ධ. ප. අට්ඨ. 2.එරකපත්තනාගරාජවත්ථු) ‘‘මනොපුබ්බඞ්ගමා ධම්මා’’ති (ධ. ප. 1-2) ච වචනතො විඤ්ඤාණං අධිපති.

රූපක්ඛන්ධෙ ''සාසවං උපාදානිය''න්ති වචනං අනාසවානං ධම්මානං සබ්භාවතො රූපක්ඛන්ධස්ස තංසභාවතානිවත්තනත්ථං, න අනාසවරූපනිවත්තනත්ථන්ති. අනාසවාව ඛන්ධෙසු වුත්තාති එත්ථ අට්ඨානප්පයුත්තො එව-සද්දො දට්ඨබ්බො, අනාසවා ඛන්ධෙස්වෙව වුත්තාති අත්ථො.

සබ්බසඞ්ඛතානං සභාගෙන එකජ්ඣං සඞ්ගහො සබ්බසඞ්ඛතසභාගෙකසඞ්ගහො. සභාගසභාගෙන හි සඞ්ගය්හමානා සබ්බසඞ්ඛතා ඵස්සාදයො පඤ්චක්ඛන්ධා හොන්ති. තත්ථ රුප්පනාදිසාමඤ්ඤෙන සමානකොට්ඨාසා ''සභාගා''ති වෙදිතබ්බා. තෙසු සඞ්ඛතාභිසඞ්ඛරණකිච්චං ආයූහනරසාය චෙතනාය බලවන්ති සා ''සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො''ති වුත්තා, අඤ්ඤෙ ච රුප්පනාදිවිසෙසලක්ඛණරහිතා ඵස්සාදයො සඞ්ඛතාභිසඞ්ඛරණසාමඤ්ඤෙනාති දට්ඨබ්බා. ථුසනාදයො පන සභාවා විසුං ඛන්ධ-සද්දවචනීයා න හොන්තීති ධම්මසභාවවිඤ්ඤුනා තථාගතෙන ඵස්සඛන්ධාදයො න වුත්තාති දට්ඨබ්බාති. ''යෙ කෙචි, භික්ඛවෙ, සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වා සස්සතවාදා සස්සතං ලොකඤ්ච පඤ්ඤපෙන්ති අත්තානඤ්ච, සබ්බෙ තෙ ඉමෙයෙව පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ නිස්සාය පටිච්ච, එතෙසං වා අඤ්ඤතර''න්තිආදීනඤ්ච සුත්තානං වසෙන අත්තත්තනියගාහවත්ථුස්ස එතපරමතා දට්ඨබ්බා, එතෙන ච වක්ඛමානසුත්තවසෙන ච ඛන්ධෙ එව නිස්සාය පරිත්තාරම්මණාදිවසෙන න වත්තබ්බා ච දිට්ඨී උප්පජ්ජති, ඛන්ධනිබ්බානවජ්ජස්ස සභාවධම්මස්ස අභාවතොති වුත්තං හොති. අඤ්ඤෙසඤ්ච ඛන්ධ-සද්දවචනීයානං සීලක්ඛන්ධාදීනං සබ්භාවතො න පඤ්චෙවාති එතං චොදනං නිවත්තෙතුමාහ ''අඤ්ඤෙසඤ්ච තදවරොධතො''ති.

දුක්ඛදුක්ඛවිපරිණාමදුක්ඛසඞ්ඛාරදුක්ඛතාවසෙන වෙදනාය ආබාධකත්තං දට්ඨබ්බං. රාගාදිසම්පයුත්තස්ස

විපරිණාමාදිදුක්ඛස්ස ඉත්ථිපුරිසාදිආකාරග්ගාහිකා තංතංසඞ්කප්පමූලභූතා සඤ්ඤා සමුට්ඨානං. රොගස්ස පිත්තාදීනි විය ආසන්නකාරණං සමුට්ඨානං, උතුභොජනවෙසමාදීනි විය මූලකාරණං නිදානං. ''චිත්තස්සඞ්ගභූතා චෙතසිකා''ති චිත්තං ගිලානූපමං වුත්තං, සුඛසඤ්ඤාදිවසෙන වෙදනාකාරණාය හෙතුභාවතො වෙදනාභොජනස්ස ඡාදාපනතො ච සඤ්ඤා අපරාධූපමා බ්‍යඤ්ජනූපමා ච, ''පඤ්ච වධකා පච්චත්ථිකාති ඛො, භික්ඛවෙ, පඤ්චන්නෙතං උපාදානක්ඛන්ධානං අධිවචන''න්ති ආසිවිසූපමෙ (සං. නි. 4.238) වධකාති වුත්තා, ''භාරොති ඛො, භික්ඛවෙ, පඤ්චන්නෙතං උපාදානක්ඛන්ධානං අධිවචන''න්ති භාරසුත්තෙ (සං. නි. 3.22) භාරාති, ''අතීතංපාහං අද්ධානං රූපෙන ඛජ්ජිං, සෙය්‍යථාපාහං එතරහි පච්චුප්පන්නෙන රූපෙන ඛජ්ජාමි, අහඤ්චෙව ඛො පන අනාගතං රූපං අභිනන්දෙය්‍යං, අනාගතෙනපාහං රූපෙන ඛජ්ජෙය්‍යං. සෙය්‍යථාපෙතරහි ඛජ්ජාමී''තිආදිනා ඛජ්ජනීයපරියායෙන (සං. නි. 3.79) ඛාදකාති, ''සො අනිච්චං රූපං 'අනිච්චං රූප'න්ති යථාභූතං නප්පජානාතී''තිආදිනා යමකසුත්තෙ (සං. නි. 3.85) අනිච්චාදිකාති. යදිපි ඉමස්මිං විභඞ්ගෙ අවිසෙසෙන ඛන්ධා වුත්තා, බාහුල්ලෙන පන උපාදානක්ඛන්ධානං තදන්තොගධානං දට්ඨබ්බතා වුත්තාති වෙදිතබ්බාති.

දෙසිතාදිච්චබන්ධුනාති දෙසිතං ආදිච්චබන්ධුනා, දෙසිතානි වා. ගාථාසුඛත්ථං අනුනාසිකලොපො, නිකාරලොපො වා කතො.

ගහෙතුං න සක්කාති නිච්චාදිවසෙන ගහෙතුං න යුත්තන්ති අත්ථො.

රූපෙන සණ්ඨානෙන ඵලකසදිසො දිස්සමානො ඛරභාවාභාවා ඵලකකිච්චං න කරොතීති ''න සක්කා තං ගහෙත්වා ඵලකං වා ආසනං වා කාතු''න්ති ආහ. න තථා

තිට්ඨතීති නිච්චාදිකා න හොතීති අත්ථො, තණ්හාදිට්ඨීහි වා නිච්චාදිග්ගහණවසෙන උප්පාදාදිඅනන්තරං භිජ්ජනතො ගහිතාකාරා හුත්වා න තිට්ඨතීති අත්ථො. කොටිසතසහස්සසඞ්ඛ්‍යාති ඉදං න ගණනපරිච්ඡෙදදස්සනං, බහුභාවදස්සනමෙව පනෙතං දට්ඨබ්බං. උදකපල්ලකන්ති උදකලසිකං. යථා උදකතලෙ බින්දුනිපාතජනිතො වාතො උදකපල්ලකං සඞ්කඩ්ඪිත්වා පුටං කත්වා පුප්ඵුළං නාම කරොති, එවං වත්ථුම්හි ආරම්මණාපාථගමනජනිතො ඵස්සො අනුපච්ඡින්නං කිලෙසජල්ලං සහකාරීපච්චයන්තරභාවෙන සඞ්කඩ්ඪිත්වා වෙදනං නාම කරොති. ඉදඤ්ච කිලෙසෙහි මූලකාරණභූතෙහි ආරම්මණස්සාදනභූතෙහි ච නිබ්බත්තං වට්ටගතවෙදනං සන්ධාය වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදෙන වා චත්තාරො පච්චයා වුත්තා, ඌනෙහිපි පන උප්පජ්ජතෙව.

නානාලක්ඛණොති වණ්ණගන්ධරසඵස්සාදීහි නානාසභාවො. මායාය දස්සිතං රූපං ‘‘මායා’’ති ආහ. පඤ්චපි උපාදානක්ඛන්ධා අසුභාදිසභාවා එව කිලෙසාසුචිවත්ථුභාවාදිතොති අසුභාදිතො දට්ඨබ්බා එව. තථාපි කත්ථචි කොචි විසෙසො සුඛග්ගහණියො හොතීති ආහ ‘‘විසෙසතො වා’’තිආදි. තත්ථ චත්තාරො සතිපට්ඨානා චතුවිපල්ලාසප්පහානකරාති තෙසං ගොචරභාවෙන රූපක්ඛන්ධාදීසු අසුභාදිවසෙන දට්ඨබ්බතා වුත්තා.

ඛන්ධෙහි න විහඤ්ඤතී පරිවිදිතසභාවත්තා. විපස්සකොපි හි තෙසං විපත්තියං න දුක්ඛමාපජ්ජති, ඛීණාසවෙසු පන වත්තබ්බමෙව නත්ථි. තෙ හි ආයතිම්පි ඛන්ධෙහි න බාධීයන්තීති. කබළීකාරාහාරං පරිජානාතීති ‘‘ආහාරසමුදයා රූපසමුදයො’’ති (සං. නි. 3.56-57) වුත්තත්තා අජ්ඣත්තිකරූපෙ ඡන්දරාගං පජහන්තො තස්ස සමුදයභූතෙ කබළීකාරාහාරෙපි ඡන්දරාගං පජහතීති අත්ථො, අයං පහානපරිඤ්ඤා. අජ්ඣත්තිකරූපං පන පරිග්ගණ්හන්තො

තස්ස පච්චයභූතං කබළීකාරාහාරම්පි පරිග්ගණ්හාතීති ඤාතපරිඤ්ඤා. තස්ස ච උදයවයානුපස්සී හොතීති තීරණපරිඤ්ඤා ච යොජෙතබ්බා. කාමරාගභූතං අභිජ්ඣං සන්ධාය ''අභිජ්ඣාකායගන්ථ''න්ති ආහ. අසුභානුපස්සනාය හි කාමරාගප්පහානං හොතීති. කාමරාගමුඛෙන වා සබ්බලොභප්පහානං වදති. ''ඵස්සපච්චයා වෙදනා''ති වුත්තත්තා ආහාරපරිජානනෙ වුත්තනයෙන ඵස්සපරිජානනඤ්ච යොජෙතබ්බං.

සුඛත්ථමෙව භවපත්ථනා හොතීති වෙදනාය තණ්හං පජහන්තො භවොඝං උත්තරති. සබ්බං වෙදනං දුක්ඛතො පස්සන්තො අත්තනො පරෙන අපුබ්බං දුක්ඛං උප්පාදිතං, සුඛං වා විනාසිතං න පස්සති, තතො ''අනත්ථං මෙ අචරී''තිආදිආඝාතවත්ථුප්පහානතො බ්‍යාපාදකායගන්ථං භින්දති. ''සුඛබහුලෙ සුගතිභවෙ සුද්ධී''ති ගහෙත්වා ගොසීලගොවතාදීහි සුද්ධිං පරාමසන්තො සුඛපත්ථනාවසෙනෙව පරාමසතීති වෙදනාය තණ්හං පජහන්තො සීලබ්බතුපාදානං න උපාදියති. මනොසඤ්චෙතනා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොව, සඤ්ඤා පන තංසම්පයුත්තාති සඤ්ඤාසඞ්ඛාරෙ අනත්තතො පස්සන්තො මනොසඤ්චෙතනාය ඡන්දරාගං පජහති එව, තඤ්ච පරිග්ගණ්හාති තීරෙති චාති ''සඤ්ඤං සඞ්ඛාරෙ...පෙ.... පරිජානාතී''ති වුත්තං.

අවිජ්ජාය විඤ්ඤාණෙ ඝනග්ගහණං හොතීති ඝනවිනිබ්භොගං කත්වා තං අනිච්චතො පස්සන්තො අවිජ්ජොඝං උත්තරති. මොහබලෙනෙව සීලබ්බතපරාමාසං හොතීති තං පජහන්තො සීලබ්බතපරාමාසකායගන්ථං භින්දති.

> ''යඤ්ච ඛො එතං, භික්ඛවෙ, වුච්චති චිත්තං ඉතිපි මනො ඉතිපි විඤ්ඤාණං ඉතිපි, තත්‍රාස්සුතවා පුථුජ්ජනො

නාලං නිබ්බින්දිතුං, නාලං විරජ්ජිතුං, නාලං විමුච්චිතුං. තං කිස්ස හෙතු? දීඝරත්තංහෙතං, භික්ඛවෙ, අස්සුතවතො පුථුජ්ජනස්ස අජ්ඣොසිතං මමායිතං පරාමට්ඨං 'එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා''ති (සං. නි. 2.61) –

වචනතො විඤ්ඤාණං නිච්චතො පස්සන්තො දිට්ඨුපාදානං උපාදියතීති අනිච්චතො පස්සන්තො තං න උපාදියතීති.

කමාදිවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

34. එවං යා එකවිධාදිනා වුත්තවෙදනානං භූමිවසෙන ජානිතබ්බතා, තං වත්වා පුන සම්පයුත්තතො දස්සිතතාදිජානිතබ්බප්පකාරං වත්තුමාහ ''අපිචා''තිආදි. අට්ඨවිධෙන තත්ථාති තත්ථ-සද්දස්ස සත්තවිධභෙදෙනෙව යොජනා ඡබ්බිධභෙදෙන යොජනාය සති අට්ඨවිධත්තාභාවතො.

පූරණත්ථමෙව වුත්තොති දසවිධතාපූරණත්ථමෙව වුත්තො, න නවවිධභෙදෙ විය නයදානත්ථං. කස්මා? තත්ථ නයස්ස දින්නත්තා. භින්දිතබ්බස්ස හි භෙදනං නයදානං, තඤ්ච තත්ථ කතන්ති. යථා ච කුසලත්තිකො, එවං ''කායසම්ඵස්සජා වෙදනා අත්ථි සුඛා, අත්ථි දුක්ඛා''ති ඉදම්පි පූරණත්ථමෙවාති දීපිතං හොති අට්ඨවිධභෙදෙ නයස්ස දින්නත්තා.

පුබ්බෙ ගහිතතො අඤ්ඤස්ස ගහණං වඩ්ඪනං ගහණවඩ්ඪනවසෙන, න පුරිමගහිතෙ ඨිතෙ අඤ්ඤුපචයවසෙන. වඩ්ඪන-සද්දො වා ඡෙදනත්ථො කෙසවඩ්ඪනාදීසු වියාති පුබ්බෙ ගහිතස්ස අග්ගහණං ඡින්දනං වඩ්ඪනං, දුකතිකානං උභයෙසං වඩ්ඪනං

උභයවඩ්ඪනං, උභයතො වා පවත්තං වඩ්ඪනං උභයවඩ්ඪනං, තදෙව උභතොවඩ්ඪනකං, තෙන නයනීහරණං උභතොවඩ්ඪනකනීහාරො. වඩ්ඪනකනයො වා වඩ්ඪනකනීහාරො, උභයතො පවත්තො වඩ්ඪනකනීහාරො උභතොවඩ්ඪනකනීහාරො. තත්ථ දුකමූලකතිකමූලකඋභතොවඩ්ඪනකෙසු දුවිධතිවිධභෙදානංයෙව හි විසෙසො. අඤ්ඤෙ භෙදා අවිසිට්ඨා, තථාපි පඤ්ඤාප්පභෙදජනනත්ථං ධම්මවිතක්කෙන ඤාතිවිතක්කාදිනිරත්ථකවිතක්කනිවාරණත්ථං ඉමඤ්ච පාළිං විතක්කෙන්තස්ස ධම්මුපසංහිතපාමොජ්ජජනනත්ථං එකෙකස්ස වාරස්ස ගහිතස්ස නියයානමුඛභාවතො ච දුවිධතිවිධභෙදනානත්තවසෙන ඉතරෙපි භෙදා වුත්තාති වෙදිතබ්බා අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛෙසු එකස්ස විසෙසෙන ඉතරෙසම්පි විසිට්ඨභාවතො. න කෙවලං එකවිධොව, අථ ඛො දුවිධො ච. න ච එකදුවිධොව, අථ ඛො තිවිධොපි. නාපි එක...පෙ.... නවවිධොව, අථ ඛො දසවිධොපීති හි එවඤ්ච තෙ භෙදා අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛා, තස්මා එකො භෙදො විසිට්ඨො අත්තනා අපෙක්ඛියමානෙ, අත්තානඤ්ච අපෙක්ඛමානෙ අඤ්ඤභෙදෙ විසෙසෙතීති තස්ස වසෙන තෙපි වත්තබ්බතං අරහන්තීති වුත්තාති දට්ඨබ්බා.

සත්තවිධෙනාතිආදයො අඤ්ඤප්පභෙදනිරපෙක්ඛා කෙවලං බහුප්පකාරතාදස්සනත්ථං වුත්තාති සබ්බෙහි තෙහි පකාරෙහි ''බහුවිධෙන වෙදනාක්ඛන්ධං දස්සෙසී''ති වුත්තං. මහාවිසයො රාජා විය සවිසයෙ භගවාපි මහාවිසයතාය අප්පටිහතො යථා යථා ඉච්ඡති, තථා තථා දෙසෙතුං සක්කොති සබ්බඤ්ඤුතානාවරණඤාණයොගතොති අත්ථො. දුකෙ වත්වා තිකා වුත්තාති තිකා දුකෙසු පක්ඛිත්තාති යුත්තං, දුකා පන කථං තිකෙසු පක්ඛිත්තාති? පරතො වුත්තෙපි තස්මිං

තස්මිං තිකෙ අපෙක්ඛකාපෙක්ඛිතබ්බවසෙන දුකානං යොජිතත්තා.

කිරියමනොධාතු ආවජ්ජනවසෙන ලබ්භතීති වුත්තං, ආවජ්ජනා පන චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා න හොති. න හි සමානවීථියං පච්ඡිමො ධම්මො පුරිමස්ස කොචි පච්චයො හොති. යෙ ච වදන්ති ''ආවජ්ජනවෙදනාව චක්ඛුසඞ්ඝට්ටනාය උප්පන්නත්තා එවං වුත්තා''ති, තඤ්ච න යුත්තං. න හි ''චක්ඛුරූපපටිඝාතො චක්ඛුසම්ඵස්සො''ති කත්ථචි සුත්තෙ වා අට්ඨකථායං වා වුත්තං. යදි සො ච චක්ඛුසම්ඵස්සො සියා, චක්ඛුවිඤ්ඤාණසහජාතාපි වෙදනා චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයාති සා ඉධ අට්ඨකථායං න වජ්ජෙතබ්බා සියා. පාළියඤ්ච ''චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා වෙදනා අත්ථි අබ්‍යාකතා''ති එත්ථ සඞ්ගහිතත්තා පුන ''චක්ඛුසම්ඵස්සජා වෙදනා''ති න වත්තබ්බං සියාති. අයං පනෙත්ථාධිප්පායො – ආවජ්ජනවෙදනං විනා චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස උප්පත්ති නත්ථීති තදුප්පාදිකා සා තප්පයොජනත්තා පරියායෙන චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයාති වත්තුං යුත්තාති, නිප්පරියායෙන පන චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස පරතොව වෙදනා ලබ්භන්ති.

චතුත්තිංසචිත්තුප්පාදවසෙනාති එත්ථ රූපාරූපාවචරානං අග්ගහණං තෙසං සයමෙව මනොද්වාරභූතත්තා. සබ්බභවඞ්ගමනො හි මනොද්වාරං, චුතිපටිසන්ධියො ච තතො අනඤ්ඤාති. ඉමස්මිං පන චතුවීසතිවිධභෙදෙ චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයාදිකුසලාදීනං සමානවීථියං ලබ්භමානතා අට්ඨකථායං වුත්තා, පාළියං පන එකූනවීසතිචතුවීසතිකා සඞ්ඛිපිත්වා ආගතාති ''චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා වෙදනාක්ඛන්ධො අත්ථි අනුපාදින්නඅනුපාදානියො අසංකිලිට්ඨඅසංකිලෙසිකො අවිතක්කඅවිචාරො''තිආදිනා නානාවීථිගතානං ලබ්භමානතාය වුත්තත්තා කුසලත්තිකස්සපි නානාවීථියං ලබ්භමානතා යොජෙතබ්බා. අට්ඨකථායං පන සමානවීථියං චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයාදිකතා

එකන්තිකානි කත්වා එත්ථ ලබ්භමානතා දස්සිතා, න පන අසමානවීථියං ලබ්භමානතා පටික්ඛිත්තා. තෙනෙව ''තානි සත්තවිධාදීසු යත්ථ කත්ථචි ඨත්වා කථෙතුං වට්ටන්තී''ති ආහ. න හි සමානවීථියංයෙව උපනිස්සයකොටිසමතික්කමභාවනාහි ලබ්භමානතා හොති. තිධාපි ච ලබ්භමානතං සන්ධාය ''යත්ථ කත්ථචි ඨත්වා කථෙතුං වට්ටන්තී''ති වුච්චති.

එතානීති යථාදස්සිතානි කුසලාදීනි චිත්තානි වදති, වෙදනානිද්දෙසෙපි ච එතස්මිං පුබ්බඞ්ගමස්ස චිත්තස්ස වසෙන කථෙතුං සුඛන්ති චිත්තසම්බන්ධො කතො. තෙනෙව පන චිත්තානි සත්තවිධභෙදෙ තිකභූමිවසෙන, චතුවීසතිවිධභෙදෙ ද්වාරතිකවසෙන, තිංසවිධභෙදෙ ද්වාරභූමිවසෙන, බහුවිධභෙදෙ ද්වාරතිකභූමිවසෙන දීපිතානීති ''තෙසු යත්ථ කත්ථචි ඨත්වා කථෙතුං වට්ටන්තී''ති වුත්තං. කුසලාදීනං දීපනා කාමාවචරාදිභූමිවසෙන කාතබ්බා, තා ච භූමියො තිංසවිධභෙදෙ සයමෙවාගතා, න ච සත්තවිධභෙදෙ විය ද්වාරං අනාමට්ඨං, අතිබ්‍යත්තා ච එත්ථ සමානාසමානවීථීසු ලබ්භමානතාති තිංසවිධෙ...පෙ.... සුඛදීපනානි හොන්තී''ති වුත්තං. කස්මා පන තිංසවිධස්මිංයෙව ඨත්වා දීපයිංසු, නනු ද්වාරතිකභූමීනං ආමට්ඨත්තා බහුවිධභෙදෙ ඨත්වා දීපෙතබ්බානීති? න, දීපෙතබ්බට්ඨානාතික්කමතො. සත්තවිධභෙදො හි ද්වාරස්ස අනාමට්ඨත්තා දීපනාය අට්ඨානං, චතුවීසතිවිධභෙදෙ ආමට්ඨද්වාරතිකා න භූමියො අපෙක්ඛිත්වා ඨපිතා, තිංසවිධභෙදෙ ආමට්ඨද්වාරභූමියො වුත්තා. යෙ ච ඨපිතා, තෙ චෙත්ථ තිකා අපෙක්ඛිතබ්බරහිතා කෙවලං භූමීහි සහ දීපෙතබ්බාව. තෙනෙදං දීපනාය ඨානං, තදතික්කමෙ පන ඨානාතික්කමො හොතීති.

උපනිස්සයකොටියාති එත්ථ ''සද්ධං උපනිස්සාය දානං දෙතී''තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.423) නානාවීථියං පකතූපනිස්සයො

වුත්තොති එකවීථියං කුසලාදීනං චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො තදභාවෙ අභාවතො ජාති විය ජරාමරණස්ස උපනිස්සයලෙසෙන පච්චයොති වත්තුං යුජ්ජෙය්‍ය, ඉධ පන ''කසිණරූපදස්සනහෙතුඋප්පන්නා පරිකම්මාදිවෙදනා චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා''ති වක්ඛති, තස්මා නානාවීථියං ගතානි එතානි චිත්තානි චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා ලබ්භමානානීති න උපනිස්සයලෙසො උපනිස්සයකොටි, බලවබලවානං පන පරිකම්මාදීනං උපනිස්සයානං සබ්බෙසං ආදිභූතො උපනිස්සයො උපනිස්සයකොටි. ''වාලකොටි න පඤ්ඤායතී''තිආදීසු විය හි ආදි, අවයවො වා කොටි. කසිණරූපදස්සනතො පභුති ච කාමාවචරකුසලාදීනං වෙදනානං උපනිස්සයො පවත්තොති තං දස්සනං උපනිස්සයකොටි. පරිකම්මාදීනි විය වා න බලවඋපනිස්සයො දස්සනන්ති තස්ස උපනිස්සයන්තභාවෙන උපනිස්සයකොටිතා වුත්තා. ඝානාදිද්වාරෙසු තීසු උපනිස්සයකොටියා ලබ්භමානත්තාභාවං වදන්තො ඉධ සමානවීථි න ගහිතාති දීපෙති. දස්සනසවනානි විය හි කසිණපරිකම්මාදීනං ඝායනාදීනි උපනිස්සයා න හොන්තීති තදලාභො දීපිතොති. යදිපි වායොකසිණං ඵුසිත්වාපි ගහෙතබ්බං, පුරිමෙන පන සවනෙන විනා තං ඵුසනං සයමෙව මූලුපනිස්සයො යෙභුය්‍යෙන න හොතීති තස්ස උපනිස්සයකොටිතා න වුත්තා.

අජ්ඣාසයෙන සම්පත්තිගතො අජ්ඣාසයසම්පන්නො, සම්පන්නජ්ඣාසයොති වුත්තං හොති. වත්තප්පටිවත්තන්ති ඛුද්දකඤ්චෙව මහන්තඤ්ච වත්තං, පුබ්බෙ වා කතං වත්තං, පච්ඡා කතං පටිවත්තං. එවං චක්ඛුවිඤ්ඤාණන්ති ආදිම්හි උප්පන්නං ආහ, තතො පරං උප්පන්නානිපි පන කසිණරූපදස්සනකල්‍යාණමිත්තදස්සනසංවෙගවත්ථුදස්සනාදීනි උපනිස්සයපච්චයා හොන්තියෙවාති. තෙන තදුපනිස්සයං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං දස්සෙතීති වෙදිතබ්බං.

යථාභූතසභාවාදස්සනං අසමපෙක්ඛනා. ''අස්මී''ති රූපාදීසු විනිබන්ධස්ස. සභාවන්තරාමසනවසෙන පරාමට්ඨස්ස, පරාමට්ඨවතොති අත්ථො. ආරම්මණාධිගහණවසෙන අනු අනු උප්පජ්ජනධම්මතාය ථිරභාවකිලෙසස්ස ථාමගතස්ස, අප්පහීනකාමරාගාදිකස්ස වා. පරිග්ගහෙ ඨිතොති වීමංසාය ඨිතො. එත්ථ ච අසමපෙක්ඛනායාතිආදිනා මොහාදීනං කිච්චෙන පාකටෙන තෙසං උප්පත්තිවසෙන විචාරණා දට්ඨබ්බා. රූපදස්සනෙන උප්පන්නකිලෙසසමතික්කමවසෙන පවත්තා රූපදස්සනහෙතුකා හොතීති ''චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා නාම ජාතා''ති ආහ. එත්ථ ච චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස චතුභූමිකවෙදනාය උපනිස්සයභාවො එව පකාරන්තරෙන කථිතො, තථා ''භාවනාවසෙනා''ති එත්ථ ච.

කලාපසම්මසනෙන තීණි ලක්ඛණානි ආරොපෙත්වා උදයබ්බයානුපස්සනාදිකාය විපස්සනාපටිපාටියා ආදිම්හි රූපාරම්මණපරිග්ගහෙන රූපාරම්මණං සම්මසිත්වා, තංමූලකං වා සබ්බං සම්මසනං ආදිභූතෙ රූපාරම්මණෙ පවත්තතීති කත්වා ආහ ''රූපාරම්මණං සම්මසිත්වා''ති. එත්ථ ච නාමරූපපරිග්ගහාදි සබ්බං සම්මසනං භාවනාති වෙදිතබ්බා. රූපාරම්මණං සම්මසිත්වාති ච යථාවුත්තචක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණභූතං රූපාරම්මණං වුත්තං, න යං කිඤ්චි. ආරම්මණෙන හි චක්ඛුසම්ඵස්සං දස්සෙතීති. එවං ''රූපාරම්මණෙ උප්පන්නං කිලෙස''න්ති එත්ථාපි වෙදිතබ්බං.

ඉදං ඵොට්ඨබ්බං කිංනිස්සිතන්ති චක්ඛුද්වාරෙ විය යොජනාය යථාසම්භවං ආපොධාතුයා අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස ච වසෙන මහාභූතනිස්සිතතා යොජෙතබ්බා.

ජාති...පෙ.... බලවපච්චයො හොතීති යථාවුත්තානං භයතො දිස්සමානානං ජාතිආදීනං බලවපච්චයභාවෙන තෙසං භයතො දස්සනෙන සහජාතස්ස මනොසම්ඵස්සස්ස, තස්ස වා

දස්සනස්ස ද්වාරභූතස්ස භවඞ්ගමනොසම්ඵස්සස්ස බලවපච්චයභාවං දස්සෙති.

ධම්මාරම්මණෙති න පුබ්බෙ වුත්තෙ ජාතිආදිආරම්මණෙව, අථ ඛො සබ්බස්මිං රාගාදිවත්ථුභූතෙ ධම්මාරම්මණෙ. වත්ථුනිස්සිතන්ති එත්ථ වෙදනාදිසඞ්ඛාතස්ස ධම්මාරම්මණෙකදෙසස්ස පරිග්ගහමුඛෙන ධම්මාරම්මණපරිග්ගහං දස්සෙති.

මනොසම්ඵස්සොති විඤ්ඤාණං සම්ඵස්සස්ස කාරණභාවෙන ගහිතං, තදෙව අත්තනො ඵලස්සෙව ඵලභාවෙන වත්තුං න යුත්තං කාරණඵලසඞ්කරභාවෙන සොතූනං සම්මොහජනකත්තාති ආහ ''න හි සක්කා විඤ්ඤාණං මනොසම්ඵස්සජන්ති නිද්දිසිතු''න්ති, න පන විඤ්ඤාණස්ස මනොසම්ඵස්සෙන සහජාතභාවස්ස අභාවා. යස්මා වා යථා ''තිණ්ණං සඞ්ගති ඵස්සො''ති (ම. නි. 1.204; 3.420, 425-426; සං. නි. 4.60) වචනතො ඉන්ද්‍රියවිසයා විය විඤ්ඤාණම්පි ඵස්සස්ස විසෙසපච්චයො, න තථා ඵස්සො විඤ්ඤාණස්ස, තස්මා ඉන්ද්‍රියවිසයා විය විඤ්ඤාණම්පි චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිවචනං න අරහතීති චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිභාවො න කතොති වෙදිතබ්බො.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

150. චිත්තුප්පාදරූපවසෙන තං තං සමුදායං එකෙකං ධම්මං කත්වා ''පඤ්චපණ්ණාස කාමාවචරධම්මෙ''ති ආහ. රජ්ජන්තස්සාතිආදීසු රාගාදයො ඡසු ද්වාරෙසු සීලාදයො ච පඤ්ච සංවරා යථාසම්භවං යොජෙතබ්බා, සම්මසනං පන මනොද්වාරෙ එව. රූපාරූපාවචරධම්මෙසු අභිජ්ඣාදොමනස්සාදිඋප්පත්ති අත්ථීති තතො සතිසංවරො ඤාණවීරියසංවරා ච යථායොගං යොජෙතබ්බා.

පරිග්ගහවචනෙන සම්මසනපච්චවෙක්ඛණානි සඞ්ගණ්හාති. තෙයෙවාති චත්තාරො ඛන්ධා වුත්තා.

සමානෙ දෙසිතබ්බෙ දෙසනාමත්තස්ස පරිවට්ටනං පරිවට්ටො. තීසුපි පරිවට්ටෙසු කත්ථචි කිඤ්චි ඌනං අධිකං වා නත්ථීති කත්වා ආහ ''එකොව පරිච්ඡෙදො''ති.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඛන්ධවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ආයතනවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

152. විසෙසතොති ආයතන-සද්දත්ථො විය අසාධාරණතො චක්ඛාදිසද්දත්ථතොති අත්ථො. අස්සාදෙතීති චක්ඛති-සද්දො "මධුං චක්ඛති බ්‍යඤ්ජනං චක්ඛතී"ති රසසායනත්ථො අත්ථීති තස්ස වසෙන අත්ථං වදති. "චක්ඛුං ඛො, මාගණ්ඩිය, රූපාරාමං රූපරතං රූපසම්මුදිත"න්ති (ම. නි. 2.209) වචනතො චක්ඛු රූපං අස්සාදෙති. සතිපි සොතාදීනං සද්දාරම්මණාදිරතිභාවෙ නිරුළ්හත්තා චක්ඛුම්හියෙව චක්ඛු-සද්දො පවත්තති පදුමාදීසු පඞ්කජාදිසද්දා වියාති දට්ඨබ්බං. විභාවෙති චාති සද්දලක්ඛණසිද්ධස්ස චක්ඛති-සද්දස්ස වසෙන අත්ථං වදති. චක්ඛතීති හි ආචික්ඛති, අභිබ්‍යත්තං වදතීති අත්ථො. නයනස්ස ච වදන්තස්ස විය සමවිසමවිභාවනමෙව ආචික්ඛනන්ති කත්වා ආහ "විභාවෙති චාති අත්ථො"ති. අනෙකත්ථත්තා වා ධාතූනං විභාවනත්ථතා චක්ඛු-සද්දස්ස දට්ඨබ්බා. රත්තදුට්ඨාදිකාලෙසු කකණ්ටකරූපං විය උද්දරූපං විය ච වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං රූපං හදයඞ්ගතභාවං රූපයති රූපමිව පකාසං කරොති, සවිග්ගහමිව කත්වා දස්සෙතීති අත්ථො. විත්ථාරණං වා රූප-සද්දස්ස අත්ථො, විත්ථාරණඤ්ච පකාසනමෙවාති ආහ "පකාසෙතී"ති. අනෙකත්ථත්තා වා ධාතූනං පකාසනත්ථොයෙව රූප-සද්දො දට්ඨබ්බො, වණ්ණවාචකස්ස රූප-සද්දස්ස රූපයතීති නිබ්බචනං, රූපවාචකස්ස රුප්පතීති අයං විසෙසො.

උදාහරීයතීති වුච්චතීති-අත්ථෙ වචනමෙව ගහිතං සියා, න ච වචන-සද්දොයෙව එත්ථ සද්දො, අථ ඛො සබ්බොපි සොතවිඤ්ඤෙය්‍යොති සප්පතීති සකෙහි පච්චයෙහි සප්පීයති සොතවිඤ්ඤෙය්‍යභාවං ගමීයතීති අත්ථො. සූචයතීති අත්තනො වත්ථුං ගන්ධවසෙන අපාකටං "ඉදං සුගන්ධං දුග්ගන්ධ"න්ති පකාසෙති, පටිච්ඡන්නං වා පුප්ඵාදිවත්ථුං "එත්ථ පුප්ඵං අත්ථි චම්පකාදි, ඵලමත්ථි අම්බාදී"ති පෙසුඤ්ඤං කරොන්තං විය හොතීති අත්ථො.

රසග්ගහණමූලකත්තා ආහාරජ්ඣොහරණස්ස ජීවිතහෙතුම්හි ආහාරරසෙ නින්නතාය ජීවිතං අව්හායතීති ජිව්හා වුත්තා නිරුත්තිලක්ඛණෙන. කුච්ඡිතානං සාසවධම්මානං ආයොති විසෙසෙන කායො වුත්තො අනුත්තරියහෙතුභාවං අනාගච්ඡන්තෙසු කාමරාගනිදානකම්මජනිතෙසු කාමරාගස්ස ච විසෙසපච්චයෙසු ඝානජිව්හාකායෙසු කායස්ස විසෙසතරසාසවපච්චයත්තා. තෙන හි ඵොට්ඨබ්බං අස්සාදෙන්තා සත්තා මෙථුනම්පි සෙවන්ති. උප්පත්තිදෙසොති උප්පත්තිකාරණන්ති අත්ථො. කායින්ද්‍රියවත්ථුකා වා චත්තාරො ඛන්ධා බලවකාමාසවාදිහෙතුභාවතො විසෙසෙන ''සාසවා''ති වුත්තා, තෙසං උප්පජ්ජනට්ඨානන්ති අත්ථො. අත්තනො ලක්ඛණං ධාරයන්තීති යෙ විසෙසලක්ඛණෙන ආයතනසද්දපරා වත්තබ්බා, තෙ චක්ඛාදයො තථා වුත්තාති අඤ්ඤෙ මනොගොචරභූතා ධම්මා සාමඤ්ඤලක්ඛණෙනෙව එකායතනත්තං උපනෙත්වා වුත්තා. ඔළාරිකවත්ථාරම්මණමනනසඞ්ඛාතෙහි විසයවිසයිභාවෙහි පුරිමානි පාකටානීති තථා අපාකටා ච අඤ්ඤෙ මනොගොචරා න අත්තනො සභාවං න ධාරෙන්තීති ඉමස්සත්ථස්ස දීපනත්ථො ධම්ම-සද්දොති.

වායමන්තීති අත්තනො කිච්චං කරොන්තිච්චෙව අත්ථො. ඉමස්මිඤ්ච අත්ථෙ ආයතන්ති එත්ථාති ආයතනන්ති අධිකරණත්ථො ආයතන-සද්දො, දුතියතතියෙසු කත්තුඅත්ථො. තෙ චාති චිත්තචෙතසිකධම්මෙ. තෙ හි තංතංද්වාරාරම්මණෙසු ආයන්ති ආගච්ඡන්ති පවත්තන්තීති ආයාති. විත්ථාරෙන්තීති පුබ්බෙ අනුප්පන්නත්තා ලීනානි අපාකටානි පුබ්බන්තතො උද්ධං පසාරෙන්ති පාකටානි කරොන්ති උප්පාදෙන්තීති අත්ථො.

රුළ්හීවසෙන ආයතන-සද්දස්සත්ථං වත්තුං ''අපිචා''තිආදි ආරද්ධං. තං නිස්සිතත්තාති එත්ථ මනො මනොවිඤ්ඤාණාදීනං චිත්තචෙතසිකානං නිස්සයපච්චයො න

හොතීති තස්ස නෙසං ද්වාරභාවො නිස්සයභාවොති දට්ඨබ්බො. අත්ථතොති වචනත්ථතො, න වචනීයත්ථතො. වචනත්ථො හෙත්ථ වුත්තො ''චක්ඛතී''තිආදිනා, න වචනීයත්ථො ''යං චක්ඛු චතුන්නං මහාභූතානං උපාදාය පසාදො''තිආදිනා (ධ. ස. 597) වියාති.

තාවත්වතොති අනූනාධිකභාවං දස්සෙති. තත්ථ ද්වාදසායතනවිනිමුත්තස්ස කස්සචි ධම්මස්ස අභාවා අධිකභාවතො චොදනා නත්ථි, සලක්ඛණධාරණං පන සබ්බෙසං සාමඤ්ඤලක්ඛණන්ති ඌනචොදනා සම්භවතීති දස්සෙන්තො ආහ ''චක්ඛාදයොපි හී''තිආදි. අසාධාරණන්ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අසාධාරණං. සතිපි අසාධාරණාරම්මණභාවෙ චක්ඛාදීනං ද්වාරභාවෙන ගහිතත්තා ධම්මායතනෙ අග්ගහණං දට්ඨබ්බං. ද්වාරාරම්මණභාවෙහි වා අසාධාරණතං සන්ධාය ''අසාධාරණ''න්ති වුත්තං.

යෙභුය්‍යසහුප්පත්තිආදීහි උප්පත්තික්කමාදිඅයුත්ති යොජෙතබ්බා. අජ්ඣත්තිකෙසු හීති එතෙන අජ්ඣත්තිකභාවෙන විසයිභාවෙන ච අජ්ඣත්තිකානං පඨමං දෙසෙතබ්බතං දස්සෙති. තෙසු හි පඨමං දෙසෙතබ්බෙසු පාකටත්තා පඨමතරං චක්ඛායතනං දෙසිතන්ති. තතො ඝානායතනාදීනීති එත්ථ බහූපකාරත්තාභාවෙන චක්ඛුසොතෙහි පුරිමතරං අදෙසෙතබ්බානි සහ වත්තුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා එකෙන කමෙන දෙසෙතබ්බානීති ඝානාදික්කමෙන දෙසිතානීති අධිප්පායො. අඤ්ඤථාපි හි දෙසිතෙසු න න සක්කා චොදෙතුං, න ච සක්කා සොධෙතබ්බානි න දෙසෙතුන්ති. ගොචරො විසයො එතස්සාති ගොචරවිසයො, මනො. කස්ස පන ගොචරො එතස්ස විසයොති? චක්ඛාදීනං පඤ්චන්නම්පි. විඤ්ඤාණුප්පත්තිකාරණවවත්ථානතොති එතෙන ච චක්ඛාදිඅනන්තරං රූපාදිවචනස්ස කාරණමාහ.

පච්චයභෙදො කම්මාදිභෙදො. නිරයාදිකො අපදාදිගතිනානාකරණඤ්ච ගතිභෙදො. හත්ථිඅස්සාදිකො ඛත්තියාදිකො ච නිකායභෙදො. තංතංසත්තසන්තානභෙදො පුග්ගලභෙදො. යා ච චක්ඛාදීනං වත්ථූනං අනන්තභෙදතා වුත්තා, සොයෙව හදයවත්ථුස්ස ච භෙදො හොති. තතො මනායතනස්ස අනන්තප්පභෙදතා යොජෙතබ්බා දුක්ඛාපටිපදාදිතො ආරම්මණාධිපතිආදිභෙදතො ච. ඉමස්මිං සුත්තන්තභාජනීයෙ විපස්සනා වුත්තාති විපස්සනුපගමනඤ්ච විඤ්ඤාණං ගහෙත්වා එකාසීතිභෙදතා මනායතනස්ස වුත්තා නිද්දෙසවසෙන. නීලං නීලස්සෙව සභාගං, අඤ්ඤං විසභාගං, එවං කුසලසමුට්ඨානාදිභෙදෙසු යොජෙතබ්බං. තෙභූමකධම්මාරම්මණවසෙනාති පුබ්බෙ වුත්තං චක්ඛාදිවජ්ජං ධම්මාරම්මණං සන්ධාය වුත්තං.

සපරිප්ඵන්දකිරියාවසෙන ඊහනං ඊහා. චින්තනවසෙන බ්‍යාපාරකරණං බ්‍යාපාරො. තත්ථ බ්‍යාපාරං දස්සෙන්තො ආහ ''න හි චක්ඛු රූපාදීනං එවං හොතී''ති. ඊහං දස්සෙන්තො ආහ ''න ච තානී''තිආදි. උභයම්පි පන ඊහා ච හොති බ්‍යාපාරො චාති උප්පටිපාටිවචනං. ධම්මතාවාති සභාවොව, කාරණසමත්ථතා වා. ඊහාබ්‍යාපාරරහිතානං ද්වාරාදිභාවො ධම්මතා. ඉමස්මිඤ්ච අත්ථෙ යන්ති එතස්ස යස්මාති අත්ථො. පුරිමස්මිං සම්භවනවිසෙසනං යං-සද්දො. ''සුඤ්ඤො ගාමොති ඛො, භික්ඛවෙ, ඡන්නෙතං අජ්ඣත්තිකානං ආයතනානං අධිවචන''න්ති (සං. නි. 4.238) වචනතො සුඤ්ඤගාමො විය දට්ඨබ්බානි. අන්නපානසමොහිතන්ති ගහිතෙ සුඤ්ඤගාමෙ යඤ්ඤදෙව භාජනං පරාමසීයති, තං තං රිත්තකංයෙව පරාමසීයති, එවං ධුවාදිභාවෙන ගහිතානි උපපරික්ඛියමානානි රිත්තකානෙව එතානි දිස්සන්තීති. චක්ඛාදිද්වාරෙසු අභිජ්ඣාදොමනස්සුප්පාදකභාවෙන රූපාදීනි චක්ඛාදීනං අභිඝාතකානීති වුත්තානි. අහිසුසුමාරපක්ඛිකුක්කුරසිඞ්ගාලමක්කටා ඡ පාණකා. විසමබිලාකාසගාමසුසානවනානි තෙසං ගොචරා. තත්ථ

විසමාදිඅජ්ඣාසයෙහි චක්ඛාදීහි විසමභාවබිලාකාසගාමසුසානසන්නිස්සිතසදිසුපාදින්නධම්ම වනභාවෙහි අභිරමිතත්තා රූපාදීනම්පි විසමාදිසදිසතා යොජෙතබ්බා.

හුත්වා අභාවට්ඨෙනාති ඉදං ඉතරෙසං චතුන්නං ආකාරානං සඞ්ගහකත්තා විසුං වුත්තං. හුත්වා අභාවාකාරො එව හි උප්පාදවයත්තාකාරාදයොති. තත්ථ හුත්වාති එතෙන පුරිමන්තවිවිත්තතාපුබ්බකං මජ්ඣෙ විජ්ජමානතං දස්සෙති, තං වත්වා අභාවවචනෙන මජ්ඣෙ විජ්ජමානතාපුබ්බකං, අපරන්තෙ අවිජ්ජමානතං, උභයෙනපි සදා අභාවො අනිච්චලක්ඛණන්ති දස්සෙති. සභාවවිජහනං විපරිණාමො, ජරාභඞ්ගෙහි වා පරිවත්තනං, සන්තානවිකාරාපත්ති වා. සදා අභාවෙපි චිරට්ඨානං සියාති තංනිවාරණත්ථං ''තාවකාලිකතො''ති ආහ. උප්පාදවයඤ්ඤථත්තරහිතං නිච්චං, න ඉතරථාති නිච්චපටික්ඛෙපතො අනිච්චං, නිච්චපටිපක්ඛතොති අධිප්පායො.

ජාතිධම්මතාදීහි අනිට්ඨතා පටිපීළනං. පටිපීළනට්ඨෙනාති ච යස්ස තං පවත්තති, තං පුග්ගලං පටිපීළනතො, සයං වා ජරාදීහි පටිපීළනත්තාති අත්ථො. පරිත්තට්ඨිතිකස්සපි අත්තනො විජ්ජමානක්ඛණෙ උප්පාදාදීහි අභිණ්හං සම්පටිපීළනත්තා ''අභිණ්හසම්පටිපීළනතො''ති පුරිමං සාමඤ්ඤලක්ඛණං විසෙසෙත්වා වදති, පුග්ගලස්ස පීළනතො දුක්ඛමං. සුඛපටිපක්ඛභාවතො දුක්ඛං සුඛං පටික්ඛිපති නිවාරෙති, දුක්ඛවචනං වා අත්ථතො සුඛං පටික්ඛිපතීති ආහ ''සුඛපටික්ඛෙපතො''ති.

නත්ථි එතස්ස වසවත්තනකො, නාපි ඉදං වසවත්තනකන්ති අවසවත්තනකං, අත්තනො පරස්මිං පරස්ස ච අත්තනි වසවත්තනභාවො වා වසවත්තනකං, තං එතස්ස නත්ථීති අවසවත්තනකං, අවසවත්තනකස්ස අවසවත්තනකො වා අත්ථො සභාවො අවසවත්තනකට්ඨො,

ඉදඤ්ච සාමඤ්ඤලක්ඛණං. තෙනාති පරස්ස අත්තනි වසවත්තනාකාරෙන සුඤ්ඤං. ඉමස්මිඤ්ච අත්ථෙ සුඤ්ඤතොති එතස්සෙව විසෙසනං ''අස්සාමිකතො''ති. අථ වා ''යස්මා වා එතං...පෙ.... මා පාපුණාතූ''ති එවං චින්තයමානස්ස කස්සචි තීසු ඨානෙසු වසවත්තනභාවො නත්ථි, සුඤ්ඤං තං තෙන අත්තනොයෙව වසවත්තනාකාරෙනාති අත්ථො. න ඉදං කස්සචි කාමකාරියං, නාපි එතස්ස කිඤ්චි කාමකාරියං අත්ථීති අකාමකාරියං. එතෙන අවසවත්තනත්ථං විසෙසෙත්වා දස්සෙති.

විභවගති විනාසගමනං. සන්තතියං භවන්තරුප්පත්තියෙව භවසඞ්කන්තිගමනං. සන්තතියා යථාපවත්තාකාරවිජහනං පකතිභාවවිජහනං. ''චක්ඛු අනිච්ච''න්ති වුත්තෙ චක්ඛුඅනිච්ච-සද්දානං එකත්ථත්තා අනිච්චානං සෙසධම්මානම්පි චක්ඛුභාවො ආපජ්ජතීති එතිස්සා චොදනාය නිවාරණත්ථං විසෙසසාමඤ්ඤලක්ඛණවාචකානඤ්ච සද්දානං එකදෙසසමුදායබොධනවිසෙසං දීපෙතුං ''අපිචා''තිආදිමාහ.

කිං දස්සිතන්ති විපස්සනාචාරං කථෙන්තෙන කිං ලක්ඛණං දස්සිතන්ති අධිප්පායො. ''කතමා චානන්ද, අනත්තසඤ්ඤා? ඉධානන්ද, භික්ඛු අරඤ්ඤගතො වා රුක්ඛමූලගතො වා සුඤ්ඤාගාරගතො වා ඉති පටිසඤ්චික්ඛති 'චක්ඛු අනත්තා'ති...පෙ.... 'ධම්මා අනත්තා'ති. ඉති ඉමෙසු ඡසු අජ්ඣත්තිකබාහිරෙසු ආයතනෙසු අනත්තානුපස්සී විහරතී''ති (අ. නි. 10.60) අවිසෙසෙසු ආයතනෙසු අනත්තානුපස්සනා වුත්තාති කාරණභූතානං චක්ඛාදීනං, ඵලභූතානඤ්ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං කාරණඵලමත්තතාය අනත්තතාය අනත්තලක්ඛණවිභාවනත්ථාය ආයතනදෙසනාති ආහ ''ද්වාදසන්නං...පෙ.... අනත්තලක්ඛණ''න්ති. යදිපි අනිච්චදුක්ඛලක්ඛණානි එත්ථ දස්සිතානි, තෙහි ච අනත්තලක්ඛණමෙව විසෙසෙන දස්සිතන්ති අධිප්පායො. චෙති චාති එත්ථ ඉති-සද්දො සමාපනත්ථො. ඉච්චස්සාති එත්ථ ඉති-සද්දො යථාසමාපිතස්ස

ආරොපෙතබ්බදොසස්ස නිදස්සනත්ථො. එවන්ති ''චක්ඛු අත්තා''ති එවං වාදෙ සතීති අත්ථො. ඉච්චස්සාති වා ඉති-සද්දො ''ඉති වදන්තස්සා''ති පරවාදිස්ස දොසලක්ඛණාකාරනිදස්සනත්ථො. එවන්ති දොසගමනප්පකාරනිදස්සනත්ථො. රූපෙ අත්තනි ''එවං මෙ රූපං හොතූ''ති අත්තනියෙ විය සාමිනිද්දෙසාපත්තීති චෙ? න, ''මම අත්තා''ති ගහිතත්තා. ''මම අත්තා''ති හි ගහිතං රූපං වසවත්තිතාය ''එවං මෙ හොතූ''ති ඉච්ඡියමානඤ්ච තථෙව භවෙය්‍ය, ඉච්ඡතොපි හි තස්ස රූපසඞ්ඛාතො අත්තා අවසවත්ති චාති. ආබාධායාති එවං දුක්ඛෙන. පඤ්ඤාපනන්ති පරෙසං ඤාපනං. අනත්තලක්ඛණපඤ්ඤාපනස්ස අඤ්ඤෙසං අවිසයත්තා අනත්තලක්ඛණදීපකානං අනිච්චදුක්ඛලක්ඛණානඤ්ච පඤ්ඤාපනස්ස අවිසයතා දස්සිතා හොති.

එවං පන දුප්පඤ්ඤාපනතා එතෙසං දුරූපට්ඨානතාය හොතීති තෙසං අනුපට්ඨහනකාරණං පුච්ඡන්තො ආහ ''ඉමානි පනා''තිආදි. ඨානාදීසු නිරන්තරං පවත්තමානස්ස හෙට්ඨා වුත්තස්ස අභිණ්හසම්පටිපීළනස්ස. ධාතුමත්තතාය චක්ඛාදීනං සමූහතො විනිබ්භුජ්ජනං නානාධාතුවිනිබ්භොගො. ඝනෙනාති චත්තාරිපි ඝනානි ඝනභාවෙන එකත්තං උපනෙත්වා වදති. පඤ්ඤායෙව සන්තතිවිකොපනාති දට්ඨබ්බං. යාථාවසරසතොති අවිපරීතසභාවතො. සභාවො හි රසියමානො අවිරද්ධපටිවෙධෙන අස්සාදියමානො ''රසො''ති වුච්චති. අනිච්චාදීහි අනිච්චලක්ඛණාදීනං අඤ්ඤත්ථ වචනං රුප්පනාදිවසෙන පවත්තරූපාදිග්ගහණතො විසිට්ඨස්ස අනිච්චාදිග්ගහණස්ස සබ්භාවා. න හි නාමරූපපරිච්ඡෙදමත්තෙන කිච්චසිද්ධි හොති, අනිච්චාදයො ච රූපාදීනං ආකාරා දට්ඨබ්බා. තෙ පනාකාරා පරමත්ථතො අවිජ්ජමානා රූපාදීනං ආකාරමත්තායෙවාති කත්වා අට්ඨසාලිනියං (ධ. ස. අට්ඨ. 350)

ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාය ඛන්ධාරම්මණතා වුත්තාති අධිප්පායමත්තෙ ඨාතුං යුත්තං, නාතිධාවිතුං. ''අනිච්ච''න්ති ච ගණ්හන්තො ''දුක්ඛං අනත්තා''ති න ගණ්හාති, තථා දුක්ඛාදිග්ගහණෙ ඉතරස්සාගහණං. අනිච්චාදිග්ගහණානි ච නිච්චසඤ්ඤාදිනිවත්තනකානි සද්ධාසමාධිපඤ්ඤින්ද්‍රියාධිකානි තිවිධවිමොක්ඛමුඛභූතානි. තස්මා එතෙසං ආකාරානං පරිග්ගය්හමානානං අඤ්ඤමඤ්ඤං විසෙසො ච අත්ථීති තීණි ලක්ඛණානි වුත්තානි.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

167. නාමරූපපරිච්ඡෙදකථා අභිධම්මකථාති සුත්තන්තෙ විය පච්චයයුගළවසෙන අකථෙත්වා අජ්ඣත්තිකබාහිරවසෙන අභිඤ්ඤෙය්‍යානි ආයතනානි අබ්බොකාරතො අභිධම්මභාජනීයෙ කථිතානි. ආගම්මාති සබ්බසඞ්ඛාරෙහි නිබ්බින්දස්ස විසඞ්ඛාරනින්නස්ස ගොත්‍රභුනා විවට්ටිතමානසස්ස මග්ගෙන සච්ඡිකරණෙනාති අත්ථො. සච්ඡිකිරියමානඤ්හි තං අධිගන්ත්වා ආරම්මණපච්චයභූතඤ්ච පටිච්ච අධිපතිපච්චයභූතෙ ච තම්හි පරමස්සාසභාවෙන විනිමුත්තසඞ්ඛාරස්ස ච ගතිභාවෙන පතිට්ඨානභූතෙ පතිට්ඨාය ඛයසඞ්ඛාතො මග්ගො රාගාදයො ඛෙපෙතීති තංසච්ඡිකරණාභාවෙ රාගාදීනං අනුප්පත්තිනිරොධගමනාභාවා ''තං ආගම්ම රාගාදයො ඛීයන්තී''ති වුත්තං. සුත්තතො මුඤ්චිත්වාති සුත්තපදානි මුඤ්චිත්වා. අඤ්ඤො සුත්තස්ස අත්ථො ''මාතරං පිතරං හන්ත්වා''තිආදීසු (ධ. ප. 294-295) විය ආහරිතබ්බො, නත්ථි සුත්තපදෙහෙව නීතො අත්ථොති අත්ථො.

එකං නානන්ති චුණ්ණිතං ඛුද්දකං වා කරණං, චුණ්ණිකරණන්ති අබහුමානෙන වදති. න ත්වං එකං නානං ජානාසීති කිං එත්තකං ත්වමෙව න ජානාසීති අත්ථො. නනු

ඤාතෙති ''යදිපි පුබ්බෙ න ඤාතං, අධුනාපි ඤාතෙ නනු සාධු හොතී''ති අත්තනො ජානනං පටිච්ඡාදෙත්වා වික්ඛෙපං කරොන්තං නිබන්ධති. විභජිත්වාති අක්ඛරත්ථමත්තෙ අට්ඨත්වා ලීනං අත්ථං විභජිත්වා උද්ධරිත්වා නීහරිත්වා කථිතන්ති අත්ථො. රාගාදීනං ඛයො නාම අභාවමත්තො, න ච අභාවස්ස බහුභාවො අත්ථි අත්තනො අභාවත්තාති වදන්තස්ස වචනපච්ඡින්දනත්ථං පුච්ඡති ''රාගක්ඛයො නාම රාගස්සෙව ඛයො''තිආදි. යදි හි රාගක්ඛයො දොසාදීනං ඛයො න හොති, දොසක්ඛයාදයො ච රාගාදීනං ඛයා, අඤ්ඤමඤ්ඤවිසිට්ඨා භින්නා ආපන්නා හොන්තීති බහුනිබ්බානතා ආපන්නා එව හොති, අඤ්ඤමඤ්ඤවිසෙසො ච නාම නිස්සභාවස්ස නත්ථීති සසභාවතා ච නිබ්බානස්ස. නව තණ්හාමූලකා ''තණ්හං පටිච්ච පරියෙසනා''ති (දී. නි. 2.103; 3.359; අ. නි. 9.23; විභ. 963) ආදයො, තෙසු පරියෙසනාදයො ච පරියෙසනාදිකරකිලෙසා දට්ඨබ්බා. දියඩ්ඪකිලෙසසහස්සං නිදානකථායං වුත්තං.

ඔළාරිකතාය කාරෙතබ්බොති අතිසුඛුමස්ස නිබ්බානස්ස ඔළාරිකභාවදොසාපත්තියා බොධෙතබ්බො, නිග්ගහෙතබ්බො වා. වත්ථුන්ති උපාදින්නකඵොට්ඨබ්බං මෙථුනං. අච්ඡාදීනම්පි නිබ්බානප්පත්ති කස්මා වුත්තා, නනු ''කිලෙසානං අච්චන්තං අනුප්පත්තිනිරොධො නිබ්බාන''න්ති ඉච්ඡන්තස්ස කිලෙසානං විනාසො කඤ්චි කාලං අප්පවත්ති නිබ්බානං න හොතීති? න, අභාවසාමඤ්ඤතො. අච්චන්තාපවත්ති හි කඤ්චි කාලඤ්ච අප්පවත්ති අභාවොයෙවාති නත්ථි විසෙසො. සවිසෙසං වා වදන්තස්ස අභාවතා ආපජ්ජතීති. තිරච්ඡානගතෙහිපි පාපුණිතබ්බත්තා තෙසම්පි පාකටං පිළන්ධනං විය ඔළාරිකං ථූලං. කෙවලං පන කණ්ණෙ පිළන්ධිතුං න සක්කොති, පිළන්ධනතොපි වා ථූලත්තා න සක්කාති උප්පණ්ඩෙන්තො විය නිග්ගණ්හාති.

නිබ්බානාරම්මණකරණෙන ගොත්‍රභුක්ඛණෙ කිලෙසක්ඛයප්පත්ති පනස්ස ආපන්නාති මඤ්ඤමානො ආහ

''ත්වං අඛීණෙසුයෙවා''තිආදි. නනු ආරම්මණකරණමත්තෙන කිලෙසක්ඛයො අනුප්පත්තොති න සක්කා වත්තුං. චිත්තඤ්හි අතීතානාගතාදිසබ්බං ආලම්බෙති, න නිප්ඵන්නමෙවාති ගොත්‍රභුපි මග්ගෙන කිලෙසානං යා අනුප්පත්තිධම්මතා කාතබ්බා, තං ආරබ්භ පවත්තිස්සතීති? න, අප්පත්තනිබ්බානස්ස නිබ්බානාරම්මණඤාණාභාවතො. න හි අඤ්ඤධම්මා විය නිබ්බානං, තං පන අතිගම්භීරත්තා අප්පත්තෙන ආලම්බිතුං න සක්කා. තස්මා තෙන ගොත්‍රභුනා පත්තබ්බෙන තිකාලිකසභාවාතික්කන්තගම්භීරභාවෙන භවිතබ්බං, කිලෙසක්ඛයමත්තතං වා ඉච්ඡතො ගොත්‍රභුතො පුරෙතරං නිප්ඵන්නෙන කිලෙසක්ඛයෙන. තෙනාහ ''ත්වං අඛීණෙසුයෙව කිලෙසෙසු කිලෙසක්ඛයං නිබ්බානං පඤ්ඤපෙසී''ති. අප්පත්තකිලෙසක්ඛයාරම්මණකරණෙ හි සති ගොත්‍රභුතො පුරෙතරචිත්තානිපි ආලම්බෙය්‍යුන්ති.

මග්ගස්ස කිලෙසක්ඛයං නිබ්බානන්ති මග්ගස්ස ආරම්මණභූතං නිබ්බානං කතමන්ති අත්ථො. මග්ගොතිආදිනා පුරිමපුච්ඡාද්වයමෙව විවරති.

න ච කිඤ්චීති රූපාදීසු නිබ්බානං කිඤ්චි න හොති, න ච කදාචි හොති, අතීතාදිභාවෙන න වත්තබ්බන්ති වදන්ති, තං ආගම්ම අවිජ්ජාතණ්හානං කිඤ්චි එකදෙසමත්තම්පි න හොති, තදෙව තං ආගම්ම කදාචි න ච හොතීති අත්ථො යුත්තො.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

168. න...පෙ.... නවත්තබ්බධම්මාරම්මණත්තාති යථා සාරම්මණා පරිත්තාදිභාවෙන නවත්තබ්බං කිඤ්චි ආරම්මණං කරොන්ති, එවං කිඤ්චි ආලම්බනතො න නවත්තබ්බකොට්ඨාසං භජතීති අත්ථො.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආයතනවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ධාතුවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

172. යදිපි ධාතුසංයුත්තාදීසු ''ධාතුනානත්තං වො, භික්ඛවෙ, දෙසෙස්සාමි, කතමඤ්ච, භික්ඛවෙ, ධාතුනානත්තං? චක්ඛුධාතු...පෙ.... මනොවිඤ්ඤාණධාතු''තිආදිනා (සං. නි. 2.85) අට්ඨාරස ධාතුයො ආගතා, තා පන අභිධම්මෙ ච ආගතාති සාධාරණත්තා අග්ගහෙත්වා සුත්තන්තෙස්වෙව ආගතෙ තයො ධාතුඡක්කෙ ගහෙත්වා සුත්තන්තභාජනීයං විභත්තන්ති වෙදිතබ්බං. සබ්බා ධාතුයොති අට්ඨාරසපි. සුඤ්ඤෙ සභාවමත්තෙ නිරුළ්හො ධාතු-සද්දො දට්ඨබ්බො. අසම්ඵුට්ඨධාතූති චතූහි මහාභූතෙහි අබ්‍යාපිතභාවොති අත්ථො.

173. පථවීධාතුද්වයන්ති අට්ඨකථායං පදුද්ධාරො කතො, පාළියං පන ''ද්වෙය''න්ති ආගච්ඡති, අත්ථො පන යථාවුත්තොව. ද්වයන්ති පන පාඨෙ සති අයම්පි අත්ථො සම්භවති. ද්වෙ අවයවා එතස්සාති ද්වයං, පථවීධාතූනං ද්වයං පථවීධාතුද්වයං, ද්වින්නං පථවීධාතූනං සමුදායොති අත්ථො. ද්වෙ එව වා අවයවා සමුදිතා ද්වයං, පථවීධාතුද්වයන්ති. ''තත්ථ කතමා පථවීධාතු? පථවීධාතුද්වයං, එසා පථවීධාතූ''ති සඞ්ඛෙපෙන විස්සජ්ජෙති. අත්ථි අජ්ඣත්තිකා අත්ථි බාහිරාති එත්ථ අජ්ඣත්තිකබාහිර-සද්දා න අජ්ඣත්තිකදුකෙ විය අජ්ඣත්තිකබාහිරායතනවාචකා, නාපි අජ්ඣත්තත්තිකෙ වුත්තෙහි අජ්ඣත්තබහිද්ධා-සද්දෙහි සමානත්ථා, ඉන්ද්‍රියබද්ධානින්ද්‍රියබද්ධවාචකා පන එතෙ. තෙන ''සත්තසන්තානපරියාපන්නා''තිආදි වුත්තං. නියකජ්ඣත්තාති ච න පච්චත්තං අත්තනි ජාතතං සන්ධාය වුත්තං, අථ ඛො සබ්බසත්තසන්තානෙසු ජාතතන්ති දට්ඨබ්බං. අජ්ඣත්තං පච්චත්තන්ති වචනෙන හි සත්තසන්තානපරියාපන්නතාය අජ්ඣත්තිකභාවං දස්සෙති, න පාටිපුග්ගලිකතාය. සභාවාකාරතොති ආපාදීහි විසිට්ඨෙන අත්තනො එව සභාවභූතෙන ගහෙතබ්බාකාරෙන.

කෙසා කක්ඛළත්තලක්ඛණාති කක්ඛළතාධිකතාය වුත්තා. පාටියෙක්කො කොට්ඨාසොති පථවීකොට්ඨාසමත්තො සුඤ්ඤොති අත්ථො. මත්ථලුඞ්ගං අට්ඨිමිඤ්ජග්ගහණෙන ගහිතන්ති ඉධ විසුං න වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉමිනාති ‘‘සෙය්‍යථිදං කෙසා’’තිආදිනා. කම්මං කත්වාති පයොගං වීරියං ආයූහනං වා කත්වාති අත්ථො. භොගකාමෙන කසියාදීසු විය අරහත්තකාමෙන ච ඉමස්මිං මනසිකාරෙ කම්මං කත්තබ්බන්ති. පුබ්බපලිබොධාති ආවාසාදයො දීඝකෙසාදිකෙ ඛුද්දකපලිබොධෙ අපරපලිබොධාති අපෙක්ඛිත්වා වුත්තා.

වණ්ණාදීනං පඤ්චන්නං වසෙන මනසිකාරො ධාතුපටිකූලවණ්ණමනසිකාරානං සාධාරණො පුබ්බභාගොති නිබ්බත්තිතධාතුමනසිකාරං දස්සෙතුං ‘‘අවසානෙ එවං මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො’’ති ආහ. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතාති කාරණස්ස ච ඵලස්ස ච අබ්‍යාපාරතාය ධාතුමත්තතං දස්සෙති. ආභොගපච්චවෙක්ඛණාදීනම්පි එවමෙව අබ්‍යාපාරතා දට්ඨබ්බා. න හි තානි, තෙසඤ්ච කාරණානි ආභුජිත්වා පච්චවෙක්ඛිත්වා ච උප්පජ්ජන්ති කරොන්ති චාති. ලක්ඛණවසෙනාති ‘‘කක්ඛළං ඛරිගත’’න්තිආදිවචනං සන්ධාය වුත්තං.

වෙකන්තකං එකා ලොහජාති. නාගනාසිකලොහං ලොහසදිසං ලොහවිජාති හලිද්දිවිජාති විය. තිපුතම්බාදීහි මිස්සෙත්වා කතං කරණෙන නිබ්බත්තත්තා කිත්තිමලොහං. මොරක්ඛාදීනි එවංනාමානෙවෙතානි. සාමුද්දිකමුත්තාති නිදස්සනමත්තමෙතං, සබ්බාපි පන මුත්තා මුත්තා එව.

174. අප්පෙතීති ආපො, ආබන්ධනවසෙන සෙසභූතත්තයං පාපුණාති සිලෙසතීති අත්ථො. යූසභූතොති රසභූතො. වක්කහදයයකනපප්ඵාසානි තෙමෙන්තන්ති එත්ථ යකනං

හෙට්ඨාභාගපූරණෙන, ඉතරානි තෙසං උපරි ථොකං ථොකං පග්ඝරණෙන තෙමෙති. හෙට්ඨා ලෙඩ්ඩුඛණ්ඩානි තෙමයමානෙති තෙමකතෙමිතබ්බානං අබ්‍යාපාරසාමඤ්ඤනිදස්සනත්ථායෙව උපමා දට්ඨබ්බා, න ඨානසාමඤ්ඤනිදස්සනත්ථාය. සන්නිචිතලොහිතෙන තෙමෙතබ්බානං කෙසඤ්චි හෙට්ඨා, කස්සචි උපරි ඨිතතඤ්හි සතිපට්ඨානවිභඞ්ගෙ වක්ඛතීති, යකනස්ස හෙට්ඨාභාගො ''ඨිතං මයි ලොහිත''න්ති න ජානාති, වක්කාදීනි ''අම්හෙ තෙමයමානං ලොහිතං ඨිත''න්ති න ජානන්තීති එවං යොජනා කාතබ්බා. යථා පන භෙසජ්ජසික්ඛාපදෙ නියමො අත්ථි ''යෙසං මංසං කප්පති, තෙසං ඛීර''න්ති, එවමිධ නත්ථි.

175. තෙජනවසෙනාති නිසිතභාවෙන තික්ඛභාවෙන. සරීරස්ස පකතිං අතික්කමිත්වා උණ්හභාවො සන්තාපො, සරීරදහනවසෙන පවත්තො මහාදාහො පරිදාහො. අයමෙතෙසං විසෙසො. යෙන ජීරීයතීති එකාහිකාදිජරරොගෙන ජීරීයතීතිපි අත්ථො යුජ්ජති. සතවාරං තාපෙත්වා උදකෙ පක්ඛිපිත්වා උද්ධටසප්පි සතධොතසප්පීති වදන්ති. රසසොණිතමෙදමංසන්හාරුඅට්ඨිඅට්ඨිමිඤ්ජා රසාදයො. කෙචි න්හාරුං අපනෙත්වා සුක්කං සත්තමධාතුං අවොචුන්ති. පාකතිකොති බොහං අප්පත්තො සදා විජ්ජමානො. පෙතග්ගි මුඛතො බහි නිග්ගතොව ඉධ ගහිතො.

176. වායනවසෙනාති සවෙගගමනවසෙන, සමුදීරණවසෙන වා.

177. ඉමිනා යස්මිං ආකාසෙ...පෙ.... තං කථිතන්ති ඉදං කසිණුග්ඝාටිමාකාසස්ස අකථිතතං, අජටාකාසස්ස ච කථිතතං දස්සෙතුං වුත්තං.

179. සුඛදුක්ඛානං ඵරණභාවො සරීරට්ඨකඋතුස්ස සුඛදුක්ඛඵොට්ඨබ්බසමුට්ඨානපච්චයභාවෙන යථාබලං සරීරෙකදෙසසකලසරීරඵරණසමත්ථතාය වුත්තො,

සොමනස්සදොමනස්සානං ඉට්ඨානිට්ඨචිත්තජසමුට්ඨාපනෙන තථෙව ඵරණසමත්ථතාය. එවං එතෙසං සරීරඵරණතාය එකස්ස ඨානං ඉතරං පහරති, ඉතරස්ස ච අඤ්ඤන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤෙන සප්පටිපක්ඛතං දස්සෙති, අඤ්ඤමඤ්ඤපටිපක්ඛඔළාරිකප්පවත්ති එව වා එතෙසං ඵරණං. වත්ථාරම්මණානි ච පබන්ධෙන පවත්තිහෙතුභූතානි ඵරණට්ඨානං දට්ඨබ්බං, උභයවතො ච පුග්ගලස්ස වසෙන අයං සප්පටිපක්ඛතා දස්සිතා සුඛදස්සනීයත්තා.

181. කිලෙසකාමං සන්ධායාති ''සඞ්කප්පො කාමො රාගො කාමො''ති (මහානි. 1; චූළනි. අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 8) එත්ථ වුත්තං සඞ්කප්පං සන්ධායාති අධිප්පායො. සොපි හි විබාධති උපතාපෙති චාති කිලෙසසන්ථවසම්භවතො කිලෙසකාමො විහත්තො කිලෙසවත්ථුසම්භවතො වා. කාමපටිසංයුත්තාති කාමරාගසඞ්ඛාතෙන කාමෙන සම්පයුත්තා, කාමපටිබද්ධා වා. අඤ්ඤෙසු ච කාමපටිසංයුත්තධම්මෙසු විජ්ජමානෙසු විතක්කෙයෙව කාමොපපදො ධාතුසද්දො නිරුළ්හො වෙදිතබ්බො විතක්කස්ස කාමප්පසඞ්ගප්පවත්තියා සාතිසයත්තා. එස නයො බ්‍යාපාදධාතුආදීසු. පරස්ස අත්තනො ච දුක්ඛායනං විහිංසා. විහිංසන්තීති හන්තුං ඉච්ඡන්ති.

182. උභයත්ථ උප්පන්නොපි අභිජ්ඣාසංයොගෙන කම්මපථජනනතො අනභිජ්ඣාකම්මපථභින්දනතො ච කාමවිතක්කො ''කම්මපථභෙදො''ති වුත්තො. බ්‍යාපාදො පනාති බ්‍යාපාදවචනෙන බ්‍යාපාදවිතක්කං දස්සෙති. සො හි බ්‍යාපාදධාතූති. තථා විහිංසාය විහිංසාධාතුයා ච බ්‍යාපාදවසෙන යථාසම්භවං පාණාතිපාතාදිවසෙන ච කම්මපථභෙදො යොජෙතබ්බො. එත්ථාති ද්වීසු තිකෙසු. සබ්බකාමාවචරසබ්බකුසලසඞ්ගාහකෙහි ඉතරෙ ද්වෙ ද්වෙ සඞ්ගහෙත්වා කථනං සබ්බසඞ්ගාහිකකථා. එත්ථාති පන

එතස්මිං ඡක්කෙති වුච්චමානෙ කාමධාතුවචනෙන කාමාවචරානං නෙක්ඛම්මධාතුආදීනඤ්ච ගහණං ආපජ්ජති.

ලභාපෙතබ්බාති චක්ඛුධාතාදිභාවං ලභමානා ධම්මා නීහරිත්වා දස්සනෙන ලභාපෙතබ්බා. චරති එත්ථාති චාරො, කිං චරති? සම්මසනං, සම්මසනස්ස චාරො සම්මසනචාරො, තෙභූමකධම්මානං අධිවචනං.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

183. චක්ඛුස්සාති විසෙසකාරණං අසාධාරණසාමිභාවෙන නිද්දිට්ඨං. තඤ්හි පුග්ගලන්තරාසාධාරණං නීලාදිසබ්බරූපසාධාරණඤ්ච. විදහතීති එවං එවඤ්ච තයා පවත්තිතබ්බන්ති විනියුජ්ජමානං විය උප්පාදෙතීති අත්ථො. විදහතීති ච ධාතුඅත්ථො එව විසිට්ඨො උපසග්ගෙන දීපිතොති විනාපි උපසග්ගෙන ධාතූති එසො සද්දො තමත්ථං වදතීති දට්ඨබ්බො. කත්තුකම්මභාවකරණඅධිකරණෙසු ධාතුපදසිද්ධි හොතීති පඤ්චපි එතෙ අත්ථා වුත්තා. සුවණ්ණරජතාදිධාතුයො සුවණ්ණාදීනං බීජභූතා සෙලාදයො.

අත්තනො සභාවං ධාරෙන්තීති ධාතුයොති එත්ථාපි ධාතීති ධාතූති පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා. ධාතු-සද්දො එව හි ධාරණත්ථොපි හොතීති. කත්තුඅත්ථොපි චායං පුරිමෙන අසදිසොති නිස්සත්තසභාවමත්තධාරණඤ්ච ධාතු-සද්දස්ස පධානො අත්ථොති විසුං වුත්තො. ධාතුයො විය ධාතුයොති එත්ථ සීහ-සද්දො විය කෙසරිම්හි නිරුළ්හො පුරිසෙසු, සෙලාවයවෙසු නිරුළ්හො ධාතු-සද්දො ච චක්ඛාදීසු උපචරිතො දට්ඨබ්බො. ඤාණඤ්ච ඤෙය්‍යඤ්ච ඤාණඤෙය්‍යානි, තෙසං අවයවා තප්පභෙදභූතා ධාතුයො ඤාණඤෙය්‍යාවයවා. තත්ථ ඤාණප්පභෙදා ධම්මධාතුඑකදෙසො, ඤෙය්‍යප්පභෙදා අට්ඨාරසාපීති ඤාණඤෙය්‍යාවයවමත්තා ධාතුයො හොන්ති. අථ වා

ඤාණෙන ඤාතබ්බො සභාවො ධාතුසද්දෙන වුච්චමානො අවිපරීතතො ඤාණඤෙය්‍යො, න දිට්ඨිආදීහි විපරීතග්ගාහකෙහි ඤෙය්‍යොති අත්ථො. තස්ස ඤාණඤෙය්‍යස්ස අවයවා චක්ඛාදයො. විසභාගලක්ඛණාවයවෙසු රසාදීසු නිරූළ්හො ධාතු-සද්දො තාදිසෙසු අඤ්ඤාවයවෙසු චක්ඛාදීසු උපචරිතො දට්ඨබ්බො, රසාදීසු විය වා චක්ඛාදීසු නිරූළ්හොව. නිජ්ජීවමත්තස්සෙතං අධිවචනන්ති එතෙන නිජ්ජීවමත්තපදත්ථෙ ධාතු-සද්දස්ස නිරූළ්හතං දස්සෙති. ඡ ධාතුයො එතස්සාති ඡධාතුයො, යො ලොකෙ ''පුරිසො''ති ධම්මසමුදායො වුච්චති, සො ඡධාතුරො ඡන්නං පථවීආදීනං නිජ්ජීවමත්තසභාවානං සමුදායමත්තො, න එත්ථ ජීවො පුරිසො වා අත්ථීති අත්ථො.

චක්ඛාදීනං කමො පුබ්බෙ වුත්තොති ඉධ එකෙකස්මිං තිකෙ තිණ්ණං තිණ්ණං ධාතූනං කමං දස්සෙන්තො ආහ ''හෙතුඵලානුපුබ්බවවත්ථානවසෙනා''ති. හෙතුඵලානං අනුපුබ්බවවත්ථානං හෙතුඵලභාවොව. තත්ථ හෙතූති පච්චයො අධිප්පෙතො. ඵලන්ති පච්චයුප්පන්නන්ති ආහ ''චක්ඛුධාතූ''තිආදි. මනොධාතුධම්මධාතූනඤ්ච මනොවිඤ්ඤාණස්ස හෙතුභාවො යථාසම්භවං යොජෙතබ්බො, ද්වාරභූතමනොවසෙන වා තස්සා මනොධාතුයා.

සබ්බාසං වසෙනාති යථාවුත්තානං ආභාධාතුආදීනං පඤ්චතිංසාය ධාතූනං වසෙන. අපරමත්ථසභාවස්ස පරමත්ථසභාවෙසු න කදාචි අන්තොගධතා අත්ථීති ආහ ''සභාවතො විජ්ජමානාන''න්ති. චන්දාභාසූරියාභාදිකා වණ්ණනිභා එවාති ආහ ''රූපධාතුයෙව හි ආභාධාතූ''ති. රූපාදිපටිබද්ධාති රාගවත්ථුභාවෙන ගහෙතබ්බාකාරො සුභනිමිත්තන්ති සන්ධාය ''රූපාදයොවා''ති අවත්වා පටිබද්ධවචනං ආහ. අසතිපි රාගවත්ථුභාවෙ ''කුසලවිපාකාරම්මණා සුභා ධාතූ''ති දුතියො විකප්පො

වුත්තො. විහිංසාධාතු චෙතනා, පරවිහෙඨනඡන්දො වා. අවිහිංසා කරුණා.

උභොපීති ධම්මධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො. හීනාදීසු පුරිමනයෙන හීළිතා චක්ඛාදයො හීනා, සම්භාවිතා පණීතා, නාතිහීළිතා නාතිසම්භාවිතා මජ්ඣිමාති ඛන්ධවිභඞ්ගෙ ආගතහීනදුකතොයෙව නීහරිත්වා මජ්ඣිමා ධාතු වුත්තාති වෙදිතබ්බා. විඤ්ඤාණධාතු යදිපි ඡවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන විභත්තා, තථාපි ''විඤ්ඤාණධාතුග්ගහණෙන තස්සා පුරෙචාරිකපච්ඡාචාරිකත්තා මනොධාතු ගහිතාව හොතී''ති වුත්තත්තා ආහ ''විඤ්ඤාණධාතු...පෙ.... සත්තවිඤ්ඤාණසඞ්ඛෙපොයෙවා''ති. අනෙකෙසං චක්ඛුධාතුආදීනං, තාසු ච එකෙකිස්සා නානප්පකාරතාය නානාධාතූනං වසෙන අනෙකධාතුනානාධාතුලොකො වුත්තොති ආහ ''අට්ඨාරසධාතුප්පභෙදමත්තමෙවා''ති.

''චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායමනොමනොවිඤ්ඤාණධාතු භෙදෙනා''ති අට්ඨකථායං ලිඛිතං. තත්ථ න චක්ඛාදීනං කෙවලෙන ධාතු-සද්දෙන සම්බන්ධො අධිප්පෙතො විජානනසභාවස්ස පභෙදවචනතො. විඤ්ඤාණධාතු-සද්දෙන සම්බන්ධෙ කරියමානෙ ද්වෙ මනොගහණානි න කත්තබ්බානි. න හි ද්වෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතුයො අත්ථීති. ''චක්ඛු...පෙ.... කායමනොවිඤ්ඤාණමනොධාතූ''ති වා වත්තබ්බං අතුල්‍යයොගෙ ද්වන්දසමාසාභාවතො. අයං පනෙත්ථ පාඨො සියා ''චක්ඛු...පෙ.... කායවිඤ්ඤාණමනොමනොවිඤ්ඤාණධාතුභෙදෙනා''ති.

ඛන්ධායතනදෙසනා සඞ්ඛෙපදෙසනා, ඉන්ද්‍රියදෙසනා විත්ථාරදෙසනාති තදුභයං අපෙක්ඛිත්වා නාතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාරා ධාතුදෙසනා. අථ වා සුත්තන්තභාජනීයෙ වුත්තධාතුදෙසනා අතිසඞ්ඛෙපදෙසනා, ආභාධාතුආදීනං අනෙකධාතුනානාධාතුඅන්තානං වසෙන

දෙසෙතබ්බා අතිවිත්ථාරදෙසනාති තදුභයං අපෙක්ඛිත්වා අයං ''නාතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාරා''ති.

භෙරීතලං විය චක්ඛුධාතු සද්දස්ස විය විඤ්ඤාණස්ස නිස්සයභාවතො. එතාහි ච උපමාහි නිජ්ජීවානං භෙරීතලදණ්ඩාදීනං සමායොගෙ නිජ්ජීවානං සද්දාදීනං විය නිජ්ජීවානං චක්ඛුරූපාදීනං සමායොගෙ නිජ්ජීවානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පවත්තීති කාරණඵලානං ධාතුමත්තතත්තා කාරකවෙදකභාවවිරහං දස්සෙති.

පුරෙචරානුචරා වියාති නිජ්ජීවස්ස කස්සචි කෙචි නිජ්ජීවා පුරෙචරානුචරා වියාති අත්ථො. මනොධාතුයෙව වා අත්තනො ඛණං අනතිවත්තන්තී අත්තනො ඛණං අනතිවත්තන්තානංයෙව චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අවිජ්ජමානෙපි පුරෙචරානුචරභාවෙ පුබ්බකාලාපරකාලතාය පුරෙචරානුචරා විය දට්ඨබ්බාති අත්ථො. සල්ලමිව සූලමිව තිවිධදුක්ඛතාසමායොගතො දට්ඨබ්බො. ආසායෙව දුක්ඛං ආසාදුක්ඛං, ආසාවිඝාතං දුක්ඛං වා. සඤ්ඤා හි අභූතං දුක්ඛදුක්ඛම්පි සුභාදිතො සඤ්ජානන්තී තං ආසං තස්සා ච විඝාතං ආසීසිතසුභාදිඅසිද්ධියා ජනෙතීති. කම්මප්පධානා සඞ්ඛාරාති ''පටිසන්ධියං පක්ඛිපනතො''තිආදිමාහ. ජාතිදුක්ඛානුබන්ධනතොති අත්තනා නිබ්බත්තියමානෙන ජාතිදුක්ඛෙන අනුබන්ධත්තා. භවපච්චයා ජාති හි ජාතිදුක්ඛන්ති. පදුමං විය දිස්සමානං ඛුරචක්කං විය රූපම්පි ඉත්ථියාදිභාවෙන දිස්සමානං නානාවිධුපද්දවං ජනෙති. සබ්බෙ අනත්ථා රාගාදයො ජාතිආදයො ච විසභූතා අසන්තා සප්පටිභයා චාති තප්පටිපක්ඛභූතත්තා අමතාදිතො දට්ඨබ්බා.

මුඤ්චිත්වාපි අඤ්ඤං ගහෙත්වාවාති එතෙන මක්කටස්ස ගහිතං සාඛං මුඤ්චිත්වාපි ආකාසෙ ඨාතුං අසමත්ථතා විය ගහිතාරම්මණං මුඤ්චිත්වාපි අඤ්ඤං අග්ගහෙත්වා පවත්තිතුං අසමත්ථතාය මක්කටසමානතං දස්සෙති.

අට්ඨිවෙධවිද්ධොපි දමථං අනුපගච්ඡන්තො දුට්ඨස්සො අස්සඛළුඞ්කො. රඞ්ගගතො නටො රඞ්ගනටො.

184. චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ චාතිආදිනා ද්වාරාරම්මණෙසු එකවචනබහුවචනනිද්දෙසා එකනානාසන්තානගතානං එකසන්තානගතවිඤ්ඤාණපච්චයභාවතො එකනානාජාතිකත්තා ච.

සබ්බධම්මෙසූති එත්ථ සබ්බ-සද්දො අධිකාරවසෙන යථාවුත්තවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතෙ ආරම්මණසඞ්ඛාතෙ වා පදෙසසබ්බස්මිං තිට්ඨතීති දට්ඨබ්බො. මනොවිඤ්ඤාණධාතුනිද්දෙසෙ ''චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධසමනන්තරා උප්පජ්ජති මනොධාතු, මනොධාතුයාපි උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධසමනන්තරා උප්පජ්ජති චිත්ත''න්ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතානන්තරං මනොධාතු විය මනොධාතානන්තරම්පි උප්පජ්ජති චිත්තන්ති යාව අඤ්ඤා මනොධාතු උප්පජ්ජිස්සති, තාව පවත්තං සබ්බං චිත්තං එකත්තෙන ගහෙත්වා වුත්තන්ති එවම්පි අත්ථො ලබ්භති. එවඤ්හි සති මනොවිඤ්ඤාණධාතානන්තරං උප්පන්නාය මනොධාතුයා මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවප්පසඞ්ගො න හොතියෙව. පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතුමනොධාතුක්කමනිදස්සනඤ්හි තබ්බිධුරසභාවෙන උප්පත්තිට්ඨානෙන ච පරිච්ඡින්නස්ස චිත්තස්ස මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවදස්සනත්ථං, න අනන්තරුප්පත්තිමත්තෙනාති තබ්බිධුරසභාවෙ එකත්තං උපනෙත්වා දස්සනං යුජ්ජති. අනුපනීතෙපි එකත්තෙ තබ්බිධුරසභාවෙ එකස්මිං දස්සිතෙ සාමඤ්ඤවසෙන අඤ්ඤම්පි සබ්බං තං සභාවං දස්සිතං හොතීති දට්ඨබ්බං. පි-සද්දෙන මනොවිඤ්ඤාණධාතුසම්පිණ්ඩනෙ ච සති ''මනොවිඤ්ඤාණධාතුයාපි සමනන්තරා උප්පජ්ජති චිත්තං...පෙ.... තජ්ජා මනොවිඤ්ඤාණධාතූ''ති මනොවිඤ්ඤාණධාතුග්ගහණෙන භවඞ්ගානන්තරං

උප්පන්නං මනොධාතුචිත්තං නිවත්තිතං හොතීති චෙ? න, තස්සා මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවාසිද්ධිතො. න හි යං චොදීයති, තදෙව පරිහාරාය හොතීති.

මනොධාතුයාපි මනොවිඤ්ඤාණධාතුයාපීති මනද්වයවචනෙන ද්වින්නං අඤ්ඤමඤ්ඤවිධුරසභාවතා දස්සිතාති තෙනෙව මනොධාතාවජ්ජනස්ස මනොවිඤ්ඤාණධාතුභාවො නිවත්තිතොති දට්ඨබ්බො. වුත්තො හි තස්ස මනොවිඤ්ඤාණධාතුවිධුරො මනොධාතුසභාවො "සබ්බධම්මෙසු වා පන පඨමසමන්නාහාරො උප්පජ්ජතී"තිආදිනා. සා සබ්බාපීති එතං මුඛමත්තනිදස්සනං. න හි ජවනපරියොසානා එව මනොවිඤ්ඤාණධාතු, තදාරම්මණාදීනිපි පන හොන්තියෙවාති. එවං පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතුමනොධාතුවිසිට්ඨසභාවවසෙන සබ්බං මනොවිඤ්ඤාණධාතුං දස්සෙත්වා පුන මනොද්වාරවසෙන සාතිසයං ජවනමනොවිඤ්ඤාණධාතුං දස්සෙන්තො "මනඤ්ච පටිච්චා"තිආදිමාහ. යදි පන ඡන්නං ද්වාරානං වසෙන ජවනාවසානානෙව චිත්තානි ඉධ "මනොවිඤ්ඤාණධාතූ"ති දස්සිතානීති අයමත්ථො ගය්හෙය්‍ය, චුතිපටිසන්ධිභවඞ්ගානං අග්ගහිතත්තා සාවසෙසා දෙසනා ආපජ්ජති, තස්මා යථාවුත්තෙන නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඡද්වාරිකචිත්තෙහි වා සමානලක්ඛණානි අඤ්ඤානිපි "මනොවිඤ්ඤාණධාතූ"ති දස්සිතානීති වෙදිතබ්බානි.

පටිච්චාති ආගතට්ඨානෙති එත්ථ "මනො ච නෙසං ගොචරවිසයං පච්චනුභොතී"තිආදීසු (ම. නි. 1.455) විසුං කාතුං යුත්තං, ඉධ පන "චක්ඛුඤ්ච පටිච්චා"තිආදීසු ච-සද්දෙන සම්පිණ්ඩෙත්වා ආවජ්ජනස්සපි චක්ඛාදිසන්නිස්සිතතාකරණං විය මනඤ්ච පටිච්චාති ආගතට්ඨානෙ මනොද්වාරසඞ්ඛාතභවඞ්ගසන්නිස්සිතමෙව ආවජ්ජනං කාතබ්බන්ති අධිප්පායො.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

පඤ්හපුච්ඡකං හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා උත්තානමෙවාති.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධාතුවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සච්චවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

උද්දෙසවණ්ණනා

189. සාසනක්කමොති අරියසච්චානි වුච්චන්ති අරියසච්චදෙසනා වා. සකලඤ්හි සාසනං භගවතො වචනං සච්චවිනිමුත්තං නත්ථීති සච්චෙසු කමති, සීලසමාධිපඤ්ඤාසඞ්ඛාතං වා සාසනං එතෙසු කමති, තස්මා කමති එත්ථාති කමො, කිං කමති? සාසනං, සාසනස්ස කමො සාසනක්කමොති සච්චානි සාසනපවත්තිට්ඨානානි වුච්චන්ති, තංදෙසනා ච තබ්බොහාරෙනාති.

තථාති තංසභාවාව. අවිතථාති අමුසාසභාවා. අනඤ්ඤථාති අඤ්ඤාකාររහිතා. දුක්ඛදුක්ඛතාතංනිමිත්තතාහි අනිට්ඨතා පීළනට්ඨො, ද්විධාපි පරිදහනං, කිලෙසදාහසමායොගො වා සන්තාපට්ඨොති අයමෙතෙසං විසෙසො. පුග්ගලහිංසනං වා පීළනං, අත්තනො එව තිඛිණභාවො සන්තාපනං සන්තාපොති. එත්ථ ච පීළනට්ඨො දුක්ඛස්ස සරසෙනෙව ආවිභවනාකාරො, ඉතරෙ යථාක්කමං සමුදයමග්ගනිරොධදස්සනෙහි ආවිභවනාකාරාති අයං චතුන්නම්පි විසෙසො. තත්‍රතත්‍රාභිනන්දනවසෙන බ්‍යාපෙත්වා ඌහනං රාසිකරණං දුක්ඛනිබ්බත්තනං ආයූහනං, සමුදයතො ආගච්ඡතීති වා ආයං, දුක්ඛං. තස්ස ඌහනං පවත්තනං ආයූහනං, සරසාවිභාවනාකාරො එසො. නිදදාති දුක්ඛන්ති නිදානං, ''ඉදං තං දුක්ඛ''න්ති සම්පටිච්ඡාපෙන්තං විය සමුට්ඨාපෙතීති අත්ථො. දුක්ඛදස්සනෙන චායං නිදානට්ඨො ආවි භවති. සංයොගපලිබොධට්ඨා නිරොධමග්ගදස්සනෙහි, තෙ ච සංසාරසංයොජනමග්ගනිවාරණාකාරා දට්ඨබ්බා.

නිස්සරන්ති එත්ථ සත්තා, සයමෙව වා නිස්සටං විසංයුත්තං සබ්බසඞ්ඛතෙහි සබ්බුපධිපටිනිස්සග්ගභාවතොති නිස්සරණං. අයමස්ස

සභාවෙන ආවිභවනාකාරො. විවෙකාසඞ්ඛතාමතට්ඨො සමුදයමග්ගදුක්ඛදස්සනාවිභවනාකාරා, සමුදයක්ඛයඅප්පච්චයඅවිනාසිතා වා. සංසාරතො නිග්ගමනං නියානං. අයමස්ස සරසෙන පකාසනාකාරො, ඉතරෙ සමුදයනිරොධදුක්ඛදස්සනෙහි. තත්ථ පලිබොධුපච්ඡෙදවසෙන නිබ්බානාධිගමොව නිබ්බානනිමිත්තතා හෙත්වට්ඨො. පඤ්ඤාපධානත්තා මග්ගස්ස නිබ්බානදස්සනං, චතුසච්චදස්සනං වා දස්සනට්ඨො. චතුසච්චදස්සනෙ කිලෙසදුක්ඛසන්තාපවූපසමනෙ ච ආධිපච්චං කරොන්ති මග්ගඞ්ගධම්මා සම්පයුත්තධම්මෙසූති සො මග්ගස්ස අධිපතෙය්‍යට්ඨොති. විසෙසතො වා ආරම්මණාධිපතිභූතා මග්ගඞ්ගධම්මා හොන්ති ''මග්ගාධිපතිනො ධම්මා''ති වචනතොති සො තෙසං ආකාරො අධිපතෙය්‍යට්ඨො. එවමාදි ආහාති සම්බන්ධො. තත්ථ අභිසමයට්ඨොති අභිසමෙතබ්බට්ඨො, අභිසමයස්ස වා විසයභූතො අත්ථො අභිසමයට්ඨො, අභිසමයස්සෙව වා පවත්තිආකාරො අභිසමයට්ඨො, සො චෙත්ථ අභිසමෙතබ්බෙන පීළනාදිනා දස්සිතොති දට්ඨබ්බො.

කුච්ඡිතං ඛං දුක්ඛං. ''සමාගමො සමෙත''න්තිආදීසු කෙවලස්ස ආගම-සද්දස්ස එත-සද්දස්ස ච පයොගෙ සංයොගත්ථස්ස අනුපලබ්භනතො සං-සද්දස්ස ච පයොගෙ උපලබ්භනතො ''සංයොගං දීපෙතී''ති ආහ, එවං ''උප්පන්නං උදිත''න්ති එත්ථාපි. අය-සද්දො ගතිඅත්ථසිද්ධො හෙතු-සද්දො විය කාරණං දීපෙති අත්තනො ඵලනිප්ඵාදනෙන අයති පවත්තති, එති වා එතස්මා ඵලන්ති අයොති, සංයොගෙ උප්පත්තිකාරණං සමුදයොති එත්ථ විසුං පයුජ්ජමානාපි උපසග්ග-සද්දා සධාතුකං සංයොගත්ථං උප්පාදත්ථඤ්ච දීපෙන්ති කිරියාවිසෙසකත්තාති වෙදිතබ්බා.

අභාවො එත්ථ රොධස්සාති නිරොධොති එතෙන නිබ්බානස්ස දුක්ඛවිවෙකභාවං දස්සෙති. සමධිගතෙ තස්මිං

තදධිගමවතො පුග්ගලස්ස රොධාභාවො පවත්තිසඞ්ඛාතස්ස රොධස්ස පටිපක්ඛභූතාය නිවත්තියා අධිගතත්තාති එතස්මිඤ්චත්ථෙ අභාවො එතස්මිං රොධස්සාති නිරොධොඉච්චෙව පදසමාසො. දුක්ඛාභාවො පනෙත්ථ පුග්ගලස්ස, න නිබ්බානස්සෙව. අනුප්පාදො එව නිරොධො අනුප්පාදනිරොධො. ආයතිභවාදීසු අප්පවත්ති, න පන භඞ්ගොති භඞ්ගවාචකං නිරොධ-සද්දං නිවත්තෙත්වා අනුප්පාදවාචකං ගණ්හාති. එතස්මිං අත්ථෙ කාරණෙ ඵලොපචාරං කත්වා නිරොධපච්චයො නිරොධොති වුත්තො. පටිපදා ච හොති පුග්ගලස්ස දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා. නනු සා එව දුක්ඛනිරොධප්පත්තීති තස්සා එව සා පටිපදාති න යුජ්ජතීති? න, පුග්ගලාධිගමස්ස යෙහි සො අධිගච්ඡති, තෙසං කාරණභූතධම්මානඤ්ච පත්තිභාවෙන පටිපදාභාවෙන ච වුත්තත්තා. සච්ඡිකිරියාසච්ඡිකරණධම්මානං අඤ්ඤත්තාභාවෙපි හි පුග්ගලසච්ඡිකිරියධම්මභාවෙහි නානත්තං කත්වා නිද්දෙසො කතො. අථ වා දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා නිට්ඨානං ඵලන්ති තස්සා දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා පටිපදතා දට්ඨබ්බා.

බුද්ධාදයො අරියා පටිවිජ්ඣන්තීති එත්ථ පටිවිද්ධකාලෙ පවත්තං බුද්ධාදිවොහාරං "අගමා රාජගහං බුද්ධො"තිආදීසු (සු. නි. 410) විය පුරිමකාලෙපි ආරොපෙත්වා "බුද්ධාදයො"ති වුත්තං. තෙ හි බුද්ධාදයො චතූහි මග්ගෙහි පටිවිජ්ඣන්තීති. අරියපටිවිජ්ඣිතබ්බානි සච්චානි අරියසච්චානීති චෙත්ථ පුරිමපදෙ උත්තරපදලොපො දට්ඨබ්බො. අරියා ඉමන්ති පටිවිජ්ඣිතබ්බට්ඨෙන එකත්තං උපනෙත්වා "ඉම"න්ති වුත්තං. තස්මාති තථාගතස්ස අරියත්තා තස්ස සච්චානීති අරියසච්චානීති වුච්චන්තීති අත්ථො. තථාගතෙන හි සයං අධිගතත්තා, තෙනෙව පකාසිතත්තා, තතො එව ච අඤ්ඤෙහි අධිගමනීයත්තා තානි තස්ස හොන්තීති. අරියභාවසිද්ධිතොපීති එත්ථ අරියසාධකානි සච්චානි අරියසච්චානීති පුබ්බෙ විය උත්තරපදලොපො දට්ඨබ්බො.

අරියානි සච්චානීතිපීති එත්ථ අවිතථභාවෙන අරණීයත්තා අධිගන්තබ්බත්තා අරියානි, අරියවොහාරො වා අයං අවිසංවාදකො අවිතථරූපො දට්ඨබ්බො.

බාධනලක්ඛණන්ති එත්ථ දුක්ඛදුක්ඛතන්නිමිත්තභාවො බාධනා, උදයබ්බයපීළිතතා වා. භවාදීසු ජාතිආදිවසෙන චක්ඛුරොගාදිවසෙන ච අනෙකධා දුක්ඛස්ස පවත්තනමෙව පුග්ගලස්ස සන්තාපනං, තදස්ස කිච්චං රසො. පවත්තිනිවත්තීසු සංසාරමොක්ඛෙසු පවත්ති හුත්වා ගය්හතීති පවත්තිපච්චුපට්ඨානං. පභවති එතස්මා දුක්ඛං පටිසන්ධියං නිබ්බත්තති පුරිමභවෙන පච්ඡිමභවො ඝටිතො සංයුත්තො හුත්වා පවත්තතීති පභවො. ''එවම්පි තණ්හානුසයෙ අනූහතෙ නිබ්බත්තතී දුක්ඛමිදං පුනප්පුන''න්ති (ධ. ප. 338) එවං පුනප්පුනං උප්පාදනං අනුපච්ඡෙදකරණං. භවනිස්සරණනිවාරණං පලිබොධො. රාගක්ඛයාදිභාවෙන සබ්බදුක්ඛසන්තතා සන්ති. අච්චුතිරසන්ති අච්චුතිසම්පත්තිකං. චවනං වා කිච්චන්ති තදභාවං කිච්චමිව වොහරිත්වා අච්චුතිකිච්චන්ති අත්ථො. අචවනඤ්ච සභාවස්සාපරිච්චජනං අවිකාරතා දට්ඨබ්බා. පඤ්චක්ඛන්ධනිමිත්තසුඤ්ඤතාය අවිග්ගහං හුත්වා ගය්හතීති අනිමිත්තපච්චුපට්ඨානං. අනුසයුපච්ඡෙදනවසෙන සංසාරචාරකතො නිග්ගමනූපායභාවො නිය්යානං. නිමිත්තතො පවත්තතො ච චිත්තස්ස වුට්ඨානං හුත්වා ගය්හතීති වුට්ඨානපච්චුපට්ඨානං.

අසුවණ්ණාදි සුවණ්ණාදි විය දිස්සමානං මායාති වත්ථුසබ්භාවා තස්සා විපරීතතා වුත්තා. උදකං විය දිස්සමානා පන මරීචි උපගතානං තුච්ඡා හොති, වත්ථුමත්තම්පි තස්සා න දිස්සතීති විසංවාදිකා වුත්තා. මරීචිමායාඅත්තානං විපක්ඛො භාවො තච්ඡාවිපරීතභූතභාවො. අරියඤාණස්සාති අවිතථගාහකස්ස ඤාණස්ස, තෙන පටිවෙධපච්චවෙක්ඛණානි ගය්හන්ති, තෙසඤ්ච ගොචරභාවො

පටිවිජ්ඣිතබ්බතාආරම්මණභාවො ච දට්ඨබ්බො. අග්ගිලක්ඛණං උණ්හත්තං. තඤ්හි කත්ථචි කට්ඨාදිඋපාදානභෙදෙපි විසංවාදකං විපරීතං අභූතං වා කදාචි න හොති. ''බ්‍යාධිධම්මා ජරාධම්මා, අථො මරණධම්මිනො''ති (අ. නි. 3.39; 5.57) එත්ථ වුත්තා ජාතිආදිකා ලොකපකති. මනුස්සානං උද්ධං දීඝතා, එකච්චානං තිරච්ඡානානං තිරියං දීඝතා, වුද්ධිනිට්ඨං පත්තානං පුන අවඩ්ඪනං එවමාදිකා චාති වදන්ති. තච්ඡාවිපරීතභූතභාවෙසු පච්ඡිමො තථතා, පඨමො අවිතථතා, මජ්ඣිමො අනඤ්ඤථතාති අයමෙතෙසං විසෙසො.

දුක්ඛා අඤ්ඤං න බාධකන්ති කස්මා වුත්තං, නනු තණ්හාපි ජාති විය දුක්ඛනිමිත්තතාය බාධිකාති? න, බාධකපභවභාවෙන විසුං ගහිතත්තා. ජාතිආදීනං විය වා දුක්ඛස්ස අධිට්ඨානභාවො දුක්ඛදුක්ඛතා ච බාධකතා, න දුක්ඛස්ස පභවකතාති නත්ථි තණ්හාය පභවකභාවෙන ගහිතාය බාධකත්තප්පසඞ්ගො. තෙනාහ ''දුක්ඛා අඤ්ඤං න බාධක''න්ති. බාධකත්තනියාමෙනාති දුක්ඛං බාධකමෙව, දුක්ඛමෙව බාධකන්ති එවං ද්විධාපි බාධකත්තාවධාරණෙනාති අත්ථො. තං විනා නාඤ්ඤතොති සතිපි අවසෙසකිලෙසඅවසෙසාකුසලසාසවකුසලමූලාවසෙසසාසවකුසලධම්මානං දුක්ඛහෙතුභාවෙ න තණ්හාය විනා තෙසං දුක්ඛහෙතුභාවො අත්ථි, තෙහි පන විනාපි තණ්හාය දුක්ඛහෙතුභාවො අත්ථි කුසලෙහි විනා අකුසලෙහි, රූපාවචරාදීහි විනා කාමාවචරාදීහි ච තණ්හාය දුක්ඛනිබ්බත්තකත්තා. තච්ඡනිය්‍යානභාවත්තාති ද්විධාපි නියමෙන තච්ඡො නිය්‍යානභාවො එතස්ස, න මිච්ඡාමග්ගස්ස විය විපරීතතාය, ලොකියමග්ගස්ස විය වා අනෙකන්තිකතාය අතච්ඡොති තච්ඡනිය්‍යානභාවො, මග්ගො. තස්ස භාවො තච්ඡනිය්‍යානභාවත්තං, තස්මා තච්ඡනිය්‍යානභාවත්තා. සබ්බත්ථ ද්විධාපි නියමෙන තච්ඡාවිපරීතභූතභාවො වුත්තොති ආහ ''ඉති තච්ඡාවිපල්ලාසා''තිආදි.

සච්ච-සද්දස්ස සම්භවන්තානං අත්ථානං උද්ධරණං, සම්භවන්තෙ වා අත්ථෙ වත්වා අධිප්පෙතත්ථස්ස උද්ධරණං අත්ථුද්ධාරො. විරතිසච්චෙති මුසාවාදවිරතියං. න හි අඤ්ඤවිරතීසු සච්ච-සද්දො නිරුළ්හොති. ''ඉදමෙව සච්චං, මොඝමඤ්ඤ''න්ති ගහිතා දිට්ඨි දිට්ඨිසච්චං. ''අමොසධම්මං නිබ්බානං, තදරියා සච්චතො විදූ''ති (සු. නි. 763) අමොසධම්මත්තා නිබ්බානං පරමත්ථසච්චං වුත්තං. තස්ස පන තංසම්පාපකස්ස ච මග්ගස්ස පජානනා පටිවෙධො අවිවාදකාරණන්ති ද්වයම්පි ''එකඤ්හි සච්චං න දුතියමත්ථි, යස්මිං පජා නො විවදෙ පජාන''න්ති (සු. නි. 890; මහානි. 119) මිස්සා ගාථාය සච්චන්ති වුත්තං.

නෙතං දුක්ඛං අරියසච්චන්ති ආගච්ඡෙය්‍ය, නෙතං ඨානං විජ්ජතීති එතෙන ජාතිආදීනං දුක්ඛඅරියසච්චභාවෙ අවිපරීතතං දස්සෙති, අඤ්ඤං දුක්ඛං අරියසච්චන්ති ආගච්ඡෙය්‍ය, නෙතං ඨානං විජ්ජතීති ඉමිනා දුක්ඛඅරියසච්චභාවස්ස ජාතිආදීසු නියතතං. සචෙපි කථඤ්චි කොචි එවංචිත්තො ආගච්ඡෙය්‍ය, පඤ්ඤාපනෙ පන සහධම්මෙන පඤ්ඤාපනෙ අත්තනො වාදස්ස ච පඤ්ඤාපනෙ සමත්ථො නත්ථීති දස්සෙතුං ''අහමෙතං...පෙ.... පඤ්ඤාපෙස්සාමීති ආගච්ඡෙය්‍ය, නෙතං ඨානං විජ්ජතී''ති වුත්තං. ජාතිආදීනං අනඤ්ඤථතා අඤ්ඤස්ස ච තථාභූතස්ස අභාවොයෙවෙත්ථ ඨානාභාවො. සචෙපි කොචි ආගච්ඡෙය්‍ය, ආගච්ඡතු, ඨානං පන නත්ථීති අයමෙත්ථ සුත්තත්ථො. එස නයො දුතියසුත්තෙපි. තත්ථ පන සම්පත්තතා පච්චක්ඛතා ච පඨමතා, තංනිමිත්තතා දුතියතා, තදුපසමතා තතියතා, තංසම්පාපකතා චතුත්ථතාති දට්ඨබ්බා.

නිබ්බුතිකාමෙන පරිජානනාදීහි අඤ්ඤං කිඤ්චි කිච්චං කාතබ්බං නත්ථි, ධම්මඤාණකිච්චං වා ඉතො අඤ්ඤං නත්ථි, පරිඤ්ඤෙය්‍යාදීනි ච එතප්පරමානෙවාති චත්තාරෙව වුත්තානි. තණ්හාය ආදීනවදස්සාවීනං වසෙන ''තණ්හාවත්ථුආදීනං

එතංපරමතායා''ති වුත්තං. තථා ආලයෙ පඤ්චකාමගුණසඞ්ඛාතෙ, සකලවත්ථුකාමසඞ්ඛාතෙ, භවත්තයසඞ්ඛාතෙ වා දුක්ඛෙ දොසදස්සාවීනං වසෙන ''ආලයාදීනං එතංපරමතායා''ති වුත්තං.

සහෙතුකෙන දුක්ඛෙනාති එතෙන දුක්ඛස්ස අබ්බොච්ඡින්නතාදස්සනෙන අතිසංවෙගවත්ථුතං දස්සෙති.

න පටිවෙධඤාණං විය සකිදෙව බුජ්ඣති, අථ ඛො අනු අනු බුජ්ඣනතො අනුබොධො, අනුස්සවාකාරපරිවිතක්කදිට්ඨිනිජ්ඣානක්ඛන්තිඅනුගතො වා බොධො අනුබොධො. න හි සො පච්චක්ඛතො බුජ්ඣති, අනුස්සවාදිවසෙන පන කප්පෙත්වා ගණ්හාතීති. කිච්චතොති පරිජානනාදිතො. තංකිච්චකරණෙනෙව හි තානි තස්ස පාකටානි. විවට්ටානුපස්සනාය හි සඞ්ඛාරෙහි පතිලීයමානමානසස්ස උප්පජ්ජමානං මග්ගඤාණං විසඞ්ඛාරං දුක්ඛනිස්සරණං ආරම්මණං කත්වා දුක්ඛං පරිච්ඡින්දති, දුක්ඛගතඤ්ච තණ්හං පජහති, නිරොධඤ්ච ඵුසති ආදිච්චො විය පභාය, සම්මාසඞ්කප්පාදීහි සහ උප්පන්නං තං මග්ගං භාවෙති, න ච සඞ්ඛාරෙ අමුඤ්චිත්වා පවත්තමානෙන ඤාණෙන එතං සබ්බං සක්කා කාතුං නිමිත්තපවත්තෙහි අවුට්ඨිතත්තා, තස්මා එතානි කිච්චානි කරොන්තං තං ඤාණං දුක්ඛාදීනි විභාවෙති තත්ථ සම්මොහනිවත්තනෙනාති ''චත්තාරිපි සච්චානි පස්සතී''ති වුත්තං.

දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සතීති කාලන්තරදස්සනං සන්ධාය වුත්තන්ති චෙ? න, ''යො නු ඛො, ආවුසො, දුක්ඛං පස්සති, දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සතී''තිආදිනා (සං. නි. 5.1100) එකදස්සිනො අඤ්ඤත්තයදස්සිතාවිචාරණාය තස්සා සාධනත්ථං ගවංපතිත්ථෙරෙන ඉමස්ස සුත්තස්ස ආහරිතත්තා පච්චෙකඤ්ච සච්චෙසු දිස්සමානෙසු අඤ්ඤත්තයදස්සනස්ස යොජිතත්තා. අඤ්ඤථා අනුපුබ්බාභිසමයෙ පුරිමදිට්ඨස්ස පච්ඡා අදස්සනතො

සමුදයාදිදස්සිනො දුක්ඛාදිදස්සනතා න යොජෙතබ්බා සියාති. සුද්ධසඞ්ඛාරපුඤ්ජමත්තදස්සනතො සක්කායදිට්ඨිපරියුට්ඨානං නිවාරෙති. ''ලොකසමුදයං ඛො, කච්චාන, යථාභූතං සම්මප්පඤ්ඤාය පස්සතො යා ලොකෙ නත්ථිතා, සා න හොතී''ති වචනතො සමුදයදස්සනං හෙතුඵලප්පබන්ධාවිච්ඡෙදදස්සනවසෙන උච්ඡෙදදිට්ඨිපරියුට්ඨානං නිවත්තෙති. ''ලොකනිරොධං ඛො...පෙ.... පස්සතො යා ලොකෙ අත්ථිතා, සා න හොතී''ති (සං. නි. 2.15) වචනතො නිරොධදස්සනං හෙතුනිරොධා ඵලනිරොධදස්සනවසෙන සස්සතදිට්ඨිපරියුට්ඨානං නිවාරෙති. අත්තකාරස්ස පච්චක්ඛදස්සනතො මග්ගදස්සනෙන ''නත්ථි අත්තකාරෙ, නත්ථි පරකාරෙ, නත්ථි පුරිසකාරෙ''තිආදිකං (දී. නි. 1.168) අකිරියදිට්ඨිපරියුට්ඨානං පජහති. ''නත්ථි හෙතු, නත්ථි පච්චයො සත්තානං සංකිලෙසාය, අහෙතූ අප්පච්චයා සත්තා සංකිලිස්සන්ති. නත්ථි හෙතු...පෙ.... විසුද්ධියා, අහෙතූ අප්පච්චයා සත්තා විසුජ්ඣන්තී''තිආදිකා අහෙතුකදිට්ඨි ච ඉධ අකිරියදිට්ඨිග්ගහණෙන ගහිතාති දට්ඨබ්බා. සාපි හි විසුද්ධිමග්ගදස්සනෙන පහීයතීති.

දුක්ඛඤාණං සමුදයඵලස්ස දුක්ඛස්ස අධුවාදිභාවං පස්සතීති ඵලෙ විප්පටිපත්තිං නිවත්තෙති. ''ඉස්සරො ලොකං පවත්තෙති නිවත්තෙති චා''ති ඉස්සරකාරණිනො වදන්ති, පධානතො ආවි භවති, තත්ථෙව ච පතිලීයතීති පධානකාරණිනො. ''කාලවසෙනෙව පවත්තති නිවත්තති චා''ති කාලවාදිනො. ''සභාවෙනෙව සම්භොති විභොති චා''ති සභාවවාදිනො. ආදි-සද්දෙන අණූහි ලොකො පවත්තති, සබ්බං පුබ්බෙකතහෙතූති එවමාදි අකාරණපරිග්ගහො දට්ඨබ්බො. රාමුදකාළාරාදීනං විය අරූපලොකෙ, නිගණ්ඨාදීනං විය ලොකථූපිකාය අපවග්ගො මොක්ඛොති ගහණං. ආදි-සද්දෙන පධානස්ස අප්පවත්ති, ගුණවියුත්තස්ස අත්තනො සකත්තනි අවට්ඨානං, බ්‍රහ්මුනා සලොකතා, දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදාති එවමාදිග්ගහණඤ්ච දට්ඨබ්බං. එත්ථ ගුණවියුත්තස්සාති

බුද්ධිසුඛදුක්ඛඉච්ඡාදොසපයත්තධම්මාධම්මසඞ්ඛාරෙහි නවහි අත්තගුණෙහි විප්පයුත්තස්සාති කණාදහක්ඛවාදො. ඉන්ද්‍රියතප්පනපුත්තමුඛදස්සනාදීහි විනා අපවග්ගො නත්ථීති ගහෙත්වා තථාපවත්තනං කාමසුඛල්ලිකානුයොගො.

අජ්ඣත්තිකබාහිරෙසු ද්වාදසසු ආයතනෙසු කාමභවවිභවතණ්හාවසෙන ද්වාදස තිකා ඡත්තිංස තණ්හාවිචරිතානි. ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගෙ වා ආගතනයෙන කාලවිභාගං අනාමසිත්වා වුත්තානි. වීමංසිද්ධිපාදාදයො බොධිපක්ඛියා කිච්චනානත්තෙන වුත්තා, අත්ථතො එකත්තා සම්මාදිට්ඨිමුඛෙන තත්ථ අන්තොගධා. තයො නෙක්ඛම්මවිතක්කාදයොති ලොකියක්ඛණෙ අලොභමෙත්තාකරුණාසම්පයොගවසෙන භින්නා මග්ගක්ඛණෙ ලොභබ්‍යාපාදවිහිංසාසමුච්ඡෙදවසෙන තයොති එකොපි වුත්තො. එස නයො සම්මාවාචාදීසු. අප්පිච්ඡතාසන්තුට්ඨිතානං පන භාවෙ සම්මාආජීවසම්භවතො තෙන තෙසං සඞ්ගහො දට්ඨබ්බො. භවන්තරෙපි ජීවිතහෙතුපි අරියෙහි අවීතික්කමනීයත්තා අරියකන්තානං සම්මාවාචාදිසීලානං ගහණෙන යෙන සද්ධාහත්ථෙන තානි පරිග්ගහෙතබ්බානි, සො සද්ධාහත්ථො ගහිතොයෙව හොතීති තතො අනඤ්ඤානි සද්ධින්ද්‍රියසද්ධාබලානි තත්ථ අන්තොගධානි හොන්ති. තෙසං අත්ථිතායාති සද්ධින්ද්‍රියසද්ධාබලඡන්දිද්ධිපාදානං අත්ථිතාය සීලස්ස අත්ථිභාවතො තිවිධෙනපි සීලෙන තෙ තයොපි ගහිතාති තත්ථ අන්තොගධා. චිත්තසමාධීති චිත්තිද්ධිපාදං වදති. "චිත්තං පඤ්ඤඤ්ච භාවය"න්ති (සං. නි. 1.23, 192) හි චිත්තමුඛෙන සමාධි වුත්තොති සමාධිමුඛෙන චිත්තම්පි වත්තබ්බතං අරහති. චිත්තිද්ධිපාදභාවනාය පන සමාධිපි අධිමත්තො හොතීති වීමංසිද්ධිපාදාදිවචනං විය චිත්තිද්ධිපාදවචනං අවත්වා ඉධ "චිත්තසමාධී"ති වුත්තං. "පීතිමනස්ස කායො පස්සම්භති, පස්සද්ධකායො සුඛං වෙදෙති, සුඛිනො චිත්තං සමාධියතී"ති (දී. නි. 3.359; සං. නි.

5.376; අ. නි. 3.96; 11.12) වචනතො සමාධිඋපකාරා පීතිපස්සද්ධියො, තස්මා සමාධිග්ගහණෙන ගහිතා, උපෙක්ඛා පන සමාධිඋපකාරකතො තංසදිසකිච්චතො ච, තස්මා සම්මාසමාධිවසෙන එතෙසං අන්තොගධතා දට්ඨබ්බා.

භාරො විය විඝාතකත්තා. දුබ්භික්ඛමිව බාධකත්තා. ''නිබ්බානපරමං සුඛ''න්ති (ම. නි. 2.215, 217; ධ. ප. 203, 204) සුඛභාවතො සුභික්ඛමිව. අනිච්චභාවතො සාසඞ්කසප්පටිභයතො ච දුක්ඛං වෙරීවිසරුක්ඛභයඹරිමතීරූපමං.

තථත්ථෙනාති තථසභාවෙන, පරිඤ්ඤෙය්‍යභාවෙනාති අත්ථො. එතෙන අරියසච්චද්වයං සියා දුක්ඛං, න අරියසච්චං, සියා අරියසච්චං, න දුක්ඛන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති. අරියසච්ච-සද්දපරා හි දුක්ඛාදිසද්දා පරිඤ්ඤෙය්‍යාදිභාවං වදන්ති. තෙනෙව අරියසච්ච-සද්දානපෙක්ඛං දුක්ඛ-සද්දං සන්ධාය මග්ගසම්පයුත්තසාමඤ්ඤඵලධම්මානං ආදිපදසඞ්ගහො වුත්තො, තදපෙක්ඛං සන්ධාය චතුත්ථපදසඞ්ගහො. සමුදයාදීසු අවසෙසකිලෙසාදයො සමුදයො, න අරියසච්චං, සඞ්ඛාරනිරොධො නිරොධසමාපත්ති ච නිරොධො, න අරියසච්චං, අරියමග්ගතො අඤ්ඤානි මග්ගඞ්ගානි මග්ගො, න අරියසච්චන්ති ඉමිනා නයෙන යොජනා කාතබ්බා. දුක්ඛං වෙදනීයම්පි සන්තං වෙදකරහිතං, කෙවලං පන තස්මිං අත්තනො පච්චයෙහි පවත්තමානෙ දුක්ඛං වෙදෙතීති වොහාරමත්තං හොති. එවං ඉතරෙසුපි.

කිරියාව විජ්ජතීති සමුදයමෙව වදති, තස්ස වා දුක්ඛපච්චයභාවං. මග්ගො අත්ථීති වත්තබ්බෙ ''මග්ගමත්ථී''ති ඔකාරස්ස අභාවො කතොති දට්ඨබ්බො. ගමකොති ගන්තා. සාසවතා අසුභතාති කත්වා නිරොධමග්ගා සුභා එව. දුක්ඛාදීනං පරියායෙන සමුදයාදිභාවො ච අත්ථි, න පන නිරොධභාවො, නිරොධස්ස වා දුක්ඛාදිභාවොති න අඤ්ඤමඤ්ඤසමඞ්ගිතාති ආහ ''නිරොධසුඤ්ඤානි වා''තිආදි.

සමුදයෙ දුක්ඛස්සාභාවතොති පොනොබ්භවිකාය තණ්හාය පුනබ්භවස්ස අභාවතො. යථා වා පකතිවාදීනං විකාරාවිභාවතො පුබ්බෙ පටිප්පලීනා ච පකතිභාවෙනෙව තිට්ඨන්ති, න එවං සමුදයසම්පයුත්තම්පි දුක්ඛං සමුදයභාවෙන තිට්ඨතීති ආහ ''සමුදයෙ දුක්ඛස්සාභාවතො''ති. යථා අවිභත්තෙහි විකාරෙහි මහන්තා විසෙසින්ද්‍රියභූතවිසෙසෙහි පකතිභාවෙනෙව ඨිතෙහි පකති සගබ්භා පකතිවාදීනං, එවං න ඵලෙන සගබ්භො හෙතූති අත්ථො. දුක්ඛසමුදයානං නිරොධමග්ගානඤ්ච අසමවායාති එතං විවරන්තො ආහ ''න හෙතුසමවෙතං හෙතුඵල''න්තිආදි. තත්ථ ඉධ තන්තූසු පටො, කපාලෙසු ඝටො, බිරණෙසු කටො, ද්වීසු අණූසු ද්විඅණුකන්තිආදිනා ඉධ බුද්ධිවොහාරජනකො අවිසුං සිද්ධානං සම්බන්ධො සමවායො, තෙන සමවායෙන කාරණෙසු ද්වීසු අණූසු ද්විඅණුකං ඵලං සමවෙතං එකීභූතමිව සම්බන්ධං, තීසු අණූසු තිඅණුකන්ති එවං මහාපථවිමහාඋදකමහාඅග්ගිමහාවාතක්ඛන්ධපරියන්තං ඵලං අත්තනො කාරණෙසු සමවෙතන්ති සමවායවාදිනො වදන්ති. එවං පන වදන්තෙහි අපරිමාණෙසු කාරණෙසු මහාපරිමාණං එකං ඵලං සමවෙතං අත්තනො අන්තොගධෙහි කාරණෙහි සගබ්භං අසුඤ්ඤන්ති වුත්තං හොති, එවමිධ සමවායාභාවා ඵලෙ හෙතු නත්ථීති හෙතුසුඤ්ඤං ඵලන්ති අත්ථො.

පවත්තිභාවතොති සංසාරස්ස පවත්තිභාවතො. චතුආහාරභෙදතොති ඉමිනා චත්තාරො ආහාරභෙදෙ තෙහි භින්නෙ තප්පච්චයධම්මභෙදෙ ච සඞ්ගණ්හාති. රූපාභිනන්දනාදිභෙදො රූපාදිඛන්ධවසෙන, ආරම්මණවසෙන වා. උපාදානෙහි උපාදීයතීති උපාදි, උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකං. නිබ්බානඤ්ච තංනිස්සරණභූතං තස්ස වූපසමො තංසන්තීති කත්වා තස්ස යාව පච්ඡිමං චිත්තං, තාව සෙසතං, තතො පරඤ්ච අනවසෙසතං උපාදාය ''සඋපාදිසෙසනිබ්බානධාතු අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතූ''ති ද්විධා වොහරීයතීති. ''සම්මාදිට්ඨි

සම්මාසඞ්කප්පො විපස්සනා, ඉතරෙ සමථො''ති වදන්ති. සීලම්පි හි සමථස්ස උපකාරකත්තා සමථග්ගහණෙන ගය්හතීති තෙසං අධිප්පායො. අථ වා යානද්වයවසෙන ලද්ධො මග්ගො සමථො විපස්සනාති ආගමනවසෙන වුත්තොති දට්ඨබ්බො. සප්පදෙසත්තාති සීලක්ඛන්ධාදීනං එකදෙසත්තාති අත්ථො. සීලක්ඛන්ධාදයො හි සබ්බලොකියලොකුත්තරසීලාදිසඞ්ගාහකා, අරියමග්ගො ලොකුත්තරොයෙවාති තදෙකදෙසො හොති.

ඔනතසහායො විය වායාමො පග්ගහකිච්චසාමඤ්ඤතො. අංසකූටං දත්වා ඨිතසහායො විය සති අපිලාපනවසෙන නිච්චලභාවකරණසාමඤ්ඤතො. සජාතිතොති සවිතක්කසවිචාරාදිභෙදෙසු සමානාය සමාධිජාතියාති අත්ථො. කිරියතොති සමාධිඅනුරූපකිරියතො. තතො එව හි ''චත්තාරො සතිපට්ඨානා සමාධිනිමිත්තා, චත්තාරො සම්මප්පධානා සමාධිපරික්ඛාරා''ති (ම. නි. 1.462) සතිවායාමානං සමාධිස්ස නිමිත්තපරික්ඛාරභාවො වුත්තොති.

ආකොටෙන්තෙන වියාති ''අනිච්චං අනිච්ච''න්තිආදිනා පඤ්ඤාසදිසෙන කිච්චෙන සමන්තතො ආකොටෙන්තෙන විය ''අනිච්චං ඛයට්ඨෙන, දුක්ඛං භයට්ඨෙනා''තිආදිනා පරිවත්තන්තෙන විය ච ආදාය උපහිත්වා දින්නමෙව පඤ්ඤා පටිවිජ්ඣති. ද්වින්නං සමානකාලත්තෙපි පච්චයභාවෙන සඞ්කප්පස්ස පුරිමකාලස්ස විය නිද්දෙසො කතො. සජාතිතොති ''දුක්ඛෙ ඤාණ''න්තිආදීසු සමානාය පඤ්ඤාජාතියා. කිරියතොති එත්ථ පඤ්ඤාසදිසකිච්චං කිරියාති වුත්තං, පුබ්බෙ පන සමාධිඋපකාරකං තදනුරූපං කිච්චන්ති අයමෙත්ථ විසෙසො. ''සබ්බං, භික්ඛවෙ, අභිඤ්ඤෙය්‍ය''න්ති (සං. නි. 4.46) වචනතො චත්තාරිපි අභිමුඛං පච්චක්ඛතො ඤාතබ්බානි, අභිවිසිට්ඨෙන වා ඤාණෙන ඤාතබ්බානීති අභිඤ්ඤෙය්‍යානි.

දුරභිසම්භවතරන්ති අභිසම්භවිතුං සාධෙතුං අසක්කුණෙය්‍යතරං, සත්තිවිඝාතෙන දුරධිගමන්ති අත්ථො. බාධකපභවසන්තිනිය්‍යානලක්ඛණෙහි වවත්ථානං සලක්ඛණවවත්ථානං. දුරවගාහත්ථෙන ගම්භීරත්තාති ඔළාරිකා දුක්ඛසමුදයා. තිරච්ඡානගතානම්පි හි දුක්ඛං ආහාරාදීසු ච අභිලාසො පාකටො, පීළනාදිආයූහනාදිවසෙන පන ‘‘ඉදං දුක්ඛං, ඉදමස්ස කාරණ’’න්ති යාථාවතො ඔගාහිතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා ගම්භීරා, සණ්හසුඛුමධම්මත්තා නිරොධමග්ගා සභාවතො එව ගම්භීරත්තා දුරවගාහා, තෙනෙව උප්පන්නෙ මග්ගෙ නත්ථි නිරොධමග්ගානං යාථාවතො අනවගාහොති. නිබ්බානම්පි මග්ගෙන අධිගන්තබ්බත්තා තස්ස ඵලන්ති අපදිස්සතීති ආහ ‘‘ඵලාපදෙසතො’’ති. වුත්තඤ්හි ‘‘දුක්ඛනිරොධෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා’’ති (විභ. 719). මග්ගොපි නිරොධස්ස සම්පාපකභාවතො හෙතූති අපදිස්සතීති ආහ ‘‘හෙතුඅපදෙසතො’’ති. වුත්තම්පි චෙතං ‘‘දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා’’ති (විභ. 719). ඉති විජඤ්ඤාති ඉති-සද්දෙන විජානනක්කමං දස්සෙති. එවං පකාරෙහීති එවං-සද්දෙන විජානනකාරණභූතෙ නයෙ.

උද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. දුක්ඛසච්චනිද්දෙසො

ජාතිනිද්දෙසවණ්ණනා

190. තත්ථ ...පෙ.... අයං මාතිකාති නිද්දෙසවාරආදිම්හි වුත්තෙ ජාතිආදිනිද්දෙසෙ තෙසං ජාතිආදීනං නිද්දෙසවසෙන දුක්ඛස්ස අරියසච්චස්ස කථනත්ථාය, තෙසු වා ජාතිආදීසු තෙසඤ්ච දුක්ඛට්ඨෙ වෙදිතබ්බෙ ජාතිආදීනං නිද්දෙසවසෙන දුක්ඛස්ස අරියසච්චස්ස කථනත්ථාය දුක්ඛදුක්ඛන්තිආදිකා දුක්ඛමාතිකා වෙදිතබ්බාති අත්ථො. අථ වා තත්ථාති තස්මිං නිද්දෙසවාරෙ. ‘‘ජාතිපි දුක්ඛා...පෙ.... සංඛිත්තෙන

පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා''ති අයං දුක්ඛස්ස අරියසච්චස්ස කථනත්ථාය මාතිකාති යථාදස්සිතස්ස ජාතිආදිනිද්දෙසස්ස මාතිකාභාවං දීපෙති. තං දීපෙත්වා පුන යස්මිං පදද්වයෙ ඨත්වා දුක්ඛං අරියසච්චං කථෙතබ්බං, තස්ස නිද්ධාරණත්ථං සබ්බං දුක්ඛං සඞ්කඩ්ඪෙන්තො ආහ ''ඉදඤ්හි දුක්ඛං නාමා''තිආදි.

සභාවතොති දුක්ඛවෙදයිතසභාවතො. නාමතොති තෙනෙව සභාවෙන ලද්ධනාමතො. තෙන න අඤ්ඤෙන පරියායෙන ඉදං දුක්ඛං නාම, අථ ඛො දුක්ඛත්තායෙවාති සභාවෙන නාමං විසෙසෙති. අථ වා නාමතොති උදයබ්බයවන්තතාය ලද්ධනාමතො. යථා අඤ්ඤෙ උදයබ්බයවන්තො ධම්මා න සභාවතො දුක්ඛා, න එවං ඉදං, අථ ඛො සභාවතො දුක්ඛා, භූතමෙවෙදං දුක්ඛන්ති පුරිමෙන දුක්ඛ-සද්දෙන පච්ඡිමං විසෙසෙති. විපරිණාමවන්තතාය සුඛං අනිච්චමෙව හොතීති දුක්ඛං නාම ජාතං. තෙනෙවාහ ''දුක්ඛුප්පත්තිහෙතුතො''ති. කණ්ණසූලාදීහි අභිභූතස්ස නිත්ථුනනාදීහි දුක්ඛාභිභූතතාය විඤ්ඤායමානායපි කිං තව රුජ්ජතීති පුච්ඡිත්වාව කණ්ණසූලාදිදුක්ඛං ජානිතබ්බං හොතීති පටිච්ඡන්නදුක්ඛතා තස්ස වුත්තා. උපක්කමස්ස ච පාකටභාවතොති කාරණාවසෙන දුක්ඛවිසෙසස්ස පාකටභාවං දස්සෙති.

සභාවං මුඤ්චිත්වා පකාරන්තරෙන දුක්ඛන්ති වුච්චමානං පරියායදුක්ඛං. කථෙතබ්බත්තා පටිඤ්ඤාතං යථා කථෙතබ්බං, තංපකාරදස්සනත්ථං ''අරියසච්චඤ්ච නාමෙත''න්තිආදිමාහ. සඞ්ඛෙපො සාමඤ්ඤං, සාමඤ්ඤඤ්ච විසෙසෙ අන්තොකරිත්වා පවත්තතීති තත්ථ උභයථාපි කථෙතුං වට්ටති. විත්ථාරො පන විසෙසො ජාතිආදිකො, විසෙසො ච විසෙසන්තරනිවත්තකොති ජාතිආදීසු ජරාදීනං සඞ්ඛිපනං න සක්කා කාතුන්ති තත්ථ විත්ථාරෙනෙව කථෙතබ්බං.

191. ''අපරස්ස අපරස්සා''ති දීපනං අපරත්ථදීපනං. සාමිඅත්ථෙපි හි අපරත්ථ-සද්දො සිජ්ඣතීති. තෙසං තෙසන්ති වා සාමිවසෙන වුත්තං අත්ථං භුම්මවසෙන වත්තුකාමතාය ආහ ''අපරත්ථදීපන''න්ති, අපරස්මිං අපරස්මිං දීපනන්ති අත්ථො. අපරස්ස අපරස්ස වා ජාතිසඞ්ඛාතස්ස අත්ථස්ස දීපනං අපරත්ථදීපනං. පඤ්චගතිවසෙන එකෙකායපි ගතියා ඛත්තියාදිභුම්මදෙවාදිහත්ථිආදිජාතිවසෙන චාති ගතිජාතිවසෙන.

තිණාකාරො තිණජාති, සො ච උපාදාපඤ්ඤත්තීති ''පඤ්ඤත්තිය''න්ති ආහ. තදුපාදායාති තං පඨමං විඤ්ඤාණං උපාදාය අයං ජාති, නාස්ස කුතොචි නිග්ගමනං උපාදාය. යස්මා ච එවං, තස්මා සාවස්ස ජාති පඨමවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතාති අත්ථො. අථ වා තදුපාදාය සජාතොති වුච්චතීති සාවස්ස ජාති පඨමවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතාති අත්ථො. විඤ්ඤාණමුඛෙන ච පඤ්චපි ඛන්ධා වුත්තා හොන්තීති ''පටිසන්ධිය''න්ති ආහ. අරියභාවකරණත්තා අරියසීලන්ති පාතිමොක්ඛසංවරො වුච්චති. ජාතිආදීනිපි ලක්ඛණානි ධම්මානං ආකාරවිකාරාති කත්වා සහුප්පාදකා සහවිකාරකාති වුත්තා. ජායනට්ඨෙනාතිආදි ආයතනවසෙන යොනිවසෙන ච ද්වීහි ද්වීහි පදෙහි සබ්බසත්තෙ පරියාදියිත්වා ජාතිං දස්සෙතුං වුත්තං. පුරිමනයෙ පන එකෙකෙනෙව පදෙන සබ්බසත්තෙ පරියාදියිත්වා ජාති දස්සිතාති අයං විසෙසො. කෙචි පන ''පුරිමනයෙ කත්තුනිද්දෙසො, පච්ඡිමනයෙ භාවනිද්දෙසො කතො''ති වදන්ති, ''තෙසං තෙසං සත්තානං ජාතී''ති පන කත්තරි සාමිනිද්දෙසස්ස කතත්තා උභයත්ථාපි භාවනිද්දෙසොව යුත්තො. සම්පුණ්ණා ජාති සඤ්ජාති. පාකටා නිබ්බත්ති අභිනිබ්බත්ති. ''තෙසං තෙසං සත්තානං...පෙ.... අභිනිබ්බත්තී''ති සත්තවසෙන පවත්තත්තා සම්මුතිකථා.

තත්‍ර තත්‍රාති එකචතුවොකාරභවෙසු ද්වින්නං ද්වින්නං, සෙසෙ රූපධාතුයං පටිසන්ධික්ඛණෙ උප්පජ්ජමානානං පඤ්චන්නං, කාමධාතුයං විකලාවිකලින්ද්‍රියානං වසෙන සත්තන්නං නවන්නං දසන්නං පුන දසන්නං එකාදසන්නඤ්ච ආයතනානං වසෙන සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. එකභවපරියාපන්නස්ස ඛන්ධසන්තානස්ස පඨමාභිනිබ්බත්තිභූතා පටිසන්ධික්ඛන්ධාති ආහ ''පඨමාභිනිබ්බත්තිලක්ඛණා''ති. තමෙව සන්තානං නිය්‍යාතෙන්තං විය ''හන්ද ගණ්හථා''ති පටිච්ඡාපෙන්තං විය පවත්තතීති නිය්‍යාතනරසා. සන්තතියා එව උම්මුජ්ජනං හුත්වා ගය්හතීති උම්මුජ්ජනපච්චුපට්ඨානා. දුක්ඛරාසිස්ස විචිත්තතා දුක්ඛවිචිත්තතා, දුක්ඛවිසෙසා වා තදවයවා, තං පච්චුපට්ඨාපෙති ඵලතීති දුක්ඛවිචිත්තතාපච්චුපට්ඨානා.

පරියායනිප්පරියායදුක්ඛෙසු යං දුක්ඛං ජාති හොති, තං දුක්ඛභාවොයෙව තස්සා දුක්ඛට්ඨො. යදි අක්ඛානෙන පාපුණිතබ්බං සියා, භගවා ආචික්ඛෙය්‍ය. භගවතාපි –

> ''තං කිං මඤ්ඤථ, භික්ඛවෙ, කතමො නු ඛො මහන්තතරො? යො චායං මයා පරිත්තො පාණිමත්තො පාසාණො ගහිතො, යො ච හිමවා පබ්බතරාජාති. අප්පම...පෙ.... ගහිතො, හිමවන්තං පබ්බතරාජානං උපනිධාය සඞ්ඛම්පි න උපෙති, කලභාගම්පි න උපෙති, උපනිධම්පි න උපෙති. එවමෙව ඛො, භික්ඛවෙ, යං සො පුරිසො තීහි සත්තිසතෙහි හඤ්ඤමානො තතොනිදානං දුක්ඛං දොමනස්සං පටිසංවෙදෙති, තං නෙරයිකස්ස දුක්ඛස්ස උපනිධාය සඞ්ඛම්පි...පෙ.... උපනිධම්පි න උපෙතී''ති (ම. නි. 3.250) –

උපමාවසෙන පකාසිතං ආපායිකදුක්ඛං. සුඛුප්පත්තිකාරණානි සුචීනි උප්පලාදීනීති කත්වා තත්ථ නිබ්බත්තිනිවාරණෙන ජාතියා දුක්ඛවත්ථුභාවං දස්සෙති ''අථ ඛො''තිආදිනා. දුක්ඛුප්පත්තිකාරණෙ නිබ්බත්තනෙන

ගබ්භපරිහරණූපක්කමෙන විනා මාතුකුච්ඡිසම්භවමෙව දුක්ඛං ගබ්භොක්කන්තිමූලකං අඤ්ඤානපෙක්ඛත්තා, උපක්කමනිබ්බත්තං පන පරිහරණමූලකං ඔක්කන්තිමත්තානපෙක්ඛත්තා. අයමෙතෙසං විසෙසො.

අත්තනො අභිමුඛං කඩ්ඪනං ආකඩ්ඪනං, පරිතො සබ්බතොභාගෙන කඩ්ඪනං පරිකඩ්ඪනං. අධො ධුනනං ඔධුනනං, තිරියං, සබ්බතො වා ධුනනං නිධුනනං. තච්ඡෙත්වා ඛාරපක්ඛිපනං ඛාරාපටිච්ඡකං.

සකලසරීරන්හාපනං න්හාපනං, එකදෙසධොවනං ධොවනං, සූරියාභිමුඛපවත්තනෙන ආතාපනං, පඤ්චග්ගිතාපෙන පරිතාපනං දට්ඨබ්බං. සබ්බොයෙව වා තාපො ද්විධාපි වුත්තො.

කුහිං නු පතිට්ඨං ලභෙථ, ජාතියා විනා න තස්ස දුක්ඛස්ස පතිට්ඨානං අත්ථීති අත්ථො, ජාතියා වා විනා සො සත්තො කුහිං නු පතිට්ඨං, කත්ථ නු පතිට්ඨන්තො තං දුක්ඛං ලභෙථාති අත්ථො. තත්ථ තිරච්ඡානෙසු කථං දුක්ඛං භවෙය්‍ය තහිං තිරච්ඡානෙසු ජාතිං විනා. න චස්සාති න චෙ අස්ස. නනු නෙවත්ථීති සම්බන්ධො කාතබ්බො, නනු ආහාති වා. යදනොති යස්මා නෙවත්ථි, තස්මා ආහාති අත්ථො.

ජරානිද්දෙසවණ්ණනා

192. ජීරණමෙව ජීරණතා, ජීරණස්ස වා ආකාරො තා-සද්දෙන වුත්තො.

යථාපුරෙ අසල්ලක්ඛෙන්තෙති ගාරවකරණඋපට්ඨානාදීනි අසල්ලක්ඛෙන්තෙ තංනිමිත්තං දොමනස්සං උප්පජ්ජතීති අත්ථො.

සතාදීනන්ති සතිසුතවීරියපඤ්ඤාදීනං විප්පවාසනිමිත්තං අත්තනා අපසාදෙතබ්බෙහිපි අත්තනො පුත්තදාරෙහි

අපසාදනීයතො. අවසවත්තඞ්ගපච්චඞ්ගතාය සුචිඅසුචිආදිවිචාරණවිරහෙන ච බාලකුමාරකකාලො විය ජිණ්ණකාලො හොතීති ආහ ''භියෙ‍යා බාලත්තපත්තියා''ති.

මරණනිද්දෙසවණ්ණනා

193. ''කාලස්ස අන්තකස්ස කිරියා''ති යා ලොකෙ වුච්චති, සා චුති, මරණන්ති අත්ථො. චවනකාලොයෙව වා අනතික්කමනීයත්තා විසෙසෙන කාලොති වුත්තො, තස්ස කිරියා චුතික්ඛන්ධානං භෙදප්පත්තියෙව. මච්චු මරණන්ති එත්ථාපි සමාසං අකත්වා යො මච්චු වුච්චති භෙදො, යඤ්ච මරණං පාණචාගො, ඉදං වුච්චති මරණන්ති විසුං සම්බන්ධො න න යුජ්ජති.

යස්ස ඛන්ධභෙදස්ස පවත්තත්තා ''තිස්සො මතො, ඵුස්සො මතො''ති වොහාරො හොති, සො ඛන්ධප්පබන්ධස්ස අනුපච්ඡින්නතාය ''සම්මුතිමරණ''න්ති වුත්තො, පබන්ධසමුච්ඡෙදො ච ''සමුච්ඡෙදමරණ''න්ති. මරණම්පි දුක්ඛන්ති ඉමස්මිං පනත්ථෙ දුක්ඛසච්චකථා වට්ටකථාති කත්වා ''සම්මුතිමරණං අධිප්පෙත''න්ති ආහ. තස්සෙව නාමන්ති තබ්භාවතො තදෙකදෙසභාවතො ච මරණ-සද්දබහුත්තෙ අසම්මොහත්ථං වුත්තං. චුතිලක්ඛණන්ති ''චවනතා''ති නිදස්සිතචවනලක්ඛණමෙව වදති. සම්පත්තිභවඛන්ධෙහි වියොජෙතීති වියොගරසං, වියොගකිරියාභූතතාය වා ''වියොගරස''න්ති වුත්තං. සත්තස්ස පුරිමභවතො විප්පවාසො හුත්වා උපට්ඨාතීති විප්පවාසපච්චුපට්ඨානං.

මරණන්තිකාති මරණස්ස ආසන්නා. යදි මරණං න භවිස්සති, යථාවුත්තං කායිකං චෙතසිකඤ්ච දුක්ඛං න භවිස්සතීති ආහ ''ද්වින්නම්පි දුක්ඛානං වත්ථුභාවෙනා''ති.

පාපකම්මාදිනිමිත්තන්ති පාපකම්මනිමිත්තං පාපගතිනිමිත්තඤ්චාති අත්ථො, කම්මම්පි වා එත්ථ ''නිමිත්ත''න්ති වුත්තං උපපත්තිනිමිත්තභාවෙන උපට්ඨානතො. තදුපට්ඨානෙපි හි ''අකතං වත මෙ කල්‍යාණ''න්තිආදිනා අනප්පකං දොමනස්සං උප්පජ්ජතීති. භද්දස්සාති කල්‍යාණකම්මස්සාති අත්ථො. අවිසෙසතොති ''සබ්බෙස''න්ති එතෙන යොජෙතබ්බං. සබ්බෙසන්ති ච යෙසං කායිකං දුක්ඛං උප්පජ්ජති, තෙයෙව සබ්බෙ ගහිතා ''විතුජ්ජමානමම්මාන''න්ති විසෙසිතත්තා. සන්ධීනං බන්ධනානි සන්ධිබන්ධනානි, තෙසං ඡෙදනෙන නිබ්බත්තං දුක්ඛං ''සන්ධිබන්ධනච්ඡෙදන''න්ති වුත්තං. ආදි-සද්දො වා කාරණත්ථො, සන්ධිබන්ධනච්ඡෙදනමූලකන්ති අත්ථො.

අනයබ්‍යසනාපාදනං වියාති අනයබ්‍යසනාපත්ති වියාති අත්ථො. වාළාදීහි කතෙ හි අනයබ්‍යසනාපාදනෙ අන්තොගධා අනයබ්‍යසනාපත්ති එත්ථ නිදස්සනන්ති.

සොකනිද්දෙසවණ්ණනා

194. සුඛකාරණං හිතං, තස්ස ඵලං සුඛං. ඤාතික්ඛයොති භොගාදීහි ඤාතීනං පරිහානි මරණඤ්ච. අයං පන විසෙසොති භොගබ්‍යසනාදිපදත්ථවිසෙසං රොගබ්‍යසනාදීසු සමාසවිසෙසඤ්ච සන්ධායාහ. ඤාතිභොගා පඤ්ඤත්තිමත්තා තබ්බිනාසාවාති ඉමිනා අධිප්පායෙන අපරිනිප්ඵන්නතං සන්ධාය ''අනිප්ඵන්නානී''ති ආහ. අපරිනිප්ඵන්නතංයෙව හි සන්ධාය විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 2.447 ආදයො) ච ''දස රූපානි අනිප්ඵන්නානී''ති වුත්තං. රූපකණ්ඩවණ්ණනායඤ්හි (ධ. ස. අට්ඨ. 975 පකිණ්ණකකථා) නි ''අපරිනිප්ඵන්නානී''ති වුත්තානි. ඛන්ධවිභඞ්ගෙ ච නිප්ඵාදෙතබ්බස්ස නිරොධසමාපත්තිආදිකස්ස නිප්ඵන්නතා වුත්තාති අසභාවධම්මස්ස ච නිප්ඵන්නතා, නිබ්බානස්සෙව අනිප්ඵන්නතාති.

ධම්ම-සද්දො හෙතුඅත්ථොති ආහ ''දුක්ඛස්ස උප්පත්තිහෙතුනා''ති. ඣාමන්ති දඩ්ඪං. පුබ්බෙ වුත්තලක්ඛණාදිකා දොමනස්සවෙදනා සොකොති තස්ස පුන ලක්ඛණාදයො න වත්තබ්බා සියුං, තථාපි දොමනස්සවිසෙසත්තා සොකස්ස ච විසිට්ඨා ලක්ඛණාදයො වත්තබ්බාති ''කිඤ්චාපී''තිආදිමාහ. විසාරරහිතං අන්තො එව සඞ්කුචිතං චින්තනං, සුක්ඛනං වා අන්තොනිජ්ඣානං. පරිනිජ්ඣායනං දහනං. ඤාතිබ්‍යසනාදිඅනුරූපං සොචනං අනුසොචනං, තං තං වා ගුණං දොසඤ්ච අනුගන්ත්වා සොචනං තප්පනං අනුසොචනං.

ජවනක්ඛණෙති මනොද්වාරජවනක්ඛණෙ. තථා හි තං දස්සෙන්තො ''එත්තකා මෙ''තිආදිමාහ. කායවිඤ්ඤාණාදිවීථියම්පි පන ජවනක්ඛණෙ දොමනස්සස්ස පච්චයො හොති එව. තෙනෙව ''ජවනක්ඛණෙ වා''ති ආහ. අඤ්ඤථා කායිකචෙතසිකදුක්ඛානං කායවත්ථුකමනොද්වාරප්පවත්තානමෙව පච්චයොති ගණ්හෙය්‍ය තත්ථ විසෙසෙන කායිකචෙතසිකසද්දප්පවත්තිතො.

තුජ්ජතීති ''තුදතී''ති වත්තබ්බෙ බ්‍යත්තයවසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

පරිදෙවනිද්දෙසවණ්ණනා

195. ආදෙවන්ති එතෙනාති ආදෙවොති ආදෙවන-සද්දං කත්වා අස්සුවිමොචනාදිවිකාරං ආපජ්ජන්තානං තබ්බිකාරාපත්තියා සො සද්දො කරණභාවෙන වුත්තොති. වීහිපලාපාදයො විය තුච්ඡං වචනං පලාපො. ගුණදොසෙ කිත්තෙති බොධෙතීති ගුණදොසකිත්තනරසො ලාලප්ප-සද්දො. අත්ථානත්ථෙ හිරියිතබ්බජනෙ ච අවිචාරෙත්වා පුග්ගලස්ස සම්භමභාවො හුත්වා පරිදෙවන-සද්දො උපට්ඨාතීති ''සම්භමපච්චුපට්ඨානො''ති වුත්තො,

සොකවත්ථුඅවිඝාතෙන වා සම්භමො, න උත්තාසසම්භමො, සො ච පරිදෙවන-සද්දෙන පාකටො හොතීති පරිදෙවො ''සම්භමපච්චුපට්ඨානො''ති වුත්තො.

සොකාභිභූතො පරිදෙවනනිමිත්තං මුට්ඨිපොථනාදීනි කරොති, පරිදෙවනනිමිත්තමෙව ච ඤාතිඅබ්භත්ථඞ්ගමනාදීනි චින්තෙතීති පරිදෙවස්ස දුක්ඛදොමනස්සානං වත්ථුභාවො වුත්තො.

භියොති යෙන විනා න හොති, තතො පරිදෙවසමුට්ඨාපකදොමනස්සතො, පුබ්බෙ වුත්තදුක්ඛතො වා භියො, කණ්ඨොට්ඨතාලුආදිසොසජතොපි වා භියොති අඤ්ඤඤ්ච කායිකං චෙතසිකං තංනිදානදුක්ඛං සඞ්ගණ්හාති.

දුක්ඛදොමනස්සනිද්දෙසවණ්ණනා

196-7. කායිකං දුක්ඛං කායිකස්ස දුක්ඛස්ස උපනිස්සයපච්චයොති ''දුක්ඛිතස්ස දුක්ඛං උප්පජ්ජතී''ති වුත්තං. එතෙන දුක්ඛෙන අභිභූතත්තා නක්ඛත්තං කීළිතුං න ලභාමීති බලවදොමනස්සං උප්පජ්ජතීති දුක්ඛස්ස දොමනස්සවත්ථුතා හොති.

අත්තනො පවත්තික්ඛණං සන්ධාය ''පීළෙතී''ති වුත්තං කායිකදුක්ඛං, තදුපනිස්සයතො වා.

ආවට්ටන්තීති පරිවට්ටන්ති. විවට්ටන්තීති පබ්භාරෙ ඛිත්තතත්ථම්භො විය ලුඨන්ති. මූලච්ඡින්නරුක්ඛො විය ඡින්නපපාතං පපතන්ති, පරිදය්හමානචිත්තා පුරිමදොමනස්සූපනිස්සයවසෙන චින්තෙන්ති, විගතෙ දොමනස්සෙ තථාචින්තනං නත්ථීති.

උපායාසනිද්දෙසවණ්ණනා

198. සබ්බවිසයප්පටිපත්තිනිවාරණවසෙන සමන්තතො සීදනං සංසීදනං, උට්ඨෙතුම්පි අසක්කුණෙය්‍යතාකරණවසෙන අතිබලවං, විරූපං වා සීදනං විසීදනං. අඤ්ඤං විසයං අගන්ත්වා ඤාතිබ්‍යසනාදීසු විරූපො ආසඞ්ගො තත්ථෙව අවබන්ධතා බ්‍යාසත්ති. නිත්ථුනනකරණතො නිත්ථුනනරසො. විසීදනං විසාදො.

සයං න දුක්ඛො දොසත්තා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නධම්මන්තරත්තා වා. යෙ පන දොමනස්සමෙව උපායාසොති වදෙය්‍යුං, තෙ ''උපායාසො තීහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා සම්පයුත්තො, එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි සම්පයුත්තො''ති (ධාතු. 249) ඉමාය පාළියා පටික්ඛිපිතබ්බා. විසාදප්පත්තියා සුඛදුක්ඛකාරණං අගණයිත්වා දුක්ඛට්ඨානාදීනි කරොන්තානං උපායාසො කායිකදුක්ඛස්ස වත්ථු හොති, විසාදනවසෙනෙව ඤාතිවිනාසාදීනි චින්තෙන්තානං දොමනස්සස්ස. අත්තනො පවත්තික්ඛණෙයෙව උපායාසො දොමනස්සසම්පයොගතො චිත්තං පරිදහති, අවිප්ඵාරිකතාකරණවසෙන කායං විසාදෙති, තදුභයකරණෙනෙව තතො පරං තංනිමිත්තං කායිකං චෙතසිකඤ්ච අධිමත්තං දුක්ඛං ජනයතීති දුක්ඛො වුත්තො.

අප්පියසම්පයොගනිද්දෙසවණ්ණනා

199. න අප්පියන්තීති න ගමියන්ති, න පවෙසියන්තීති අත්ථො. අනත්ථන්ති බ්‍යසනං, දුක්ඛං වා. අහිතන්ති තස්ස හෙතුං. දුතියෙ අත්ථවිකප්පෙ අත්ථං න කාමෙන්තීති අනත්ථකාමාතිආදි අසමත්ථසමාසොපි යොජිතො. ''අසූරියපස්සානි මුඛානී''තිආදීසු විය හි යෙන සමාසො, න තස්සායං පටිසෙධකො අ-කාරොති. යස්මිං කිස්මිඤ්චි නිබ්භයෙ යොගක්ඛෙම-සද්දො නිරුළ්හො දුක්ඛයොගතො ඛෙමත්තා.

සඞ්ගතිආදීසු සඞ්ඛාරවසෙන යං ලබ්භති, තං ගහෙතබ්බං. න හි සඞ්ඛාරානං ඨානනිසජ්ජාදයො භොජනාදිකිච්චෙසු වා සහකරණං විජ්ජතීති පච්ඡිමද්වයං තදත්ථවසෙන ලබ්භතීති න සක්කා වත්තුන්ති. යං ලබ්භතීති වා යං අත්ථජාතං ලබ්භතීති අත්ථො. තෙන යථා ලබ්භති සඞ්ගතිආදීසු අත්ථො, තථා යොජෙතබ්බො. පුග්ගලස්ස හි සඞ්ගති ගන්ත්වා සඞ්ඛාරෙහි සංයොගො හොති, ආගතෙහි ච තෙහි, පුග්ගලස්ස ච අත්තනො ඨානාදීසු සඞ්ඛාරෙහි සහභාවො හොති, සබ්බකිරියාසු ච මිස්සීභාවොති. අනත්ථභාවො උපද්දවභාවො.

අනිට්ඨානං ආපාථගමනමත්තං තංගහණමත්තඤ්ච අප්පියසම්පයොගො, න පන පථවිඵස්සාදයො විය අප්පියසම්පයොගො නාම එකො ධම්මො අත්ථීති ආහ ''සො අත්ථතො එකො ධම්මො නාම නත්ථී''ති. අනිට්ඨානි කණ්ටකාදීනි අමිත්තා ච උසුආදීහි විජ්ඣනාදිදුක්ඛං උප්පාදෙන්ති.

ඉධාති ඉමස්මිං ලොකෙ දුක්ඛං හොතීති වා ඉධ ඉමස්මිං දුක්ඛසච්චනිද්දෙසෙ දුක්ඛො වුත්තොති වා යොජෙතබ්බං.

පියවිප්පයොගනිද්දෙසවණ්ණනා

200. මිනන්තීති නාළියාදීසු ධඤ්ඤං විය අන්තො පක්ඛිපන්ති, න බහි කරොන්තීති අත්ථො. අමා-සද්දො සහභාවදීපකො. ඤායන්ති වා අජ්ඣත්තිකාඉච්චෙව. ඤාතිබ්‍යසනාදිකො හුත්වා උපට්ඨාතීති බ්‍යසනපච්චුපට්ඨානො. සොකුප්පාදනෙනෙව සරීරං සොසෙන්ති, කිසං කරොන්ති, අකිසම්පි නිරොජතාකරණෙන මිලාපෙන්ති, තතො ච කායිකං දුක්ඛං උප්පජ්ජතීති තදුප්පාදකතා වුත්තා.

සොකසරසමප්පිතාති එතෙන චෙතසිකදුක්ඛං දස්සෙති, විතුජ්ජන්තීති එතෙන කායිකං දුක්ඛං.

ඉච්ඡානිද්දෙසවණ්ණනා

201. යස්මිං කාලෙ ජාතියා න ආගන්තබ්බං, තං කාලං ගහෙත්වා ආහ ''පරිනිබ්බුතෙසු ච විජ්ජමානං ජාතියා අනාගමන''න්ති. යම්පීති යෙනපීති අත්ථො වුත්තො. යදාපි පන යං-සද්දො ''ඉච්ඡ''න්ති එතං අපෙක්ඛති, තදාපි අලාභවිසිට්ඨා ඉච්ඡා වුත්තා හොති. යදා ''න ලභතී''ති එතං අපෙක්ඛති, තදා ඉච්ඡාවිසිට්ඨො අලාභො වුත්තො හොති. සො පනත්ථතො අඤ්ඤො ධම්මො නත්ථි, තථාපි අලබ්භනෙය්‍යඉච්ඡාව වුත්තා හොති. අපාපුණිතබ්බෙසු පවත්තත්තා එව ''අප්පත්තිපච්චුපට්ඨානා''ති වුත්තා. යත්ථ හි සා ඉච්ඡා පවත්තා, තං වත්ථුං අපාපුණන්තී හුත්වා ගය්හතීති.

ඡින්නභින්නගණෙනාති නිල්ලජ්ජෙන ධුත්තගණෙන, කප්පටිකගණෙන වා.

විඝාතමයන්ති චිත්තවිඝාතමයං දොමනස්සං චිත්තවිඝාතතො එව උප්පන්නං උබ්බන්ධනජරාතිසාරාදිකායිකං දුක්ඛඤ්ච. ඉච්ඡිතාලාභන්ති අලබ්භනෙය්‍යඉච්ඡමෙව වදති.

උපාදානක්ඛන්ධනිද්දෙසවණ්ණනා

202. විත්ථිණ්ණස්ස දුක්ඛස්ස එත්තකන්ති දස්සනං දුක්ඛස්ස සඞ්ඛෙපො, තං කාතුං න සක්කා විත්ථාරස්ස අනන්තත්තා. දුක්ඛවිත්ථාරගතං පන දෙසනාවිත්ථාරං පහාය යත්ථ සබ්බො දුක්ඛවිත්ථාරො සමොධානං ගච්ඡති, තත්ථ දෙසනාය වවත්ථානං සඞ්ඛෙපො, තං කාතුං සක්කා තාදිසස්ස වත්ථුනො සබ්භාවා.

දෙසං ජානන්තො මග්ගක්ඛායිකපුරිසො දෙසකො. භගවාපි දුක්ඛස්ස දෙසකො. ''දුක්ඛන්තදෙසකෙනා''ති වා පාඨො, දුක්ඛන්තක්ඛායිකොති අත්ථො.

පාවකාදයො යථා ඉන්ධනාදීනි බාධෙන්ති, එවං බාධයමානා. මාරණන්තිකදුක්ඛාභිඝාතෙනාති ඉමිනා අතිපාතකවෙන ජාතිජරාදුක්ඛවිඝාතජසොකාදයො දස්සෙති. තතොති පරිදෙවතො උද්ධං. කණ්ඨ සොසාදි සන්ධි බන්ධච්ඡෙදනාදි ජනක ධාතුක්ඛොභ සමායොගතො කායස්ස ආබාධනදුක්ඛං දුක්ඛං. යෙසු කෙසුචීති තිස්සස්ස වා ඵුස්සස්ස වා උපාදානක්ඛන්ධෙසු සබ්බම්පි චක්ඛුරොගාදිදුක්ඛං සබ්බසත්තගතං එවංපකාරමෙවාති සඞ්ඛිපිත්වා දස්සෙන්තොති අත්ථො.

දුක්ඛසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සමුදයසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

203. උත්තරපදලොපං කත්වා ''පුනබ්භවකරණං පුනොබ්භවො''තිආහ. ''මනොසම්ඵස්සො''ති එත්ථ මනො විය ච පුරිමපදස්ස ඔකාරන්තතා දට්ඨබ්බා. අථ වා සීලට්ඨෙන ඉක-සද්දෙන ගමියත්ථත්තා කිරියාවාචකස්ස සද්දස්ස අදස්සනං දට්ඨබ්බං යථා ''අපූපභක්ඛනසීලො ආපූපිකො''ති. ''තද්ධිතා''ඉති බහුවචනනිද්දෙසා විචිත්තත්තා වා තද්ධිතානං අභිධානලක්ඛණත්තා වා ''පුනබ්භවං දෙතී''තිආදීසු අත්ථෙසු පොනොබ්භවිකසද්දසිද්ධි දට්ඨබ්බා. තත්ථ කම්මසහජාතා පුනබ්භවං දෙති, කම්මසහායභූතා තදසහජාතා පුනබ්භවාය සංවත්තති, දුවිධාපි පුනප්පුනං භවෙ නිබ්බත්තෙති. තෙනෙවාහ ''පුනබ්භවස්ස දායිකාපී''තිආදි. පොනොබ්භවිකායෙවාති නාමං ලභතීති පුනබ්භවං දායිකාපි අදායිකාපි පුනබ්භවං දෙතිච්චෙව පොනොබ්භවිකාති සමානවිපාකාති නාමං ලභති සමානසභාවත්තා තදානුභාවත්තා ච. එවං ඉතරෙසු දට්ඨබ්බං. තත්ථ උපධිම්හි යථානිබ්බත්තෙ අත්තභාවෙ විපච්චනකම්මං එතිස්සාති උපධිවෙපක්කා. නන්දනට්ඨෙන නන්දී, රඤ්ජනට්ඨෙන රාගො. යො ච නන්දිරාගො, යා ච තණ්හා, උභයමෙතං එකත්ථං, බ්‍යඤ්ජනමෙව නානන්ති තණ්හා ''නන්දිරාගෙන සද්ධිං

අත්ථතො එකත්තං ගතා''ති වුත්තා. රාගසම්බන්ධෙන ''උප්පන්නස්සා''ති වුත්තං. රූපාරූපභවරාගො විසුං වක්ඛතීති කාමභවෙ එව භවපත්ථනාඋප්පත්ති වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

තස්මිං තස්මිං පියරූපෙ පඨමුප්පත්තිවසෙන ''උප්පජ්ජතී''ති වුත්තා, පුනප්පුනං පවත්තිවසෙන ''නිවිසතී''ති, පරියුට්ඨානානුසයවසෙන වා උප්පත්තිනිවෙසා යොජෙතබ්බා. සම්පත්තියන්ති මනුස්සසොභග්ගෙ දෙවත්තෙ ච. අත්තනො චක්ඛුන්ති සවත්ථුකං චක්ඛුමාහ, සපසාදං වා මංසපිණ්ඩං. විප්පසන්නපඤ්චපසාදන්ති පරිසුද්ධනීලපීතලොහිතකණ්හඔදාතවණ්ණපසාදං. රජතපනාළිකං විය ඡිද්දං අබ්භන්තරෙ ඔදාතත්තා. පාමඞ්ගසුත්තං විය ලම්බකණ්ණබද්ධං. තුඞ්ගා උච්චා දීඝා නාසිකා තුඞ්ගනාසිකා, එවං ලද්ධවොහාරං අත්තනො ඝානං. ''ලද්ධවොහාරා''ති වා පාඨො. තස්මිං සති තුඞ්ගා නාසිකා යෙසං, තෙ තුඞ්ගනාසිකා. එවං ලද්ධවොහාරා සත්තා අත්තනො ඝානන්ති යොජනා කාතබ්බා. ජිව්හං...පෙ.... මඤ්ඤන්ති වණ්ණා සණ්ඨානතො කිච්චතො ච. මනං...පෙ.... උළාරං මඤ්ඤන්ති අතීතාදිඅත්ථවිචිනනසමත්ථං. අත්තනා පටිලද්ධානීති අජ්ඣත්තඤ්ච සරීරගන්ධාදීනි බහිද්ධා ච විලෙපනගන්ධාදීනි. උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජතීති යදා උප්පජ්ජමානා හොති, තදා එත්ථ උප්පජ්ජතීති සාමඤ්ඤෙන ගහිතා උප්පාදකිරියා ලක්ඛණභාවෙන වුත්තා, විසයවිසිට්ඨා ලක්ඛිතබ්බභාවෙන. න හි සාමඤ්ඤවිසෙසෙහි නානත්තවොහාරො න හොතීති. උප්පජ්ජමානාති වා අනිච්ඡිතො උප්පාදො හෙතුභාවෙන වුත්තො. උප්පජ්ජතීති නිච්ඡිතො ඵලභාවෙන ''යදි උප්පජ්ජමානා හොති, එත්ථ උප්පජ්ජතී''ති. සො හි තෙන උපයොජිතො විය හොති.

සමුදයසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. නිරොධසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

204. අනුභනෙති අනුද්ධතෙ, අප්පහීනෙති අත්ථො.

සීහො වෙධකෙ පටිපජ්ජති, න උසුම්හි, සුවානො ලෙඩ්ඩුම්හි පටිපජ්ජති, න පහාරකෙ. භයගමනවසෙන විරජ්ජති, අප්පවත්තිගමනවසෙන නිරුජ්ඣති. අනපෙක්ඛතාය චජනවසෙන හානිවසෙන ච චජීයති, පුන යථා න පවත්තති, තථා දූරඛිපනවසෙන පටිනිස්සජ්ජීයති, බන්ධනභූතාය මොචනවසෙන මුච්චති, අසංකිලෙසවසෙන න අල්ලීයති. ආයූහනං සමුදයො, තප්පටිපක්ඛවසෙන අනායූහනං.

අපඤ්ඤත්තින්ති අපඤ්ඤාපනං, ''තිත්තඅලාබු අත්ථී''ති වොහාරාභාවං වා. තිත්තඅලාබුවල්ලියා අප්පවත්තිං ඉච්ඡන්තො පුරිසො විය මග්ගො දට්ඨබ්බො, තස්ස තස්සා අප්පවත්තිනින්නචිත්තස්ස මූලච්ඡෙදනං විය මග්ගස්ස නිබ්බානාරම්මණස්ස තණ්හාපහානං. තදාප්පවත්ති විය තණ්හාය අප්පවත්තිභූතං නිබ්බානං දට්ඨබ්බං. දුතියූපමාය දක්ඛිණද්වාරං විය නිබ්බානං, චොරඝාතකා විය මග්ගො දට්ඨබ්බො, පුරිමා වා උපමා මග්ගෙන නිරුද්ධාය පියරූපසාතරූපෙසු නිරුද්ධාති වත්තබ්බතාදස්සනත්ථං වුත්තා, පච්ඡිමා නිබ්බානං ආගම්ම නිරුද්ධායපි.

නිරොධසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. මග්ගසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

205. අඤ්ඤමග්ගපටික්ඛෙපනත්ථන්ති තිත්ථියෙහි කප්පිතස්ස මග්ගස්ස දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදාභාවං පටික්ඛෙපෙතුන්ති අත්ථො, අඤ්ඤස්ස වා මග්ගභාවපටික්ඛෙපො අඤ්ඤමග්ගපටික්ඛෙපො. පුග්ගලස්ස අරියභාවකරත්තා අරියං කරොතීති අරියො, අරියඵලපටිලාභකරත්තා අරියං ලභාපෙති ජනෙතීති අරියො. අත්තනො කිච්චවසෙන ඵලවසෙන ච අරියනාමලාභො එව වුත්තොති දට්ඨබ්බො. අට්ඨ අඞ්ගානි අස්සාති අඤ්ඤපදත්ථසමාසං අකත්වා ''අට්ඨඞ්ගානි අස්ස සන්තීති අට්ඨඞ්ගිකො''ති පදසිද්ධි දට්ඨබ්බා.

චතුරඞ්ගසමන්නාගතා වාචා ජනං සඞ්ගණ්හාතීති තබ්බිපක්ඛවිරතිසභාවා සම්මාවාචා භෙදකරමිච්ඡාවාචාපහානෙන ජනෙ සම්පයුත්තෙ ච පරිග්ගණ්හනකිච්චවතී හොතීති ''පරිග්ගහලක්ඛණා''ති වුත්තා. යථා චීවරකම්මාදිකො කම්මන්තො එකං කාතබ්බං සමුට්ඨාපෙති නිප්ඵාදෙති, තංතංකිරියානිප්ඵාදකො වා චෙතනාසඞ්ඛාතො කම්මන්තො හත්ථපාදචලනාදිකං කිරියං සමුට්ඨාපෙති, එවං සාවජ්ජකත්තබ්බකිරියාසමුට්ඨාපකමිච්ඡාකම්මන්තප්පහානෙන සම්මාකම්මන්තො නිරවජ්ජසමුට්ඨාපනකිච්චවා හොති, සම්පයුත්තධම්මෙ ච සමුට්ඨාපෙන්තො එව පවත්තතීති ''සමුට්ඨාපනලක්ඛණො''ති වුත්තො. කායවාචානං ඛන්ධසන්තානස්ස ච සංකිලෙසභූතමිච්ඡාආජීවප්පහානෙන සම්මාආජීවො ''වොදාපනලක්ඛණො''ති වුත්තො.

අත්තනො පච්චනීකකිලෙසා දිට්ඨෙකට්ඨා අවිජ්ජාදයො. පස්සතීති පකාසෙතීති අත්ථො. තෙනෙව හි අඞ්ගෙන තත්ථ පච්චවෙක්ඛණා පවත්තතීති. තථෙවාති අත්තනො පච්චනීකකිලෙසෙහි සද්ධින්ති අත්ථො.

කිච්චතොති පුබ්බභාගෙහි දුක්ඛාදිඤාණෙහි කත්තබ්බකිච්චස්ස ඉධ නිප්ඵත්තිතො, ඉමස්සෙව වා ඤාණස්ස දුක්ඛාදිප්පකාසනකිච්චතො. තීණි නාමානි ලභති කාමසඞ්කප්පාදිප්පහානකිච්චනිප්ඵත්තිතො. සික්ඛාපදවිභඞ්ගෙ (විභ. 703 ආදයො) ''විරතිචෙතනා සබ්බෙ සම්පයුත්තධම්මා ච සික්ඛාපදානී''ති වුත්තාති තත්ථ පධානානං විරතිචෙතනානං වසෙන ''විරතියොපි හොන්ති චෙතනායොපී''ති ආහ. මුසාවාදාදීහි විරමණකාලෙ වා විරතියො සුභාසිතාදිවාචාභාසනාදිකාලෙ ච චෙතනායො යොජෙතබ්බා, මග්ගක්ඛණෙ විරතියොව චෙතනානං අමග්ගඞ්ගත්තා එකස්ස ඤාණස්ස දුක්ඛාදිඤාණතා විය එකාය විරතියා මුසාවාදාදිවිරතිභාවො විය ච එකාය චෙතනාය

සම්මාවාචාදිකිච්චත්තයසාධනසභාවාභාවා සම්මාවාචාදිභාවාසිද්ධිතො, තංසිද්ධියඤ්ච අඞ්ගත්තයත්තාසිද්ධිතො ච.

පුබ්බභාගෙපි මග්ගක්ඛණෙපි සම්මාසමාධි එවාති යදිපි සමාධිඋපකාරකානං අභිනිරොපනානුමජ්ජනසම්පියායනබ්‍රූහනසන්තසුඛානං විතක්කාදීනං වසෙන චතූහි ඣානෙහි සම්මාසමාධි විභත්තො, තථාපි වායාමො විය අනුප්පන්නාකුසලානුප්පාදනාදිචතුවායාමකිච්චං, සති විය ච අසුභාසුඛානිච්චානත්තෙසු කායාදීසු සුභාදිසඤ්ඤාපහානචතුසතිකිච්චං, එකො සමාධි චතුක්කජ්ඣානසමාධිකිච්චං න සාධෙතීති පුබ්බභාගෙපි පඨමජ්ඣානසමාධිචිත්තෙ ඣානසමාධි පඨමජ්ඣානසමාධි එව මග්ගක්ඛණෙපි, තථා පුබ්බභාගෙපි චතුත්ථජ්ඣානසමාධිචිත්තෙ ඣානසමාධි චතුත්ථජ්ඣානසමාධි එව මග්ගක්ඛණෙපීති අත්ථො.

වචීභෙදස්ස උපකාරකො විතක්කො සාවජ්ජානවජ්ජවචීභෙදනිවත්තනපවත්තනකරාය සම්මාවාචායපි උපකාරකො එවාති ''ස්වාය''න්තිආදිමාහ. වචීභෙදනියාමිකා වාචා කායිකකිරියානියාමකස්ස සම්මාකම්මන්තස්ස උපකාරිකා. ඉදං වීරියන්ති චතුසම්මප්පධානවීරියං. ගතියොති නිප්ඵත්තියො, කිච්චාදිසභාවෙ වා. සමන්වෙසිත්වාති උපධාරෙත්වා.

පුරිමානි ද්වෙ සච්චානි උග්ගණ්හිත්වාති සම්බන්ධො. ඉට්ඨං කන්තන්ති නිරොධමග්ගෙසු නින්නභාවං දස්සෙති, න අභිනන්දනං, තන්නින්නභාවොයෙව ච තත්ථ කම්මකරණං දට්ඨබ්බං.

කිච්චතොති පරිඤ්ඤාදිතො. ආරම්මණපටිවෙධොති සච්ඡිකිරියාපටිවෙධමාහ. සබ්බම්පි පටිවෙධඤාණං

ලොකුත්තරන්ති කස්මා වුත්තං, නනු උග්ගහාදිපටිවෙධො ච පටිවෙධොව, න ච සො ලොකුත්තරොති? න, කෙවලෙන පටිවෙධ-සද්දෙන උග්ගහාදිපටිවෙධානං අවචනීයත්තා, පටිවෙධනිමිත්තත්තා වා උග්ගහාදිවසෙන පවත්තං දුක්ඛාදීසු පුබ්බභාගෙ ඤාණං ''පටිවෙධො''ති වුත්තං, න පටිවෙධත්තා, පටිවෙධභූතමෙව පන ඤාණං සන්ධායාහ ''සබ්බම්පි පටිවෙධඤාණං ලොකුත්තර''න්ති. උග්ගහපරිපුච්ඡාඤාණානිපි සවනඤාණෙ එව අවරොධං ගච්ඡන්තීති ''සවනධාරණසම්මසනඤාණං ලොකිය''න්ති තිවිධමෙව ඤාණමාහ. උග්ගහාදීහි සච්චපරිග්ගණ්හනං පරිග්ගහො.

පයොගොති කිරියා, වායාමො වා. තස්ස මහන්තතරස්ස ඉච්ඡිතබ්බතං දුක්කරතරතඤ්ච උපමාහි දස්සෙති ''භවග්ගගහණත්ථ''න්තිආදිනා.

පදඝාතන්ති එත්ථ ගතමග්ගො ''පද''න්ති වුච්චති. යෙන චුපායෙන කාරණෙන කාමවිතක්කො උප්පජ්ජති, සො තස්ස ගතමග්ගොති තස්ස ඝාතො පදඝාතො. උස්සුක්කාපෙත්වාති උද්ධං උද්ධං සන්තිවිසෙසයුත්තං කත්වා, වඩ්ඪෙත්වාති අත්ථො.

පාළියං විභත්තෙසූති කතරපාළියං? ධම්මසඞ්ගහෙ තාව අට්ඨ කසිණානි දස අසුභා චත්තාරො බ්‍රහ්මවිහාරා චත්තාරි ආරුප්පානි විභත්තානි, ආගමෙසු දස අනුස්සතියො ආහාරෙ පටිකූලසඤ්ඤා චතුධාතුවවත්ථානන්ති ඉමානි චාති තත්ථ තත්ථ විභත්තං. ඉමෙසු තීසූති කාමාදීසු තීසු ඨානෙසු.

මිච්ඡාවාචාසඞ්ඛාතායාති එතෙන එකාය චෙතනාය පහාතබ්බඑකත්තං දස්සෙති. ඉධ අරියසාවකො සකලයාණපුථුජ්ජනකො සෙක්ඛො. කායද්වාරවීතික්කමාති ආජීවහෙතුකතො පාණාතිපාතාදිතො විසුං විසුං විරමණං යොජෙතබ්බං.

අයං පනස්සාති මග්ගභාවෙන චතුබ්බිධම්පි එකත්තෙන ගහෙත්වා අස්ස මග්ගස්ස අයං ඣානවසෙන සබ්බසදිසසබ්බාසදිසඑකච්චසදිසතා විසෙසො. පාදකජ්ඣානනියාමෙන හොතීති ඉධ පාදකජ්ඣානනියාමං ධුරං කත්වා ආහ, අට්ඨසාලිනියං පන විපස්සනානියාමං තත්ථ සබ්බවාදාවිරොධතො, ඉධ පන සම්මසිතජ්ඣානපුග්ගලජ්ඣාසයවාදනිවත්තනතො පාදකජ්ඣානනියාමං. විපස්සනානියාමො පන සාධාරණත්තා ඉධාපි න පටික්ඛිත්තොති දට්ඨබ්බො. අඤ්ඤෙ චාචරියවාදා වක්ඛමානා විභජිතබ්බාති යථාවුත්තමෙව තාව පාදකජ්ඣානනියාමං විභජන්තො ආහ ''පාදකජ්ඣානනියාමෙන තාවා''ති.

ආරුප්පෙ චතුක්කපඤ්චක...පෙ.... වුත්තං අට්ඨසාලිනියන්ති අධිප්පායො. නනු තත්ථ ''ආරුප්පෙ තිකචතුක්කජ්ඣානං උප්පජ්ජතී''ති වුත්තං, න ''චතුක්කපඤ්චකජ්ඣාන''න්ති? සච්චං, යෙසු පන සංසයො අත්ථි, තෙසං උප්පත්තිදස්සනෙන, තෙනත්ථතො චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානං උප්පජ්ජතීති වුත්තමෙව හොතීති එවමාහාති වෙදිතබ්බං. සමුදායඤ්ච අපෙක්ඛිත්වා ''තඤ්ච ලොකුත්තරං, න ලොකිය''න්ති ආහ. චතුත්ථජ්ඣානමෙව හි ලොකියං තත්ථ උප්පජ්ජති, න චතුක්කං පඤ්චකඤ්චාති. එත්ථ කථන්ති පාදකජ්ඣානස්ස අභාවා කථං දට්ඨබ්බන්ති අත්ථො. තංඣානිකාව තස්ස තත්ථ තයො මග්ගා උප්පජ්ජන්ති තජ්ඣානිකං පඨමඵලාදිං පාදකං කත්වා උපරිමග්ගභාවනායාති අධිප්පායො, තිකචතුක්කජ්ඣානිකං පන මග්ගං භාවෙත්වා තත්ථුප්පන්නස්ස අරූපජ්ඣානං තජ්ඣානිකං ඵලඤ්ච පාදකං කත්වා උපරිමග්ගභාවනාය අඤ්ඤඣානිකාපි උප්පජ්ජන්තීති ඣානඞ්ගාදිනියාමිකා පුබ්බාභිසඞ්ඛාරසමාපත්ති පාදකං, න සම්මසිතබ්බාති ඵලස්සපි පාදකතා දට්ඨබ්බා.

දුක්ඛඤාණාදීනං රූපාදිඵලාරම්මණත්තා නෙක්ඛම්මසඞ්කප්පාදීනං කසිණාදිතංතංකුසලාරම්මණාරම්මණත්තා සම්මාවාචාදීනං අඞ්ගානං තංතංවිරමිතබ්බාදිආරම්මණත්තා ''යථානුරූප''න්ති ආහ. තදනුරූපොති අවිප්පටිසාරකරසීලං වායාමස්ස විසෙසපච්චයොති සීලානුරූපතා වායාමස්ස වුත්තා සම්පයුත්තස්සපි, සම්පයුත්තස්සෙව ච වචනතො ''සීලභූමියං පතිට්ඨිතස්සා''ති අවත්වා ''පතිට්ඨමානස්සා''ති වුත්තං. චෙතසො අසම්මොසොති ''එකාරක්ඛො''ති එත්ථ වුත්තෙන සතාරක්ඛෙන චෙතසො රක්ඛිතතා. තෙනාහ ''ඉති...පෙ.... සුවිහිතචිත්තාරක්ඛස්සා''ති.

ආසවක්ඛයඤාණස්ස විජ්ජාභාවො වුත්තොති ආසවක්ඛයසඞ්ඛාතෙ මග්ගෙ තීහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිතෙ පඤ්ඤාක්ඛන්ධො විජ්ජා, සීලස්ස චතුන්නඤ්ච ඣානානං චරණභාවො වුත්තොති ඉතරෙ ද්වෙ ඛන්ධා චරණං. යන්ති එතෙන නිබ්බානං ගච්ඡන්තීති යානං, විපස්සනාව යානං විපස්සනායානං. සීලං සමාධිස්ස විසෙසපච්චයො, සමාධි විපස්සනායාති සමථස්ස උපකාරත්තා සීලක්ඛන්ධො ච සමථයානෙන සඞ්ගහිතො. විපස්සනායානෙන කාමෙසු ආදීනවං විභාවෙන්තො සමථයානෙන නිරාමිසං ඣානසුඛං අපරිච්චජන්තො අන්තද්වයකුම්මග්ගං විවජ්ජෙති. පඤ්ඤා විය මොහස්ස, සීලසමාධයො ච දොසලොභානං උජුවිපච්චනීකා අදොසාලොභෙහි සාධෙතබ්බත්තා. සීලසමාධිපඤ්ඤායොගතො ආදිමජ්ඣපරියොසානකල්‍යාණං. සීලාදීනි හි සාසනස්ස ආදිමජ්ඣපරියොසානන්ති. යස්මිං ඨිතො මග්ගට්ඨො ඵලට්ඨො ච අරියො හොති, තං මග්ගඵලසඞ්ඛාතං ඛන්ධත්තයසඞ්ගහිතං සාසනං අරියභූමි.

මග්ගසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

206-214. අරියසච්ච-සද්දො සමුදයෙ වත්තමානො පරිඤ්ඤෙය්‍යභාවරහිතෙ එකන්තපහාතබ්බෙ තණ්හාසඞ්ඛාතෙ සමුදයෙ පවත්තති, න පහාතබ්බපරිඤ්ඤෙය්‍යෙසු අවසෙසකිලෙසාවසෙසාකුසලෙසු අප්පහාතබ්බෙසු ච සාසවකුසලමූලාවසෙසසාසවකුසලෙසූති සප්පදෙසො තත්ථ සමුදයො හොති, කෙවලං සච්චසද්දෙ නිප්පදෙසොති ආහ ''නිප්පදෙසතො සමුදයං දස්සෙතු''න්ති. දුක්ඛනිරොධා පන අරියසච්චදෙසනායං ධම්මතො නිප්පදෙසා එව. න හි තතො අඤ්ඤො ධම්මො අත්ථි, යො සච්චදෙසනායං දුක්ඛං නිරොධොති ච වත්තබ්බො සියා, මග්ගොපි අට්ඨඞ්ගිකපඤ්චඞ්ගිකවාරෙසු අපුබ්බො නත්ථි, තස්මා සමුදයමෙව ''නිප්පදෙසතො දස්සෙතු''න්ති වදති තස්ස සබ්බත්ථ තීසුපි වාරෙසු අපුබ්බස්ස දස්සිතත්තා. අපුබ්බසමුදයදස්සනත්ථායපි හි සච්චදෙසනායං ''තත්ථ කතමො දුක්ඛසමුදයො? තණ්හා''ති වචනං කෙවලාය තණ්හාය සච්ච-සද්දස්ස පවත්තිදස්සනත්ථන්ති. දෙසනාවසෙන පන තං තං සමුදයං ඨපෙත්වා දුක්ඛං තස්ස තස්ස පහානවසෙන නිරොධො අට්ඨඞ්ගිකපඤ්චඞ්ගිකසබ්බලොකුත්තරකුසලවසෙන මග්ගො ච අරියසච්චදෙසනායං න වුත්තොති දුක්ඛාදීනි ච තත්ථ සප්පදෙසානි දස්සිතානි හොන්තීති තානි ච නිප්පදෙසානි දස්සෙතුං සච්චදෙසනා වුත්තාති වත්තුං වට්ටති. පච්චයසඞ්ඛාතන්ති කම්මකිලෙසවසෙන ජාතිආදිදුක්ඛස්ස මූලභූතන්ති අත්ථො.

නිරොධසච්චං...පෙ.... පඤ්චහාකාරෙහි නිද්දිට්ඨන්ති අරියසච්චදෙසනතො සච්චදෙසනාය විසෙසං දස්සෙති. තත්ථ ''තිණ්ණන්නඤ්ච කුසලමූලානං අවසෙසානඤ්ච සාසවකුසලානං පහාන''න්ති ඉදං තෙසං පච්චයානං අවිජ්ජාතණ්හාඋපාදානානං පහානවසෙන, අවිජ්ජාදීසු වා පහීනෙසු තෙසං අප්පවත්තිවසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. න

හි කුසලා පහාතබ්බාති. පහානන්ති ච මග්ගකිච්චවසෙන තදධිගමනීයං නිරොධං දස්සෙති, නිරොධස්සෙව වා තණ්හාදීනං අප්පවත්තිභාවො පහානන්ති දට්ඨබ්බං.

යදිපි ''පුබ්බෙව ඛො පනස්ස කායකම්මං වචීකම්මං ආජීවො සුපරිසුද්ධො හොති, එවමස්සායං අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො භාවනාපාරිපූරිං ගච්ඡතී''ති (ම. නි. 3.431) ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ අට්ඨඞ්ගිකමග්ගපාරිපූරියා උපනිස්සයදස්සනත්ථං ඉදං වුත්තං, තථාපි ''පුබ්බෙව ඛො පනා''ති වචනං කායකම්මාදිසුද්ධියා දූරතරූපනිස්සයතං, චක්ඛාදීසු අසාරජ්ජන්තස්ස අසංයුත්තස්ස අසම්මූළ්හස්ස ආදීනවානුපස්සිනො විහරතො තායෙව වුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය ආයතිං පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙසු අපචයං ගච්ඡන්තෙසු සබ්බසඞ්ඛාරෙසු විවට්ටනවසෙන, පොනොබ්භවිකතණ්හාය පහීයමානාය කිලෙසදූරීභාවෙන, කායිකචෙතසිකදරථසන්තාපපරිළාහෙසු පහීයමානෙසු පස්සද්ධකායචිත්තවසෙන කායිකචෙතසිකසුඛෙ පටිසංවෙදියමානෙ ''යා තථාභූතස්ස දිට්ඨි, සාස්ස හොති සම්මාදිට්ඨී''තිආදිනා (ම. නි. 3.431) වුත්තානං වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාක්ඛණෙ පවත්තානං පඤ්චන්නං සම්මාදිට්ඨාදීනං අඞ්ගානං ආසන්නතරූපනිස්සයතඤ්ච දස්සෙතීති ආසන්නතරූපනිස්සයවසෙන පඤ්චඞ්ගිකං මග්ගං සුඛං බුජ්ඣන්තානං පුග්ගලානං අජ්ඣාසයවසෙන පඤ්චඞ්ගිකමග්ගදෙසනාය පවත්තතං දීපෙති. තෙනාහ ''පුබ්බෙව ඛො...පෙ.... සුපරිසුද්ධො හොතීති වචනතො''තිආදි. එවම්දං වචනතොති නිස්සක්කවචනං දෙසනුපායස්ස ඤාපකනිදස්සනං හොති, වචනතොති වා අත්තනො වචනානුරූපං පඤ්චඞ්ගිකොපි මග්ගො පටිපදා එවාති භගවතා දෙසිතොති අත්ථො. කත්ථාති? දෙවපුරෙ, තස්මා තං දෙසිතනයං දස්සෙතුං පඤ්චඞ්ගිකවාරොපි නිද්දිට්ඨො ධම්මසඞ්ගාහකෙහි. අථ වා ''පුබ්බෙව ඛො පනස්සා''ති වචනෙනෙව අජ්ඣාසයවිසෙසකාරණනිදස්සකෙන

පුග්ගලජ්ඣාසයවසෙන පඤ්චඞ්ගිකො මග්ගොපි පටිපදා එවාති දෙසිතො හොතීති ආහ ''පුබ්බෙව ඛො පන...පෙ.... වචනතො පන...පෙ.... දෙසිතො''ති, තස්මා තං සුත්තන්තෙ දෙසිතනයං දස්සෙතුං පඤ්චඞ්ගිකවාරොපි නිද්දිට්ඨො භගවතා දෙවපුරෙති අත්ථො.

ඣානෙහි දෙසනාපවෙසො, භාවනාපවෙසො වා ඣානාභිනිවෙසො. එකෙකස්මිං කොට්ඨාසෙ චතුන්නං චතුන්නං නයසහස්සානං දස්සනං ගණනාසුඛත්ථන්ති වෙදිතබ්බං. යථා පන පාළි ඨිතා, තථා එකෙකිස්සා පටිපදාය සුඤ්ඤතාදීසු ච පඤ්ච පඤ්ච කොට්ඨාසෙ යොජෙත්වා පාළිගමනං කතන්ති විඤ්ඤායති. තත්ථ අට්ඨඞ්ගිකවාරෙ දුතියජ්ඣානාදීසු තස්මිං සමයෙ සත්තඞ්ගිකො මග්ගො හොතීති යොජනා කාතබ්බා, සබ්බසඞ්ගාහිකවාරෙ ච යථා විජ්ජමානධම්මවසෙනාති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

215. එවං පුරිමෙසුපි ද්වීසූති කස්මා වුත්තං, නනු සුත්තන්තභාජනීයෙ දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදානිද්දෙසෙ ලොකියලොකුත්තරමිස්සකො මග්ගො වුත්තො. තස්ස හි අට්ඨකථායං (විභ. අට්ඨ. 205) ''චතූසු සච්චෙසු උග්ගහාදිවසෙන පුබ්බභාගඤාණුප්පත්තිං සන්ධාය ඉදං 'දුක්ඛෙ ඤාණ'න්තිආදි වුත්තං, පටිවෙධක්ඛණෙ පන එකමෙව ඤාණං හොතී''ති සම්මාදිට්ඨියා, තථා සම්මාසඞ්කප්පාදීනඤ්ච ලොකියලොකුත්තරමිස්සකතා දස්සිතා ''අපිචෙසා සම්මාදිට්ඨි නාම පුබ්බභාගෙ නානාක්ඛණා නානාරම්මණා හොති, මග්ගක්ඛණෙ එකක්ඛණා එකාරම්මණා''තිආදිනා චාති? සච්චමෙතං, එවං පන ආගමනවසෙන තත්ථාපි චතුසච්චකම්මට්ඨානදස්සනාදිමුඛෙන අරියොව අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො දස්සිතො. එවඤ්ච කත්වා ''පටිවෙධක්ඛණෙ පන එකමෙව ඤාණං හොතී''ති මග්ගඤාණස්ස එකස්සෙව

දුක්ඛඤාණාදිනා, ''මග්ගක්ඛණෙ පන...පෙ.... එකොව කුසලසඞ්කප්පො උප්පජ්ජති, අයං සම්මාසඞ්කප්පො නාමා''තිආදිනා මග්ගසඞ්කප්පාදීනං සම්මාසඞ්කප්පාදිතා ච නිද්ධාරිතා, පාළියඤ්ච අට්ඨඞ්ගිකං මග්ගං උද්දිසිත්වා තමෙව නිද්දිසිතුං ''දුක්ඛෙ ඤාණ''න්තිආදි වුත්තං. තෙන සුත්තන්තභාජනීයෙපි ද්වින්නං ලොකියතා, ද්වින්නං ලොකුත්තරතා වුත්තා ''එවං පුරිමෙසුපි ද්වීසූති එතෙනාති.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සච්චවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගො

1. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

219. චක්ඛුද්වාරෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති චක්ඛුද්වාරභාවෙ තංද්වාරිකෙහි අත්තනො ඉන්දභාවං පරමිස්සරභාවං කාරයතීති අත්ථො. තඤ්හි තෙ රූපග්ගහණෙ අත්තානං අනුවත්තෙති, තෙ ච තං අනුවත්තන්තීති. එස නයො ඉතරෙසුපි. යෙන තංසමඞ්ගීපුග්ගලො තංසම්පයුත්තධම්මා වා අඤ්ඤාතාවිනො හොන්ති, සො අඤ්ඤාතාවිභාවො පරිනිට්ඨිතකිච්චජානනං.

කත්ථචි ද්වෙති ''ද්වින්නං ඛො, භික්ඛවෙ, ඉන්ද්‍රියානං භාවිතත්තා බහුලීකතත්තා ඛීණාසවො භික්ඛු අඤ්ඤං බ්‍යාකරොති...පෙ.... අරියාය ච පඤ්ඤාය අරියාය ච විමුත්තියා. යා හිස්ස, භික්ඛවෙ, අරියා පඤ්ඤා, තදස්ස පඤ්ඤින්ද්‍රියං. යා හිස්ස අරියා විමුත්ති, තදස්ස සමාධින්ද්‍රිය''න්තිආදීසු (සං. නි. 5.516) ද්වෙ, ''තිණ්ණං ඛො, භික්ඛවෙ, ඉන්ද්‍රියානං භාවිතත්තා බහුලීකතත්තා පිණ්ඩොලභාරද්වාජෙන භික්ඛුනා අඤ්ඤා බ්‍යාකතා...පෙ.... සතින්ද්‍රියස්ස සමාධින්ද්‍රියස්ස පඤ්ඤින්ද්‍රියස්සා''ති (සං. නි. 5.519), ''තීණිමානි, භික්ඛවෙ, ඉන්ද්‍රියානි. කතමානි තීණි? අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං අඤ්ඤින්ද්‍රියං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රිය''න්ති (සං. නි. 5.493), ''තීණිමානි...පෙ.... ඉත්ථින්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රිය''න්ති (සං. නි. 5.492) ච එවමාදීසු තීණි, ''පඤ්චිමානි, බ්‍රාහ්මණ, ඉන්ද්‍රියානි නානාවිසයානි...පෙ.... චක්ඛුන්ද්‍රියං...පෙ.... කායින්ද්‍රිය''න්ති (සං. නි. 5.512), ''පඤ්ච...පෙ.... සුඛින්ද්‍රියං...පෙ.... උපෙක්ඛින්ද්‍රිය''න්ති (සං. නි. 5.501 ආදයො), ''පඤ්ච...පෙ.... සද්ධින්ද්‍රියං...පෙ.... පඤ්ඤින්ද්‍රිය''න්ති (සං. නි. 5.486 ආදයො) ච එවමාදීසු පඤ්ච. තත්ථ සුත්තන්තෙ දුකාදිවචනං නිස්සරණුපායාදිභාවතො දුකාදීනං. සබ්බානි පන ඉන්ද්‍රියානි අභිඤ්ඤෙය්‍යානි, අභිඤ්ඤෙය්‍යධම්මදෙසනා ච අභිධම්මොති ඉධ සබ්බානි එකතො වුත්තානි.

ඛීණාසවස්ස භාවභූතො හුත්වා උප්පත්තිතො ‘‘ඛීණාසවස්සෙව උප්පජ්ජනතො’’ති වුත්තං.

ලිඞ්ගෙති ගමෙති ඤාපෙතීති ලිඞ්ගං, ලිඞ්ගීයති වා එතෙනාති ලිඞ්ගං, කිං ලිඞ්ගෙති, කිඤ්ච වා ලිඞ්ගීයතීති? ඉන්දං ඉන්දො වා, ඉන්දස්ස ලිඞ්ගං ඉන්දලිඞ්ගං, ඉන්දලිඞ්ගස්ස අත්ථො තංසභාවො ඉන්දලිඞ්ගට්ඨො, ඉන්දලිඞ්ගමෙව වා ඉන්ද්‍රිය-සද්දස්ස අත්ථො ඉන්දලිඞ්ගට්ඨො. සජ්ජිතං උප්පාදිතන්ති සිට්ඨං, ඉන්දෙන සිට්ඨං ඉන්දසිට්ඨං. ජුට්ඨං සෙවිතං. කම්මසඞ්ඛාතස්ස ඉන්දස්ස ලිඞ්ගානි, තෙන ච සිට්ඨානීති කම්මජානෙව යොජෙතබ්බානි, න අඤ්ඤානි. තෙ ච ද්වෙ අත්ථා කම්මෙ එව යොජෙතබ්බා, ඉතරෙ ච භගවති එවාති ‘‘යථායොග’’න්ති ආහ. තෙනාති භගවතො කම්මස්ස ච ඉන්දත්තා. එත්ථාති එතෙසු ඉන්ද්‍රියෙසු. උල්ලිඞ්ගෙන්ති පකාසෙන්ති ඵලසම්පත්තිවිපත්තීහි කාරණසම්පත්තිවිපත්තිඅවබොධතො. ‘‘සො තං නිමිත්තං ආසෙවතී’’තිආදීසු (අ. නි. 9.35) ගොචරකරණම්පි ආසෙවනාති වුත්තාති ආහ ‘‘කානිචි ගොචරාසෙවනාය’’ති. තත්ථ සබ්බෙසං ගොචරීකාතබ්බත්තෙපි ‘‘කානිචී’’ති වචනං අවිපස්සිතබ්බානං බහුලීමනසිකරණෙන අනාසෙවනීයත්තා. පච්චවෙක්ඛණාමත්තමෙව හි තෙසු හොතීති. ‘‘තස්ස තං මග්ගං ආසෙවතො’’තිආදීසු (අ. නි. 4.170) භාවනා ‘‘ආසෙවනා’’ති වුත්තාති භාවෙතබ්බානි සද්ධාදීනි සන්ධායාහ ‘‘කානිචි භාවනාසෙවනාය’’ති. ආධිපච්චං ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවො, අසති ච ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙ ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානං අත්තනො පච්චයවසෙන පවත්තමානෙහි තංසහිතසන්තානෙ අඤ්ඤාකාරෙන අනුප්පජ්ජමානෙහි ලිඞ්ගාදීහි අනුවත්තනීයභාවො, ඉමස්මිඤ්චත්ථෙ ඉන්දන්ති පරමිස්සරියං කරොන්තිච්චෙව ඉන්ද්‍රියානි. චක්ඛාදීසු දස්සිතෙන නයෙන අඤ්ඤෙසඤ්ච තදනුවත්තීසු ආධිපච්චං යථාරහං යොජෙතබ්බං.

හෙට්ඨාති අට්ඨසාලිනියං. අමොහො එව, න විසුං චත්තාරො ධම්මා, තස්මා අමොහස්ස පඤ්ඤින්ද්‍රියපදෙ විභාවිතානි ලක්ඛණාදීනි තෙසඤ්ච වෙදිතබ්බානීති අධිප්පායො. සෙසානි අට්ඨසාලිනියං ලක්ඛණාදීහි සරූපෙනෙව ආගතානි. නනු ච සුඛින්ද්‍රියදුක්ඛින්ද්‍රියානං තත්ථ ලක්ඛණාදීනි න වුත්තානීති? කිඤ්චාපි න වුත්තානි, සොමනස්සදොමනස්සින්ද්‍රියානං පන වුත්තලක්ඛණාදිවසෙන විඤ්ඤෙය්‍යතො එතෙසම්පි වුත්තානෙව හොන්ති. කථං? ඉට්ඨඵොට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං සුඛින්ද්‍රියං, ඉට්ඨාකාරසම්භොගරසං, කායිකස්සාදපච්චුපට්ඨානං, කායින්ද්‍රියපදට්ඨානං. අනිට්ඨඵොට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං දුක්ඛින්ද්‍රියං, අනිට්ඨාකාරසම්භොගරසං, කායිකාබාධපච්චුපට්ඨානං, කායින්ද්‍රියපදට්ඨානන්ති. එත්ථ ච ඉට්ඨානිට්ඨාකාරානමෙව ආරම්මණානං සම්භොගරසතා වෙදිතබ්බා, න විපරීතෙපි ඉට්ඨාකාරෙන අනිට්ඨාකාරෙන ච සම්භොගරසතාති.

සත්තානං අරියභූමිපටිලාභො භගවතො දෙසනාය සාධාරණං පධානඤ්ච පයොජනන්ති ආහ ''අජ්ඣත්තධම්මං පරිඤ්ඤාය''තිආදි. අට්ඨකථායං ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානන්තරං ජීවිතින්ද්‍රියදෙසනක්කමො වුත්තො, සො ඉන්ද්‍රියයමකදෙසනාය සමෙති. ඉධ පන ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගෙ මනින්ද්‍රියානන්තරං ජීවිතින්ද්‍රියං වුත්තං, තං පුරිමපච්ඡිමානං අජ්ඣත්තිකබාහිරානං අනුපාලකත්තෙන තෙසං මජ්ඣෙ වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යඤ්ච කිඤ්චි වෙදයිතං, සබ්බං තං දුක්ඛං. යාව ච දුවිධත්තභාවානුපාලකස්ස ජීවිතින්ද්‍රියස්ස පවත්ති, තාව දුක්ඛභූතානං එතෙසං වෙදයිතානං අනිවත්තීති ඤාපනත්ථං. තෙන ච චක්ඛාදීනං දුක්ඛානුබන්ධතාය පරිඤ්ඤෙය්‍යතං ඤාපෙති. තතො අනන්තරං භාවෙතබ්බත්තාති භාවනාමග්ගසම්පයුත්තං අඤ්ඤින්ද්‍රියං සන්ධාය වුත්තං. දස්සනානන්තරා හි භාවනාති.

සතිපි පුරෙජාතාදිපච්චයභාවෙ ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙන සාධෙතබ්බමෙව කිච්චං ''කිච්ච''න්ති ආහ තස්ස අනඤ්ඤසාධාරණත්තා ඉන්ද්‍රියකථාය ච පවත්තත්තා. පුබ්බඞ්ගමභාවෙන මනින්ද්‍රියස්ස වසවත්තාපනං හොති, නාඤ්ඤෙසං. තංසම්පයුත්තානිපි හි ඉන්ද්‍රියානි සාධෙතබ්බභූතානෙව අත්තනො අත්තනො ඉන්ද්‍රියකිච්චං සාධෙන්ති චෙතසිකත්තාති. ''සබ්බත්ථ ච ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙන සාධෙතබ්බ''න්ති අයං අධිකාරො අනුවත්තතීති දට්ඨබ්බො. අනුප්පාදනෙ අනුපත්ථම්භෙ ච තප්පච්චයානං තප්පවත්තනෙ නිමිත්තභාවො අනුවිධානං. ඡාදෙත්වා ඵරිත්වා උප්පජ්ජමානා සුඛදුක්ඛවෙදනා සහජාතෙ අභිභවිත්වා සයමෙව පාකටා හොති, සහජාතා ච තබ්බසෙන සුඛදුක්ඛභාවප්පත්තා වියාති ආහ ''යථාසකං ඔළාරිකාකාරානුපාපන''න්ති. අසන්තස්ස අපණීතස්සපි අකුසලතබ්බිපාකාදිසම්පයුත්තස්ස මජ්ඣත්තාකාරානුපාපනං යොජෙතබ්බං, සමානජාතියං වා සුඛදුක්ඛෙහි සන්තපණීතාකාරානුපාපනඤ්ච. පසන්නපග්ගහිතඋපට්ඨිතසමාහිතදස්සනාකාරානුපාපනං යථාක්කමං සද්ධාදීනං. ආදි-සද්දෙන උද්ධම්භාගියසංයොජනානි ගහිතානි, මග්ගසම්පයුත්තස්සෙව ච ඉන්ද්‍රියස්ස කිච්චං දස්සිතං, තෙනෙව ඵලසම්පයුත්තස්ස තංතංසංයොජනානංයෙව පටිප්පස්සද්ධිපහානකිච්චතා දස්සිතා හොතීති. සබ්බකතකිච්චං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං අඤ්ඤස්ස කාතබ්බස්ස අභාවා අමතාභිමුඛමෙව තබ්භාවපච්චයො ච හොති, න ඉතරානි විය කිච්චන්තරපසුතඤ්ච. තෙනාහ ''අමතාභිමුඛභාවපච්චයතා චා''ති.

220. එවං සන්තෙපීති සතිපි සබ්බසඞ්ගාහකත්තෙ වීරියින්ද්‍රියපදාදීහි සඞ්ගහෙතබ්බානි කුසලාකුසලවීරියාදීනි, චක්ඛුන්ද්‍රියපදාදීහි සඞ්ගහෙතබ්බානි කාලපුග්ගලපච්චයාදිභෙදෙන භින්නානි චක්ඛාදීනි

සඞ්ගණ්හන්තිච්චෙව සබ්බසඞ්ගාහකානි, න යස්සා භූමියා යානි න විජ්ජන්ති, තෙසං සඞ්ගාහකත්තාති අත්ථො. තෙන ච අවිසෙසිතත්තා සබ්බෙසං සබ්බභූමිකත්තගහණප්පසඞ්ගෙ තංනිවත්තනෙන සබ්බසඞ්ගාහකවචනං අවිජ්ජමානස්ස සඞ්ගාහකත්තදීපකං න හොතීති දස්සෙති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

223. ඉධ අනාභට්ඨන්ති එකන්තානාරම්මණත්තෙන භාසිතං. ''රූපමිස්සකත්තා අනාරම්මණෙසු රූපධම්මෙසු සඞ්ගහිත''න්ති කස්මා වුත්තං, නනු මිස්සකත්තා එව ජීවිතින්ද්‍රියං අනාරම්මණෙසු අසඞ්ගහිතං. න හි අට්ඨින්ද්‍රියා අනාරම්මණාති වුත්තාති? සච්චමෙතං, ජීවිතින්ද්‍රියඑකදෙසස්ස පන අනාරම්මණෙසු රූපධම්මෙසු සඞ්ගහිතතං සන්ධායෙතං වුත්තං, අරූපකොට්ඨාසෙන පරිත්තාරම්මණාදිනා අත්ථීති සියාපක්ඛෙ සඞ්ගහිතන්ති අධිප්පායො. අරූපකොට්ඨාසෙන පන පරිත්තාරම්මණාදිනා, රූපකොට්ඨාසෙන ච නවත්තබ්බතා අත්ථීති මිස්සකස්ස සමුදායස්සෙව වසෙන සියාපක්ඛෙ සඞ්ගහිතං, න එකදෙසවසෙනාති දට්ඨබ්බං. න හි අනාරම්මණං පරිත්තාරම්මණාදිභාවෙන නවත්තබ්බං න හොතීති. ''රූපඤ්ච නිබ්බානඤ්ච අනාරම්මණා, සත්තින්ද්‍රියා අනාරම්මණා''තිආදිවචනඤ්ච අවිජ්ජමානාරම්මණානාරම්මණෙසු නවත්තබ්බෙසු අනාරම්මණත්තා නවත්තබ්බතං දස්සෙති, න සාරම්මණස්සෙව නවත්තබ්බතං, නවත්තබ්බස්ස වා සාරම්මණතං. න හි නවත්තබ්බ-සද්දො සාරම්මණෙ නිරූළ්හො. යදිපි සියා, ''තිස්සො ච වෙදනා රූපඤ්ච නිබ්බානඤ්ච ඉමෙ ධම්මා නවත්තබ්බා සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තා''තිආදි න වුච්චෙය්‍ය, අථාපි පරිත්තාරම්මණාදිසම්බන්ධො නවත්තබ්බ-සද්දො සාරම්මණෙස්වෙව වත්තති, ''ද්වායතනා සියා

පරිත්තාරම්මණා''තිආදිං අවත්වා ''මනායතනං සියා පරිත්තාරම්මණං...පෙ.... අප්පමාණාරම්මණ''න්තිපි, ''ධම්මායතනං සියා පරිත්තාරම්මණං...පෙ.... අප්පමාණාරම්මණ''න්තිපි, ''සියා අනාරම්මණ''න්තිපි වත්තබ්බං සියා. න හි පඤ්හපුච්ඡකෙ සාවසෙසා දෙසනා අත්ථීති. ''අට්ඨින්ද්‍රියා සියා අජ්ඣත්තාරම්මණා''ති එත්ථ ච ජීවිතින්ද්‍රියස්ස ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකාලෙ අරූපස්ස රූපස්ස ච අනාරම්මණත්තා නවත්තබ්බතා වෙදිතබ්බා.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

225. '''කිංවාදී භන්තෙ සම්මාසම්බුද්ධො'ති? 'විභජ්ජවාදී මහාරාජා'''ති (පාරා. අට්ඨ. 1.තතියසඞ්ගීතිකථා) මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරෙන වුත්තත්තා සම්මාසම්බුද්ධසාවකා විභජ්ජවාදිනො. තෙ හි වෙනයිකාදිභාවං විභජ්ජ වදන්ති, චීවරාදීනං සෙවිතබ්බාසෙවිතබ්බභාවං වා සස්සතුච්ඡෙදවාදෙ වා විභජ්ජ වදන්ති ''සස්සතො අත්තා ච ලොකො චා''තිආදීනං ඨපනීයානං ඨපනතො රාගාදික්ඛයස්ස සස්සතස්ස රාගාදිකායදුච්චරිතාදිඋච්ඡෙදස්ස ච වචනතො, න පන එකංසබ්‍යාකරණීයාදයො තයො පඤ්හෙ අපනෙත්වා විභජ්ජබ්‍යාකරණීයමෙව වදන්තීති. විභජ්ජවාදීනං මණ්ඩලං සමූහො විභජ්ජවාදිමණ්ඩලං, විභජ්ජවාදිනො වා භගවතො පරිසා විභජ්ජවාදිමණ්ඩලන්තිපි වදන්ති. ආචරියෙහි වුත්තඅවිපරීතත්ථදීපනෙන තෙ අනබ්භාචික්ඛන්තෙන. ''අවිජ්ජා පුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරානං හෙතුපච්චයො හොතී''තිආදිං වදන්තො කථාවත්ථුම්හි පටික්ඛිත්තෙ පුග්ගලවාදාදිකෙ ච වදන්තො සකසමයං වොක්කමති නාම, තථා අවොක්කමන්තෙන. පරසමයං දොසාරොපනබ්‍යාපාරවිරහෙන අනායූහන්තෙන. ''ඉදම්පි යුත්තං ගහෙතබ්බ''න්ති පරසමයං අසම්පිණ්ඩෙන්තෙනාති කෙචි වදන්ති.

''තථාහං භගවතා ධම්මං දෙසිතං ආජානාමි, යථා තදෙවිදං විඤ්ඤාණං සන්ධාවති සංසරති අනඤ්ඤ''න්තිආදිං (ම. නි. 1.396) වදන්තො සුත්තං පටිබාහති නාම, තථා අප්පටිබාහන්තෙන. ''තථාහං භගවතා ධම්මං දෙසිතං ආජානාමි, යථා යෙමෙ අන්තරායිකා ධම්මා වුත්තා භගවතා, තෙ පටිසෙවතො නාලං අන්තරායායා''ති (ම. නි. 1.234; පාචි. 418,

429), ‘‘සුපිනන්තෙ කතො වීතික්කමො ආපත්තිකරො හොතී’’ති ච එවමාදිං වදන්තො විනයං පටිලොමෙති නාම, තබ්බිපරියායෙන තං අනුලොමෙන්තෙන. පටිලොමෙන්තො හි කම්මන්තරං භින්දන්තො ධම්මතඤ්ච විලොමෙති. සුත්තන්තෙ වුත්තෙ චත්තාරො මහාපදෙසෙ, අට්ඨකථායඤ්ච වුත්තෙ සුත්තසුත්තානුලොමආචරියවාදඅත්තනොමතිමහාපදෙසෙ ඔලොකෙන්තෙන. තංඔලොකනෙන හි සුත්තෙ විනයෙ ච සන්තිට්ඨති නාතිධාවති. ධම්මන්ති පටිච්චසමුප්පාදපාළිං. අත්ථන්ති තදත්ථං. හෙතුහෙතුඵලානි ඉධ නාධිප්පෙතානි. ‘‘දුක්ඛාදීසු අඤ්ඤාණං අවිජ්ජා’’ති වුත්තමත්ථං පරිවත්තිත්වා පුන ‘‘පුබ්බන්තෙ අඤ්ඤාණ’’න්තිආදීහි අපරෙහිපි පරියායෙහි නිද්දිසන්තෙන. ‘‘සඞ්ඛාරා ඉමිනා පරියායෙන භවොති වුච්චන්ති, තණ්හා ඉමිනා පරියායෙන උපාදාන’’න්තිආදිනා නිද්දිසන්තෙනාති වදන්ති.

සත්තොති සත්තසුඤ්ඤතාති වදන්ති, සත්තසුඤ්ඤෙසු වා සඞ්ඛාරෙසු සත්තවොහාරො. පච්චයාකාරමෙව චාති පච්චයාකාරො එව ච, ම-කාරො පදසන්ධිකරො.

තස්මාති වුත්තනයෙන අත්ථවණ්ණනාය කාතබ්බත්තා දුක්කරත්තා ච.

පතිට්ඨං නාධිගච්ඡාමීති යත්ථ ඨිතස්ස වණ්ණනා සුකරා හොති, තං නයං අත්තනොයෙව ඤාණබලෙන නාධිගච්ඡාමීති අත්ථො. නිස්සයං පන ආචික්ඛන්තො ආහ ‘‘සාසනං පනිද’’න්තිආදි. ඉධ සාසනන්ති පාළිධම්මමාහ, පටිච්චසමුප්පාදමෙව වා. සො හි අනුලොමපටිලොමාදිනානාදෙසනානයමණ්ඩිතො අබ්බොච්ඡින්නො අජ්ජාපි පවත්තතීති නිස්සයො හොති. තදට්ඨකථාසඞ්ඛාතො ච පුබ්බාචරියමග්ගොති.

''තං සුණාථ සමාහිතා''ති ආදරජනනෙ කිං පයොජනන්ති තං දස්සෙන්තො ආහ ''වුත්තඤ්හෙත''න්තිආදි. අට්ඨිං කත්වාති අත්ථං කත්වා, යථා වා න නස්සති, එවං අට්ඨිගතං විය කරොන්තො අට්ඨිං කත්වා. පුබ්බකාලතො අපරකාලෙ භවං පුබ්බාපරියං. පඨමාරම්භාදිතො පභුති ඛණෙ ඛණෙ ඤාණවිසෙසං කිලෙසක්ඛයවිසෙසඤ්ච ලභතීති අත්ථො.

කම්මවිපාකකිලෙසවට්ටානං මූලකාරණත්තා ආදිතො වුත්තත්තා ච අවිජ්ජා පටිච්චසමුප්පාදස්ස මූලං. තත්ථ වල්ලියා මූලෙ දිට්ඨෙ තතො පභුති වල්ලියා හරණං විය පටිච්චසමුප්පාදස්ස මූලෙ දිට්ඨෙ තතො පභුති පටිච්චසමුප්පාදදෙසනාති උපමාසංසන්දනා න කාතබ්බා. න හි භගවතො ''ඉදමෙව දිට්ඨං, ඉතරං අදිට්ඨ''න්ති විභජනීයං අත්ථි සබ්බස්ස දිට්ඨත්තා. මූලතො පභුති පන වල්ලියා හරණං විය මූලතො පභුති පටිච්චසමුප්පාදදෙසනා කතාති ඉදමෙත්ථ සාමඤ්ඤමධිප්පෙතං, බොධනෙය්‍යජ්ඣාසයවසෙන වා බොධෙතබ්බභාවෙන මූලාදිදස්සනසාමඤ්ඤඤ්ච යොජෙතබ්බං.

තස්සාති –

> ''ස ඛො සො, භික්ඛවෙ, කුමාරො වුද්ධිමන්වාය ඉන්ද්‍රියානං පරිපාකමන්වාය පඤ්චහි කාමගුණෙහි සමප්පිතො...පෙ.... රජනීයෙහි, සො චක්ඛුනා රූපං දිස්වා පියරූපෙ රූපෙ සාරජ්ජති, අපියරූපෙ රූපෙ බ්‍යාපජ්ජති, අනුපට්ඨිතකායසතී ච විහරති පරිත්තචෙතසො. සො තඤ්ච චෙතොවිමුත්තිං පඤ්ඤාවිමුත්තිං යථාභූතං නප්පජානාති. යත්ථස්ස තෙ උප්පන්නා පාපකා අකුසලා ධම්මා අපරිසෙසා නිරුජ්ඣන්ති, සො එවං අනුරොධවිරොධං සමාපන්නො යං කිඤ්චි වෙදනං වෙදෙති සුඛං වා දුක්ඛං වා අදුක්ඛමසුඛං වා, සො තං

වෙදනං අභිනන්දති අභිවදති අජ්ඣොසාය තිට්ඨතී''ති (ම. නි. 1.408) –

එවං වුත්තස්ස. එවං සොතද්වාරාදීසුපි. අභිවදතොති ''අහො සුඛං, අහො සුඛ''න්ති වචීභෙදකරප්පත්තාය බලවතණ්හාය ''අහං මමා''ති අභිවදතො. තතො බලවතියා මොචෙතුං අසක්කුණෙය්‍යභාවෙන අජ්ඣොසාය තිට්ඨතො. තතොපි බලවතී උපාදානභූතා තණ්හා නන්දී. එත්ථ ච අභිනන්දනාදිනා තණ්හා වුත්තා, නන්දීවචනෙන තප්පච්චයං උපාදානං චතුබ්බිධම්පි නන්දිතාතදවිප්පයොගතාහි තණ්හාදිට්ඨාභිනන්දනභාවෙහි චාති වෙදිතබ්බං. ''ජාතිපච්චයා ජරාමරණ''න්තිආදිකඤ්ච තත්ථෙව මහාතණ්හාසඞ්ඛයවිමුත්තිසුත්තෙ (ම. නි. 1.402-403) වුත්තං.

විපාකවට්ටභූතෙ පටිසන්ධිපවත්තිඵස්සාදයො කම්මසමුට්ඨානඤ්ච ඔජං සන්ධාය ''චත්තාරො ආහාරා තණ්හානිදානා''තිආදි වුත්තං, වට්ටූපත්ථම්භකා පන ඉතරෙපි ආහාරා තණ්හාපභවෙ තස්මිං අවිජ්ජමානෙ න විජ්ජන්තීති ''තණ්හානිදානා''ති වත්තුං වට්ටන්ති.

තතො තතොති චතුබ්බිධාසු දෙසනාසු තතො තතො දෙසනාතො. ඤායප්පටිවෙධාය සංවත්තතීති ඤායොති මග්ගො, සොයෙව වා පටිච්චසමුප්පාදො ''අරියො චස්ස ඤායො පඤ්ඤාය සුදිට්ඨො හොතී''ති (සං. නි. 2.41) වචනතො. සයමෙව හි සමන්තභද්දකත්තා තථා තථා පටිවිජ්ඣිතබ්බත්තා තාය තාය දෙසනාය අත්තනො පටිවෙධාය සංවත්තතීති. සමන්තභද්දකත්තං දෙසනාවිලාසප්පත්ති ච චතුන්නම්පි දෙසනානං සමානං කාරණන්ති විසෙසකාරණං වත්තුකාමො ආහ ''විසෙසතො''ති. අස්ස භගවතො දෙසනා, අස්ස වා පටිච්චසමුප්පාදස්ස දෙසනාති යොජෙතබ්බං. පවත්තිකාරණවිභාගො අවිජ්ජාදිකොව, කාරණන්ති වා ගහිතානං පකතිආදීනං

අවිජ්ජාදීනඤ්ච අකාරණතා කාරණතා ච. තත්ථ සම්මූළ්හා කෙචි අකාරණං ''කාරණ''න්ති ගණ්හන්ති, කෙචි න කිඤ්චි කාරණං බුජ්ඣන්තීති තෙසං යථාසකෙහි අනුරූපෙහි කාරණෙහි සඞ්ඛාරාදිපවත්තිසන්දස්සනත්ථං අනුලොමදෙසනා පවත්තා, ඉතරාසං තදත්ථතාසම්භවෙපි න තාසං තදත්ථමෙව පවත්ති අත්ථන්තරසබ්භාවතො. අයං පන තදත්ථා එවාති එතිස්සා තදත්ථතා වුත්තා. පවත්තිආදීනවපටිච්ඡාදිකා අවිජ්ජා ආදි, තතො සඞ්ඛාරා උප්පජ්ජන්ති තතො විඤ්ඤාණන්ති එවං පවත්තියා උප්පත්තික්කමසන්දස්සනත්ථඤ්ච.

අනුවිලොකයතො යො සම්බොධිතො පුබ්බභාගෙ තංතංඵලපටිවෙධො පවත්තො, තදනුසාරෙන තදනුගමෙන ජරාමරණාදිකස්ස ජාතිආදිකාරණං යං අධිගතං, තස්ස සන්දස්සනත්ථං අස්ස පටිලොමදෙසනා පවත්තා, අනුවිලොකයතො පටිලොමදෙසනා පවත්තාති වා සම්බන්ධො. දෙසෙන්තොපි හි භගවා කිච්ඡාපන්නං ලොකං අනුවිලොකෙත්වා පුබ්බභාග...පෙ.... සන්දස්සනත්ථං දෙසෙතීති. ආහාරතණ්හාදයො පච්චුප්පන්නද්ධා, සඞ්ඛාරාවිජ්ජා අතීතද්ධාති ඉමිනා අධිප්පායෙනාහ ''යාව අතීතං අද්ධානං අතිහරිත්වා''ති, ආහාරා වා තණ්හාය පභාවෙතබ්බා අනාගතො අද්ධා, තණ්හාදයො පච්චුප්පන්නො, සඞ්ඛාරාවිජ්ජා අතීතොති. පච්චක්ඛං පන ඵලං දස්සෙත්වා තංනිදානදස්සනවසෙන ඵලකාරණපරම්පරාය දස්සනං යුජ්ජතීති ආහාරා පුරිමතණ්හාය උප්පාදිතා පච්චුප්පන්නො අද්ධා, තණ්හාදයො අතීතො, සඞ්ඛාරාවිජ්ජා තතොපි අතීතතරො සංසාරස්ස අනාදිභාවදස්සනත්ථං වුත්තොති යාව අතීතං අද්ධානන්ති යාව අතීතතරං අද්ධානන්ති අත්ථො යුත්තො.

ආයතිං පුනබ්භවාභිනිබ්බත්තිආහාරකා වා චත්තාරො ආහාරා –

''ආහාරෙතීති අහං න වදාමි, ආහාරෙතීති චාහං වදෙය්‍යං, තත්‍රස්ස කල්លො පඤ්හො 'කො නු ඛො, භන්තෙ, ආහාරෙතී'ති. එවං චාහං න වදාමි, එවං පන අවදන්තං මං යො එවං පුච්ඡෙය්‍ය 'කිස්ස නු ඛො, භන්තෙ, විඤ්ඤාණාහාරො'ති. එස කල්ලො පඤ්හො, තත්‍ර කල්ලං වෙය්‍යාකරණං, විඤ්ඤාණාහාරො ආයතිං පුනබ්භවාභිනිබ්බත්තියා''ති (සං. නි. 2.12) –

වචනතො තංසම්පයුත්තත්තා ඵස්සචෙතනානං තප්පවත්තිහෙතුත්තා ච කබළීකාරාහාරස්ස. තෙන හි උපත්ථම්භිතරූපකායස්ස, තඤ්ච ඉච්ඡන්තස්ස කම්මවිඤ්ඤාණායූහනං හොති. භොජනඤ්හි සද්ධාදීනං රාගාදීනඤ්ච උපනිස්සයොති වුත්තනන්ති. තස්මා ''තෙ කම්මවට්ටසඞ්ගහිතා ආහාරා පච්චුප්පන්නො අද්ධා''ති ඉමස්මිං පරියායෙ පුරිමොයෙවත්ථො යුත්තො. අතීතද්ධුනො පභුති ''ඉති ඛො, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''තිආදිනා (සං. නි. 2.3) අතීතෙ තතො පරඤ්ච හෙතුඵලපටිපාටිං පච්චක්ඛානං ආහාරානං නිදානදස්සනවසෙන ආරොහිත්වා නිවත්තනෙන විනා අබුජ්ඣන්තානං තංසන්දස්සනත්ථං සා අයං දෙසනා පවත්තාති අත්ථො. අනාගතද්ධුනො සන්දස්සනත්ථන්ති අනාගතද්ධුනො දුප්පටිවිජ්ඣන්තානං අපස්සන්තානං පච්චක්ඛං පච්චුප්පන්නං හෙතුං දස්සෙත්වා හෙතුඵලපරම්පරාය තස්ස සන්දස්සනත්ථන්ති අත්ථො.

මූලකාරණසද්දං අපෙක්ඛිත්වා ''න අකාරණ''න්ති නපුංසකනිද්දෙසො කතො. අකාරණං යදි සියා, සුත්තං පටිබාහිතං සියාති දස්සෙන්තො සුත්තං ආහරති. වට්ටකථාය සීසභාවො වට්ටහෙතුනො කම්මස්සපි හෙතුභාවො. තත්ථ භවතණ්හායපි හෙතුභූතා අවිජ්ජා, තාය පටිච්ඡාදිතාදීනවෙ භවෙ තණ්හුප්පත්තිතොති අවිජ්ජා විසෙසෙන සීසභූතාති ''මූලකාරණ''න්ති වුත්තා. පුරිමාය කොටියා අපඤ්ඤායමානාය උප්පාදවිරහතො නිච්චතං ගණ්හෙය්‍යාති ආහ ''එවඤ්චෙතං,

භික්ඛවෙ, වුච්චතී''තිආදි. තෙන ඉතො පුබ්බෙ උප්පන්නපුබ්බතා නත්ථීති අපඤ්ඤායනතො පුරිමකොටිඅපඤ්ඤායනං වුත්තන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති.

අවිජ්ජාතණ්හාහෙතුක්කමෙන එලෙසු වත්තබ්බෙසු ''සුගතිදුග්ගතිගාමිනො''ති වචනං සද්දලක්ඛණාවිරොධනත්ථං. ද්වන්දෙ හි පූජිතස්ස පුබ්බනිපාතොති. සවරා කිර මංසස්ස අට්ඨීනා අලග්ගනත්ථං පුනප්පුනං තාපෙත්වා කොට්ටෙත්වා උණ්හොදකං පායෙත්වා විරිත්තං සූනං අට්ඨිතො මුත්තමංසං ගාවිං මාරෙන්ති. තෙනාහ ''අග්ගිසන්තාපි''ච්චාදි. තත්ථ යථා වජ්ඣා ගාවී ච අවිජ්ජාභිභූතතාය යථාවුත්තං උණ්හොදකපානං ආරභති, එවං පුථුජ්ජනො යථාවුත්තං දුග්ගතිගාමිකම්මං. යථා පන සා උණ්හොදකපානෙ ආදීනවං දිස්වා තණ්හාවසෙන සීතුදකපානං ආරභති, එවමයං අවිජ්ජාය මන්දත්තා දුග්ගතිගාමිකම්මෙ ආදීනවං දිස්වා තණ්හාවසෙන සුගතිගාමිකම්මං ආරභති. දුක්ඛෙ හි අවිජ්ජං තණ්හා අනුවත්තති, සුඛෙ තණ්හං අවිජ්ජාති.

එවන්ති අවිජ්ජාය නිවුතත්තා තණ්හාය සංයුත්තත්තා ච. අයං කායොති සවිඤ්ඤාණකකායො ඛන්ධපඤ්චකං, ''සළායතනපච්චයා ඵස්සො''ති වචනතො ඵස්සකාරණඤ්චෙතං වුච්චතීති ආයතනඡක්කං වා. සමුදාගතොති උප්පන්නො. බහිද්ධා ච නාමරූපන්ති බහිද්ධා සවිඤ්ඤාණකකායො ඛන්ධපඤ්චකං, සළායතනානි වා. ඉත්ථෙතන්ති ඉත්ථං එතං. අත්තනො ච පරෙසඤ්ච පඤ්චක්ඛන්ධා ද්වාදසායතනානි ච ද්වාරාරම්මණභාවෙන වවත්ථිතානි ද්වයනාමානීති අත්ථො. ''ද්වයං පටිච්ච ඵස්සොති අඤ්ඤත්ථ චක්ඛුරූපාදීනි ද්වයානි පටිච්ච චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො වුත්තා, ඉධ පන අජ්ඣත්තිකබාහිරානි ආයතනානි. මහාද්වයං නාම කිරෙත''න්ති (සං. නි. අට්ඨ. 2.2.19) වුත්තං. අයමෙත්ථ අධිප්පායො – අඤ්ඤත්ථ ''චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තිණ්ණං සඞ්ගති

ඵස්සො''තිආදිනා (සං. නි. 2.43) ''චක්ඛු චෙව රූපා ච...පෙ.... මනො චෙව ධම්මා චා''ති වුත්තානි ද්වයානි පටිච්ච චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො වුත්තා, ඉධ පන ''අයඤ්චෙව කායො''ති චක්ඛාදිනිස්සයෙ සෙසධම්මෙ චක්ඛාදිනිස්සිතෙ එව කත්වා වුත්තං, චක්ඛාදිකායං එකත්තෙන ''අජ්ඣත්තිකායතන''න්ති ගහෙත්වා ''බහිද්ධා නාමරූප''න්ති වුත්තං, රූපාදිආරම්මණං එකත්තෙනෙව බාහිරායතනන්ති තානි අජ්ඣත්තිකබාහිරානි ආයතනානි පටිච්ච ඵස්සො වුත්තො, තස්මා මහාද්වයං නාමෙතන්ති. එවඤ්ච කත්වා ''අත්තනො ච පරස්ස ච පඤ්චහි ඛන්ධෙහි ඡහායතනෙහි චාපි අයමත්ථො දීපෙතබ්බොවා''ති (සං. නි. අට්ඨ. 2.2.19) වුත්තං. ''අයං කායො''ති හි වුත්තානි සනිස්සයානි චක්ඛාදීනි අත්තනො පඤ්චක්ඛන්ධා, ''බහිද්ධා නාමරූප''න්ති වුත්තානි රූපාදීනි පරෙසං. තථා අයං කායො අත්තනොව අජ්ඣත්තිකානි ආයතනානි, බහිද්ධා නාමරූපං පරෙසං බාහිරානීති. අඤ්ඤථා අජ්ඣත්තිකායතනමත්තෙ එව ''අයං කායො''ති වුත්තෙ න අජ්ඣත්තිකායතනානෙව අත්තනො පඤ්චක්ඛන්ධා හොන්තීති අත්තනො ච පරෙසඤ්ච පඤ්චක්ඛන්ධෙහි දීපනා න සම්භවෙය්‍යාති. සළෙවායතනානීති සළෙව සම්ඵස්සකාරණානි, යෙහි කාරණභූතෙහි ආයතනෙහි උප්පන්නෙන ඵස්සෙන ඵුට්ඨො බාලො සුඛදුක්ඛං පටිසංවෙදෙති.

ආදි-සද්දෙන ''එතෙසං වා අඤ්ඤතරෙන අවිජ්ජානීවරණස්ස, භික්ඛවෙ, පණ්ඩිතස්ස තණ්හාය සංයුත්තස්සා''තිආදි යොජෙතබ්බං. තස්මිඤ්හි සුත්තෙ සඞ්ඛාරෙ අවිජ්ජාතණ්හානිස්සිතෙ එව කත්වා කායග්ගහණෙන විඤ්ඤාණනාමරූපසළායතනානි ගහෙත්වා එතස්මිඤ්ච කායෙ සළායතනානං ඵස්සං තංනිස්සිතමෙව කත්වා වෙදනාය විසෙසපච්චයභාවං දස්සෙන්තෙන භගවතා බාලපණ්ඩිතානං අතීතද්ධාවිජ්ජාතණ්හාමූලකො වෙදනාන්තො පටිච්චසමුප්පාදො දස්සිතො. පුන ච බාලපණ්ඩිතානං විසෙසං දස්සෙන්තෙන –

''යාය ච, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජාය නිවුතස්ස බාලස්ස යාය ච තණ්හාය සංයුත්තස්ස අයං කායො සමුදාගතො, සා චෙව අවිජ්ජා බාලස්ස අප්පහීනා, සා ච තණ්හා අපරික්ඛීණා. තං කිස්ස හෙතු? න, භික්ඛවෙ, බාලො අචරි බ්‍රහ්මචරියං සම්මා දුක්ඛක්ඛයාය, තස්මා බාලො කායස්ස භෙදා කායූපගො හොති, සො කායූපගො සමානො න පරිමුච්චති ජාතියා...පෙ.... දුක්ඛස්මාති වදාමී''ති (සං. නි. 2.19) –

වෙදනාපභවං සාවිජ්ජං තණ්හං දස්සෙත්වා උපාදානභවෙ ච තංනිස්සිතෙ කත්වා ''කායූපගො හොතී''තිආදිනා ජාතිආදිකෙ දස්සෙන්තෙන පච්චුප්පන්නහෙතුසමුට්ඨානතො පභුති උභයමූලොව පටිච්චසමුප්පාදො වුත්තො, තබ්බිපරියායෙන ච පණ්ඩිතස්ස පච්චුප්පන්නහෙතුපරික්ඛයතො පභුති උභයමූලකො පටිලොමපටිච්චසමුප්පාදොති.

දුග්ගතිගාමිකම්මස්ස විසෙසපච්චයත්තා අවිජ්ජා ''අවින්දියං වින්දතී''ති වුත්තා, තථා විසෙසපච්චයො වින්දියස්ස න හොතීති ''වින්දියං න වින්දතී'ති ච. අත්තනි නිස්සිතානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පවත්තනං උප්පාදනං ආයතනං. සම්මොහභාවෙනෙව අනභිසමයභූතත්තා අවිදිතං අඤ්ඤාතං කරොති. අන්තවිරහිතෙ ජවාපෙතීති ච වණ්ණාගමවිපරියායවිකාරවිනාසධාතුඅත්ථවිසෙසයොගෙහි පඤ්චවිධස්ස නිරුත්තිලක්ඛණස්ස වසෙන තීසුපි පදෙසු අ-කාර වි-කාර ජ-කාරෙ ගහෙත්වා අඤ්ඤෙසං වණ්ණානං ලොපං කත්වා ජ-කාරස්ස ච දුතියස්ස ආගමං කත්වා ''අවිජ්ජා''ති වුත්තා. බ්‍යඤ්ජනත්ථං දස්සෙත්වා සභාවත්ථං දස්සෙතුං ''අපිචා''තිආදිමාහ. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං වත්ථාරම්මණානි ''ඉදං වත්ථු, ඉදමාරම්මණ''න්ති අවිජ්ජාය ඤාතුං න සක්කාති අවිජ්ජා තප්පටිච්ඡාදිකා වුත්තා. වත්ථාරම්මණසභාවච්ඡාදනතො එව අවිජ්ජාදීනං පටිච්චසමුප්පාදභාවස්ස, ජරාමරණාදීනං

පටිච්චසමුප්පන්නභාවස්ස ච ඤාදනතො පටිච්චසමුප්පාදපටිච්චසමුප්පන්නඤාදනං වෙදිතබ්බං.

සඞ්ඛාර-සද්දග්ගහණෙන ආගතා සඞ්ඛාරා සඞ්ඛාර-සද්දෙන ආගතසඞ්ඛාරා. යදිපි අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාපි සඞ්ඛාර-සද්දෙන ආගතා, තෙ පන ඉමිස්සා දෙසනාය පධානාති විසුං වුත්තා. තස්මා ‘‘දුවිධා’’ති එත්ථ අභිසඞ්ඛරණකසඞ්ඛාරං සඞ්ඛාර-සද්දෙනාගතං සන්ධාය තත්ථ වුත්තම්පි වජ්ජෙත්වා සඞ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඞ්ඛාරා යොජෙතබ්බා. ‘‘සඞ්ඛාර-සද්දෙනාගතසඞ්ඛාරා’’ති වා සමුදායො වුත්තො, තදෙකදෙසො ච ඉධ වණ්ණිතබ්බභාවෙන ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා’’ති, තස්මා වණ්ණිතබ්බසබ්බසඞ්ගහණවසෙන දුවිධතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා. පඨමං නිරුජ්ඣති වචීසඞ්ඛාරොතිආදිනා විතක්කවිචාරඅස්සාසපස්සාසසඤ්ඤාවෙදනාවචීසඞ්ඛාරාද යො වුත්තා, න අවිජ්ජාසඞ්ඛාරෙසු වුත්තා කායසඤ්චෙතනාදයො.

පරිතස්සතීති පිපාසති. භවතීති උපපත්තිභවං සන්ධාය වුත්තං, භාවයතීති කම්මභවං. චුති ඛන්ධානං මරණන්ති ‘‘මරන්ති එතෙනා’’ති වුත්තං. ‘‘දුක්ඛා වෙදනා උප්පාදදුක්ඛා ඨිතිදුක්ඛා’’ති (ම. නි. 1.465) වචනතො ද්වෙධා ඛණති. ආයාසොති පරිස්සමො විසාදො. කෙවල-සද්දො අසම්මිස්සවාචකො හොති ‘‘කෙවලා සාලයො’’ති, නිරවසෙසවාචකො ච ‘‘කෙවලා අඞ්ගමගධා’’ති, තස්මා ද්වෙධාපි අත්ථං වදති. තත්ථ අසම්මිස්සස්සාති සුඛරහිතස්ස. න හි එත්ථ කිඤ්චි උප්පාදවයරහිතං අත්ථීති.

තංසම්පයුත්තෙ, පුග්ගලං වා සම්මොහයතීති සම්මොහනරසා. ආරම්මණසභාවස්ස ඤාදනං හුත්වා ගය්හතීති ඤාදනපච්චුපට්ඨානා. ‘‘ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයො’’ති (ම. නි. 1.103) වචනතො ආසවපදට්ඨානා.

පටිසන්ධිජනනත්ථං ආයූහන්ති බ්‍යාපාරං කරොන්තීති ආයූහනරසා, රාසිකරණං වා ආයූහනං. නාමරූපස්ස පුරෙචාරිකභාවෙන පවත්තතීති පුබ්බඞ්ගමරසං. පුරිමභවෙන සද්ධිං ඝටනං හුත්වා ගය්හතීති පටිසන්ධිපච්චුපට්ඨානං. විඤ්ඤාණෙන සහ සම්පයුජ්ජතීති සම්පයොගරසං. අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පයොගාභාවතො රූපං විකිරතීති විකිරණරසං. එවඤ්ච කත්වා පිසියමානා තණ්ඩුලාදයො විකිරන්ති චුණ්ණී භවන්තීති. නාමස්ස කදාචි කුසලාදිභාවො ච අත්ථීති තතො විසෙසනත්ථං ''අබ්‍යාකතපච්චුපට්ඨාන''න්ති ආහ. ''අචෙතනා අබ්‍යාකතා''ති එත්ථ විය අනාරම්මණතා වා අබ්‍යාකතතා දට්ඨබ්බා. ආයතනලක්ඛණන්ති ඝටනලක්ඛණං, ආයානං තනනලක්ඛණං වා. දස්සනාදීනං කාරණභාවො දස්සනාදිරසතා. අකුසලවිපාකුපෙක්ඛාය අනිට්ඨභාවතො දුක්ඛෙන ඉතරාය ච ඉට්ඨභාවතො සුඛෙන සඞ්ගහිතත්තා ''සුඛදුක්ඛපච්චුපට්ඨානා''ති ආහ. දුක්ඛසමුදයත්තා හෙතුලක්ඛණා තණ්හා. ''තත්‍රතත්‍රාභිනන්දිනී''ති (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133, 460; විභ. 203) වචනතො අභිනන්දනරසා. චිත්තස්ස, පුග්ගලස්ස වා රූපාදීසු අතිත්තභාවො හුත්වා ගය්හතීති අතිත්තභාවපච්චුපට්ඨානා. තණ්හාදළ්හත්තං හුත්වා කාමුපාදානං, සෙසානි දිට්ඨි හුත්වා උපට්ඨහන්තීති තණ්හාදළ්හත්තදිට්ඨිපච්චුපට්ඨානා. කම්මුපපත්තිභවවසෙන භවස්ස ලක්ඛණාදයො යොජෙතබ්බා.

ආදි-සද්දෙන අනුබොධාදිභාවග්ගහණං. දුක්ඛාදීසු අඤ්ඤාණං අප්පටිපත්ති, අසුභාදීසු සුභාදිවිපල්ලාසා මිච්ඡාපටිපත්ති. දිට්ඨිවිප්පයුත්තා වා අප්පටිපත්ති, දිට්ඨිසම්පයුත්තා මිච්ඡාපටිපත්ති. න අවිජ්ජාය එව ඡද්වාරිකතා ඡළාරම්මණතා ච, අථ ඛො අඤ්ඤෙසුපි පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගෙසු අරූපධම්මානන්ති ආහ ''සබ්බෙසුපී''ති. නොභයගොචරන්ති මනායතනමාහ. න හි අරූපධම්මානං දෙසවසෙන ආසන්නතා දූරතා ච අත්ථි

අසණ්ඨානත්තා, තස්මා මනායතනස්ස ගොචරො න මනායතනං සම්පත්තො අසම්පත්තො වාති වුච්චතීති.

සොකාදීනං සබ්භාවා අඞ්ගබහුත්තප්පසඞ්ගෙ ''ද්වාදසෙවා''ති අඞ්ගානං වවත්ථානං වෙදිතබ්බං. න හි සොකාදයො අඞ්ගභාවෙන වුත්තා, ඵලෙන පන කාරණං අවිජ්ජං මූලඞ්ගං දස්සෙතුං තෙ වුත්තාති. ජරාමරණබ්භාහතස්ස හි බාලස්ස තෙ සම්භවන්තීති සොකාදීනං ජරාමරණකාරණතා වුත්තා. ''සාරීරිකාය දුක්ඛාය වෙදනාය ඵුට්ඨො''ති (සං. නි. 4.252) ච සුත්තෙ ජරාමරණනිමිත්තඤ්ච දුක්ඛං සඞ්ගහිතන්ති තංතංනිමිත්තානං සාධකභාවෙන වුත්තං. යස්මා පන ජරාමරණෙනෙව සොකාදීනං එකසඞ්ඛෙපො කතො, තස්මා තෙසං ජාතිපච්චයතා යුජ්ජති. ජරාමරණපච්චයභාවෙ හි අවිජ්ජාය එකසඞ්ඛෙපො කාතබ්බො සියා, ජාතිපච්චයා පන ජරාමරණං සොකාදයො ච සම්භවන්තීති. තත්ථ ජරාමරණං එකන්තිකං අඞ්ගභාවෙනෙව ගහිතං, සොකාදයො පන රූපභවාදීසු අභාවතො අනෙකන්තිකා කෙවලං පාකටෙන ඵලෙන අවිජ්ජානිදස්සනත්ථං ගහිතා. තෙන අනාගතෙ ජාතියා සති තතො පරාය පටිසන්ධියා හෙතුහෙතුභූතා අවිජ්ජා දස්සිතාති භවචක්කස්ස අවිච්ඡෙදො දස්සිතො හොතීති. සුත්තඤ්ච සොකාදීනං අවිජ්ජා කාරණන්ති එතස්සෙවත්ථස්ස සාධකං දට්ඨබ්බං, න සොකාදීනං බාලස්ස ජරාමරණනිමිත්තතාමත්තස්ස. ''අස්සුතවා පුථුජ්ජනො''ති (සං. නි. 4.252) හි වචනෙන අවිජ්ජා සොකාදීනං කාරණන්ති දස්සිතා, න ච ජරාමරණනිමිත්තමෙව දුක්ඛං දුක්ඛන්ති.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අවිජ්ජාපදනිද්දෙසවණ්ණනා

226. ''අවිජ්ජාපච්චයා 92 සඞ්ඛාරා''ති හි වුත්තන්ති එතෙන අවිජ්ජාය විසෙසනභාවෙන සඞ්ඛාරානඤ්ච පධානභාවෙන

වුත්තත්තා සඞ්ඛාරානං නිද්දිසිතබ්බභාවස්ස කාරණං දස්සෙති. පිතා කථීයති ‘‘දීඝො සාමො, මිත්තො රස්සො, ඔදාතො දත්තො’’ති.

රසිතබ්බො පටිවිජ්ඣිතබ්බො සභාවො රසො, අත්තනො රසො සරසො, යාථාවො සරසො යාථාවසරසො, සො එව ලක්ඛිතබ්බත්තා ලක්ඛණන්ති යාථාවසරසලක්ඛණං. ‘‘කතමා ච, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජා? දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණ’’න්තිආදිනා (සං. නි. 2.2; ම. නි. 1.103) සුත්තෙ චත්තාරෙව වුත්තානීති ‘‘සුත්තන්තිකපරියායෙනා’’ති ආහ. නික්ඛෙපකණ්ඩෙ පනාතිආදිනා ඉධ චතූසු ඨානෙසු කථිතාය එව අවිජ්ජාය නික්ඛෙපකණ්ඩෙ අට්ඨසු ඨානෙසු කිච්චජාතිතො පඤ්චවීසතියා පදෙහි ලක්ඛණතො ච කථිතත්තා තදත්ථසංවණ්ණනාවසෙන විභාවනං කරොති. අභාපෙත්වා විභජිතබ්බවිභජනඤ්හි අභිධම්මපරියායො.

ජායති එත්ථාති ජාති, උප්පත්තිට්ඨානං. යදිපි නිරොධමග්ගෙ අවිජ්ජා ආරම්මණං න කරොති, තෙ පන ජානිතුකාමස්ස තප්පටිච්ඡාදනවසෙන අනිරොධමග්ගෙසු නිරොධමග්ගග්ගහණකආරණවසෙන ච පවත්තමානා තත්ථ උප්පජ්ජතීති වුච්චතීති තෙසම්පි අවිජ්ජාය උප්පත්තිට්ඨානතා හොති, ඉතරෙසං ආරම්මණභාවෙන චාති. සඞ්ඛිකබලදෙවගොණාදීනං සඞ්ඝාටිනඞ්ගලාදීනි විය අඤ්ඤසෙතාදීනං අවිජ්ජාය දුක්ඛාදිවිසයානං අන්ධත්තකරානං ලොභාදීනං නිවත්තකො අඤ්ඤාණාදිසභාවො ලක්ඛණන්ති දට්ඨබ්බං.

අත්ථත්ථන්ති ඵලඵලං. ආමෙඩිතවචනඤ්හි සබ්බෙසං අත්ථානං විසුං විසුං පාකටකරණභාවප්පකාසනත්ථං. අත්ථො එව වා අත්ථො අත්ථත්ථොති අත්ථස්ස අවිපරීතතාදස්සනත්ථං අත්ථෙනෙවත්ථං විසෙසයති. න හි ඤාණං අනත්ථං අත්ථොති ගණ්හාතීති. එවං

කාරණකාරණන්ති එත්ථාපි දට්ඨබ්බං. තං ආකාරන්ති අත්ථත්ථාදිආකාරං. ගහෙත්වාති චිත්තෙ පවෙසෙත්වා, චිත්තෙන පුග්ගලෙන වා ගහිතං කත්වා. පටිවිද්ධස්ස පුන අවෙක්ඛණා පච්චවෙක්ඛණා. දුච්චින්තිතචින්තිතාදිලක්ඛණස්ස බාලස්ස භාවො බාල්‍යං. පජානාතීති පකාරෙහි ජානාති. බලවමොහනං පමොහො. සමන්තතො මොහනං සම්මොහො.

දුක්ඛාරම්මණතාති දුක්ඛාරම්මණතාය, යාය වා අවිජ්ජාය ඡාදෙන්තියා දුක්ඛාරම්මණා තංසම්පයුත්තධම්මා, සා තෙසං භාවොති දුක්ඛාරම්මණතා, ආරම්මණමෙව වා ආරම්මණතා, දුක්ඛං ආරම්මණතා එතිස්සාති දුක්ඛාරම්මණතා.

දුද්දසත්තා ගම්භීරා න සභාවතො, තස්මා තදාරම්මණතා අවිජ්ජා උප්පජ්ජති, ඉතරෙසං සභාවතො ගම්භීරත්තා තදාරම්මණතා නුප්පජ්ජතීති අධිප්පායො. අපිච ඛො පනාති මග්ගස්ස සඞ්ඛතසභාවත්තා තතොපි නිරොධස්ස ගම්භීරතරතං දස්සෙති.

අවිජ්ජාපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සඞ්ඛාරපදනිද්දෙසවණ්ණනා

පුනාතීති සොධෙති අපුඤ්ඤඵලතො දුක්ඛසංකිලෙසතො ච, හිතසුඛජ්ඣාසයෙන පුඤ්ඤං කරොතීති තංනිප්ඵාදනෙන කාරකස්සජ්ඣාසයං පූරෙතීති පුඤ්ඤො, පූරකො පුජ්ජනිබ්බත්තකො ච නිරුත්තිලක්ඛණෙන ‘‘පුඤ්ඤො’’ති වෙදිතබ්බො. සමාධිපච්චනීකානං අතිදූරතාය න ඉඤ්ජති න චලතීති අත්ථො. කායස්සාති ද්වාරස්ස සාමිභාවෙන නිද්දෙසො කතො.

පුඤ්ඤූපගන්ති භවසම්පත්තුපගං. තත්ථාති විභඞ්ගසුත්තෙ (සං. නි. 2.2). තඤ්හි පධානභාවෙන ගහිතන්ති. සම්මාදිට්ඨිසුත්තෙ (ම. නි. 1.102) පන ‘‘තයොමෙ, ආවුසො,

සඞ්ඛාරා''ති ආගතන්ති. සබ්බඤ්ඤුජිනභාසිතො පන අයං, න පච්චෙකජිනභාසිතො, ඉමස්සත්ථස්ස දීපනත්ථං එතෙසං සුත්තානං වසෙන තෙ ගහිතා. කථං පනෙතෙන ගහණෙනායමත්ථො දීපිතො හොතීති තංදස්සනත්ථමාහ ''අභිධම්මෙපි හි සුත්තෙපි එකසදිසාව තන්ති නිද්දිට්ඨා''ති. සබ්බඤ්ඤුභාසිතොති පාකටෙන සුත්තන්තෙන සදිසත්තා අයම්පි සබ්බඤ්ඤුභාසිතොති ඤායතීති වුත්තං හොතීති.

''තෙරසාපී''ති වුත්තං, තත්ථ ඤාණවිප්පයුත්තානං න භාවනාමයතා පාකටාති ''යථා හී''තිආදිමාහ. පථවී පථවීතිආදිභාවනා ච කසිණපරිකම්මකරණං මණ්ඩලකරණඤ්ච භාවනං භජාපෙන්ති.

දානවසෙන පවත්තා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා දානං. තත්ථ බ්‍යාපාරභූතා ආයූහනචෙතනා දානං ආරබ්භ දානං අධිකිච්ච උප්පජ්ජතීති වුච්චති, එවං ඉතරෙසු. සොමනස්සචිත්තෙනාති අනුමොදනාපවත්තිනිදස්සනමත්තමෙතං දට්ඨබ්බං. උපෙක්ඛාසහගතෙනපි හි අනුස්සරති එවාති.

අසරික්ඛකම්පි සරික්ඛකෙන චතුත්ථජ්ඣානවිපාකෙන වෙහප්ඵලාදීසු විනාපි අසඤ්ඤෙසු කටත්තාරූපං. රූපමෙව සථන්දනත්තා ''සඉඤ්ජන''න්ති වුත්තං ඉඤ්ජනකරනීවරණාදීනං අවික්ඛම්භනතො, රූපතණ්හාසඞ්ඛාතස්ස ඉඤ්ජනකස්ස කාරණත්තා වා. තෙනෙව රූපාරම්මණං නිමිත්තාරම්මණඤ්ච සබ්බම්පි චතුත්ථජ්ඣානං නිප්පරියායෙන ''අනිඤ්ජන''න්ති න වුච්චතීති. මහාතුලාය ධාරයමානො නාළියා මිනමානො ච සමුදායමෙව ධාරෙති මිනති ච, න එකෙකං ගුඤ්ජං, එකෙකං තණ්ඩුලං වා, එවං භගවාපි අපරිමාණා පඨමකුසලචෙතනායො සමුදායවසෙනෙව ගහෙත්වා එකජාතිකත්තා එකමෙව කත්වා දස්සෙති. එවං දුතියාදයොපීති.

''කායද්වාරෙ පවත්තා''ති අවත්වා ''ආදානග්ගහණචොපනං පාපයමානා උප්පන්නා''තිපි වත්තුං වට්ටතීති වචනවිසෙසමත්තමෙව දස්සෙති. කායද්වාරෙ පවත්ති එව හි ආදානාදිපාපනාති. පුරිමෙන වා ද්වාරස්ස උපලක්ඛණභාවො වුත්තො, පච්ඡිමෙන චෙතනාය සවිඤ්ඤත්තිරූපසමුට්ඨාපනං. තත්ථ ආකඩ්ඪිත්වා ගහණං ආදානං, සම්පයුත්තස්ස ගහණං ගහණං, එන්දනං චොපනං.

එත්ථාති කායවචීසඞ්ඛාරග්ගහණෙ, කායවචීසඤ්චෙතනාගහණෙ වා. අට්ඨකථායං අභිඤ්ඤාචෙතනා න ගහිතා විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො න හොතීති. කස්මා පන න හොති, නනු සාපි කුසලා විපාකධම්මා චාති? සච්චං, අනුපච්ඡින්නතණ්හාවිජ්ජාමානෙ පන සන්තානෙ සබ්‍යාපාරප්පවත්තියා තස්සා කුසලතා විපාකධම්මතා ච වුත්තා, න විපාකුප්පාදනෙන, සා පන විපාකං උප්පාදයන්තී රූපාවචරමෙව උප්පාදෙය්‍ය. න හි අඤ්ඤභූමිකං කම්මං අඤ්ඤභූමිකං විපාකං උප්පාදෙතීති. අත්තනා සදිසාරම්මණඤ්ච තිට්ඨානිකං තං උප්පාදෙය්‍ය චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ රූපාවචරවිපාකස්ස කම්මසදිසාරම්මණස්සෙව වුත්තත්තා, න ච රූපාවචරවිපාකො පරිත්තාදිආරම්මණො අත්ථි, අභිඤ්ඤාචෙතනා ච පරිත්තාදිආරම්මණාව හොති, තස්මා විපාකං න උප්පාදෙතීති විඤ්ඤායති. කසිණෙසු ච උප්පාදිතස්ස චතුත්ථජ්ඣානසමාධිස්ස ආනිසංසභූතා අභිඤ්ඤා. යථාහ ''සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙ''තිආදි (දී. නි. 1.244-245; ම. නි. 1.384-386). තස්මා සමාධිඵලසදිසා සා, න ච ඵලං දෙතීති දානසීලානිසංසො තස්මිං භවෙ පච්චයලාභො විය සාපි විපාකං න උප්පාදෙති. යථා ච අභිඤ්ඤාචෙතනා, එවං උද්ධච්චචෙතනාපි න හොතීති ඉදං උද්ධච්චසහගතෙ ධම්මෙ විසුං උද්ධරිත්වා ''තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා''ති (විභ. 725) වුත්තත්තා විචාරෙතබ්බං.

අයං පනෙත්ථ අමතග්ගපථානුගතො විනිච්ඡයො – දස්සනභාවනානං අභාවෙපි යෙසං පුථුජ්ජනානං සෙක්ඛානඤ්ච දස්සනභාවනාහි භවිතබ්බං, තෙසං තදුප්පත්තිකාලෙ තෙහි පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා අකුසලා ''දස්සනෙන පහාතබ්බා භාවනාය පහාතබ්බා''ති ච වුච්චන්ති, පුථුජ්ජනානං පන භාවනාය අභාවා භාවනාය පහාතබ්බචින්තා නත්ථි. තෙන තෙසං පවත්තමානා තෙ දස්සනෙන පහාතුං අසක්කුණෙය්‍යාපි ''භාවනාය පහාතබ්බා''ති න වුච්චන්ති. යදි වුච්චෙය්‍යුං, දස්සනෙන පහාතබ්බා භාවනාය පහාතබ්බානං කෙසඤ්චි කෙචි කදාචි ආරම්මණාරම්මණාධිපතිඋපනිස්සයපච්චයෙහි පච්චයො භවෙය්‍යුං, න ච පට්ඨානෙ ''දස්සනෙන පහාතබ්බා භාවනාය පහාතබ්බානං කෙසඤ්චි කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො''ති වුත්තා. සෙක්ඛානං පන විජ්ජමානා භාවනාය පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා භාවනාය පහාතබ්බා. තෙනෙව සෙක්ඛානං දස්සනෙන පහාතබ්බා චත්තත්තා වන්තත්තා මුත්තත්තා පහීනත්තා පටිනිස්සට්ඨත්තා උක්ඛෙටිතත්තා සමුක්ඛෙටිතත්තා අස්සාදිතබ්බා අභිනන්දිතබ්බා ච න හොන්ති, පහීනතාය එව සොමනස්සහෙතුභූතා අවික්ඛෙපහෙතුභූතා ච න දොමනස්සං උද්ධච්චඤ්ච උප්පාදෙන්තීති න තෙ තෙසං ආරම්මණාරම්මණාධිපතිභාවං පකතූපනිස්සයභාවඤ්ච ගච්ඡන්ති. න හි පහීනෙ උපනිස්සාය අරියො රාගාදිකිලෙසෙ උප්පාදෙති.

වුත්තඤ්ච ''සොතාපත්තිමග්ගෙන යෙ කිලෙසා පහීනා, තෙ කිලෙසෙ න පුනෙති න පච්චෙති න පච්චාගච්ඡති...පෙ.... අරහත්තමග්ගෙන...පෙ.... න පච්චාගච්ඡතී''ති (මහානි. 80; චූළනි. මෙත්තගූමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 27), න ච පුථුජ්ජනානං දස්සනෙන පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා ඉතරෙසං න කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො හොන්තීති සක්කා වත්තුං ''දිට්ඨිං අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ආරබ්භ රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි විචිකිච්ඡා උද්ධච්චං උප්පජ්ජති. විචිකිච්ඡං ආරබ්භ විචිකිච්ඡා

දිට්ඨි උද්ධච්චං උප්පජ්ජතී''ති දිට්ඨිවිචිකිච්ඡානං උද්ධච්චාරම්මණපච්චයභාවස්ස වුත්තත්තා. එත්ථ හි උද්ධච්චන්ති උද්ධච්චසහගතං චිත්තුප්පාදං සන්ධාය වුත්තං. එවඤ්ච කත්වා අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙ ''දිට්ඨිං ගරුං කත්වා අස්සාදෙති අභිනන්දති, තං ගරුං කත්වා රාගො උප්පජ්ජති, දිට්ඨි උප්පජ්ජතී''ති (පට්ඨා. 1.1.409) එත්තකමෙව වුත්තං, න වුත්තං ''උද්ධච්චං උප්පජ්ජතී''ති. තස්මා දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බානං අතීතාදිභාවෙන නවත්තබ්බත්තෙපි යාදිසානං තාහි අනුප්පත්තිධම්මතා ආපාදෙතබ්බා, තෙසු පුථුජ්ජනෙසු වත්තමානා දස්සනං අපෙක්ඛිත්වා තෙන පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා දස්සනෙන පහාතබ්බා, සෙක්ඛෙසු වත්තමානා භාවනං අපෙක්ඛිත්වා තාය පහාතුං සක්කුණෙය්‍යා භාවනාය පහාතබ්බා. තෙසු භාවනාය පහාතබ්බා සහායවිරහා විපාකං න ජනයන්තීති භාවනාය පහාතබ්බචෙතනාය නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො න වුත්තො, අපෙක්ඛිතබ්බදස්සනභාවනාරහිතානං පන පුථුජ්ජනෙසු උප්පජ්ජමානානං සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදීනං උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදස්ස ච සංයොජනත්තයතදෙකට්ඨකිලෙසානං අනුපච්ඡින්නතාය අපරික්ඛීණසහායානං විපාකුප්පාදනං න සක්කා පටික්ඛිපිතුන්ති උද්ධච්චසහගතධම්මානං විපාකො විභඞ්ගෙ වුත්තොති.

යදි එවං, අපෙක්ඛිතබ්බදස්සනභාවනාරහිතානං අකුසලානං නෙවදස්සනෙනනභාවනායපහාතබ්බතා ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති, අප්පහාතබ්බානං ''නෙව දස්සනෙන න භාවනාය පහාතබ්බා''ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 8) වුත්තත්තා, අප්පහාතබ්බවිරුද්ධසභාවත්තා ච අකුසලානං. එවම්පි තෙසං ඉමස්මිං තිකෙ නවත්තබ්බතා ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ දස්සිතානං ද්වාදසඅකුසලචිත්තුප්පාදානං ද්වීහි පදෙහි සඞ්ගහිතත්තා. යථා හි ධම්මවසෙන සඞ්ඛතධම්මා සබ්බෙ සඞ්ගහිතාති උප්පන්නත්තිකෙ

කාලවසෙන අසඞ්ගහිතාපි අතීතා නවත්තබ්බාති න වුත්තා චිත්තුප්පාදරූපභාවෙන ගහිතෙසු නවත්තබ්බස්ස අභාවා, එවමිධාපි චිත්තුප්පාදභාවෙන ගහිතෙසු නවත්තබ්බස්ස අභාවා නවත්තබ්බතා න වුත්තාති වෙදිතබ්බා. යත්ථ හි චිත්තුප්පාදො කොචි නියොගතො නවත්තබ්බො අත්ථි, තත්ථ තෙසං චතුත්ථො කොට්ඨාසො අත්ථීති යථාවුත්තපදෙසු විය තත්ථාපි භින්දිත්වා භජාපෙතබ්බෙ චිත්තුප්පාදෙ භින්දිත්වා භජාපෙති ''සියා නවත්තබ්බා පරිත්තාරම්මණා''තිආදිනා. තදභාවා උප්පන්නත්තිකෙ ඉධ ච තථා න වුත්තා.

අථ වා යථා සප්පටිඝෙහි සමානසභාවත්තා රූපධාතුයං තයො මහාභූතා ''සප්පටිඝා''ති වුත්තා. යථාහ ''අසඤ්ඤසත්තානං අනිදස්සනං සප්පටිඝං එකං මහාභූතං පටිච්ච ද්වෙ මහාභූතා, ද්වෙ මහාභූතෙ පටිච්ච එකං මහාභූත''න්ති (පට්ඨා. 2.22.9). එවං පුථුජ්ජනානං පවත්තමානා භාවනාය පහාතබ්බසමානසභාවා ''භාවනාය පහාතබ්බා''ති වුච්චෙය්‍යුන්ති නත්ථි නවත්තබ්බතාපසඞ්ගො. එවඤ්ච සති පුථුජ්ජනානං පවත්තමානාපි භාවනාය පහාතබ්බා සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදයො පරභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදීනං උපනිස්සයපච්චයො, රාගො ච රාගදිට්ඨීනං අධිපතිපච්චයොති අයමත්ථො ලද්ධො හොති. යථා පන අපොට්ඨබ්බත්තා රූපධාතුයං තයො මහාභූතා න පරමත්ථතො සප්පටිඝා, එවං අපෙක්ඛිතබ්බභාවනාරහිතා පුථුජ්ජනෙසු පවත්තමානා සකභණ්ඩෙ ඡන්දරාගාදයො න පරමත්ථතො භාවනාය පහාතබ්බාති භාවනාය පහාතබ්බානං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයතා න වුත්තා, න ච ''දස්සනෙන පහාතබ්බා භාවනාය පහාතබ්බානං කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො''ති වුත්තා. යෙ හි දස්සනෙන පහාතබ්බපච්චයා කිලෙසා, න තෙ දස්සනතො උද්ධං පවත්තන්ති, දස්සනෙන පහාතබ්බපච්චයස්සපි පන උද්ධච්චසහගතස්ස සහායවෙකල්ලමත්තමෙව දස්සනෙන කතං, න තස්ස කොචි භාවො දස්සනෙන අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදිතොති තස්ස

එකන්තභාවනාය පහාතබ්බතා වුත්තා. තස්මා තස්ස තාදිසස්සෙව සති සහායෙ විපාකුප්පාදනවචනං, අසති ච විපාකානුප්පාදනවචනං න විරුජ්ඣතීති.

සාපි විඤ්ඤාණපච්චයභාවෙ යදි අපනෙතබ්බා, කස්මා ''සමවීසති චෙතනා''ති වුත්තන්ති තස්ස කාරණං දස්සෙන්තො ආහ ''අවිජ්ජාපච්චයා පන සබ්බාපෙතා හොන්තී''ති. යදි එවං, අභිඤ්ඤාචෙතනාය සහ ''එකවීසතී''ති වත්තබ්බන්ති? න, අවචනස්ස වුත්තකාරණත්තා, තං පන ඉතරාවචනස්සපි කාරණන්ති සමානචෙතනාවචනකාරණවචනෙන යං කාරණං අපෙක්ඛිත්වා එකා වුත්තා, තෙන කාරණෙන ඉතරායපි වත්තබ්බතං, යඤ්ච කාරණං අපෙක්ඛිත්වා ඉතරා න වුත්තා, තෙන කාරණෙන වුත්තායපි අවත්තබ්බතං දස්සෙති. ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො චිත්තසඞ්ඛාරො එවාති භෙදාභාවා පාකටොති න තස්ස සංයොගො දස්සිතො.

සුඛසඤ්ඤාය ගහෙත්වාති එතෙන තණ්හාපවත්තිං දස්සෙති. තණ්හාපරික්ඛාරෙති තණ්හාය පරිවාරෙ, තණ්හාය ''සුඛං සුඛ''න්තිආදිනා සඞ්ඛතෙ වා අලඞ්කතෙති අත්ථො. තණ්හා හි දුක්ඛස්ස සමුදයොති අජානන්තො ''අහො වතාහං කායස්ස භෙදා පරං මරණා ඛත්තියමහාසාලානං වා සහබ්‍යතං උපපජ්ජෙය්‍ය''න්ති සඞ්ඛාරෙ පරික්ඛරොතීති. අමරණත්ථාති ගහිතා දුක්කරකිරියා අමරතපො, දෙවභාවත්ථං තපො වා, දුක්ඛත්තා වා මරො මාරකො තපො අමරතපො. දිට්ඨෙ අදිට්ඨ-සද්දො විය මරෙසු අමර-සද්දො දට්ඨබ්බො.

ජාතිආදිපපාතදුක්ඛජනනතො මරුපපාතසදිසතා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරස්ස වුත්තා. රමණීයභාවෙන ච අස්සාදභාවෙන ච ගය්හමානං පුඤ්ඤඵලං දීපසිඛාමධුලිත්තසත්ථධාරාසදිසං, තදත්ථො ච පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො තංනිපාතලෙහනසදිසො.

''සුඛො ඉමිස්සා පරිබ්බාජිකාය තරුණාය මුදුකාය ලොමසාය බාහාය සම්ඵස්සො''තිආදිනා (ම. නි. 1.469) සුඛසඤ්ඤාය බාලො විය ගූථකීළනං කිලෙසාභිභූතතාය කොධාරතිඅභිභූතො අසවසො මරිතුකාමො විය විසඛාදනං කරණඵලක්ඛණෙසු ජිගුච්ඡනීයං දුක්ඛඤ්ච අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං ආරභති. ලොභසහගතස්ස වා ගූථකීළනසදිසතා, දොසසහගතස්ස විසඛාදනසදිසතා යොජෙතබ්බා. කාමගුණසමිද්ධියා සභයස්සපි පිසාචනගරස්ස සුඛවිපල්ලාසහෙතුභාවො විය අරූපවිපාකානං නිරන්තරතාය අනුපලක්ඛියමානඋප්පාදවයානං, දීඝසන්තානතාය අගය්හමානවිපරිණාමානං, සඞ්ඛාරවිපරිණාමදුක්ඛභූතානම්පි නිච්චාදිවිපල්ලාසහෙතුභාවොති තෙසං පිසාචනගරසදිසතා, තදභිමුඛගමනසදිසතා ච ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරස්ස යොජෙතබ්බා.

තාවාති වත්තබ්බන්තරාපෙක්ඛො නිපාතො, තස්මා අවිජ්ජා සඞ්ඛාරානං පච්චයොති ඉදං තාව සිද්ධං, ඉදං පන අපරං වත්තබ්බන්ති අත්ථො. අවිජ්ජාපච්චයා පන සබ්බාපෙතා හොන්තීති වුත්තන්ති අභිඤ්ඤාචෙතනානං පච්චයභාවං දස්සෙති. චෙතොපරියපුබ්බෙනිවාසඅනාගතංසඤාණෙහි පරෙසං අත්තනො ච සමොහචිත්තජානනකාලෙති යොජෙතබ්බා.

අවිජ්ජාසම්මූළ්හත්තාති භවාදීනවපටිච්ඡාදිකාය අවිජ්ජාය සම්මූළ්හත්තා. රාගාදීනන්ති රාගදිට්ඨිවිචිකිච්ඡුද්ධච්චදොමනස්සානං අවිජ්ජාසම්පයුත්තරාගාදිඅස්සාදනකාලෙසු අවිජ්ජං ආරබ්භ උප්පත්ති වෙදිතබ්බා. ගරුං කත්වා අස්සාදනං රාගදිට්ඨිසම්පයුත්තාය එව අවිජ්ජාය යොජෙතබ්බං, අස්සාදනඤ්ච රාගො, තදවිප්පයුත්තා ච දිට්ඨීති අස්සාදනවචනෙනෙව යථාවුත්තං අවිජ්ජං ගරුං කරොන්තී දිට්ඨි ච වුත්තාති වෙදිතබ්බා. රාගාදීහි ච පාළියං සරූපෙන

වුත්තෙහි තංසම්පයුත්තසඞ්ඛාරස්ස අවිජ්ජාරම්මණාදිතං දස්සෙති. අනවිජ්ජාරම්මණස්ස පඨමජවනස්ස ආරම්මණාධිපතිඅනන්තරාදිපච්චයවචනෙසු අවුත්තස්ස වුත්තස්ස ච සබ්බස්ස සඞ්ගණ්හනත්ථං ''යං කිඤ්චී''ති ආහ. වුත්තනයෙනාති සමතික්කමභවපත්ථනාවසෙන වුත්තනයෙන.

එකකාරණවාදො ආපජ්ජතීති දොසප්පසඞ්ගො වුත්තො. අනිට්ඨො හි එකකාරණවාදො සබ්බස්ස සබ්බකාලෙ සම්භවාපත්තිතො එකසදිසසභාවාපත්තිතො ච. යස්මා තීසු පකාරෙසු අවිජ්ජමානෙසු පාරිසෙසෙන චතුත්ථෙ එව ච විජ්ජමානෙ එකහෙතුඵලදීපනෙ අත්ථො අත්ථි, තස්මා න නුපපජ්ජති.

යථාඵස්සං වෙදනාවවත්ථානතොති ''සුඛවෙදනීයං, භික්ඛවෙ, ඵස්සං පටිච්ච උප්පජ්ජති සුඛා වෙදනා''තිආදිනා (සං. නි. 2.62), ''චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච...පෙ.... තිණ්ණං සඞ්ගති ඵස්සො, ඵස්සපච්චයා වෙදනා''තිආදිනා (සං. නි. 2.43) ච සුඛවෙදනීයාදිචක්ඛුසම්ඵස්සාදිඅනුරූපෙන සුඛවෙදනාදිචක්ඛුසම්ඵස්සජාවෙදනාදීනං වවත්ථානතො, සමානෙසු චක්ඛුරූපාදීසු ඵස්සවසෙන සුඛාදිවිපරියායාභාවතො, සමානෙසු ච රූපමනසිකාරාදීසු චක්ඛාදිසඞ්ඝට්ටනවසෙන චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිවිපරියායාභාවතො, අඤ්ඤපච්චයසාමඤ්ඤෙපි ඵස්සවසෙන සුඛාදිචක්ඛුසම්ඵස්සජාදීනං ඔළාරිකසුඛුමාදිසඞ්කරාභාවතො චාති අත්ථො. සුඛාදීනං යථාවුත්තසම්ඵස්සස්ස අවිපරීතො පච්චයභාවො එව යථාවෙදනං ඵස්සවවත්ථානං, කාරණඵලවිසෙසෙන වා ඵලකාරණවිසෙසනිච්ඡයො හොතීති උභයත්ථාපි නිච්ඡයො වවත්ථානන්ති වුත්තො. කම්මාදයොති කම්මාහාරඋතුආදයො අපාකටා සෙම්හපටිකාරෙන රොගවූපසමතො.

''අස්සාදානුපස්සිනො තණ්හා පවඩ්ඪතී''ති වචනතොති ''සංයොජනීයෙසු, භික්ඛවෙ, ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිනො විහරතො තණ්හා පවඩ්ඪති, තණ්හාපච්චයා උපාදානං, උපාදානපච්චයා භවො''ති (සං. නි. 2.53-54) ඉමිනා සුත්තෙන තණ්හාය සඞ්ඛාරකාරණභාවස්ස වුත්තත්තාති අත්ථො. පුන තස්සාපි අවිජ්ජා කාරණන්ති දස්සනත්ථං ''අවිජ්ජාසමුදයා ආසවසමුදයොති වචනතො''ති ආහ. තණ්හා වා චතුරුපාදානභූතා කාමභවදිට්ඨාසවා ච සඞ්ඛාරස්ස කාරණන්ති පාකටාති සුත්තද්වයෙනපි අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරකාරණභාවමෙව දස්සෙති. අස්සාදානුපස්සිනොති හි වචනෙන ආදීනවපටිච්ඡාදනකිච්චා අවිජ්ජා තණ්හාය කාරණන්ති දස්සිතා හොතීති. යස්මා අවිද්වා, තස්මා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදිකෙ අභිසඞ්ඛරොතීති අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරකාරණභාවස්ස පාකටත්තා අවිද්දසුභාවො සඞ්ඛාරකාරණභාවෙන වුත්තො ඛීණාසවස්ස සඞ්ඛාරාභාවතො අසාධාරණත්තා ච. පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනං සාධාරණානි වත්ථාරම්මණාදීනීති පුඤ්ඤභවාදිආදීනවපටිච්ඡාදිකා අවිජ්ජා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනං අසාධාරණං කාරණන්ති වා අත්ථො දට්ඨබ්බො. ඨානවිරුද්ධොති අත්ථිතාවිරුද්ධො. කෙචි පන ''පටිසන්ධිආදීනි ඨානානී''ති වදන්ති, එවං සති පුරිමචිත්තං පච්ඡිමචිත්තස්ස ඨානවිරුද්ධො පච්චයොති න ඉදං එකන්තිකං සියා. භවඞ්ගම්පි හි භවඞ්ගස්ස අනන්තරපච්චයො, ජවනං ජවනස්සාති, න ච සිප්පාදීනං පටිසන්ධිආදිඨානං අත්ථීති න තං ඉධ අධිප්පෙතං. කම්මං රූපස්ස නමනරුප්පනවිරොධා සාරම්මණානාරම්මණවිරොධා ච සභාවවිරුද්ධො පච්චයො, ඛීරාදීනි දධිආදීනං මධුරම්බිලරසාදිසභාවවිරොධා. අවිජානනකිච්චො ආලොකො විජානනකිච්චස්ස විඤ්ඤාණස්ස, අමදනකිච්චා ච ගුළාදයො මදනකිච්චස්ස ආසවස්ස.

පටුන

ගොලොමාවිලොමානි දබ්බාය පච්චයො, දධිආදීනි භූතිණකස්ස. එත්ථ ච අවීති රත්තා එළකා වුච්චන්ති. විපාකායෙව තෙ ච න, තස්මා දුක්ඛවිපාකායපි අවිජ්ජාය තදවිපාකානං පුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරානං පච්චයත්තං න න යුජ්ජතීති අත්ථො. තදවිපාකත්තෙපි සාවජ්ජතාය තදවිරුද්ධානං තංසදිසානඤ්ච අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරානමෙව පච්චයො, න ඉතරෙසන්ති එතස්ස පසඞ්ගස්ස නිවාරණත්ථං ''විරුද්ධො චාවිරුද්ධො ච, සදිසාසදිසො තථා. ධම්මානං පච්චයො සිද්ධො''ති වුත්තං, තස්මා තමත්ථං පාකටං කරොන්තො ''ඉති අයං අවිජ්ජා''තිආදිමාහ.

අච්ඡෙජ්ජසුත්තාවුතාභෙජ්ජමණීනං විය පුබ්බාපරියවවත්ථානං නියති, නියතියා, නියති එව වා සඞ්ගති සමාගමො නියතිසඞ්ගති, තාය භාවෙසු පරිණතා මනුස්සදෙවවිහඞ්ගාදිභාවං පත්තා නියතිසඞ්ගතිභාවපරිණතා. නියතියා සඞ්ගතියා භාවෙන ච පරිණතා නානප්පකාරතං පත්තා නියතිසඞ්ගතිභාවපරිණතාති ච අත්ථං වදන්ති. එතෙහි ච විකප්පනෙහි අවිජ්ජා අකුසලං චිත්තං කත්වා පුඤ්ඤාදීසු යත්ථ කත්ථචි පවත්තතීති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො ආහ ''සො එවං අවිජ්ජායා''තිආදි.

අපරිණායකො බාලොති අරහත්තමග්ගසම්පටිපාදකකල්‍යාණමිත්තරහිතොති අත්ථො. අරහත්තමග්ගාවසානං වා ඤාණං සමවිසමං දස්සෙත්වා නිබ්බානං නයතීති පරිණායකන්ති වුත්තං, තෙන රහිතො අපරිණායකො. ධම්මං ඤත්වාති සප්පුරිසූපනිස්සයෙන චතුසච්චප්පකාසකසුත්තාදිධම්මං ඤත්වා, මග්ගඤාණෙනෙව වා සබ්බධම්මපවරං නිබ්බානං ඤත්වා, තංජානනායත්තත්තා පන සෙසසච්චාභිසමයස්ස සමානකාලම්පි තං පුරිමකාලං විය කත්වා වුත්තං.

සඞ්ඛාරපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විඤ්ඤාණපදනිද්දෙසවණ්ණනා

227. යථාවුත්තසඞ්ඛාරපච්චයා උප්පජ්ජමානං තංකම්මනිබ්බත්තමෙව විඤ්ඤාණං භවිතුං අරහතීති ''බාත්තිංස ලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණානි සඞ්ගහිතානි හොන්තී''ති ආහ. ධාතුකථායං (ධාතු. 466) පන විප්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදනිද්දෙසෙ –

> ''සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණෙන යෙ ධම්මා...පෙ.... සළායතනපච්චයා ඵස්සෙන, ඵස්සපච්චයා වෙදනාය යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා, තෙ ධම්මා කතිහි ඛන්ධෙහි...පෙ.... සඞ්ගහිතා? තෙ ධම්මා අසඞ්ඛතං ඛන්ධතො ඨපෙත්වා එකෙන ඛන්ධෙන එකාදසහායතනෙහි එකාදසහි ධාතූහි සඞ්ගහිතා. කතිහි අසඞ්ගහිතා? චතූහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතූහි අසඞ්ගහිතා''ති –

වචනතො සබ්බවිඤ්ඤාණඵස්සවෙදනාපරිග්ගහො කතො. යදි හි එත්ථ විඤ්ඤාණඵස්සවෙදනා සප්පදෙසා සියුං, ''විපාකා ධම්මා''ති ඉමස්ස විය විස්සජ්ජනං සියා, තස්මා තත්ථ අභිධම්මභාජනීයවසෙන සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණාදයො ගහිතාති වෙදිතබ්බා. අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා ච අභිධම්මභාජනීයෙ චතුභූමකකුසලසඞ්ඛාරො අකුසලසඞ්ඛාරො ච වුත්තොති සො එව ධාතුකථායං ගහිතොති දට්ඨබ්බො. භවො පන ධාතුකථායං කම්මුපපත්තිභවවිසෙසදස්සනත්ථං න අභිධම්මභාජනීයවසෙන ගහිතො. එවඤ්ච කත්වා තත්ථ ''උපාදානපච්චයා භවො''ති අනුද්ධරිත්වා ''කම්මභවො''තිආදිනාව නයෙන භවො උද්ධටො. විපාකඤ්හෙතන්ති විඤ්ඤාණස්ස විපාකත්තා සඞ්ඛාරපච්චයත්තං සාධෙති, තස්ස පන සාධනත්ථං

''උපචිතකම්මාභාවෙ විපාකාභාවතො''ති වුත්තන්ති තං විවරන්තො ''විපාකඤ්චා''තිආදිමාහ.

යෙභුය්‍යෙන ලොභසම්පයුත්තජවනාවසානෙති ජවනෙන තදාරම්මණනියමෙ සොමනස්සසහගතානන්තරං සොමනස්සසහගතතදාරම්මණස්ස වුත්තත්තා සොමනස්සසහගතානෙව සන්ධාය වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යස්මා පන තිහෙතුකජවනාවසානෙ ච කදාචි අහෙතුකං තදාරම්මණං හොති, තස්මා ''යෙභුය්‍යෙනා''ති ආහ. සකිං වාති ''දිරත්තතිරත්තා''දීසු විය වෙදිතබ්බං. ද්වික්ඛත්තුමෙව පන උප්පජ්ජන්තීති වදන්ති. ''දිරත්තතිරත්ත''න්ති එත්ථ පන වා-සද්දස්ස අභාවා වචනසිලිට්ඨතාමත්තෙන දිරත්තග්ගහණං කතන්ති යුජ්ජති, ''නිරන්තරතිරත්තදස්සනත්ථං වා''ති. ඉධ පන වා-සද්දො විකප්පනත්ථො වුත්තොති සකිං එව ච කදාචි පවත්තිං සන්ධාය ''සකිං වා''ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. තෙනෙව හි සකිං තදාරම්මණප්පවත්තියා විචාරෙතබ්බතං දස්සෙන්තො ''චිත්තප්පවත්තිගණනායං පනා''තිආදිමාහ. තත්ථ චිත්තප්පවත්තිගණනායන්ති විපාකකථායං බලවරූපාදිකෙ ආරම්මණෙ වුත්තං චිත්තප්පවත්තිගණනං සන්ධායාහ. තත්ථ හි ද්වෙව තදාරම්මණුප්පත්තිවාරා ආගතා. ජවනවිසයානුභවනඤ්හි තදාරම්මණං ආසන්නභෙදෙ තස්මිං විසයෙ එකචිත්තක්ඛණාවසිට්ඨායුකෙ න උප්පජ්ජෙය්‍යාති අධිප්පායො. අනුරූපාය පටිසන්ධියාති අකුසලවිපාකස්ස අපායපටිසන්ධි, කාමාවචරාදිකුසලවිපාකානං කාමරූපාරූපසුගතිපටිසන්ධියො යථාකම්මං අනුරූපා.

පටිසන්ධිකථා මහාවිසයාති කත්වා පවත්තිමෙව තාව දස්සෙන්තො ''පවත්තියං පනා''තිආදිමාහ. අහෙතුකද්වයාදීනං ද්වාරනියමානියමාවචනං භවඞ්ගභූතානං සයමෙව ද්වාරත්තා චුතිපටිසන්ධිභූතානඤ්ච භවඞ්ගසඞ්ඛාතෙන අඤ්ඤෙන ච ද්වාරෙන අනුප්පත්තිතො නියතං අනියතං වා ද්වාරං එතෙසන්ති වත්තුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා. එකස්ස සත්තස්ස

පවත්තරූපාවචරවිපාකො පථවීකසිණාදීසු යස්මිං ආරම්මණෙ පවත්තො, තතො අඤ්ඤස්මිං තස්ස පවත්ති නත්ථීති රූපාවචරානං නියතාරම්මණතා වුත්තා. තත්‍රස්සාති පවත්තියං බාත්තිංසවිධස්ස.

ඉන්ද්‍රියප්පවත්තිආනුභාවතො එව චක්ඛුසොතද්වාරභෙදෙන, තස්ස ච විඤ්ඤාණවීථිභෙදායත්තත්තා වීථිභෙදෙන ච භවිතබ්බං, තස්මිඤ්ච සති ''ආවජ්ජනානන්තරං දස්සනං සවනං වා තදනන්තරං සම්පටිච්ඡන''න්තිආදිනා චිත්තනියමෙන භවිතබ්බං. තථා ච සති සම්පටිච්ඡනසන්තීරණානම්පි භාවො සිද්ධො හොති, න ඉන්ද්‍රියප්පවත්තිආනුභාවෙන දස්සනසවනමත්තස්සෙව, නාපි ඉන්ද්‍රියානං එව දස්සනසවනකිච්චතාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො ආහ ''ද්වාරවීථිභෙදෙ චිත්තනියමතො චා''ති. පඨමකුසලෙන චෙ තදාරම්මණස්ස උප්පත්ති හොති, තං පඨමකුසලානන්තරං උප්පජ්ජමානං ජනකං අනුබන්ධති නාම, දුතියකුසලාදිඅනන්තරං උප්පජ්ජමානං ජනකසදිසං අනුබන්ධති නාම, අකුසලානන්තරං උප්පජ්ජමානඤ්ච කාමාවචරතාය ජනකසදිසන්ති.

එකාදස තදාරම්මණචිත්තානි...පෙ.... තදාරම්මණං න ගණ්හන්තීති තදාරම්මණභාවතාය ''තදාරම්මණ''න්ති ලද්ධනාමානි තදාරම්මණභාවං න ගණ්හන්ති, තදාරම්මණභාවෙන නප්පවත්තන්තීති අත්ථො. අථ වා නාමගොත්තං ආරබ්භ ජවනෙ ජවිතෙ තදාරම්මණං තස්ස ජවනස්ස ආරම්මණං න ගණ්හන්ති, නාලම්බන්තීති අත්ථො. රූපාරූපධම්මෙති රූපාරූපාවචරෙ ධම්මෙ. ඉදං පන වත්වා ''අභිඤ්ඤාඤාණං ආරබ්භා''ති විසෙසනං පරිත්තාදිආරම්මණතාය කාමාවචරසදිසෙසු චෙව තදාරම්මණානුප්පත්තිදස්සනත්ථං. මිච්ඡත්තනියතා ධම්මා මග්ගො විය භාවනාය සිද්ධා මහාබලා චාති තත්ථ ජවනෙන

පවත්තමානෙන සානුබන්ධෙන න භවිතබ්බන්ති තෙසු තදාරම්මණං පටික්ඛිත්තං. ලොකුත්තරධම්මෙ ආරබ්භාති එතෙනෙව සිද්ධෙ ''සම්මත්තනියතධම්මෙසූ''ති විසුං උද්ධරණං සම්මත්තමිච්ඡත්තනියතධම්මානං අඤ්ඤමඤ්ඤපටිපක්ඛාති බලවභාවෙන තදාරම්මණස්ස අවත්ථුභාවදස්සනත්ථං.

එවං පවත්තියං විඤ්ඤාණප්පවත්තිං දස්සෙත්වා පටිසන්ධියං දස්සෙතුං ''යං පන වුත්ත''න්තිආදිමාහ. කෙන කත්ථාති කෙන චිත්තෙන කස්මිං භවෙ. එකූනවීසති පටිසන්ධියො තෙන තෙන චිත්තෙන පවත්තමානා පටිසන්ධික්ඛණෙ රූපාරූපධම්මාති තෙන තෙන චිත්තෙන සා සා තත්ථ තත්ථ පටිසන්ධි හොතීති වුත්තා. තස්සාති චිත්තස්ස.

ආගන්ත්වාති ආගතං විය හුත්වා. ගොපකසීවලීති රඤ්ඤො හිතාරක්ඛෙ ගොපකකුලෙ ජාතො සීවලිනාමකො. කම්මාදිඅනුස්සරණබ්‍යාපාරරහිතත්තා ''සම්මූළ්හකාලකිරියා''ති වුත්තා. අබ්‍යාපාරෙනෙව හි තත්ථ කම්මාදිඋපට්ඨානං හොතීති. ''පිසියමානාය මක්ඛිකාය පඨමං කායද්වාරාවජ්ජනං භවඞ්ගං නාවට්ටෙති අත්තනා චින්තියමානස්ස කස්සචි අත්ථීතාය''ති කෙචි කාරණං වදන්ති, තදෙතං අකාරණං භවඞ්ගවිසයතො අඤ්ඤස්ස චින්තියමානස්ස අභාවා අඤ්ඤචිත්තප්පවත්තකාලෙ ච භවඞ්ගාවට්ටනස්සෙව අසම්භවතො. ඉදං පනෙත්ථ කාරණං සියා – ''තානිස්ස තම්හි සමයෙ ඔලම්බන්ති අජ්ඣොලම්බන්ති අභිප්පලම්බන්තී''ති (ම. නි. 3.248) වචනතො තීසු ජවනවාරෙසු අප්පවත්තෙස්වෙව කම්මාදිඋපට්ඨානෙන භවිතබ්බං. අනෙකජවනවාරප්පවත්තියා හි අජ්ඣොලම්බනං අභිප්පලම්බනඤ්ච හොතීති. තස්මා කායද්වාරාවජ්ජනං අනාවට්ටෙත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනමෙව කම්මාදිආලම්බණං පඨමං භවඞ්ගං ආවට්ටෙති, තතො ඵොට්ඨබ්බස්ස බලවත්තා දුතියවාරෙ කායවිඤ්ඤාණවීථි පච්චුප්පන්නෙ ඵොට්ඨබ්බෙ

පවත්තති, තතො පුරිමජවනවාරගහිතෙස්වෙව කම්මාදීසු කමෙන මනොද්වාරජවනං ජවිත්වා මූලභවඞ්ගසඞ්ඛාතං ආගන්තුකභවඞ්ගසඞ්ඛාතං වා තදාරම්මණං භවඞ්ගං ඔතරති, තදාරම්මණාභාවෙ වා භවඞ්ගමෙව. එතස්මිං ඨානෙ කාලං කරොතීති තදාරම්මණානන්තරෙන චුතිචිත්තෙන, තදාරම්මණාභාවෙ වා භවඞ්ගසඞ්ඛාතෙනෙව චුතිචිත්තෙන චවතීති අත්ථො. භවඞ්ගමෙව හි චුතිචිත්තං හුත්වා පවත්තතීති චුතිචිත්තං ඉධ ''භවඞ්ග''න්ති වුත්තන්ති. මනොද්වාරවිසයො ලහුකොති ලහුකපච්චුපට්ඨානං සන්ධාය වුත්තං ''අරූපධම්මානං...පෙ.... ලහුකො''ති. අරූපධම්මස්ස හි මනොද්වාරස්ස විසයො ලහුකපච්චුපට්ඨානොති. බලවති ච රූපධම්මස්ස කායද්වාරස්ස විසයෙ අප්පවත්තිත්වා මනොද්වාරවිසයෙ කම්මාදිම්හි පඨමං චිත්තප්පවත්තිදස්සනෙන අරූපධම්මානං විසයස්ස ලහුකතා දීපිතාති. රූපානං විසයාභාවෙපි වා ''අරූපධම්මාන''න්ති වචනං යෙසං විසයො අත්ථි, තංදස්සනත්ථමෙවාති දට්ඨබ්බං. තෙන ලහුකම්මාදීසු චිත්තප්පවත්තිතො ලහුගහණීයතා විසයස්ස ලහුකතා.

කම්මාදීනං භූමිචිත්තුප්පාදාදිවසෙන විත්ථාරතො අනන්තො පභෙදොති ''සඞ්ඛෙපතො''ති ආහ.

අවිජ්ජාතණ්හාදිකිලෙසෙසු අනුපච්ඡින්නෙස්වෙව කම්මාදිනො උපට්ඨානං, තඤ්චාරබ්භ චිත්තසන්තානස්ස භවන්තරනින්නපොණපබ්භාරතා හොතීති ආහ ''අනුපච්ඡින්නකිලෙසබලවිනාමිත''න්ති. සන්තානෙ හි විනාමිතෙ තදෙකදෙසභූතං පටිසන්ධිචිත්තඤ්ච විනාමිතමෙව හොති, න ච එකදෙසවිනාමිතභාවෙන විනා සන්තානවිනාමිතතා අත්ථීති. සබ්බත්ථ පන ''දුග්ගතිපටිසන්ධිනින්නාය චුතියා පුරිමජවනානි අකුසලානි, ඉතරාය ච කුසලානී''ති නිච්ඡිනන්ති. ''නිමිත්තස්සාදගධිතං වා, භික්ඛවෙ, විඤ්ඤාණං තිට්ඨමානං තිට්ඨති

අනුබ්‍යඤ්ජනස්සාදගධිතං වා. තස්මිං චෙ සමයෙ කාලං කරොති, ඨානමෙතං විජ්ජති, යං ද්වින්නං ගතීනං අඤ්ඤතරං ගතිං උපපජ්ජෙය්‍ය නිරයං වා තිරච්ඡානයොනිං වා''ති (සං. නි. 4.235) වුත්තං. තස්මා ආසන්නං අකුසලං දුග්ගතියං, කුසලඤ්ච සුගතියං පටිසන්ධියා උපනිස්සයො හොතීති.

රාගාදිහෙතුභූතං හීනමාරම්මණන්ති අකුසලවිපාකස්ස ආරම්මණං භවිතුං යුත්තං අනිට්ඨාරම්මණං ආහ. තම්පි හි සඞ්කප්පවසෙන රාගස්සපි හෙතු හොතීති. අකුසලවිපාකජනකකම්මසහජාතානං වා තංසදිසාසන්නචුතිජවනචෙතනාසහජාතානඤ්ච රාගාදීනං හෙතුභාවො එව හීනතා. තඤ්හි පච්ඡානුතාපජනකකම්මානමාරම්මණං කම්මවසෙන අනිට්ඨං අකුසලවිපාකස්ස ආරම්මණං භවෙය්‍ය, අඤ්ඤථා ච ඉට්ඨාරම්මණෙ පවත්තස්ස අකුසලකම්මස්ස විපාකො කම්මනිමිත්තාරම්මණො න භවෙය්‍ය. න හි අකුසලවිපාකො ඉට්ඨාරම්මණො භවිතුමරහතීති. පඤ්චද්වාරෙ ච ආපාථමාගච්ඡන්තං පච්චුප්පන්නං කම්මනිමිත්තං ආසන්නකතකම්මාරම්මණසන්තතියං උප්පන්නං තංසදිසඤ්ච දට්ඨබ්බං, අඤ්ඤථා තදෙව පටිසන්ධිආරම්මණූපට්ඨාපකං තදෙව ච පටිසන්ධිජනකං භවෙය්‍ය, න ච පටිසන්ධියා උපචාරභූතානි විය ''එතස්මිං තයා පවත්තිතබ්බ''න්ති පටිසන්ධියා ආරම්මණං අනුපාදෙන්තානි විය ච පවත්තානි චුතිආසන්නානි ජවනානි පටිසන්ධිජනකානි භවෙය්‍යුං. ''කතත්තා උපචිතත්තා''ති (ධ. ස. 431) හි වුත්තං. තදා ච තංසමානවීථියං විය පවත්තමානානි කථං කතූපචිතානි සියුං, න ච අස්සාදිතානි තදා, න ච ලොකියානි ලොකුත්තරානි විය සමානවීථිඵලානි හොන්ති.

> ''පුබ්බෙ වාස්ස තං කතං හොති පාපකම්මං දුක්ඛවෙදනීයං, පච්ඡා වාස්ස තං කතං හොති පාපකම්මං දුක්ඛවෙදනීයං, මරණකාලෙ වාස්ස හොති මිච්ඡාදිට්ඨි

> සමත්තා සමාදින්නා, තෙන සො කායස්ස භෙදා පරං මරණා අපායං දුග්ගතිං විනිපාතං නිරයං උපපජ්ජතී''ති (ම. නි. 3.303) –

ආදිනා සුත්තෙ මරණකාලෙ සමත්තාය සමාදින්නාය මිච්ඡාදිට්ඨියා සම්මාදිට්ඨියා ච සහජාතචෙතනාය පටිසන්ධිදානං වුත්තං, න ච දුබ්බලෙහි පඤ්චද්වාරිකජවනෙහි මිච්ඡාදිට්ඨි සම්මාදිට්ඨි වා සමත්තා හොති සමාදින්නා. වක්ඛති ච –

> ''සබ්බම්පි හෙතං කුසලාකුසලධම්මපටිවිජානනාදිවචනපරියොසානං කිච්චං මනොද්වාරිකචිත්තෙනෙව හොති, න පඤ්චද්වාරිකෙනාති සබ්බස්සපෙතස්ස කිච්චස්ස කරණෙ සහජවනකානි වීථිචිත්තානි පටික්ඛිත්තානී''ති (විභ. අට්ඨ. 766).

තත්ථ හි ''න කිඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාතීති 'මනොපුබ්බඞ්ගමා ධම්මා'ති (ධ. ප. 1-2) එවං වුත්තං එකම්පි කුසලං වා අකුසලං වා න පටිවිජානාතී''ති (විභ. අට්ඨ. 766) ච වුත්තං. යෙසං පටිවිභාවනප්පවත්තියා සුඛං වා දුක්ඛං වා අන්වෙති, තෙසං සා පවත්ති පඤ්චද්වාරෙ පටික්ඛිත්තා, කුසලාකුසලකම්මසමාදානඤ්ච තාදිසමෙවාති. තදාරම්මණානන්තරං පන චවනං, තදනන්තරා ච උපපත්ති මනොද්වාරිකා එව හොති, න සහජවනකවීථිචිත්තෙ පරියාපන්නාති ඉමිනා අධිප්පායෙන ඉධ පඤ්චද්වාරිකතදාරම්මණානන්තරං චුති, තදනන්තරං පටිසන්ධි ච වුත්තාති දට්ඨබ්බං. තත්ථ අවසෙසපඤ්චචිත්තක්ඛණායුකෙ රූපාදිම්හි උප්පන්නං පටිසන්ධිං සන්ධායෙව ''පච්චුප්පන්නාරම්මණං උපපත්තිචිත්තං පච්චුප්පන්නාරම්මණස්ස භවඞ්ගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති,

අවසෙසෙකචිත්තක්ඛණායුකෙ ච උප්පන්නං සන්ධාය ''පච්චුප්පන්නාරම්මණං උපපත්තිචිත්තං අතීතාරම්මණස්ස භවඞ්ගස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.19.28) වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

සුද්ධාය වාති මහග්ගතකම්මනිමිත්තාරම්මණාය ජවනවීථියා තදාරම්මණරහිතායාති අත්ථො. සා පන ජවනවීථි මහග්ගතවිපාකස්ස උපචාරො විය දට්ඨබ්බා. කෙචි පන තං වීථිං මහග්ගතාවසානං වදන්ති. අතීතාරම්මණා එකාදසවිධා, නවත්තබ්බාරම්මණා සත්තවිධා.

එතෙනානුසාරෙන ආරුප්පචුතියාපි අනන්තරා පටිසන්ධි වෙදිතබ්බාති ඉදං කස්මා වුත්තං, නනු ''පථවීකසිණජ්ඣානාදිවසෙන පටිලද්ධමහග්ගතසුගතියං ඨිතස්සා''ති එවමාදිකෙ එව නයෙ අයම්පි පටිසන්ධි අවරුද්ධාති? න, තත්ථ රූපාවචරචුතිඅනන්තරාය එව පටිසන්ධියා වුත්තත්තා. තත්ථ හි ''පථවීකසිණාදිකං වා නිමිත්තං මහග්ගතචිත්තං වා මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡති. චක්ඛුසොතානං වා''තිආදිකෙන රූපාවචරචුතියා එව අනන්තරා පටිසන්ධි වුත්තාති විඤ්ඤායති. අථාපි යථාසම්භවයොජනාය අයම්පි පටිසන්ධි තත්ථෙව අවරුද්ධා, අරූපාවචරචුතිඅනන්තරා පන රූපාවචරපටිසන්ධි නත්ථි, අරූපාවචරෙ ච උපරූපරිචුතියා හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා පටිසන්ධීති චතුත්ථාරුප්පචුතියා නවත්තබ්බාරම්මණා පටිසන්ධි නත්ථි. තෙන තතො තත්ථෙව අතීතාරම්මණා කාමාවචරෙ ච අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධි ඉතරාහි ච යථාසම්භවං අතීතනවත්තබ්බාරම්මණා ආරුප්පපටිසන්ධි, අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණා ච කාමාවචරපටිසන්ධි යොජෙතබ්බාති ඉමස්ස විසෙසස්ස දස්සනත්ථං විසුං උද්ධරණං කතං.

එවං ආරම්මණවසෙන එකවිධාය කාමාවචරසුගතිචුතියා දුවිධා දුග්ගතිපටිසන්ධි, දුග්ගතිචුතියා දුවිධා සුගතිපටිසන්ධි, කාමාවචරසුගතිචුතියා ද්විඑකද්විප්පකාරානං කාමරූපාරූප්පානං වසෙන පඤ්චවිධා සුගතිපටිසන්ධි, රූපාවචරචුතියා ච තථෙව පඤ්චවිධා, දුවිධාය ආරුප්පචුතියා පච්චෙකං ද්වින්නං ද්වින්නං කාමාරුප්පානං වසෙන අට්ඨවිධා ච පටිසන්ධි දස්සිතා, දුග්ගතිචුතියා පන එකවිධාය දුග්ගතිපටිසන්ධි දුවිධා න දස්සිතා, තං දස්සෙතුං ''දුග්ගතියං ඨිතස්ස පනා''තිආදිමාහ. යථාවුත්තා පන –

> ද්විද්විපඤ්චප්පකාරා ච, පඤ්චාට්ඨදුවිධාපි ච;
> චතුවීසති සබ්බාපි, තා හොන්ති පටිසන්ධියො.

''කාමාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා''තිආදිනා (ධ. ස. 431, 455, 498) නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයභාවො දස්සිතප්පකාරොති උපනිස්සයපච්චයභාවමෙව දස්සෙන්තො ''වුත්තඤ්හෙත''න්තිආදිමාහ.

ආදිනා සහාතිආදිනා විමිස්සවිඤ්ඤාණෙන සහ. ඔමතො ද්වෙ වා තයො වා දසකා උප්පජ්ජන්තීති ගබ්භසෙය්‍යකානං වසෙන වුත්තං. අඤ්ඤත්ථ හි අනෙකෙ කලාපා සහ උප්පජ්ජන්ති. බ්‍රහ්මත්තභාවෙපි හි අනෙකගාවුතප්පමාණෙ අනෙකෙ කලාපා සහුප්පජ්ජන්තීති තිංසතො අධිකානෙව රූපානි හොන්ති ගන්ධරසාහාරානං පටික්ඛිත්තත්තා චක්ඛුසොතවත්ථුසත්තකජීවිතඡක්කභාවෙපි තෙසං බහුත්තා. අට්ඨකථායං පන තත්ථපි චක්ඛුසොතවත්ථුදසකානං ජීවිතනවකස්ස ච උප්පත්ති වුත්තා, පාළියං පන ''රූපධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ ඨපෙත්වා අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං පඤ්චායතනානි පාතුභවන්ති, පඤ්ච ධාතුයො පාතුභවන්තී''ති වුත්තං, තථා ''රූපධාතුයා ඡ ආයතනානි නව ධාතුයො''ති සබ්බසඞ්ගහවසෙන තත්ථ විජ්ජමානායතනධාතුයො දස්සෙතුං වුත්තං. කථාවත්ථුම්හි ච

ඝානායතනාදීනං විය ගන්ධායතනාදීනඤ්ච තත්ථ භාවො පටික්ඛිත්තො ''අත්ථි තත්ථ ඝානායතනන්ති? ආමන්තා, අත්ථි තත්ථ ගන්ධායතනන්ති? න හෙවං වත්තබ්බෙ''තිආදිනා (කථා. 519), න ච අඵොට්ඨබ්බායතනානං පථවීධාතුආදීනං විය අගන්ධරසායතනානං ගන්ධරසානං තත්ථ භාවො සක්කා වත්තුං වුසිතුං අසක්කුණෙය්‍යතාවිනිමුත්තස්ස පථවීආදිසභාවස්ස විය ගන්ධරසභාවවිනිමුත්තස්ස ගන්ධරසසභාවස්ස අභාවා.

යදි ච ඝානසම්ඵස්සාදීනං කාරණභාවො නත්ථීති ආයතනානීති තෙන වුච්චෙය්‍යුං, ධාතු-සද්දො පන නිස්සත්තනිජ්ජීවවාචකොති ගන්ධධාතුරසධාතූති අවචනෙ නත්ථි කාරණං, ධම්මභාවො ච තෙසං එකන්තෙන ඉච්ඡිතබ්බො සභාවධාරණාදිලක්ඛණතො අඤ්ඤස්ස අභාවා, ධම්මානඤ්ච ආයතනභාවො එකන්තතො යමකෙ (යම. 1. ආයතනයමක.13) වුත්තො ''ධම්මො ආයතනන්ති? ආමන්තා''ති. තස්මා තෙසං ගන්ධරසායතනභාවාභාවෙපි කොචි ආයතනසභාවො වත්තබ්බො. යදි ච ඵොට්ඨබ්බභාවතො අඤ්ඤො පථවීධාතුආදිභාවො විය ගන්ධරසභාවතො අඤ්ඤො තෙසං කොචි සභාවො සියා, තෙසං ධම්මායතනෙ සඞ්ගහො. ගන්ධරසභාවෙ පන ආයතනභාවෙ ච සති ගන්ධො ච සො ආයතනඤ්ච ගන්ධායතනං, රසො ච සො ආයතනඤ්ච රසායතනන්ති ඉදමාපන්නමෙවාති ගන්ධරසායතනභාවො ච න සක්කා නිවාරෙතුං, ''තයො ආහාරා''ති (විභ. 993) ච වචනතො කබළීකාරාහාරස්ස තත්ථ අභාවො විඤ්ඤායති. තස්මා යථා පාළියා අවිරොධො හොති, තථා රූපගණනා කාතබ්බා. එවඤ්හි ධම්මතා න විලොමිතා හොතීති.

ජාතිඋණ්ණායාති ගබ්භං ඵාලෙත්වා ගහිතඋණ්ණායාතිපි වදන්ති. සම්භවභෙදොති අත්ථිතාභෙදො. නික්ඛාමතණ්හිකා

කිර නිච්චං දුක්ඛාතුරතාය කාමං සෙවිත්වා ගබ්භං න ගණ්හන්ති.

රූපීබ්‍රහ්මෙසු තාව ඔපපාතිකයොනිකෙසූති ඔපපාතිකයොනිකෙහි රූපීබ්‍රහ්මෙ නිද්ධාරෙති. ‘‘සංසෙදජොපපාතීසු අවකංසතො තිංසා’’ති එතං විවරන්තො ආහ ‘‘අවකංසතො පනා’’තිආදි, තං පනෙතං පාළියා න සමෙති. න හි පාළියං කාමාවචරානං සංසෙදජොපපාතිකානං අඝානකානං උපපත්ති වුත්තා. ධම්මහදයවිභඞ්ගෙ (විභ. 1007) හි –

> ‘‘කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සචි එකාදසායතනානි පාතුභවන්ති, කස්සචි දසායතනානි, කස්සචි අපරානි දසායතනානි, කස්සචි නවායතනානි, කස්සචි සත්තායතනානි පාතුභවන්තී’’ති –

වුත්තං, න වුත්තං ‘‘අට්ඨායතනානි පාතුභවන්තී’’ති. තථා ‘‘දසායතනානි පාතුභවන්තී’’ති තික්ඛත්තුං වත්තබ්බං සියා, අඝානකඋපපත්තියා විජ්ජමානාය තික්ඛත්තුඤ්ච ‘‘නවායතනානි පාතුභවන්තී’’ති, න ච තං වුත්තං. එවං ධාතුපාතුභාවාදිපඤ්හෙසු යමකෙපි ඝානජිව්හාකායානං සහචාරිතා වුත්තාති.

චුතිපටිසන්ධීනං ඛන්ධාදීහි අඤ්ඤමඤ්ඤං සමානතා අභෙදො, අසමානතා භෙදො. නයමුඛමත්තං දස්සෙත්වා වුත්තං අවුත්තඤ්ච සබ්බං සඞ්ගණ්හිත්වා ආහ ‘‘අයං තාව අරූපභූමීසුයෙව නයො’’ති. රූපාරූපාවචරානං උපචාරස්ස බලවතාය තතො චවිත්වා දුග්ගතියං උපපත්ති නත්ථීති ‘‘එකච්චසුගතිචුතියා’’ති ආහ. එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධීති එත්ථ එකච්චග්ගහණස්ස පයොජනං මග්ගිතබ්බං. අයං පනෙත්ථාධිප්පායො සියා – නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤීසු වුත්තා එකච්චෙ විනිපාතිකා තිහෙතුකාදිපටිසන්ධිකා, තෙසං තං පටිසන්ධිං විනිපාතභාවෙන දුග්ගතිපටිසන්ධීති ගහෙත්වා

සබ්බසුගතිචුතියාව සා පටිසන්ධි හොති, න එකච්චසුගතිචුතියා එවාති තංනිවත්තනත්ථං එකච්චදුග්ගතිග්ගහණං කතං. අපායපටිසන්ධි එව හි එකච්චසුගතිචුතියා හොති, න සබ්බසුගතිචුතියා. අථ වා දුග්ගතිපටිසන්ධි දුවිධා එකච්චසුගතිචුතියා අනන්තරා දුග්ගතිචුතියා චාති. තත්ථ පච්ඡිමං වජ්ජෙත්වා පුරිමං එව ගණ්හිතුං ආහ ''එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධී''ති. අහෙතුකචුතියා සහෙතුකපටිසන්ධීති දුහෙතුකා තිහෙතුකා ච යොජෙතබ්බා. මණ්ඩූකදෙවපුත්තාදීනං විය හි අහෙතුකචුතියා තිහෙතුකපටිසන්ධිපි හොතීති.

තස්ස තස්ස විපරීතතො ච යථායොගං යොජෙතබ්බන්ති ''එකච්චසුගතිචුතියා එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධී''තිආදීසු භෙදවිසෙසෙසු ''එකච්චදුග්ගතිචුතියා එකච්චසුගතිපටිසන්ධී''තිආදිනා යං යං යුජ්ජති, තං තං යොජෙතබ්බන්ති අත්ථො. යුජ්ජමානමත්තාපෙක්ඛනවසෙන නපුංසකනිද්දෙසො කතො, යොජෙතබ්බන්ති වා භාවත්ථො දට්ඨබ්බො. අමහග්ගතබහිද්ධාරම්මණාය මහග්ගතඅජ්ඣත්තාරම්මණාතිආදීසු පන විපරීතයොජනා න කාතබ්බා. න හි මහග්ගතඅජ්ඣත්තාරම්මණාය චුතියා අරූපභූමීසු අමහග්ගතබහිද්ධාරම්මණා පටිසන්ධි අත්ථි. චතුක්ඛන්ධාය අරූපචුතියා පඤ්චක්ඛන්ධා කාමාවචරපටිසන්ධීති එතස්ස විපරියායො සයමෙව යොජිතො. අතීතාරම්මණචුතියා පච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධීති එතස්ස ච විපරියායො නත්ථි එවාති. භෙදවිසෙසො එව ච එවං විත්ථාරෙන දස්සිතො, අභෙදවිසෙසො පන එකෙකස්මිං භෙදෙ තත්ථ තත්ථෙව චුතිපටිසන්ධියොජනාවසෙන යොජෙතබ්බො ''පඤ්චක්ඛන්ධාය කාමාවචරාය පඤ්චක්ඛන්ධා කාමාවචරා...පෙ.... අවිතක්කඅවිචාරාය අවිතක්කඅවිචාරා''ති, චතුක්ඛන්ධාය පන චතුක්ඛන්ධා සයමෙව යොජිතා. එතෙනෙව නයෙන සක්කා ඤාතුන්ති පඤ්චක්ඛන්ධාදීසු

අභෙදවිසෙසො න දස්සිතොති. තතො හෙතුං විනාති තත්ථ හෙතුං විනා.

අඞ්ගපච්චඞ්ගසන්ධීනං බන්ධනානි අඞ්ගපච්චඞ්ගසන්ධිබන්ධනානි, තෙසං ඡෙදකානං. නිරුද්ධෙසු චක්ඛාදීසූති අතිමන්දභාවූපගමනං සන්ධාය වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. පඤ්චද්වාරිකවිඤ්ඤාණානන්තරම්පි හි පුබ්බෙ චුති දස්සිතා. යමකෙ ච (යම. 1.ආයතනයමක.120) –

> ''යස්ස චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣති, තස්ස මනායතනං නිරුජ්ඣතීති? ආමන්තා. යස්ස වා පන මනායතනං නිරුජ්ඣති, තස්ස චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣතීති? සචිත්තකානං අචක්ඛුකානං චවන්තානං තෙසං මනායතනං නිරුජ්ඣති, නො ච තෙසං චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣති. සචක්ඛුකානං චවන්තානං තෙසං මනායතනඤ්ච නිරුජ්ඣති, චක්ඛායතනඤ්ච නිරුජ්ඣතී''ති –

ආදිනා චක්ඛායතනාදීනං චුතිචිත්තෙන සහ නිරොධො වුත්තොති. ලද්ධො අවසෙසො අවිජ්ජාදිකො විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො එතෙනාති ලද්ධාවසෙසපච්චයො, සඞ්ඛාරො. අවිජ්ජාපටිච්ඡාදිතාදීනවෙ තස්මිං කම්මාදිවිසයෙ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණභාවෙන උප්පත්තිට්ඨානභූතෙ තණ්හාය අප්පහීනත්තා එව පුරිමුප්පන්නාය ච සන්තතියා පරිණතත්තා පටිසන්ධිට්ඨානාභිමුඛං විඤ්ඤාණං නින්නපොණපබ්භාරං හුත්වා පවත්තතීති ආහ ''තණ්හා නාමෙතී''ති. සහජාතසඞ්ඛාරාති චුතිආසන්නජවනවිඤ්ඤාණසහජාතචෙතනා, සබ්බෙපි වා ඵස්සාදයො. තස්මිං පටිසන්ධිට්ඨානෙ කම්මාදිවිසයෙ විඤ්ඤාණං ඛිපන්ති, ඛිපන්තා විය තස්මිං විසයෙ

පටිසන්ධිවසෙන විඤ්ඤාණපතිට්ඨානස්ස හෙතුභාවෙන පවත්තන්තීති අත්ථො.

තන්ති තං විඤ්ඤාණං, චුතිපටිසන්ධිතදාසන්නවිඤ්ඤාණානං සන්තතිවසෙන විඤ්ඤාණන්ති උපනීතෙකත්තං. තණ්හාය නාමියමානං...පෙ.... පවත්තතීති නමනඛිපනපුරිමනිස්සයජහනාපරනිස්සයස්සාදනනිස්සයරහිතපවත්තනානි සන්තතිවසෙන තස්සෙවෙකස්ස විඤ්ඤාණස්ස හොන්ති, න අඤ්ඤස්සාති දස්සෙති. සන්තතිවසෙනාති ච වදන්තො ''තදෙවිදං විඤ්ඤාණං සන්ධාවති සංසරති අනඤ්ඤ''න්ති (ම. නි. 1.396) ඉදඤ්ච මිච්ඡාගාහං පටික්ඛිපති. සති හි නානත්තනයෙ සන්තතිවසෙන එකත්තනයො හොතීති. ඔරිමතීරරුක්ඛවිනිබද්ධරජ්ජු විය පුරිමභවත්තභාවවිනිබන්ධං කම්මාදිආරම්මණං දට්ඨබ්බං, පුරිසො විය විඤ්ඤාණං, තස්ස මාතිකාතික්කමනිච්ඡා විය තණ්හා, අතික්කමනපයොගො විය ඛිපනකසඞ්ඛාරා. යථා ච සො පුරිසො පරතීරෙ පතිට්ඨහමානො පරතීරරුක්ඛවිනිබද්ධං කිඤ්චි අස්සාදයමානො අනස්සාදයමානො වා කෙවලං පථවියං සබලපයොගෙනෙව පතිට්ඨාති, එවමිදම්පි භවන්තරත්තභාවවිනිබද්ධං හදයවත්ථුනිස්සයං පඤ්චවොකාරභවෙ අස්සාදයමානං චතුවොකාරභවෙ අනස්සාදයමානං වා කෙවලං ආරම්මණසම්පයුත්තකම්මෙහෙව පවත්තති. තත්ථ අස්සාදයමානන්ති පාපුණන්තං, පටිලභමානන්ති අත්ථො.

භවන්තරාදිපටිසන්ධානතොති භවන්තරස්ස ආදිසම්බන්ධනතො, භවන්තරාදයො වා භවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසන්තරා, තෙසං පටිසන්ධානතොති අත්ථො. කම්මන්ති පටිසන්ධිජනකං

කම්මං. සඞ්ඛාරාති චුතිආසන්නජවනවිඤ්ඤාණසහගතා ඛිපනකසඞ්ඛාරා.

සද්දාදිහෙතුකාති එත්ථ පටිඝොසො සද්දහෙතුකො, පදීපො පදීපන්තරාදිහෙතුකො, මුද්දා ලඤ්ඡනහෙතුකා, ඡායා ආදාසාදිගතමුඛාදිහෙතුකා. අඤ්ඤත්‍ර අගන්ත්වා හොන්තීති සද්දාදිපච්චයදෙසං අගන්ත්වා සද්දාදිහෙතුකා හොන්ති තතො පුබ්බෙ අභාවා, එවමිදම්පි පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං න හෙතුදෙසං ගන්ත්වා තංහෙතුකං හොති තතො පුබ්බෙ අභාවා, තස්මා න ඉදං හෙතුදෙසතො පුරිමභවතො ආගතං පටිඝොසාදයො විය සද්දාදිදෙසතො, නාපි තත්ථ හෙතුනා විනා උප්පන්නං සද්දාදීහි විනා පටිඝොසාදයො වියාති අත්ථො. අථ වා අඤ්ඤත්‍ර අගන්ත්වා හොන්තීති පුබ්බෙ පච්චයදෙසෙ සන්නිහිතා හුත්වා තතො අඤ්ඤත්‍ර ගන්ත්වා තප්පච්චයා න හොන්ති උප්පත්තිතො පුබ්බෙ අභාවා, නාපි සද්දාදිපච්චයා න හොන්ති, එවමිදම්පීති වුත්තනයෙන යොජෙතබ්බං. එස නයොති බීජඞ්කුරාදීසු සබ්බහෙතුහෙතුසමුප්පන්නෙසු යථාසම්භවං යොජනා කාතබ්බාති දස්සෙති. ඉධාපි හි හෙතුහෙතුසමුප්පන්නවිඤ්ඤාණානං එකන්තමෙකත්තෙ සති න මනුස්සගතිකො දෙවගතිභූතො සියා, එකන්තනානත්තෙ න කම්මවතො ඵලං සියා. තතො ''රත්තස්ස බීජං, රත්තස්ස ඵල''න්තිආදිකස්ස විය ''භූතපුබ්බාහං, භන්තෙ, රොහිතස්සො නාම ඉසී''තිආදිකස්ස (සං. නි. 1.107) වොහාරස්ස ලොපො සියා, තස්මා එත්ථ සන්තානබන්ධෙ සති හෙතුහෙතුසමුප්පන්නෙසු න එකන්තමෙව එකතා වා නානතා වා උපගන්තබ්බා. එත්ථ ච එකන්තඑකතාපටිසෙධෙන ''සයංකතං සුඛං දුක්ඛ''න්ති ඉමං දිට්ඨිං නිවාරෙති, එකන්තනානතාපටිසෙධෙන ''පරංකතං සුඛං දුක්ඛ''න්ති, හෙතුහෙතුසමුප්පන්නභාවවචනෙන ''අධිච්චසමුප්පන්න''න්ති. එත්ථාති එකසන්තානෙ.

චතුමධුරඅලත්තකරසාදිභාවනා අම්බමාතුලුඞ්ගාදිබීජානං අභිසඞ්ඛාරො. එත්ථ බීජං විය කම්මවා සත්තො,

අභිසඞ්ඛාරො විය කම්මං, බීජස්ස අඞ්කුරාදිප්පබන්ධො විය සත්තස්ස පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණාදිප්පබන්ධො, තත්ථුප්පන්නස්ස මධුරස්ස රත්තකෙසරස්ස වා ඵලස්ස වා තස්සෙව බීජස්ස, තතො එව ච අභිසඞ්ඛාරතො භාවො විය කම්මකාරකස්සෙව සත්තස්ස, තංකම්මතො එව ච ඵලස්ස භාවො වෙදිතබ්බො. බාලසරීරෙ කතං විජ්ජාපරියාපුණනං සිප්පසික්ඛනං ඔසධප්පයොගො ච න වුඩ්ඪසරීරං ගච්ඡන්ති. අථ ච තංනිමිත්තං විජ්ජාපාටවං සිප්පජානනං අනාමයතා ච වුඩ්ඪසරීරෙ හොති, න ච තං අඤ්ඤස්ස හොති තංසන්තතිපරියාපන්නෙ එව වුඩ්ඪසරීරෙ උප්පජ්ජනතො, න ච යථාපයුත්තෙන විජ්ජාපරියාපුණනාදිනා විනා අඤ්ඤතො හොති තදභාවෙ අභාවතො. එවමිධාපි සන්තානෙ යං ඵලං, එතං නාඤ්ඤස්ස, න ච අඤ්ඤතොති යොජෙතබ්බං. න අඤ්ඤතොති එතෙන ච සඞ්ඛාරාභාවෙ ඵලාභාවමෙව දස්සෙති, නාඤ්ඤපච්චයනිවාරණං කරොති.

යම්පි වුත්තං, තත්ථ වදාමාති වචනසෙසො. තත්ථ වා උපභුඤ්ජකෙ අසති සිද්ධා භුඤ්ජකසම්මුතීති සම්බන්ධො. ඵලතීති සම්මුති ඵලතිසම්මුති.

එවං සන්තෙපීති අසඞ්කන්තිපාතුභාවෙ, තත්ථ ච යථාවුත්තදොසපරිහරණෙ සති සිද්ධෙති අත්ථො. පවත්තිතො පුබ්බෙති කම්මායූහනක්ඛණතො පුබ්බෙ. පච්ඡා චාති විපච්චනපවත්තිතො පච්ඡා ච. අවිපක්කවිපාකා කතත්තා චෙ පච්චයා, විපක්කවිපාකානම්පි කතත්තං සමානන්ති තෙසම්පි ඵලාවහතා සියාති ආසඞ්කානිවත්තනත්ථං ආහ ‘‘න ච නිච්චං ඵලාවහා’’ති. න විජ්ජමානත්තා වා අවිජ්ජමානත්තා වාති එතෙන විජ්ජමානත්තං අවිජ්ජමානත්තඤ්ච නිස්සාය වුත්තදොසෙව පරිහරති.

තස්සා පාටිභොගකිරියාය, භණ්ඩකීණනකිරියාය, ඉණගහණාදිකිරියාය වා කරණමත්තං තංකිරියාකරණමත්තං.

තදෙව තදත්ථනියයාතනෙ පටිභණ්ඩදානෙ ඉණදානෙ ච පච්චයො හොති, අඵලිතනියයාතනාදිඵලන්ති අත්ථො.

අවිසෙසෙනාති ''තිහෙතුකො තිහෙතුකස්සා''තිආදිකං භෙදං අකත්වාව සාමඤ්ඤතො, පිණ්ඩවසෙනාති අත්ථො. සබ්බත්ථ උපනිස්සයපච්චයො බලවකම්මස්ස වසෙන යොජෙතබ්බො. ''දුබ්බලඤ්හි උපනිස්සයපච්චයො න හොතී''ති වක්ඛමානමෙවෙතං පට්ඨානවණ්ණනායන්ති. අවිසෙසෙනාති සබ්බපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං සහ සඞ්ගණ්හාති. ද්වාදසාකුසලචෙතනාභෙදොති එත්ථ උද්ධච්චසහගතා කස්මා ගහිතාති විචාරෙතබ්බමෙතං. එකස්ස විඤ්ඤාණස්ස තථෙව පච්චයො පටිසන්ධියං, නො පවත්තෙති එකස්සෙව පච්චයභාවනියමො පටිසන්ධියං, නො පවත්තෙ. පවත්තෙ හි සත්තන්නම්පි පච්චයොති අධිප්පායො. ''තථා කාමාවචරදෙවලොකෙපි අනිට්ඨා රූපාදයො නත්ථී''ති වුත්තං, දෙවානං පන පුබ්බනිමිත්තපාතුභාවකාලෙ මිලාතමාලාදීනං අනිට්ඨතා කථං න සියා.

ස්වෙව ද්වීසු භවෙසූති එත්ථ එකූනතිංසචෙතනාභෙදම්පි චිත්තසඞ්ඛාරං චිත්තසඞ්ඛාරභාවෙන එකත්තං උපනෙත්වා ''ස්වෙවා''ති වුත්තං. තදෙකදෙසො පන කාමාවචරචිත්තසඞ්ඛාරොව තෙරසන්නං නවන්නඤ්ච පච්චයො දට්ඨබ්බො. එකදෙසපච්චයභාවෙන හි සමුදායො වුත්තොති.

යත්ථ ච විත්ථාරප්පකාසනං කතං, තතො භවතො පට්ඨාය මුඛමත්තප්පකාසනං කාතුකාමො ආහ ''ආදිතො පට්ඨායා''ති. තෙන ''ද්වීසු භවෙසූ''තිආදි වුත්තං. තතියජ්ඣානභූමිවසෙනාති එතෙන එකත්තකායඑකත්තසඤ්ඤීසාමඤ්ඤෙන චතුත්ථජ්ඣානභූමි ච අසඤ්ඤාරූප්පවජ්ජා ගහිතාති වෙදිතබ්බා. යථාසම්භවන්ති එකවීසතියා

කාමාවචරරූපාවචරකුසලවිපාකෙසු චුද්දසන්නං පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච, සත්තන්නං පවත්තෙ එව. අයං යථාසම්භවො.

චතුන්නං විඤ්ඤාණානන්ති භවාදයො අපෙක්ඛිත්වා වුත්තං, චතූසු අන්තොගධානං පන තිණ්ණං විඤ්ඤාණානං තීසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු ච පච්චයභාවො යොජෙතබ්බො, අවිඤ්ඤාණකෙ සත්තාවාසෙ සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණෙ අවිජ්ජමානෙපි තස්ස සඞ්ඛාරහෙතුකත්තං දස්සෙතුං ''අපිචා''තිආදිමාහ. එතස්මිඤ්ච මුඛමත්තප්පකාසනෙ පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනං දුග්ගතිආදීසු පවත්තියං කුසලවිපාකාදිවිඤ්ඤාණානං පච්චයභාවො භවෙසු වුත්තනයෙනෙව විඤ්ඤායතීති න වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

විඤ්ඤාණපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නාමරූපපදනිද්දෙසවණ්ණනා

228. සුත්තන්තාභිධම්මෙසු නාමරූපදෙසනාවිසෙසො දෙසනාභෙදො. තයො ඛන්ධාති එතං යදිපි පාළියං නත්ථි, අත්ථතො පන වුත්තමෙව හොතීති කත්වා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

අණ්ඩජානඤ්ච අභාවකානන්ති යොජෙතබ්බං. සන්තතිසීසානීති කලාපසන්තානමූලානි. යදිපි විකාරරූපානි පටිසන්ධික්ඛණෙ න සන්ති, ලක්ඛණපරිච්ඡෙදරූපානි පන සන්තීති තානි අපරිනිප්ඵන්නානි පරමත්ථතො විවජ්ජෙන්තො ආහ ''රූපරූපතො''ති.

කාමභවෙ පන යස්මා සෙසඔපපාතිකානන්ති එත්ථ කිඤ්චාපි කාමභවෙ ''ඔපපාතිකා''ති වුත්තා න සන්ති, යෙන සෙසග්ගහණං සාත්ථකං භවෙය්‍ය, අණ්ඩජගබ්භසෙය්‍යකෙහි පන ඔපපාතිකසංසෙදජා සෙසා හොන්තීති සෙසග්ගහණං කතන්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා බ්‍රහ්මකායිකාදිකෙහි ඔපපාතිකෙහි වුත්තෙහි සෙසෙ සන්ධාය

''සෙසඔපපාතිකාන''න්ති ආහ. තෙ පන අරූපිනොපි සන්තීති ''කාමභවෙ''ති වුත්තං, අපරිපුණ්ණායතනානං පන නාමරූපං යථාසම්භවං රූපමිස්සකවිඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙන සක්කා ධම්මගණනාතො විඤ්ඤාතුන්ති න වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

අවකංසතො ද්වෙ අට්ඨකානෙව උතුචිත්තසමුට්ඨානානි හොන්තීති සසද්දකාලං සන්ධාය ''උක්කංසතො ද්වින්නං නවකාන''න්ති වුත්තං. පුබ්බෙති ඛන්ධවිභඞ්ගෙති වදන්ති. තත්ථ හි ''එකෙකචිත්තක්ඛණෙ තික්ඛත්තුං උප්පජ්ජමාන''න්ති වුත්තං. ඉධෙව වා වුත්තං සන්තතිද්වයාදිකං සත්තකපරියොසානං සන්ධායාහ ''පුබ්බෙ වුත්තං කම්මසමුට්ඨානං සත්තතිවිධ''න්ති, තං පනුප්පජ්ජමානං එකෙකචිත්තක්ඛණෙ තික්ඛත්තුං උප්පජ්ජතීති ඉමිනාධිප්පායෙන වුත්තං ''එකෙකචිත්තක්ඛණෙ තික්ඛත්තුං උප්පජ්ජමාන''න්ති. චතුද්දිසා වවත්ථාපිතාති අඤ්ඤමඤ්ඤසංසට්ඨසීසා මූලෙන චතූසු දිසාසු වවත්ථාපිතා අඤ්ඤමඤ්ඤං ආලිඞ්ගෙත්වා ඨිතා භින්නවාහනිකා විය.

පඤ්චවොකාරභවෙ ච පවත්තියන්ති රූපාජනකකම්මජං පඤ්චවිඤ්ඤාණප්පවත්තිකාලං සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයඤ්ච සන්ධායාහ. තදා හි තතො නාමමෙව හොතීති, කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයා පන සදාපි උභයං හොතීති සක්කා වත්තුං, පච්ඡාජාතවිඤ්ඤාණපච්චයා ච රූපං උපත්ථද්ධං හොතීති. අසඤ්ඤෙසූතිආදි කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයං සන්ධාය වුත්තං, පඤ්චවොකාරභවෙ ච පවත්තියන්ති භවඞ්ගාදිජනකකම්මතො අඤ්ඤෙන රූපුප්පත්තිකාලං නිරොධසමාපත්තිකාලං භවඞ්ගාදිඋප්පත්තිකාලතො අඤ්ඤකාලඤ්ච සන්ධාය වුත්තන්ති යුත්තං. භවඞ්ගාදිඋප්පත්තිකාලෙ හි තංජනකෙනෙව කම්මුනා උප්පජ්ජමානං රූපං, සො ච විපාකො කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයො හොතීති සක්කා වත්තුං.

සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයානපෙක්ඛම්පි හි පවත්තියං කම්මෙන පවත්තමානං රූපං නාමඤ්ච න කම්මවිඤ්ඤාණානපෙක්ඛං හොතීති. සබ්බත්ථාති පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච. සහජාතවිඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, කම්මවිඤ්ඤාණපච්චයා ච නාමරූපඤ්ච යථාසම්භවං යොජෙතබ්බං. නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්ච නාමරූපන්ති එත්ථ නාමරූප-සද්දො අත්තනො එකදෙසෙන නාම-සද්දෙන නාම-සද්දස්ස සරූපො, රූප-සද්දෙන ච රූප-සද්දස්ස, තස්මා ''සරූපානං එකසෙසො''ති නාමරූප-සද්දස්ස ඨානං ඉතරෙසඤ්ච නාමරූප-සද්දානං අදස්සනං දට්ඨබ්බං.

විපාකතො අඤ්ඤං අවිපාකං. යතො ද්විධා මතං, තතො යුත්තමෙව ඉදන්ති යොජෙතබ්බං. කුසලාදිචිත්තක්ඛණෙති ආදි-සද්දෙන අකුසලකිරියචිත්තක්ඛණෙ විය විපාකචිත්තක්ඛණෙපි විපාකාජනකකම්මසමුට්ඨානං සඞ්ගහිතන්ති වෙදිතබ්බං. විපාකචිත්තක්ඛණෙ පන අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණපච්චයා පුබ්බෙ වුත්තනයෙන උභයඤ්ච උපලබ්භතීති තාදිසවිපාකචිත්තක්ඛණවජ්ජනත්ථං ''කුසලාදිචිත්තක්ඛණෙ''ති වුත්තං.

සුත්තන්තිකපරියායෙනාති පට්ඨානෙ රූපානං උපනිස්සයපච්චයස්ස අවුත්තත්තා වුත්තං, සුත්තන්තෙ පන ''යස්මිං සති යං හොති, අසති ච න හොති, සො තස්ස උපනිස්සයො නිදානං හෙතු පභවො''ති කත්වා ''විඤ්ඤාණූපනිසං නාමරූප''න්ති රූපස්ස ච විඤ්ඤාණූපනිස්සයතා වුත්තා. වනපත්ථපරියායෙ ච වනසණ්ඩගාමනිගමනගරජනපදපුග්ගලූපනිස්සයො ඉරියාපථවිහාරො, තතො ච චීවරාදීනං ජීවිතපරික්ඛාරානං කසිරෙන ච අප්පකසිරෙන ච සමුදාගමනං වුත්තං, න ච වනසණ්ඩාදයො ආරම්මණූපනිස්සයාදිභාවං ඉරියාපථානං චීවරාදිසමුදාගමනස්ස ච භජන්ති, තස්මා විනා අභාවො එව ච සුත්තන්තපරියායතො උපනිස්සයභාවො දට්ඨබ්බො. නාමස්ස

අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණං කම්මාරම්මණපටිසන්ධිආදිකාලෙ ආරම්මණපච්චයොව හොතීති වත්තබ්බමෙව නත්ථීති රූපස්සෙව සුත්තන්තිකපරියායතො එකධා පච්චයභාවො වුත්තො. සසංසයස්ස හි රූපස්ස තංපච්චයො හොතීති වුත්තෙ නාමස්ස හොතීති වත්තබ්බමෙව නත්ථීති.

පවත්තස්ස පාකටත්තා අපාකටං පටිසන්ධිං ගහෙත්වා පුච්ඡති ''කථං පනෙත''න්තිආදිනා. සුත්තතො නාමං, යුත්තිතො රූපං විඤ්ඤාණපච්චයා හොතීති ජානිතබ්බං. යුත්තිතො සාධෙත්වා සුත්තෙන තං දළ්හං කරොන්තො ''කම්මසමුට්ඨානස්සපි හී''තිආදිමාහ. චිත්තසමුට්ඨානස්සෙවාති චිත්තසමුට්ඨානස්ස විය. යස්මා නාමරූපමෙව පවත්තමානං දිස්සති, තස්මා තදෙව වදන්තෙන අනුත්තරං ධම්මචක්කං පවත්තිතං. සුඤ්ඤතාපකාසනඤ්හි ධම්මචක්කප්පවත්තනන්ති අධිප්පායො. නාමරූපමත්තතාවචනෙනෙව වා පවත්තියා දුක්ඛසච්චමත්තතා වුත්තා, දුක්ඛසච්චප්පකාසනෙන ච තස්ස සමුදයො, තස්ස ච නිරොධො, නිරොධගාමී ච මග්ගො පකාසිතො එව හොති. අහෙතුකස්ස දුක්ඛස්ස හෙතුනිරොධා, අනිරුජ්ඣනකස්ස ච අභාවා, නිරොධස්ස ච උපායෙන විනා අනධිගන්තබ්බත්තාති චතුසච්චප්පකාසනං ධම්මචක්කප්පවත්තනං යොජෙතබ්බං.

නාමරූපපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සළායතනපදනිද්දෙසවණ්ණනා

229. නියමතොති ච ඉදං චතුන්නං භූතානං, ඡන්නං වත්ථූනං, ජීවිතස්ස ච යථාසම්භවං සහජාතනිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියාදිනා එකන්තෙන සළායතනස්ස පවත්තමානස්ස පච්චයභාවං සන්ධාය වුත්තං. රූපායතනාදීනං පන සහජාතනිස්සයානුපාලනභාවො නත්ථීති අග්ගහණං වෙදිතබ්බං.

ආරම්මණාරම්මණපුරෙජාතාදිභාවො ච තෙසං න සන්තතිපරියාපන්නානමෙව, න ච චක්ඛාදීනං විය එකප්පකාරෙනෙවාති අනියමතො පච්චයභාවො. නියමතො...පෙ.... ජීවිතින්ද්‍රියන්ති එවන්ති එත්ථ එවං-සද්දෙන වා රූපායතනාදීනම්පි සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච සළායතනන්ති එත්ථ යදිපි ඡට්ඨායතනසළායතන-සද්දානං සද්දතො සරූපතා නත්ථි, අත්ථතො පන සළායතනෙකදෙසොව ඡට්ඨායතනන්ති එකදෙසසරූපතා අත්ථීති එකදෙසසරූපෙකසෙසො කතොති වෙදිතබ්බො. අත්ථතොපි හි සරූපානං එකදෙසසරූපෙකසෙසං ඉච්ඡන්ති ''වඞ්කො ච කුටිලො ච කුටිලා''ති, තස්මා අත්ථතො එකදෙසසරූපානඤ්ච එකසෙසෙන භවිතබ්බන්ති.

අථ වා ඡට්ඨායතනඤ්ච මනායතනඤ්ච ඡට්ඨායතනන්ති වා, මනායතනන්ති වා, ඡට්ඨායතනඤ්ච ඡට්ඨායතනඤ්ච ඡට්ඨායතනන්ති වා, මනායතනඤ්ච මනායතනඤ්ච මනායතනන්ති වා එකසෙසං කත්වා චක්ඛාදීහි සහ ''සළායතන''න්ති වුත්තන්ති තමෙව එකසෙසං නාමමත්තපච්චයස්ස, නාමරූපපච්චයස්ස ච මනායතනස්ස වසෙන කතං අත්ථතො දස්සෙන්තො ආහ ''ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච සළායතනන්ති එවං කතෙකසෙසස්සා''ති. යථාවුත්තතොපි හි එකසෙසො අත්ථතො ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්චාති එවං කතො නාම හොතීති. සබ්බත්ථ ච එකසෙසෙ කතෙ එකවචනනිද්දෙසො කතෙකසෙසානං සළායතනාදිසද්දවචනීයතාසාමඤ්ඤවසෙන කතොති දට්ඨබ්බො. අබ්‍යාකතවාරෙ වක්ඛතීති කිඤ්චාපි අකුසලවාරෙ කුසලවාරෙ ච ''නාමපච්චයා ඡට්ඨායතන''න්ති වුත්තං, සුත්තන්තභාජනීයෙ පන විපාකඡට්ඨායතනමෙව ගහිතන්ති අධිප්පායෙන අබ්‍යාකතවාරමෙව සාධකභාවෙන උදාහටන්ති දට්ඨබ්බං. පච්චයනයෙ පන ''ඡට්ඨා හොති තං අවකංසතො''තිආදිනා අවිපාකස්සපි පච්චයො උද්ධටො, සො

නිරවසෙසං වත්තුකාමතාය උද්ධටොති වෙදිතබ්බො. ඉධ සඞ්ගහිතන්ති ඉධ එකසෙසනයෙන සඞ්ගහිතං, තත්ථ අබ්‍යාකතවාරෙ ලොකියවිපාකභාජනීයෙ විභත්තන්ති වෙදිතබ්බන්ති අධිප්පායො.

නෙය්‍යන්ති ඤෙය්‍යං. උක්කංසාවකංසොති එත්ථ සත්තධා පච්චයභාවතො උක්කංසො අට්ඨධා පච්චයභාවො, තතො පන නවධා තතො වා දසධාති අයං උක්කංසො, අවකංසො පන දසධා පච්චයභාවතො නවධා පච්චයභාවො, තතො අට්ඨධා, තතො සත්තධාති එවං වෙදිතබ්බො, න පන සත්තධා පච්චයභාවතො එව ද්වෙපි උක්කංසාවකංසා යොජෙතබ්බා තතො අවකංසාභාවතොති.

හදයවත්ථුනො සහායං හුත්වාති එතෙන අරූපෙ විය අසහායං නාමං න හොති, හදයවත්ථු ච නාමෙන සහ ඡට්ඨායතනස්ස පච්චයො හොතීති එත්තකමෙව දස්සෙති, න පන යථා හදයවත්ථු පච්චයො හොති, තථා නාමම්පීති අයමත්ථො අධිප්පෙතො. වත්ථු හි විප්පයුත්තපච්චයො හොති, න නාමං, නාමඤ්ච විපාකහෙතාදිපච්චයො හොති, න වත්ථූති. පවත්තෙ අරූපධම්මා කම්මජරූපස්ස ඨිතිප්පත්තස්සෙව පච්චයා හොන්ති, න උප්පජ්ජමානස්සාති විප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතා ච පච්ඡාජාතවිප්පයුත්තාදයො එව චක්ඛාදීනං යොජෙතබ්බා.

අවසෙසමනායතනස්සාති එත්ථ ''පඤ්චක්ඛන්ධභවෙ පනා''ති එතස්ස අනුවත්තමානත්තා පඤ්චවොකාරභවෙ එව පවත්තමානං පඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි අවසෙසමනායතනං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. නාමරූපස්ස සහජාතාදිසාධාරණපච්චයභාවො සම්පයුත්තාදිඅසාධාරණපච්චයභාවො ච යථාසම්භවං යොජෙතබ්බො.

සළායතනපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඵස්සපදනිද්දෙසවණ්ණනා

230. ''ඡට්ඨායතනපච්චයා ඵස්සො''ති අභිධම්මභාජනීයපාළි ආරුප්පං සන්ධාය වුත්තාති ''ඡට්ඨායතනපච්චයා ඵස්සොති පාළිඅනුසාරතො''ති ආහ. අජ්ඣත්තන්ති සසන්තතිපරියාපන්නමෙව ගණ්හාති. තඤ්හි සසන්තතිපරියාපන්නකම්මනිබ්බත්තං තාදිසස්ස ඵස්සස්ස පච්චයො හොති, රූපාදීනි පන බහිද්ධා අනුපාදින්නානි ච ඵස්සස්ස ආරම්මණං හොන්ති, න තානි චක්ඛාදීනි විය සසන්තතිපරියාපන්නකම්මකිලෙසනිමිත්තපවත්තිභාවෙන ඵස්සස්ස පච්චයොති පඨමාචරියවාදෙ න ගහිතානි, දුතියාචරියවාදෙ පන යථා තථා වා පච්චයභාවෙ සති න සක්කා වජ්ජෙතුන්ති ගහිතානීති.

යදි සබ්බායතනෙහි එකො ඵස්සො සම්භවෙය්‍ය, ''සළායතනපච්චයා ඵස්සො''ති එකස්ස වචනං යුජ්ජෙය්‍ය. අථාපි එකම්හා ආයතනා සබ්බෙ ඵස්සා සම්භවෙය්‍යුං, තථාපි සබ්බායතනෙහි සබ්බඵස්සසම්භවතො ආයතනභෙදෙන ඵස්සභෙදො නත්ථීති තදභෙදවසෙන එකස්ස වචනං යුජ්ජෙය්‍ය, තථා පන අසම්භවතො න යුත්තන්ති චොදෙති ''න සබ්බායතනෙහී''තිආදිනා. අඤ්ඤස්සපි වා අසම්භවන්තස්ස විධානස්ස බොධනත්ථමෙව ''නාපි එකම්හා ආයතනා සබ්බෙ ඵස්සා''ති වුත්තං, ''න සබ්බායතනෙහි එකො ඵස්සො සම්භොතී''ති ඉදමෙව පන එකඵස්සවචනස්ස අයුත්තදීපකං කාරණන්ති වෙදිතබ්බං. නිදස්සනවසෙන වා එතං වුත්තං, නාපි එකම්හා ආයතනා සබ්බෙ ඵස්සා සම්භොන්ති, එවං න සබ්බායතනෙහි එකො ඵස්සො සම්භොති, තස්මා එකස්ස වචනං අයුත්තන්ති. පරිහාරං පන අනෙකායතනෙහි එකඵස්සස්ස සම්භවතොති දස්සෙන්තො ''තත්‍රිදං විස්සජ්ජන''න්තිආදිමාහ. එකොපි අනෙකායතනප්පභවො එකොපනෙකායතනප්පභවො. ඡධාපච්චයත්තෙ පඤ්චවිභාවයෙති එවං සෙසෙසුපි යොජනා. තථා චාති පච්චුප්පන්නානි රූපාදීනි පච්චුප්පන්නඤ්ච

ධම්මායතනපරියාපන්නං රූපරූපං සන්ධාය වුත්තං. ආරම්මණපච්චයමත්තෙනාති තං සබ්බං අපච්චුප්පන්නං අඤ්ඤඤ්ච ධම්මායතනං සන්ධාය වුත්තං.

ඵස්සපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනාපදනිද්දෙසවණ්ණනා

231. ''සෙසාන''න්ති එත්ථ සම්පටිච්ඡනස්ස චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො පඤ්ච යදිපි අනන්තරාදීහිපි පච්චයා හොන්ති, අනන්තරාදීනං පන උපනිස්සයෙ අන්තොගධත්තා සන්තීරණතදාරම්මණානඤ්ච සාධාරණස්ස තස්ස වසෙන ''එකධා''ති වුත්තං.

තෙභූමකවිපාකවෙදනානම්පි සහජාතමනොසම්ඵස්සසඞ්ඛාතො සො ඵස්සො අට්ඨධා පච්චයො හොතීති යොජෙතබ්බං. පච්චයං අනුපාදින්නම්පි කෙචි ඉච්ඡන්තීති ''යා පනා''තිආදිනා මනොද්වාරාවජ්ජනඵස්සස්ස පච්චයභාවො වුත්තො, තඤ්ච මුඛමත්තදස්සනත්ථං දට්ඨබ්බං. එතෙන නයෙන සබ්බස්ස අනන්තරස්ස අනානන්තරස්ස ච ඵස්සස්ස තස්සා තස්සා විපාකවෙදනාය උපනිස්සයතා යොජෙතබ්බාති.

වෙදනාපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තණ්හාපදනිද්දෙසවණ්ණනා

232. මමත්තෙනාති සම්පියායමානෙන, අස්සාදනතණ්හායාති වුත්තං හොති. තත්ථ පුත්තො විය වෙදනා දට්ඨබ්බා, ඛීරාදයො විය වෙදනාය පච්චයභූතා රූපාදයො, ඛීරාදිදායිකා ධාති විය රූපාදිඡළාරම්මණදායකා චිත්තකාරාදයො ඡ. තත්ථ වෙජ්ජො රසායනොජාවසෙන තදුපත්ථම්භිතජීවිතවසෙන ච ධම්මාරම්මණස්ස දායකොති දට්ඨබ්බො. ආරම්මණපච්චයො උප්පජ්ජමානස්ස

ආරම්මණමත්තමෙව හොති, න උපනිස්සයො විය උප්පාදකොති උප්පාදකස්ස උපනිස්සයස්සෙව වසෙන ''එකධාවා''ති වුත්තං. උපනිස්සයෙන වා ආරම්මණූපනිස්සයො සඞ්ගහිතො, තෙන ච ආරම්මණභාවෙන තංසභාවො අඤ්ඤොපි ආරම්මණභාවො දීපිතො හොතීති උපනිස්සයවසෙනෙව පච්චයභාවො වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

යස්මා චාතිආදිනා න කෙවලං විපාකසුඛවෙදනා එව, තිස්සොපි පන වෙදනා විපාකා විසෙසෙන තණ්හාය උපනිස්සයපච්චයො, අවිසෙසෙන ඉතරා චාති දස්සෙති. උපෙක්ඛා පන සන්තත්තා, සුඛමිච්චෙව භාසිතාති තස්මා සාපි භියො ඉච්ඡනවසෙන තණ්හාය උපනිස්සයොති අධිප්පායො. උපෙක්ඛා පන අකුසලවිපාකභූතා අනිට්ඨත්තා දුක්ඛෙ අවරොධෙතබ්බා, ඉතරා ඉට්ඨත්තා සුඛෙති සා දුක්ඛං විය සුඛං විය ච උපනිස්සයො හොතීති සක්කා වත්තුන්ති. ''වෙදනාපච්චයා තණ්හා''ති වචනෙන සබ්බස්ස වෙදනාවතො පච්චයස්ස අත්ථිතාය තණ්හුප්පත්තිප්පසඞ්ගෙ තංනිවාරණත්ථමාහ ''වෙදනාපච්චයා චාපී''තිආදි.

නනු ''අනුසයසහායා වෙදනා තණ්හාය පච්චයො හොතී''ති වචනස්ස අභාවා අතිප්පසඞ්ගනිවත්තනං න සක්කා කාතුන්ති? න, වට්ටකථාය පවත්තත්තා. වට්ටස්ස හි අනුසයවිරහෙ අභාවතො අනුසයසහිතායෙව පච්චයොති අත්ථතො වුත්තමෙතං හොතීති. අථ වා ''අවිජ්ජාපච්චයා''ති අනුවත්තමානත්තා අනුසයසහිතාව පච්චයොති විඤ්ඤායති. ''වෙදනාපච්චයා තණ්හා''ති ච එත්ථ වෙදනාපච්චයා එව තණ්හා, න වෙදනාය විනාති අයං නියමො විඤ්ඤායති, න වෙදනාපච්චයා තණ්හා හොති එවාති, තස්මා අතිප්පසඞ්ගො නත්ථි එවාති.

වුසීමතොති වුසිතවතො, වුසිතබ්‍රහ්මචරියවාසස්සාති අත්ථො. වුස්සතීති වා ''වුසී''ති මග්ගො වුච්චති, සො එතස්ස

වුත්ථො අත්ථීති වුසීමා. අග්ගඵලං වා පරිනිට්ඨිතවාසත්තා ‘‘වුසී’’ති වුච්චති, තං එතස්ස අත්ථීති වුසීමා.

තණ්හාපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උපාදානපදනිද්දෙසවණ්ණනා

233. සස්සතො අත්තාති ඉදං පුරිමදිට්ඨිං උපාදියමානං උත්තරදිට්ඨිං නිදස්සෙතුං වුත්තං. යථා හි එසා දිට්ඨි දළ්හීකරණවසෙන පුරිමං උත්තරා උපාදියති, එවං ‘‘නත්ථි දින්න’’න්තිආදිකාපීති. අත්තග්ගහණං පන අත්තවාදුපාදානන්ති න ඉදං දිට්ඨුපාදානදස්සනන්ති දට්ඨබ්බං. ලොකො චාති වා අත්තග්ගහණවිනිමුත්තං ගහණං දිට්ඨුපාදානභූතං ඉධ පුරිමදිට්ඨිඋත්තරදිට්ඨිවචනෙහි වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ‘‘ධම්මසඞ්ඛෙපවිත්ථාරෙ පන සඞ්ඛෙපතො තණ්හාදළ්හත්තං, සඞ්ඛෙපතො දිට්ඨිමත්තමෙව, විත්ථාරතො පනා’’ති එවං ධම්මසඞ්ඛෙපවිත්ථාරතො සඞ්ඛෙපං විත්ථාරඤ්ච නිද්ධාරෙතීති. ධම්මසඞ්ඛෙපවිත්ථාරෙති නිද්ධාරණෙ භුම්මං දට්ඨබ්බං.

පකතිඅණුආදීනං සස්සතගාහපුබ්බඞ්ගමො, සරීරස්ස උච්ඡෙදග්ගාහපුබ්බඞ්ගමො ච තෙසං සාමිභූතො කොචි සස්සතො උච්ඡිජ්ජමානො වා අත්තා අත්ථීති අත්තග්ගාහො කදාචි හොතීති ‘‘යෙභුය්යෙනා’’ති වුත්තං. යෙභුය්යෙන පඨමං අත්තවාදුපාදානන්තිආදිනා වා සම්බන්ධො.

යදිපි භවරාගජවනවීථි සබ්බපඨමං පවත්තති ගහිතප්පටිසන්ධිකස්ස භවනිකන්තියා පවත්තිතබ්බත්තා, සො පන භවරාගො තණ්හාදළ්හත්තං න හොතීති මඤ්ඤමානො න කාමුපාදානස්ස පඨමුප්පත්තිමාහ. තණ්හා කාමුපාදානන්ති පන විභාගස්ස අකරණෙ සබ්බාපි තණ්හා කාමුපාදානන්ති, කරණෙපි කාමරාගතො අඤ්ඤාපි තණ්හා

දළ්හභාවං පත්තා කාමුපාදානන්ති තස්ස අරහත්තමග්ගවජ්ඣතා වුත්තා.

උප්පත්තිට්ඨානභූතා චිත්තුප්පාදා විසයො. පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා ආලයො, තත්ථ රමන්තීති ආලයරාමා, පජා. තෙනෙව සා ආලයරාමතා ච සකසන්තානෙ පරසන්තානෙ ච පාකටා හොතීති. උපනිස්සයවචනෙන ආරම්මණානන්තරපකතූපනිස්සයා වුත්තාති අනන්තරපච්චයාදීනම්පි සඞ්ගහො කතො හොති.

උපාදානපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භවපදනිද්දෙසවණ්ණනා

234. ඵලවොහාරෙන කම්මභවො භවොති වුත්තොති උපපත්තිභවනිබ්බචනමෙව ද්වයස්සපි සාධාරණං කත්වා වදන්තො ආහ ''භවතීති භවො''ති. භවං ගච්ඡතීති නිප්ඵාදනඵලවසෙන අත්තනො පවත්තිකාලෙ භවාභිමුඛං හුත්වා පවත්තතීති අත්ථො, නිබ්බත්තනමෙව වා එත්ථ ගමනං අධිප්පෙතං.

සඤ්ඤාවතං භවො සඤ්ඤාභවොති එත්ථ වන්තු-සද්දස්ස ලොපො දට්ඨබ්බො, තස්ස වා අත්ථෙ අකාරං කත්වා ''සඤ්ඤභවො''තිපි පාඨො. වොකිරීයති පසාරීයති විත්ථාරීයතීති වොකාරො, වොකිරණං වා වොකාරො, සො එකස්මිං පවත්තතත්තා එකො වොකාරොති වුත්තො, පදෙසපසවුප්පත්තීති අත්ථො.

චෙතනාසම්පයුත්තා වා...පෙ.... සඞ්ගහිතාති ආචයගාමිතාය කම්මසඞ්ඛාතතං දස්සෙත්වා කම්මභවෙ සඞ්ගහිතභාවං පරියායෙන වදති, නිප්පරියායෙන පන චෙතනාව කම්මභවො. වුත්තඤ්හි ''කම්මභවො තීහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා සම්පයුත්තො, එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි සම්පයුත්තො''ති

(ධාතු. 244). උපපත්තිභවො තීහිපි තිකෙහි වුත්තා උපපත්තික්ඛන්ධාව. යථාහ ''උපපත්තිභවො කාමභවො සඤ්ඤාභවො පඤ්චවොකාරභවො පඤ්චහි ඛන්ධෙහි එකාදසහායතනෙහි සත්තරසහි ධාතූහි සඞ්ගහිතො''තිආදි (ධාතු. 67). යදි හි අනුපාදින්නකානම්පි ගහණං සියා, ''ද්වාදසහායතනෙහි අට්ඨාරසහි ධාතූහී''ති වත්තබ්බං සියාති.

සඞ්ඛාරභවානං ධම්මභෙදතො න සඞ්ඛාරා එව පුන වුත්තාති ''සාත්ථකමෙවිදං පුනවචන''න්ති එතං න යුත්තන්ති චෙ? න, භවෙකදෙසභාවෙන සඞ්ඛාරානං භවොති පුන වුත්තත්තා. පරෙන වා ධම්මවිසෙසං අගණෙත්වා පුනවචනං චොදිතන්ති චොදකාභිලාසවසෙන ''සාත්ථකමෙවිදං පුනවචන''න්ති වුත්තං.

කාමභවාදිනිබ්බත්තනකස්ස කම්මස්ස කාමභවාදිභාවො ඵලවොහාරෙන අට්ඨකථායං වුත්තො. අන්තොගධෙ විසුං අගණෙත්වා අබ්භන්තරගතෙ එව කත්වා කාමභවාදිකෙ කම්මුපපත්තිභවවසෙන දුගුණෙ කත්වා ආහ ''ඡ භවා''ති.

අවිසෙසෙනාති උපාදානභෙදං අකත්වාති අත්ථො. උපාදානභෙදාකරණෙනෙව ච ද්වාදසප්පභෙදස්ස සඞ්ගහවසෙන සඞ්ගහතො ''ඡ භවා''ති වුත්තං.

ගොසීලෙන කුක්කුරසීලෙන ච සමත්තෙන සමාදින්නෙන ගුන්නං කුක්කුරානඤ්ච සහබ්‍යතා වුත්තාති සීලබ්බතුපාදානවතො ඣානභාවනා න ඉජ්ඣතීති මඤ්ඤමානා තෙන රූපාරූපභවා න හොන්තීති කෙචි වදන්ති, වක්ඛමානෙන පන පකාරෙන පච්චයභාවතො ''තං න ගහෙතබ්බ''න්ති ආහ. අසුද්ධිමග්ගෙ ච සුද්ධිමග්ගපරාමසනං සීලබ්බතුපාදානන්ති සුද්ධිමග්ගපරාමසනෙන රූපාරූපාවචරජ්ඣානානං නිබ්බත්තනං න යුජ්ජතීති. පුරාණභාරතසීතාහරණපසුබන්ධවිධිආදිසවනං අසද්ධම්මසවනං. ආදි-සද්දෙන අසප්පුරිසූපනිස්සයං පුබ්බෙ ච

අකතපුඤ්ඤතං අත්තමිච්ඡාපණිධිතඤ්ච සඞ්ගණ්හාති. තදන්තොගධා එවාති තස්මිං දුච්චරිතනිබ්බත්තෙ සුචරිතනිබ්බත්තෙ ච කාමභවෙ අන්තොගධා එවාති අත්ථො.

අන්තොගධාති ච සඤ්ඤාභවපඤ්චවොකාරභවානං එකදෙසෙන අන්තොගධත්තා වුත්තං. න හි තෙ නිරවසෙසා කාමභවෙ අන්තොගධාති. සප්පභෙදස්සාති සුගතිදුග්ගතිමනුස්සාදිප්පභෙදවතො. කමෙන ච අවත්වා සීලබ්බතුපාදානස්ස අන්තෙ භවපච්චයභාවවචනං අත්තවාදුපාදානං විය අභිණ්හං අසමුදාචරණතො අත්තවාදුපාදානනිමිත්තතා ච.

හෙතුපච්චයප්පභෙදෙහීති එත්ථ මග්ගපච්චයො ච වත්තබ්බො. දිට්ඨුපාදානාදීනි හි මග්ගපච්චයා හොන්තීති.

භවපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ජාතිජරාමරණාදිපදනිද්දෙසවණ්ණනා

235. උපපත්තිභවුප්පත්තියෙව ජාතීති ආහ ''න උපපත්තිභවො''ති. ජායමානස්ස පන ජාති ජාතීති උපපත්තිභවොපි අසති අභාවා ජාතියා පච්චයොති සක්කා වත්තුං. ජායමානරූපපදට්ඨානතාපි හි රූපජාතියා වුත්තා ''උපචිතරූපපදට්ඨානො (ධ. ස. අට්ඨ. 641) උපචයො, අනුප්පබන්ධරූපපදට්ඨානා සන්තතී''ති.

ඛන්ධානං ජාතානං උඤ්ඤාතතානුඤ්ඤාතතාව හීනපණීතතා. ආදි-සද්දෙන සුවණ්ණදුබ්බණ්ණාදිවිසෙසං සඞ්ගණ්හාති. අජ්ඣත්තසන්තානගතතො අඤ්ඤස්ස විසෙසකාරකස්ස කාරණස්ස අභාවා ''අජ්ඣත්තසන්තානෙ''ති ආහ.

තෙන තෙනාති ඤාතිබ්‍යසනාදිනා ජරාමරණතො අඤ්ඤෙන දුක්ඛධම්මෙන. උපනිස්සයකොටියාති

උපනිස්සයංසෙන, උපනිස්සයලෙසෙනාති අත්ථො. යො හි පට්ඨානෙ අනාගතො සති භාවා අසති ච අභාවා සුත්තන්තිකපරියායෙන උපනිස්සයො, සො ''උපනිස්සයකොටී''ති වුච්චති.

ජාතිජරාමරණාදිපදනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භවචක්කකථාවණ්ණනා

242. සමිතන්ති සඞ්ගතං, අබ්බොච්ඡින්නන්ති අත්ථො. කාමයානස්සාති කාමයමානස්ස, කාමො යානං එතස්සාති වා කාමයානො, තස්ස කාමයානස්ස. රුප්පතීති සොකෙන රුප්පති.

පරියුට්ඨානතාය තිට්ඨනසීලො පරියුට්ඨානට්ඨායී. ''පරියුට්ඨට්ඨායිනො''ති වා පාඨො, තත්ථ පරියුට්ඨාතීති පරියුට්ඨං, දිට්ඨිපරියුට්ඨං, තෙන තිට්ඨතීති පරියුට්ඨට්ඨායීති අත්ථො දට්ඨබ්බො. පඤ්ච පුබ්බනිමිත්තානීති ''මාලා මිලායන්ති, වත්ථානි කිලිස්සන්ති, කච්ඡෙහි සෙදා මුච්චන්ති, කායෙ වෙවණ්ණියං ඔක්කමති, දෙවො දෙවාසනෙ නාභිරමතී''ති (ඉතිවු. 83) වුත්තානි පඤ්ච මරණපුබ්බනිමිත්තානීති අත්ථො. තානි හි දිස්වා කම්මනිබ්බත්තක්ඛන්ධසඞ්ඛාතෙ උපපත්තිභවෙ භවඡන්දබලෙන දෙවානං බලවසොකො උප්පජ්ජතීති. බාලොති අවිද්වා. තෙන අවිජ්ජාය කාරණභාවං දස්සෙති. තිවිධන්ති තස්සාරුප්පකථාසවනකම්මකාරණාදස්සනමරණකාලකම්මොපට්ඨානනිදානං සොකාදිදුක්ඛං. ආසවෙ සාධෙන්තීති ආසවෙ ගමෙන්ති බොධෙන්තීති අත්ථො.

එවං සතීති අවිදිතාදිතාය අනාදිභාවෙ සති. ආදිමත්තකථනන්තිආදි එතස්ස අත්ථීති ආදිමං, භවචක්කං. තස්ස භාවො ආදිමත්තං, තස්ස කථනං ආදිමත්තකථනං. විසෙසනිවත්තිඅත්ථො වා මත්ත-සද්දො, සති අනාදිභාවෙ

අවිජ්ජා ආදිම්හි මජ්ඣෙ පරියොසානෙ ච සබ්බත්ථ සියාති ආදිමත්තාය අවිජ්ජාය කථනං විරුජ්ඣතීති අත්ථො. අවිජ්ජාග්ගහණෙනාති අවිජ්ජාය උප්පාදනෙන කථනෙන, අප්පහානෙන වා, අත්තනො සන්තානෙ සන්නිහිතභාවකරණෙනාති අත්ථො. කම්මාදීනීති කම්මවිපාකවට්ටානි. වට්ටකාරණභාවෙන පධානත්තා ''පධානධම්මො''ති අවිජ්ජා කථිතා. වදතීති වදො. වෙදෙති, වෙදියතීති වා වෙදෙයො, සුඛාදිං අනුභවති, සබ්බවිසයෙ වා ජානාති, ''සුඛිතො''තිආදිනා අත්තනා පරෙහි ච ජානාති ඤායති චාති අත්ථො. බ්‍රහ්මාදිනා වා අත්තනා වාති වා-සද්දො ච-සද්දත්ථො. තෙනාහ ''කාරකවෙදකරහිත''න්ති ච-සද්දත්ථසමාසං.

ද්වාදසවිධසුඤ්ඤතාසුඤ්ඤන්ති අවිජ්ජාදීනං ද්වාදසවිධානං සුඤ්ඤතාය සුඤ්ඤං, චතුබ්බිධම්පි වා සුඤ්ඤතං එකං කත්වා ද්වාදසඞ්ගතාය ද්වාදසවිධාති තාය ද්වාදසවිධාය සුඤ්ඤතාය සුඤ්ඤන්ති අත්ථො.

පුබ්බන්තාහරණතොති පුබ්බන්තතො පච්චුප්පන්නවිපාකස්ස ආහරණතො පරිච්ඡින්නවෙදනාවසානං එතං භවචක්කන්ති අත්ථො. භවචක්කෙකදෙසොපි හි භවචක්කන්ති වුච්චති. වෙදනා වා තණ්හාසහායාය අවිජ්ජාය පච්චයො හොතීති වෙදනාතො අවිජ්ජා, තතො සඞ්ඛාරාති සම්බජ්ඣනතො වෙදනාවසානං භවචක්කන්ති යුත්තමෙතං, එවං තණ්හාමූලකෙ ච යොජෙතබ්බං. ද්වින්නම්පි හි අඤ්ඤමඤ්ඤං අනුප්පවෙසො හොතීති. අවිජ්ජා ධම්මසභාවං පටිච්ඡාදෙත්වා විපරීතාභිනිවෙසං කරොන්තී දිට්ඨිචරිතෙ සංසාරෙ නයති, තෙසං වා සංසාරං සඞ්ඛාරාදිපවත්තිං නයති පවත්තෙතීති ''සංසාරනායිකා''ති වුත්තා. ඵලුප්පත්තියාති කත්තුනිද්දෙසො. විඤ්ඤාණාදිපච්චුප්පන්නඵලුප්පත්ති හි ඉධ දිට්ඨා, අදිට්ඨානඤ්ච පුරිමභවෙ අත්තනො හෙතූනං

අවිජ්ජාසඞ්ඛාරානං ඵලං අජනෙත්වා අනුපච්ඡිජ්ජනං පකාසෙති. අථ වා පුරිමභවචක්කං දුතියෙන සම්බන්ධං වුත්තන්ති වෙදනාසඞ්ඛාතස්ස ඵලස්ස උප්පත්තියා තණ්හාදීනං හෙතූනං අනුපච්ඡෙදං පකාසෙති, තස්මා ඵලුප්පත්තියා කාරණභූතාය පඨමස්ස භවචක්කස්ස හෙතූනං අනුපච්ඡෙදප්පකාසනතොති අත්ථො. සඞ්ඛාරාදීනමෙව වා ඵලානං උප්පත්තියා අවිජ්ජාදීනං හෙතූනං ඵලං අජනෙත්වා අනුපච්ඡෙදමෙව, විඤ්ඤාණාදිහෙතූනං වා සඞ්ඛාරාදීනං අනුබන්ධනමෙව පකාසෙති පඨමං භවචක්කං, න දුතියං විය පරියොසානම්පීති ''ඵලුප්පත්තියා හෙතූනං අනුපච්ඡෙදප්පකාසනතො''ති වුත්තං. ''විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප''න්ති එත්ථ අපරිපුණ්ණායතනකලලරූපං වත්වා තතො උද්ධං ''නාමරූපපච්චයා සළායතන''න්ති සළායතනප්පවත්ති වුත්තාති ආහ ''අනුපුබ්බපවත්තිදීපනතො''ති. ''භවපච්චයා ජාතී''ති එත්ථ න ආයතනානං කමෙන උප්පත්ති වුත්තාති ආහ ''සහුප්පත්තිදීපනතො''ති.

හෙතුආදිපුබ්බකා තයො සන්ධී එතස්සාති හෙතුඵලහෙතුපුබ්බකතිසන්ධි, භවචක්කං. හෙතුඵලහෙතුඵලවසෙන චතුප්පභෙදො අඞ්ගානං සඞ්ගහො එතස්සාති චතුභෙදසඞ්ගහං. සරූපතො අවුත්තාපි තස්මිං තස්මිං සඞ්ගහෙ ආකිරීයන්ති අවිජ්ජාසඞ්ඛාරාදිග්ගහණෙහි පකාසීයන්තීති ආකාරා, අතීතහෙතුආදීනං වා පකාරා ආකාරා. කිලෙසකම්මවිපාකා විපාකකිලෙසකම්මෙහි සම්බන්ධා හුත්වා පුනප්පුනං පරිවත්තන්තීති තෙසු වට්ටනාමං ආරොපෙත්වා ''තිවට්ට''න්ති වුත්තං, වට්ටෙකදෙසත්තා වා ''වට්ටානී''ති වුත්තානි.

සන්ධීනං ආදිපරියොසානවවත්ථිතාති සන්ධීනං පුබ්බාපරවවත්ථිතාති අත්ථො.

''යා කාචි වා පන චෙතනා භවො, චෙතනාසම්පයුත්තා ආයූහනසඞ්ඛාරා''ති ඉදං ඉමිස්සා ධම්මට්ඨිතිඤාණභාජනීයෙ වුත්තාය පටිසම්භිදාපාළියා (පටි. ම. 1.47) වසෙන වුත්තං. එත්ථ හි ''චෙතනා භවො''ති ආගතාති. භවනිද්දෙසෙ පන ''සාත්ථතො''ති එත්ථ ''චෙතනාව සඞ්ඛාරා, භවො පන චෙතනාසම්පයුත්තාපී''ති විභඞ්ගපාළියා වසෙන දස්සිතං. ''තත්ථ කතමො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො? කුසලා චෙතනා කාමාවචරා''තිආදිනා හි සඞ්ඛාරානං චෙතනාභාවො විභඞ්ගපාළියං (විභ. 226) වුත්තොති. තත්ථ පටිසම්භිදාපාළියං ''චෙතනාසම්පයුත්තා විපාකධම්මත්තා සවිපාකෙන ආයූහනසඞ්ඛාතෙන සඞ්ඛතාභිසඞ්ඛරණකිච්චෙන සඞ්ඛාරා''ති වුත්තා. විභඞ්ගපාළියං (විභ. 234) ''සබ්බම්පි භවගාමිකම්මං කම්මභවො''ති භවස්ස පච්චයභාවෙන භවගාමිභාවතො කම්මසංසට්ඨසභාවතාය කම්මභාවතො ච උපපත්තිභවං භාවෙන්තීති භවොති වුත්තා, උපපත්තිභවභාවනකිච්චං පන චෙතනාය සාතිසයන්ති පටිසම්භිදාපාළියං චෙතනා ''භවො''ති වුත්තා, භවාභිසඞ්ඛරණකිච්චං චෙතනාය සාතිසයන්ති විභඞ්ගපාළියං ''කුසලා චෙතනා''තිආදිනා චෙතනා ''සඞ්ඛාරා''ති වුත්තා, තස්මා තෙන තෙන පරියායෙන උභයං උභයත්ථ වත්තුං යුත්තන්ති නත්ථෙත්ථ විරොධො. ගහණන්ති කාමුපාදානං කිච්චෙනාහ. පරාමසනන්ති ඉතරානි. ආයූහනාවසානෙති තීසුපි අත්ථවිකප්පෙසු වුත්තස්ස ආයූහනස්ස අවසානෙ.

ද්වීසු අත්ථවිකප්පෙසු වුත්තෙ ආයූහනසඞ්ඛාරෙ ''තස්ස පුබ්බභාගා''ති ආහ, තතියෙ වුත්තෙ ''තංසම්පයුත්තා''ති. දහරස්ස චිත්තප්පවත්ති භවඞ්ගබහුලා යෙභුය්‍යෙන භවන්තරජනකකම්මායූහනසමත්ථා න හොතීති ''ඉධ පරිපක්කත්තා ආයතනාන''න්ති වුත්තං. කම්මකරණකාලෙ සම්මොහොති එතෙන කම්මස්ස පච්චයභූතං සම්මොහං දස්සෙති, න කම්මසම්පයුත්තමෙව.

කම්මානෙව විපාකං සම්භරන්ති වඩ්ඪෙන්තීති කම්මසම්භාරා, කම්මං වා සඞ්ඛාරභවා, තදුපකාරකානි අවිජ්ජාතණ්හුපාදානානි කම්මසම්භාරා, පටිසන්ධිදායකො වා භවො කම්මං, තදුපකාරකා යථාවුත්තආයූහනසඞ්ඛාරා අවිජ්ජාදයො ච කම්මසම්භාරාති කම්මඤ්ච කම්මසම්භාරා ච කම්මසම්භාරාති එකසෙසං කත්වා ‘‘කම්මසම්භාරා’’ති ආහ. දස ධම්මා කම්මන්ති අවිජ්ජාදයොපි කම්මසහායතාය කම්මසරික්ඛකා තදුපකාරකා චාති ‘‘කම්ම’’න්ති වුත්තා.

සඞ්ඛිප්පන්ති එත්ථ අවිජ්ජාදයො විඤ්ඤාණාදයො චාති සඞ්ඛෙපො, කම්මං විපාකො ච. කම්මං විපාකොති එවං සඞ්ඛිපීයතීති වා සඞ්ඛෙපො, අවිජ්ජාදයො විඤ්ඤාණාදයො ච. සඞ්ඛෙපභාවසාමඤ්ඤෙන පන එකවචනං කතන්ති දට්ඨබ්බං. සඞ්ඛෙපසද්දො වා භාගාධිවචනන්ති කම්මභාගො කම්මසඞ්ඛෙපො.

එවං සමුප්පන්නන්ති කම්මතො විපාකො. තත්ථාපි අවිජ්ජාතො සඞ්ඛාරාති එවං සමුප්පන්නං, තිසන්ධිආදිවසෙන වා සමුප්පන්නං ඉදං භවචක්කන්ති අත්ථො. ඉත්තරන්ති ගමනධම්මං, විනස්සධම්මන්ති අත්ථො. තෙන උප්පාදවයවන්තතාදීපකෙන අනිච්ච-සද්දෙන විකාරාපත්තිදීපකෙන චල-සද්දෙන ච අදීපිතං කාලන්තරට්ඨායිතාපටික්ඛෙපං දීපෙති, අධුවන්ති එතෙන ථිරභාවපටික්ඛෙපං නිස්සාරතං. හෙතූ එව සම්භාරා හෙතුසම්භාරා. ‘‘ඨානසො හෙතුසො’’ති එත්ථ එවං වුත්තං වා ඨානං, අඤ්ඤම්පි තස්ස තස්ස සාධාරණං කාරණං සම්භාරො, අසාධාරණං හෙතු. එවන්ති එවං හෙතුතො ධම්මමත්තසම්භවෙ හෙතුනිරොධා ච වට්ටුපච්ඡෙදෙ ධම්මෙ ච තංනිරොධාය දෙසිතෙ සතීති අත්ථො. බ්‍රහ්මචරියං ඉධ බ්‍රහ්මචරියිධ. සත්තෙ චාති එත්ථ ච-සද්දො එවං බ්‍රහ්මචරියඤ්ච විජ්ජති, සස්සතුච්ඡෙදා ච න හොන්තීති සමුච්චයත්ථො. එවඤ්හි හෙතුආයත්තෙ ධම්මමත්තසම්භවෙ

සත්තො නුපලබ්භති, තස්මිඤ්ච උපලබ්භන්තෙ සස්සතො උච්ඡෙදො වා සියා, නුපලබ්භන්තෙ තස්මිං නෙවුච්ඡෙදො න සස්සතන්ති වුත්තං හොති.

සච්චප්පභවතොති සච්චතො, සච්චානං වා පභවතො. කුසලාකුසලං කම්මන්ති වට්ටකථාය වත්තමානත්තා සාසවන්ති විඤ්ඤායති. අවිසෙසෙනාති චෙතනා චෙතනාසම්පයුත්තකාති විසෙසං අකත්වා සබ්බම්පි තං කුසලාකුසලං කම්මං ''සමුදයසච්ච''න්ති වුත්තන්ති අත්ථො. ''තණ්හා ච...පෙ.... අවසෙසා ච සාසවා කුසලා ධම්මා''ති හි චෙතනාචෙතනාසම්පයුත්තවිසෙසං අකත්වා වුත්තන්ති, අරියසච්චවිසෙසං වා අකත්වා සමුදයසච්චන්ති වුත්තන්ති අත්ථො.

වත්ථූසූති ආරම්මණෙසු, චක්ඛාදීසු වා පටිච්ඡාදෙතබ්බෙසු වත්ථූසු. සොකාදීනං අධිට්ඨානත්තාති තෙසං කාරණත්තා, තෙහි සිද්ධාය අවිජ්ජාය සහිතෙහි සඞ්ඛාරෙහි පච්චයො ච හොති භවන්තරපාතුභාවායාති අධිප්පායො. චුතිචිත්තං වා පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස අනන්තරපච්චයො හොතීති ''පච්චයො ච හොති භවන්තරපාතුභාවායා''ති වුත්තං. තං පන චුතිචිත්තං අවිජ්ජාසඞ්ඛාරරහිතං භවන්තරස්ස පච්චයො න හොතීති තස්ස සහායදස්සනත්ථමාහ ''සොකාදීනං අධිට්ඨානත්තා''ති. ද්විධාති අත්තනොයෙව සරසෙන ධම්මන්තරපච්චයභාවෙන චාති ද්විධා.

අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති එතෙන සඞ්ඛාරානං පච්චයුප්පන්නතාදස්සනෙන ''කො නු ඛො අභිසඞ්ඛරොතීති එස නො කල්ලො පඤ්හො''ති දස්සෙති. තෙනෙතං කාරකදස්සනනිවාරණන්ති. එවමාදිදස්සනනිවාරණන්ති එතෙන ''සොචති පරිදෙවති දුක්ඛිතො''තිආදිදස්සනනිවාරණමාහ. සොකාදයොපි හි

පච්චයායත්තා අවසවත්තිනොති "ජාතිපච්චයා ජරාමරණං සොක...පෙ.... සම්භවන්තී"ති එතෙන වුත්තන්ති.

ගණ්ඩභෙදපීළකා වියාති ගණ්ඩභෙදනත්ථං පච්චමානෙ ගණ්ඩෙ තස්සපි උපරි ජායමානඛුද්දකපීළකා විය, ගණ්ඩස්ස වා අනෙකධාභෙදෙ පීළකා විය. ගණ්ඩවිකාරා සූනතාසරාගපුබ්බගහණාදයො.

පටලාභිභූතචක්ඛුකො රූපානි න පස්සති, කිඤ්චිපි පස්සන්තො ච විපරීතං පස්සති, එවං අවිජ්ජාභිභූතො දුක්ඛාදීනි න පටිපජ්ජති න පස්සති, මිච්ඡා වා පටිපජ්ජතීති පටලං විය අවිජ්ජා, කිමිනා විය අත්තනා කතත්තා වට්ටස්ස අත්තනොයෙව පරිබ්භමනකාරණත්තා ච කොසප්පදෙසා විය සඞ්ඛාරා, සඞ්ඛාරපරිග්ගහං විනා පතිට්ඨං අලභමානං විඤ්ඤාණං පරිණායකපරිග්ගහං විනා පතිට්ඨං අලභමානො රාජකුමාරො වියාති පරිග්ගහෙන විනා පතිට්ඨාලාභො එත්ථ සාමඤ්ඤං. උපපත්තිනිමිත්තන්ති කම්මාදිආරම්මණමාහ. පරිකප්පනතොති ආරම්මණකරණතො, සම්පයුත්තෙන වා විතක්කෙන විතක්කනතො. දෙවමනුස්සමිගවිහඞ්ගාදිවිවිධප්පකාරතාය මායා විය නාමරූපං, පතිට්ඨාවිසෙසෙන වුඩ්ඪිවිසෙසාපත්තිතො වනප්පගුම්බො විය සළායතනං. ආයතනානං විසයිවිසයභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤාභිමුඛභාවතො ආයතනඝට්ටනතො. එත්ථ ච සඞ්ඛාරාදීනං කොසප්පදෙසපරිණායකාදීහි ද්වීහි ද්වීහි සදිසතාය ද්වෙ ද්වෙ උපමා වුත්තාති දට්ඨබ්බා.

ගම්භීරො එව හුත්වා ඔභාසති පකාසති දිස්සතීති ගම්භීරාවභාසො. ජාතිපච්චයසම්භූතසමුදාගතට්ඨොති ජාතිපච්චයා සම්භූතං හුත්වා සහිතස්ස අත්තනො පච්චයානුරූපස්ස උද්ධං උද්ධං ආගතභාවො, අනුප්පබන්ධොති අත්ථො. අථ වා සම්භූතට්ඨො ච

සමුදාගතට්ඨො ච සම්භූතසමුදාගතට්ඨො. ''න ජාතිතො ජරාමරණං න හොති, න ච ජාතිං විනා අඤ්ඤතො හොතී''ති හි ජාතිපච්චයසම්භූතට්ඨො වුත්තො. ඉත්ථඤ්ච ජාතිතො සමුදාගච්ඡතීති පච්චයසමුදාගතට්ඨො, යා යා ජාති යථා යථා පච්චයො හොති, තදනුරූපපාතුභාවොති අත්ථො.

අනුලොමපටිලොමතොති ඉධ පන පච්චයුප්පාදා පච්චයුප්පන්නුප්පාදසඞ්ඛාතං අනුලොමං, නිරොධා නිරොධසඞ්ඛාතං පටිලොමඤ්චාහ. ආදිතො පන අන්තගමනං අනුලොමං, අන්තතො ච ආදිගමනං පටිලොමමාහාති. ''ඉමෙ චත්තාරො ආහාරා කිංනිදානා''තිආදිකාය (සං. නි. 2.11) වෙමජ්ඣතො පට්ඨාය පටිලොමදෙසනාය, ''චක්ඛුං පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තිණ්ණං සඞ්ගති ඵස්සො, ඵස්සපච්චයා වෙදනා''තිආදිකාය (සං. නි. 2.43-44; 2.4.60) අනුලොමදෙසනාය ච ද්විසන්ධිතිසඞ්ඛෙපං, ''සංයොජනීයෙසු, භික්ඛවෙ, ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිනො විහරතො තණ්හා පවඩ්ඪති, තණ්හාපච්චයා උපාදාන''න්තිආදීසු (සං. නි. 2.53-54) එකසන්ධිද්විසඞ්ඛෙපං.

අවිජ්ජාදීනං සභාවො පටිවිජ්ඣීයතීති පටිවෙධො. වුත්තඤ්හි ''තෙසං තෙසං වා තත්ථ තත්ථ වුත්තධම්මානං පටිවිජ්ඣිතබ්බො සලක්ඛණසඞ්ඛාතො අවිපරීතසභාවො පටිවෙධො''ති (ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා). අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරෙකදෙසො සරාගො, අඤ්ඤො විරාගො, රාගස්ස වා අපටිපක්ඛභාවතො රාගප්පවඩ්ඪකො සබ්බොපි අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො සරාගො, ඉතරො පටිපක්ඛභාවතො විරාගො. ''දීඝරත්තඤ්හෙතං, භික්ඛවෙ, අස්සුතවතො පුථුජ්ජනස්ස අජ්ඣොසිතං මමායිතං පරාමට්ඨං 'එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා''ති (සං. නි. 2.62) අත්තපරාමාසස්ස විඤ්ඤාණං විසිට්ඨං වත්ථු වුත්තන්ති විඤ්ඤාණස්ස සුඤ්ඤතට්ඨො ගම්භීරො, අත්තා විජානාති සංසරතීති සබ්‍යාපාරතාසඞ්කන්තිඅභිනිවෙසබලවතාය

අබ්‍යාපාරට්ඨඅසඞ්කන්තිපටිසන්ධිපාතුභාවට්ඨා ච ගම්භීරා, නාමස්ස රූපෙන, රූපස්ස ච නාමෙන අසම්පයොගතො විනිබ්භොගො, නාමස්ස නාමෙන අවිනිබ්භොගො යොජෙතබ්බො. එකුප්පාදෙකනිරොධෙහි අවිනිබ්භොගෙ අධිප්පෙතෙ රූපස්ස ච රූපෙන ලබ්භති. අථ වා එකචතුවොකාරභවෙසු නාමරූපානං අසහවත්තනතො අඤ්ඤමඤ්ඤවිනිබ්භොගො, පඤ්චවොකාරභවෙ සහවත්තනතො අවිනිබ්භොගො ච වෙදිතබ්බො.

අධිපතියට්ඨො නාම ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවො. ‘‘ලොකොපෙසො ද්වාරාපෙසා ඛෙත්තම්පෙත’’න්ති (ධ. ස. 598-599) වුත්තා ලොකාදිඅත්ථා චක්ඛාදීසු පඤ්චසු යොජෙතබ්බා. මනායතනස්සපි លුජ්ජනතො මනොසම්ඵස්සාදීනං ද්වාරඛෙත්තභාවතො ච එතෙ අත්ථා සම්භවන්තෙව. ආපාථගතානං රූපාදීනං පකාසනයොග්‍යතාලක්ඛණං ඔභාසනං චක්ඛාදීනං විසයිභාවො, මනායතනස්ස විජානනං. සඞ්ඝට්ටනට්ඨො විසෙසෙන චක්ඛුසම්ඵස්සාදීනං පඤ්චන්නං, ඉතරෙ ඡන්නම්පි යොජෙතබ්බා. ඵුසනඤ්ච ඵස්සස්ස සභාවො, සඞ්ඝට්ටනං රසො, ඉතරෙ උපට්ඨානාකාරා. ආරම්මණරසානුභවනට්ඨො රසවසෙන වුත්තො, වෙදයිතට්ඨො ලක්ඛණවසෙන. අත්තා වෙදයතීති අභිනිවෙසස්ස බලවතාය නිජ්ජීවට්ඨො වෙදනාය ගම්භීරො. නිජ්ජීවාය වෙදනාය වෙදයිතං නිජ්ජීවවෙදයිතං, නිජ්ජීවවෙදයිතමෙව අත්ථො නිජ්ජීවවෙදයිතට්ඨො.

ආදානට්ඨො චතුන්නම්පි උපාදානානං සමානො, ගහණට්ඨො කාමුපාදානස්ස, ඉතරෙසං තිණ්ණං අභිනිවෙසාදිඅත්ථො. ‘‘දිට්ඨිකන්තාරො’’ති හි වචනතො දිට්ඨීනං දුරතික්කමනට්ඨොපීති. දළ්හගහණත්තා වා චතුන්නම්පි දුරතික්කමනට්ඨො යොජෙතබ්බො. යොනිගතිඨිතිනිවාසෙසුඛිපනන්ති සමාසෙ භුම්මවචනස්ස අලොපො දට්ඨබ්බො, තස්මා තෙන

ආයූහනාභිසඞ්ඛරණපදානං සමාසො හොති. ජරාමරණඞ්ගං මරණප්පධානන්ති මරණට්ඨා එව භයාදයො ගම්භීරා දස්සිතා. නවනවානඤ්හි පරික්ඛයෙන ඛණ්ඩිච්චාදිපරිපක්කප්පවත්ති ජරාති, ඛයට්ඨො වා ජරාය වුත්තොති දට්ඨබ්බො. නවභාවාපගමො හි ඛයොති වත්තුං යුත්තොති. විපරිණාමට්ඨො ද්වින්නම්පි. සන්තතිවසෙන වා ජරාය ඛයවයභාවො, සම්මුතිඛණිකවසෙන මරණස්ස භෙදවිපරිණාමතා යොජෙතබ්බා.

අත්ථනයාති අත්ථානං නයා. අවිජ්ජාදිඅත්ථෙහි එකත්තාදී සෙන භාවෙන නීයන්ති ගම්මෙන්තීති එකත්තාදයො තෙසං නයාති වුත්තා. නීයන්තීති හි නයාති. අත්ථා එව වා එකත්තාදිභාවෙන නීයමානා ඤායමානා ‘‘අත්ථනයා’’ති වුත්තා. නීයන්ති එතෙහීති වා නයා, එකත්තාදීහි ච අත්ථා ‘‘එක’’න්තිආදිනා නීයන්ති, තස්මා එකත්තාදයො අත්ථානං නයාති අත්ථනයා. සන්තානානුපච්ඡෙදෙන බීජං රුක්ඛභාවං පත්තං රුක්ඛභාවෙන පවත්තන්ති එකත්තෙන වුච්චතීති සන්තානානුපච්ඡෙදො එකත්තං, එවමිධාපි අවිජ්ජාදීනං සන්තානානුපච්ඡෙදො එකත්තන්ති දස්සෙති.

භින්නසන්තානස්සෙවාති සම්බන්ධරහිතස්ස නානත්තස්ස ගහණතො සත්තන්තරො උච්ඡින්නො සත්තන්තරො උප්පන්නොති ගණ්හන්තො උච්ඡෙදදිට්ඨිමුපාදියති.

යතො කුතොචීති යදි අඤ්ඤස්මා අඤ්ඤස්සුප්පත්ති සියා, වාලිකතො තෙලස්ස, උච්ඡුතො ඛීරස්ස කස්මා උප්පත්ති න සියා, තස්මා න කොචි කස්සචි හෙතු අත්ථීති අහෙතුකදිට්ඨිං, අවිජ්ජමානෙපි හෙතුම්හි නියතතාය තිලගාවීසුක්කසොණිතාදීහි තෙලඛීරසරීරාදීනි පවත්තන්තීති නියතිවාදඤ්ච උපාදියතීති විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

කස්මා? යස්මා ඉදඤ්හි භවචක්කං අපදාලෙත්වා සංසාරභයමතීතො න කොචි සුපිනන්තරෙපි අත්ථීති

සම්බන්ධො. දුරභියානන්ති දුරතික්කමං. අසනිවිචක්කමිවාති අසනිමණ්ඩලම්ව. තඤ්හි නිම්මථනමෙව, නානිම්මථනං පවත්තමානං අත්ථි, එවං භවචක්කම්පි එකන්තං දුක්ඛුප්පාදනතො ''නිච්චනිම්මථන''න්ති වුත්තං.

ඤාණාසිනා අපදාලෙත්වා සංසාරභයං අතීතො නත්ථීති එතස්ස සාධකං දස්සෙන්තො ආහ ''වුත්තම්පි චෙත''න්තිආදි. තන්තූනං ආකුලකං තන්තාකුලකං, තන්තාකුලකමිව ජාතා තන්තාකුලකජාතා, කිලෙසකම්මවිපාකෙහි අතීව ජටිතාති අත්ථො. ගුණාය සකුණියා නීඩං ගුණාගුණ්ඩිකං. වඩ්ඪිඅභාවතො අපායං දුක්ඛගතිභාවතො දුග්ගතිං සුඛසමුස්සයතො විනිපාතත්තා විනිපාතඤ්ච චතුබ්බිධං අපායං, ''ඛන්ධානඤ්ච පටිපාටී''තිආදිනා වුත්තං සංසාරඤ්ච නාතිවත්තති. සංසාරො එව වා සබ්බො ඉධ වඩ්ඪිඅපගමාදීහි අත්ථෙහි අපායාදිනාමකො වුත්තො කෙවලං දුක්ඛක්ඛන්ධභාවතො.

භවචක්කකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

243. පථවීආකාසා විය පටිච්චසමුප්පාදො මහාපත්ථටවිත්ථාරිතානං අත්ථානං පරිකප්පවසෙන කථිතො. තඤ්හි අපත්ථටං අවිත්ථතඤ්ච පථවිං ආකාසඤ්ච පත්ථරන්තො විත්ථාරයන්තො විය ච එකෙකචිත්තාවරුද්ධං අකත්වා සබ්බසත්තසබ්බචිත්තසාධාරණවසෙන පත්ථටවිත්ථතං කත්වා සුත්තන්තභාජනීයෙන භගවා දස්සෙති. තත්ථ නානාචිත්තවසෙනාති අසහජාතානං සහජාතානඤ්ච පච්චයපච්චයුප්පන්නානං නානාචිත්තගතානං දස්සිතභාවං සන්ධාය වුත්තං. නව මූලපදානි එතෙසන්ති නවමූලපදා, නයා. ''එකෙකෙන නයෙන චතුන්නං චතුන්නං වාරානං සඞ්ගහිතත්තා''ති වුත්තං, එත්ථ

''එකෙකෙන චතුක්කෙනා''ති වත්තබ්බං. නයචතුක්කවාරා හි එත්ථ වවත්ථිතා දස්සිතානං චතුක්කානං නයභාවාති.

1. පච්චයචතුක්කවණ්ණනා

අවිජ්ජං අඞ්ගං අග්ගහෙත්වා තතො පරං ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරො''තිආදීනි පච්චයසහිතානි පච්චයුප්පන්නානි අඞ්ගභාවෙන වුත්තානීති ආහ ''න, තස්ස අනඞ්ගත්තා''ති. එවඤ්ච කත්වා නිද්දෙසෙ (විභ. 226) ''තත්ථ කතමා අවිජ්ජා''ති අවිජ්ජං විසුං විස්සජ්ජෙත්වා ''තත්ථ කතමො අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරො''තිආදිනා තංතංපච්චයවන්තො සඞ්ඛාරාදයො විස්සජ්ජිතාති. තීසු පකාරෙසු පඨමපඨමවාරො දුතියවාරාදීසු පවිසන්තො පච්චයවිසෙසාදිසබ්බනානත්තසාධාරණත්තා තෙ වාරවිසෙසෙ ගණ්හාතීති ''සබ්බසඞ්ගාහකො''ති වුත්තො. පඨමවාරො එව හි න කෙවලං ඡට්ඨායතනමෙව, අථ ඛො නාමඤ්ච ඵස්සස්ස පච්චයො, නාමං වා න කෙවලං ඡට්ඨායතනස්සෙව, අථ ඛො ඵස්සස්සාපීති පච්චයවිසෙසදස්සනත්ථං, යෙන අත්ථවිසෙසෙන මහානිදානසුත්තදෙසනා පවත්තා, තංදස්සනත්ථඤ්ච ඡට්ඨායතනඞ්ගං පරිහාපෙත්වා වුත්තොති තස්ස දුතියවාරෙ ච පවෙසො වුත්තො, න සබ්බඞ්ගසමොරොධතො.

යත්ථාති වාරචතුක්කෙ එකෙකවාරෙ ච. අඤ්ඤථාති සුත්තන්තභාජනීයතො අඤ්ඤථා සඞ්ඛාරොති වුත්තං. අවුත්තන්ති ''රූපං සළායතන''න්ති, තෙසුපි ච වාරෙසු චතූසුපි සොකාදයො අවුත්තා සුත්තන්තභාජනීයෙසු වුත්තා. තත්ථ ච වුත්තමෙව ඉධ ''ඡට්ඨායතන''න්ති අඤ්ඤථා වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

සබ්බට්ඨානසාධාරණතොති වුත්තනයෙන සබ්බවාරසාධාරණතො, සබ්බවිඤ්ඤාණපවත්තිට්ඨානභවසාධාරණතො වා. විනා අභාවෙන විඤ්ඤාණස්ස ඛන්ධත්තයම්පි සමානං ඵලං

පච්චයො චාති ආහ ''අවිසෙසෙනා''ති. ''තිණ්ණං සඞ්ගති ඵස්සො''ති (ම. නි. 1.204; සං. නි. 2.43) වචනතො පන විඤ්ඤාණං ඵස්සස්ස විසෙසපච්චයොති තස්ස ඵස්සො විසිට්ඨං ඵලං, සතිපි පච්චයසම්පයුත්තානං ආහාරපච්චයභාවෙ මනොසඤ්චෙතනාය විඤ්ඤාණාහරණං විසිට්ඨං කිච්චන්ති සඞ්ඛාරො චස්ස විසිට්ඨො පච්චයො. අචිත්තක්ඛණමත්තානීති චිත්තක්ඛණප්පමාණරහිතානි. තස්සත්ථොති තස්ස වුත්තස්ස අවිජ්ජාදිකස්ස අත්ථො සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

හෙතුකාදීනීති එත්ථ යස්මිං චතුක්කෙ හෙතුක-සද්දො වුත්තො, තං හෙතුක-සද්දසහචරිතත්තා ''හෙතුක''න්ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. හෙතු-සද්දො ගතිසූචකො අවිගතතා ච විගතතානිවාරණවසෙන ගති එව හොතීති හෙතුකචතුක්කං අවිගතපච්චයවසෙන වුත්තන්ති වුත්තං.

තිධා චතුධා පඤ්චධා වාති වා-සද්දො ''ඡධා වා''තිපි විකප්පෙතීති දට්ඨබ්බො. සමාධි හි සාධාරණෙහි තීහි ඣානින්ද්‍රියමග්ගපච්චයෙහි ච පච්චයොති. උපාදානං භවස්ස මග්ගපච්චයෙන චාති සත්තධාති කාමුපාදානවජ්ජානං වසෙන වදති. කාමුපාදානං පන යථා භවස්ස පච්චයො හොති, සො පකාරො තණ්හායං වුත්තො එවාති න වුත්තො.

ඉමස්මිං චතුක්කෙ සහජාතපච්චයෙන පච්චයා හොන්තීති වචනවසෙනාති අධිප්පායො. අත්ථො හි න කත්ථචි අත්තනො පච්චයුප්පන්නස්ස යථාසකෙහි පච්චයො න හොති, සහජාතපච්චයවසෙනෙව පන ඉමස්ස චතුක්කස්ස වුත්තත්තා සොයෙවෙත්ථ හොතීති වදන්ති. පඨමවාරොති පඨමචතුක්කොති එවං වත්තබ්බං. භවාදීනං තථා අභාවන්ති යදි සහජාතපච්චයවසෙනෙව පඨමචතුක්කො වුත්තො, භවො ජාතියා, ජාති ච මරණස්ස සහජාතපච්චයො න හොතීති යථා

අවිගතචතුක්කාදීසු ''භවපච්චයා ජාති භවහෙතුකා''තිආදි න වුත්තං භවාදීනං අවිගතාදිපච්චයතාය අභාවතො, එවමිධාපි ''භවපච්චයා ජාතී''තිආදි න වත්තබ්බං සියා. පච්චයවචනමෙව හි තෙසං සහජාතසූචකං ආපන්නං අවිගතචතුක්කාදීසු විය ඉධ පච්චයවිසෙසසූචකස්ස වචනන්තරස්ස අභාවා, න ච තං න වුත්තං, න ච භවාදයො සහජාතපච්චයා හොන්ති, තස්මා න සහජාතපච්චයවසෙනෙවායං චතුක්කො වුත්තො. සෙසපච්චයානඤ්ච සම්භවන්ති ඉදං ''භවාදීන''න්ති එතෙන සහ අයොජෙත්වා සාමඤ්ඤෙන අවිජ්ජාදීනං සහජාතෙන සහ සෙසපච්චයභාවානඤ්ච සම්භවං සන්ධාය වුත්තං. අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො – පච්චයවිසෙසසූචකස්ස වචනන්තරස්ස අභාවා සහජාතතො අඤ්ඤෙ පච්චයභාවා අවිජ්ජාදීනං න සම්භවන්තීති සහජාතපච්චයවසෙනෙවායං චතුක්කො ආරද්ධොති වුච්චෙය්‍ය, න ච තෙ න සම්භවන්ති, තස්මා නායං තථා ආරද්ධොති.

''මහානිදානසුත්තන්තෙ එකාදසඞ්ගිකො පටිච්චසමුප්පාදො වුත්තො''ති වුත්තං, තත්ථ පන ''නාමරූපපච්චයා විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, නාමපච්චයා ඵස්සො''තිආදිනා (දී. නි. 2.97) ද්වික්ඛත්තුං ආගතෙ නාමරූපෙ එකධා ගහිතෙ නවඞ්ගිකො, ද්විධා ගහිතෙ දසඞ්ගිකො වුත්තො, අඤ්ඤත්ථ පන වුත්තෙසු අවිජ්ජාසඞ්ඛාරෙසු අද්ධත්තයදස්සනත්ථං යොජියමානෙසු එකාදසඞ්ගිකො හොතීති කත්වා එවං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. මහානිදානසුත්තන්තදෙසනාය පරිග්ගහත්ථන්ති තත්ථ හි චක්ඛායතනාදීනි විය රූපෙ ඡට්ඨායතනඤ්ච නාමෙ අන්තොගධං කත්වා ඵස්සස්ස නිරවසෙසරූපපච්චයං විය නිරවසෙසනාමපච්චයඤ්ච දස්සෙතුං ''නාමරූපපච්චයා ඵස්සො''ති වුත්තං, එවමිධාපි තත්ථ දස්සිතවිසෙසදස්සනෙන තංදෙසනාපරිග්ගහත්ථං එකචිත්තක්ඛණිකෙ පටිච්චසමුප්පාදෙ ඡට්ඨායතනං නාමන්තොගධං කත්වා ''නාමපච්චයා ඵස්සො''ති වුත්තන්ති අත්ථො.

රූපප්පවත්තිදෙසං සන්ධාය දෙසිතත්තා ''ඉමස්සා''ති වචනසෙසො, න පුරිමානන්ති, තෙනෙව ''අයඤ්හී''තිආදිමාහ.

යොනිවසෙන ඔපපාතිකානන්ති චෙත්ථ සංසෙදජයොනිකාපි පරිපුණ්ණායතනභාවෙන ඔපපාතිකසඞ්ගහං කත්වා වුත්තාති දට්ඨබ්බා. පධානාය වා යොනියා සබ්බපරිපුණ්ණායතනයොනිං දස්සෙතුං ''ඔපපාතිකාන''න්ති වුත්තං. එවං සඞ්ගහනිදස්සනවසෙනෙව හි ධම්මහදයවිභඞ්ගෙපි (විභ. 1009) ''ඔපපාතිකානං පෙතාන''න්තිආදිනා ඔපපාතිකග්ගහණමෙව කතං, න සංසෙදජග්ගහණන්ති. එකචිත්තක්ඛණෙ ඡහායතනෙහි ඵස්සස්ස පවත්ති නත්ථි, න චෙකස්ස අකුසලඵස්සස්ස ඡට්ඨායතනවජ්ජං ආයතනං සමානක්ඛණෙ පවත්තමානං පච්චයභූතං අත්ථි, ආරම්මණපච්චයො චෙත්ථ පවත්තකො න හොතීති න ගය්හති, තස්මා ''සළායතනපච්චයා ඵස්සො''ති න සක්කා වත්තුන්ති දස්සනත්ථං ''යස්මා පනෙසො''තිආදිමාහ.

පුරිමයොනිද්වයෙ සම්භවන්තම්පි කෙසඤ්චි සළායතනං කලලාදිකාලෙ න සම්භවතීති ''සදා අසම්භවතො''ති ආහ. පච්ඡිමයොනිද්වයෙ පන යෙසං සම්භවති, තෙසං සදා සම්භවතීති. ඉතොති ඉමස්මා චතුක්කතො, නයතො වා, යො විසෙසො.

පච්චයචතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. හෙතුචතුක්කවණ්ණනා

244. ජාතික්ඛණමත්තෙ එව අභාවතොති තතො උද්ධං භාවතොති අත්ථො. අවිගතපච්චයනියමාභාවතො භවෙ උපාදානහෙතුකග්ගහණං න කතං, අභාවතො අවිගතපච්චයස්ස ජාතිආදීසු භවහෙතුකාදිග්ගහණං න කතන්ති යොජෙතබ්බං. යථා පන යාව වත්ථු, තාව අනුපලබ්භමානස්ස විඤ්ඤාණස්ස වත්ථු අවිගතපච්චයො හොති විඤ්ඤාණතො උද්ධං පවත්තනකම්පි, එවං උපාදානං

භවසඞ්ගහිතානං ජාතිආදීනං, භවො ච ජාතියා අවිගතපච්චයො සියා. අථ න සියා, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙ ජාතිආදීනං සඞ්ගහිතත්තා විඤ්ඤාණං නාමස්ස, නාමඤ්ච අතක්ඛණිකසම්භවා ඡට්ඨායතනස්ස අවිගතපච්චයො න සියාති ඉධ විය තත්ථාපි හෙතුකග්ගහණං න කත්තබ්බං සියා, තස්මා යාව උපාදානං, තාව ජාතිආදීනං අනුපලබ්භො, ජාතික්ඛණමත්තෙ එව භවස්ස අභාවො ච කාරණන්ති න සක්කා කාතුං. සඞ්ඛතලක්ඛණානං පන ජාතිආදීනං අසභාවධම්මානං භවෙන සඞ්ගහිතත්තා අසභාවධම්මස්ස ච පරමත්ථතො භවන්තරස්ස අභාවතො හෙතුආදිපච්චයා න සන්තීති භවස්ස උපාදානං න නියමෙන අවිගතපච්චයො, භවො පන ජාතියා, ජාති ජරාමරණස්ස නෙව අවිගතපච්චයොති අවිගතපච්චයනියමාභාවතො අභාවතො ච අවිගතපච්චයස්ස භවාදීසු හෙතුකග්ගහණං න කතන්ති යුත්තං.

නනු එවං ''නාමං විඤ්ඤාණහෙතුකං ඡට්ඨායතනං නාමහෙතුක''න්ති වචනං න වත්තබ්බං. න හි නාමසඞ්ගහිතානං ජාතිආදීනං අවිගතපච්චයො අඤ්ඤස්ස අවිගතපච්චයභාවො ච අත්ථි අසභාවධම්මත්තාති? න, තෙසං නාමෙන අසඞ්ගහිතත්තා. නමනකිච්චපරිච්ඡින්නඤ්හි නාමං, තඤ්ච කිච්චං සභාවධම්මානමෙව හොතීති සභාවධම්මභූතා එව තයො ඛන්ධා ''නාම''න්ති වුත්තා, තස්මා තත්ථ හෙතුකග්ගහණං යුත්තං, ඉධ පන භවතීති භවො, න ච ජාතිආදීනි න භවන්ති ''භවපච්චයා ජාති සම්භවති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණං සම්භවතී''ති යොජනතො, තස්මා සඞ්ඛරණතො සඞ්ඛාරෙ විය භවනතො භවෙ ජාතිආදීනි සඞ්ගහිතානීති නියමාභාවාභාවෙහි යථාවුත්තෙහි හෙතුකග්ගහණං න කතන්ති.

කෙචි පනාතිආදිනා රෙවතත්ථෙරමතං වදති. අරූපක්ඛන්ධා හි ඉධ භවොති ආගතා. වුත්තඤ්හි ''තත්ථ

කතමො උපාදානපච්චයා භවො, ඨපෙත්වා උපාදානං වෙදනාක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො''ති (විභ. 249).

''වත්තබ්බපදෙසාභාවතො''ති වුත්තං, සතිපි පන පදෙසෙ උපාදානං විය සභාවානි ජාතිආදීනි න හොන්තීති ඨපෙතබ්බස්ස භාවන්තරස්ස අභාවතො එව ඨපනං න කාතබ්බන්ති යුත්තං. ජායමානානං පන ජාති, ජාතානඤ්ච ජරාමරණන්ති ''භවපච්චයා ජාති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණ''න්ති (විභ. 225) වුත්තං. යථා පන ''නාමපච්චයා ඵස්සොති තත්ථ කතමං නාමං? ඨපෙත්වා ඵස්සං වෙදනාක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො. ඉදං වුච්චති නාම''න්ති (විභ. 259), ''නාමරූපපච්චයා සළායතනන්ති අත්ථි නාමං අත්ථි රූපං. තත්ථ කතමං නාමං? වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො. ඉදං වුච්චති නාමං. තත්ථ කතමං රූපං? චත්තාරො මහාභූතා යඤ්ච රූපං නිස්සාය මනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතු වත්තති, ඉදං වුච්චති රූප''න්ති (විභ. 261) ච යං නාමරූපඤ්ච ඵස්සස්ස සළායතනස්ස පච්චයො, තස්ස වත්තබ්බපදෙසො නිද්දිට්ඨො, එවං යො භවො ජාතියා පච්චයො, තස්සපි ඨපෙතබ්බගහෙතබ්බවිසෙසෙ සති න සක්කා වත්තබ්බපදෙසො නත්ථීති වත්තුන්ති.

හෙතුචතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අඤ්ඤමඤ්ඤචතුක්කවණ්ණනා

246. නිප්පදෙසත්තා භවෙන උපාදානං සඞ්ගහිතන්ති පච්චයුප්පන්නස්ස උපාදානස්ස විසුං ඨිතස්ස අභාවා ''භවපච්චයාපි උපාදාන''න්ති න සක්කා වත්තුන්ති දස්සෙතුං ''යස්මා පන භවො නිප්පදෙසො''තිආදිමාහ. එවං සති ''නාමපච්චයාපි විඤ්ඤාණ''න්ති න වත්තබ්බං සියා, නාමං පන පච්චයුප්පන්නභූතං පච්චයභූතඤ්ච සප්පදෙසමෙව ගහිතන්ති අධිප්පායො. යථා පන ''නාමපච්චයා ඡට්ඨායතනං, නාමපච්චයා ඵස්සො''තිආදීසු (විභ. 150-154) පච්චයුප්පන්නං

ඨපෙත්වා නාමං ගහිතං, එවං ''භවපච්චයාපි උපාදාන''න්ති ඉධාපි පච්චයුප්පන්නං ඨපෙත්වා භවස්ස ගහණං න න සක්කා කාතුං, තස්මා උපාදානස්ස අවිගතපච්චයනියමාභාවො විය අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයනියමාභාවො භවෙ පුබ්බෙ වුත්තනයෙන අත්ථීති ''භවපච්චයාපි උපාදාන''න්ති න වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයොති චෙත්ථ සම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිපච්චයො අධිප්පෙතො සියා. ''නාමරූපපච්චයාපි විඤ්ඤාණ''න්ති හි වුත්තං, න ච වත්ථු අකුසලවිඤ්ඤාණස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො හොති, පුරෙජාතවිප්පයුත්තො පන හොතීති. තථා ''ඡට්ඨායතනපච්චයාපි නාමරූප''න්ති වුත්තං, න ච ඡට්ඨායතනං චක්ඛායතනුපචයාදීනං චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ච අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො හොති, පච්ඡාජාතවිප්පයුත්තො පන හොතීති.

අඤ්ඤමඤ්ඤචතුක්කවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සඞ්ඛාරාදිමූලකනයමාතිකාවණ්ණනා

247. ''අපුබ්බස්ස අඤ්ඤස්ස අවිජ්ජාපච්චයස්ස වත්තබ්බස්ස අභාවතො භවමූලකනයො න වුත්තො''ති වුත්තං, එවං සති ''ඡට්ඨායතනපච්චයා අවිජ්ජා''තිආදිකා ඡට්ඨායතනාදිමූලකා ච න වත්තබ්බා සියුං. ''නාමපච්චයා අවිජ්ජා''ති එත්ථ හි අවිජ්ජාපච්චයා සබ්බෙ චත්තාරො ඛන්ධා නාමන්ති වුත්තාති. තත්ථායං අධිප්පායො සියා – නාමවිසෙසානං ඡට්ඨායතනාදීනං අවිජ්ජාය පච්චයභාවො වත්තබ්බොති ඡට්ඨායතනාදිමූලකා වුත්තා. යදෙව පන නාමං අවිජ්ජාය පච්චයො, තදෙව භවපච්චයා අවිජ්ජාති එත්ථාපි වුච්චෙය්‍ය, න වත්තබ්බවිසෙසො කොචි, තස්මා අපුබ්බාභාවතො න වුත්තොති. භවග්ගහණෙන ච ඉධ අවිජ්ජාය පච්චයභූතා සභාවධම්මා ගණ්හෙය්‍යංඋ, න ජාතිආදීනීති අපුබ්බාභාවතො න වුත්තොති දට්ඨබ්බො. ''අවිජ්ජාපච්චයා අවිජ්ජාතිපි වුත්තං

සියා''ති වුත්තං, යථා පන ''නාමපච්චයා ඵස්සො''ති වුත්තෙ ''ඵස්සපච්චයා ඵස්සො''ති වුත්තං න හොති පච්චයුප්පන්නං ඨපෙත්වා පච්චයස්ස ගහණතො, එවමිධාපි න සියා, තස්මා භවනවසෙන සභාවධම්මාසභාවධම්මෙසු සාමඤ්ඤෙන පවත්තො භව-සද්දොති න සො අවිජ්ජාය පච්චයොති සක්කා වත්තුං. තෙන භවමූලකනයො න වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

''උපාදානපච්චයා භවො''ති එත්ථ විය භවෙකදෙසෙ විසුං පුබ්බෙ අග්ගහිතෙ භව-සද්දො පච්චයසොධනත්ථං ආදිතො වුච්චමානො නිරවසෙසබොධකො හොති, න නාම-සද්දො. එවංසභාවා හි එතා නිරුත්තියොති ඉමිනාවා අධිප්පායෙන ''අවිජ්ජාපච්චයා අවිජ්ජාතිපි වුත්තං සියා''ති ආහාති දට්ඨබ්බං, ඉමිනාව අධිප්පායෙන ''භවස්ස නිප්පදෙසත්තා භවපච්චයාපි උපාදානන්ති න වුත්ත''න්ති අයමත්ථො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයවාරෙ වුත්තොති දට්ඨබ්බො. තත්ථ පච්ඡින්නත්තාති එතෙන ජාතිජරාමරණානං අවිජ්ජාය පච්චයභාවො අනුඤ්ඤාතො විය හොති. ජායමානානං පන ජාති, න ජාතියා ජායමානා, ජීයමානමීයමානඤ්ච ජරාමරණං, න ජරාමරණස්ස ජීයමානමීයමානාති ජාතිආදීනි එකචිත්තක්ඛණෙ න අවිජ්ජාය පච්චයො හොන්ති, තස්මා අසම්භවතො එව තම්මූලකා නයා න ගහිතා, පච්ඡෙදොපි පන අත්ථීති ''තත්ථ පච්ඡින්නත්තා''ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. තෙනෙව ''අපිචා''තිආදිමාහ.

මාතිකාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා

248-249. උපාදානස්ස උපාදානපච්චයත්තං ආපජ්ජෙය්‍යාති නනු නායං දොසො. කාමුපාදානඤ්හි දිට්ඨුපාදානස්ස, තඤ්ච ඉතරස්ස පච්චයො හොතීති? සච්චං, කාමුපාදානස්ස පන තණ්හාගහණෙන ගහිතත්තා නාමෙ විය විසෙසපච්චයත්තාභාවා ච උපාදානග්ගහණෙන

තණ්හාපච්චයා භවස්ස ච පච්චයභූතා දිට්ඨි එව ගහිතාති අයං දොසො වුත්තොති දට්ඨබ්බො. යස්මා ච උපාදානට්ඨානෙ පච්චයුප්පන්නං පච්චයො ච එකමෙව, තස්මා ''නාමපච්චයා ඵස්සො, නාමරූපපච්චයා සළායතන''න්ති එතෙසං නිද්දෙසෙසු විය ''උපාදානපච්චයා භවො''ති එතස්ස නිද්දෙසෙ පච්චයො විසුං න විභත්තො. සතිපි වා භවස්ස පච්චයභාවෙන කාමුපාදානස්සපි ගහණෙ ''ඨපෙත්වා උපාදාන''න්ති අවුච්චමානෙ කාමුපාදානං කාමුපාදානස්ස, දිට්ඨි ච දිට්ඨියා පච්චයොති ආපජ්ජෙය්‍යාති පච්චයපච්චයුප්පන්නතානිවාරණත්ථං ''ඨපෙත්වා උපාදාන''න්ති වුත්තන්ති දස්සෙති.

252. චක්ඛායතනාදිඋපත්ථම්භකස්ස චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ජනකං විඤ්ඤාණං චක්ඛායතනුපචයාදීනං පච්චයොති වුත්තං තදජනකම්පීති අධිප්පායෙන ''යස්ස චිත්තසමුට්ඨානරූපස්සා''තිආදිමාහ. තාසම්පි හීති උතුආහාරජසන්තතීනම්පි හි උපත්ථම්භකසමුට්ඨාපනපච්ඡාජාතපච්චයවසෙන විඤ්ඤාණං පච්චයො හොති එවාති අත්ථො.

254. යථානුරූපන්ති මහාභූතසඞ්ඛාතං පඤ්චන්නං සහජාතාදිපච්චයො, වත්ථුසඞ්ඛාතං ඡට්ඨස්ස පුරෙජාතාදිපච්චයො, නාමං පඤ්චන්නං පච්ඡාජාතාදිපච්චයො, ඡට්ඨස්ස සහජාතාදිපච්චයොති එසා යථානුරූපතා.

264. යස්සාති යස්ස පච්චයුප්පන්නස්ස නාමස්ස විඤ්ඤාණස්ස සම්පයුත්තපච්චයභාවො හොතීති යොජෙතබ්බං.

272. ''ඵස්සපච්චයාපි නාම''න්ති ඵස්සපච්චයභාවෙන වත්තබ්බස්සෙව නාමස්ස අත්තනො පච්චයුප්පන්නෙන පවත්ති දස්සිතාති ''ඨපෙත්වා ඵස්ස''න්ති පුන වචනෙ කොචි

අත්ථො අත්ථීති න වුත්තන්ති දස්සෙන්තො ''තථාපී''තිආදිමාහ.

280. යස්මා අධිමොක්ඛොපි නත්ථි, තස්මා උපාදානට්ඨානං පරිහීනමෙවාති සම්බන්ධො. බලවකිලෙසෙන පන පදපූරණස්ස කාරණං තණ්හාය අභාවො දොමනස්සසහගතෙසු වුත්තො එවාති තස්ස තෙන සම්බන්ධො යොජෙතබ්බො. සබ්බත්ථාති තතියචිත්තාදීසු ''තණ්හාපච්චයා අධිමොක්ඛො''තිආදිම්හි විස්සජ්ජනමෙව විසෙසං දස්සෙත්වා පාළි සංඛිත්තා. හෙට්ඨාති චිත්තුප්පාදකණ්ඩාදීසු.

අකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුසලාබ්‍යාකතනිද්දෙසවණ්ණනා

292. පසාදොති සද්ධා.

306. ''අලොභො නිදානං කම්මානං සමුදයායා''තිආදිවචනතො (අ. නි. 3.34) සබ්‍යාපාරානි කුසලමූලානි සඞ්ඛාරානං නිදානානි හොන්ති, න කම්මවෙගක්ඛිත්තෙසු විපාකෙසු අලොභාදිසහගතකම්මපටිබිම්බභූතා විය පවත්තමානා අලොභාදයොති පඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු විය නිදානරහිතතා සොතපතිතතාති දට්ඨබ්බා. කිරියධම්මා කිරියමත්තත්තා කම්මනිදානරහිතාඉච්චෙව පරිහීනාවිජ්ජාට්ඨානා වෙදිතබ්බා.

තතියචතුත්ථවාරා අසම්භවතො එවාති කස්මා වුත්තං, කිං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි චක්ඛායතනුපචයාදීනං පච්ඡාජාතපච්චයා න හොන්තීති? හොන්ති, තදුපත්ථම්භකස්ස පන චිත්තසමුට්ඨානස්ස අසමුට්ඨාපනං සන්ධාය ''අසම්භවතො''ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. සහජාතපච්ඡාජාතවිඤ්ඤාණස්ස පන වසෙන තදාපි විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, පච්ඡාජාතසහජාතනාමස්ස

සහජාතපුරෙජාතභූතචක්ඛාදිරූපස්ස ච වසෙන නාමරූපපච්චයා සළායතනඤ්ච ලබ්භතීති තතියචතුත්ථවාරා න න සම්භවන්තීති.

කුසලාබ්‍යාකතනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අවිජ්ජාමූලකකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා

334. සම්මොහවසෙනාති කුසලඵලෙ අනිච්චාදිතාය සභයෙ සාදුරසවිසරුක්ඛබීජසදිසෙ තංනිබ්බත්තකකුසලෙ ච අනාදීනවදස්සිතාවසෙන. සමතික්කමත්ථං භාවනා සමතික්කමභාවනා, තදඞ්ගවික්ඛම්භනවසෙන සමතික්කමභූතා වා භාවනා සමතික්කමභාවනා.

තථා ඉධ න ලබ්භන්තීති අවිජ්ජාය එව සඞ්ඛාරානං අවිගතාදිපච්චයත්තාභාවං සන්ධාය වුත්තං, විඤ්ඤාණාදීනං පන සඞ්ඛාරාදයො අවිගතාදිපච්චයා හොන්තීති අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරො, සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං සඞ්ඛාරහෙතුකන්තිආදිනා යොජනා න න සක්කා කාතුන්ති අවිගතචතුක්කාදීනිපි න ඉධ ලබ්භන්ති. විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං විඤ්ඤාණසම්පයුත්තං නාමන්තිආදිනා හි යථාලාභයොජනාය නයො දස්සිතොති.

අවිජ්ජාමූලකකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුසලමූලකවිපාකනිද්දෙසවණ්ණනා

343. ''නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙ පන වත්තබ්බමෙව නත්ථී''ති වුත්තං, කිං කුසලමූලං අකුසලමූලඤ්ච කම්මපච්චයො හොතීති? න හොති, කම්මපච්චයභූතාය පන චෙතනාය සංසට්ඨං කම්මං විය පච්චයො හොති. තෙන එකීභාවමිව ගතත්තාති එවං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. යථා කුසලාකුසලමූලෙහි විනා කම්මං විපාකං න ජනෙතීති තානි විපාකස්ස පරියායෙන උපනිස්සයොති වුත්තානි, එවං කම්මෙන එකීභූතානි සංසට්ඨානි හුත්වා කම්මජානං පච්චයා

හොන්තීති පරියායෙන තෙසං කම්මපච්චයතා වුත්තා. එසාති එස කුසලමූලපච්චයො අකුසලමූලපච්චයො චාති යොජෙතබ්බං.

කුසලාකුසලවිපාකානං විය කිරියානං උප්පාදකානි අවිජ්ජාකුසලාකුසලමූලානි ච න හොන්තීති ආහ ''උපනිස්සයතං න ලභන්තී''ති. මනසිකාරොපි ජවනවීථිපටිපාදකමත්තත්තා කුසලාකුසලානි විය අවිජ්ජං උපනිස්සයං න කරොති, අවිජ්ජූපනිස්සයානං පන පවත්තිඅත්ථං භවඞ්ගාවට්ටනමත්තං හොති, පහීනාවිජ්ජානඤ්ච කිරියානං අවිජ්ජා නෙවුප්පාදිකා, ආරම්මණමත්තමෙව පන හොති. එවඤ්ච කත්වා ''කුසලො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස ධම්මස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.423), ''විපාකධම්මධම්මො නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.3.103) ච එවමාදීසු කිරියානං අකුසලා උපනිස්සයපච්චයභාවෙන න උද්ධටාති. අපිච ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''ති එතස්ස වසෙන අවිජ්ජාමූලකො කුසලනයො වුත්තො, ''සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ''න්ති එතස්ස වසෙන කුසලාකුසලමූලකො විපාකනයො, කිරියානං පන නෙව සඞ්ඛාරග්ගහණෙන, න ච විඤ්ඤාණග්ගහණෙන ගහණං ගච්ඡතීති තංමූලකො කිරියානයො න ලබ්භතීති න වුත්තොති දට්ඨබ්බො.

අනෙකභෙදතොති අවිජ්ජාදීනං මූලපදානං එකචිත්තක්ඛණිකානං කිරියන්තෙ පඨමනයෙ සහජාතාදිඅනෙකපච්චයභාවෙන ගහිතත්තා තෙසං පච්චයානං වසෙන නවාදිමූලපදානං නයානං වසෙන, අනෙකප්පකාරතො චතුන්නං චතුක්කානං වසෙනාති වා අධිප්පායො. කුසලාකුසලානං පන විපාකෙ චාති එත්ථ කුසලාකුසලෙසු කුසලාකුසලානං විපාකෙ චාති වත්තබ්බං. පුරිමපච්ඡිමෙසු හි නයෙසු යථා පච්චයාකාරො වුත්තො,

තංදස්සනත්ථං ''අනෙකභෙදතො එකධාවා''ති වුත්තං, න ච පච්ඡිමනයෙ කුසලෙ අනෙකභෙදතො පච්චයාකාරො වුත්තො, අථ ඛො ''එකධාවා''ති. එකධාවාති ච මූලපදෙකපච්චයතාවසෙන, එකස්සෙව වා නයස්ස වසෙන එකප්පකාරෙනාති අත්ථො, පඨමචතුක්කස්සෙව වසෙනාති වා අධිප්පායො. ධම්මපච්චයභෙදෙති අවිජ්ජාදීනං ධම්මානං පච්චයභාවභෙදෙ ජරාමරණාදීනං ධම්මානං ජාතිආදිපච්චයභෙදෙ, තංතංචිත්තුප්පාදසමයපරිච්ඡින්නානං වා ඵස්සාදීනං ධම්මානං එකක්ඛණිකාවිජ්ජාදිපච්චයභෙදෙ. පරියත්තිආදීනං කමො පරියත්ති...පෙ.... පටිපත්තික්කමො. පච්චයාකාරෙ හි පාළිපරියාපුණනතදත්ථසවනපාළිඅත්ථචින්තනානි ''ජරාමරණං අනිච්චං සඞ්ඛතං...පෙ.... නිරොධධම්ම''න්තිආදිනා භාවනාපටිපත්ති ච කමෙන කාතබ්බාති කම-ග්ගහණං කරොති. තතොති ඤාණප්පභෙදජනකතො කමතො. අඤ්ඤං කරණීයතරං නත්ථි. තදායත්තා හි දුක්ඛන්තකිරියාති.

කුසලමූලකවිපාකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සතිපට්ඨානවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

355. තයො සතිපට්ඨානාති සතිපට්ඨාන-සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරං කරොති, න ඉධ පාළියං වුත්තස්ස සතිපට්ඨාන-සද්දස්ස අත්ථදස්සනං. ආදීසු හි සතිගොචරොති ආදි-සද්දෙන ''ඵස්සසමුදයා වෙදනානං සමුදයො, නාමරූපසමුදයා චිත්තස්ස සමුදයො, මනසිකාරසමුදයා ධම්මානං සමුදයො''ති (සං. නි. 5.408) සතිපට්ඨානන්ති වුත්තානං සතිගොචරානං දීපකෙ සුත්තප්පදෙසෙ සඞ්ගණ්හාති. එවං පටිසම්භිදාපාළියම්පි අවසෙසපාළිප්පදෙසදස්සනත්ථො ආදි-සද්දො දට්ඨබ්බො. දානාදීනිපි කරොන්තස්ස රූපාදීනි කසිණාදීනි ච සතියා ඨානං හොතීති තංනිවාරණත්ථමාහ ''පධානං ඨාන''න්ති. ප-සද්දො හි පධානත්ථදීපකොති අධිප්පායො.

අරියොති අරියං සෙට්ඨං සම්මාසම්බුද්ධමාහ. එත්ථාති එතස්මිං සළායතනවිභඞ්ගසුත්තෙති අත්ථො. සුත්තෙකදෙසෙන හි සුත්තං දස්සෙති. තත්ථ හි –

> ''තයො සතිපට්ඨානා යදරියො...පෙ.... අරහතීති ඉති ඛො පනෙතං වුත්තං, කිඤ්චෙතං පටිච්ච වුත්තං? ඉධ, භික්ඛවෙ, සත්ථා සාවකානං ධම්මං දෙසෙති අනුකම්පකො හිතෙසී අනුකම්පං උපාදාය 'ඉදං වො හිතාය ඉදං වො සුඛායා'ති. තස්ස සාවකා න සුස්සූසන්ති, න සොතං ඔදහන්ති, න අඤ්ඤා චිත්තං උපට්ඨාපෙන්ති, වොක්කම්ම ච සත්ථුසාසනා වත්තන්ති. තත්‍ර, භික්ඛවෙ, තථාගතො න චෙව අනත්තමනො හොති, න ච අනත්තමනතං පටිසංවෙදෙති, අනවස්සුතො ච විහරති සතො සම්පජානො. ඉදං, භික්ඛවෙ, පඨමං සතිපට්ඨානං. යදරියො...පෙ.... අරහති.

''පුන චපරං භික්ඛවෙ සත්ථා...පෙ.... ඉදං වො සුඛායාති. තස්ස එකච්චෙ සාවකා න සුස්සූසන්ති...පෙ.... වත්තන්ති. එකච්චෙ සාවකා සුස්සූසන්ති ...පෙ.... න ච වොක්කම්ම සත්ථුසාසනා වත්තන්ති. තත්‍ර, භික්ඛවෙ, තථාගතො න චෙව අත්තමනො හොති, න ච අත්තමනතං පටිසංවෙදෙති. න චෙව අනත්තමනො හොති, න ච අනත්තමනතං පටිසංවෙදෙති. අත්තමනතඤ්ච අනත්තමනතඤ්ච තදුභයං අභිනිවජ්ජෙත්වා උපෙක්ඛකො ච විහරති සතො සම්පජානො. ඉදං, භික්ඛවෙ, දුතියං...පෙ.....

''පුන චපරං...පෙ.... සුඛායාති. තස්ස සාවකා සුස්සූසන්ති...පෙ.... වත්තන්ති. තත්‍ර, භික්ඛවෙ, තථාගතො අත්තමනො චෙව හොති, අත්තමනතඤ්ච පටිසංවෙදෙති, අනවස්සුතො ච විහරති සතො සම්පජානො. ඉදං, භික්ඛවෙ, තතිය''න්ති (ම. නි. 3.311) –

එවං පටිඝානුනයෙහි අනවස්සුතතා, නිච්චං උපට්ඨිතසතිතා, තදුභයවීතිවත්තතා සතිපට්ඨානන්ති වුත්තා. බුද්ධානමෙව කිර නිච්චං උපට්ඨිතසතිතා හොති, න පච්චෙකබුද්ධාදීනන්ති.

ප-සද්දො ආරම්භං ජොතෙති, ආරම්භො ච පවත්තීති කත්වා ආහ ''පවත්තයිතබ්බතොති අත්ථො''ති. සතියා කරණභූතාය පට්ඨානං පට්ඨාපෙතබ්බං සතිපට්ඨානං. අන-සද්දඤ්හි බහුලං-වචනෙන කම්මත්ථං ඉච්ඡන්ති සද්දවිදූ, තථෙව කත්තුඅත්ථම්පි ඉච්ඡන්තීති පුන තතියනයෙ ''පතිට්ඨාතීති පට්ඨාන''න්ති වුත්තං. තත්ථ ප-සද්දො භුසත්ථං පක්ඛන්දනං දීපෙතීති ''ඔක්කන්තිත්වා පක්ඛන්දිත්වා වත්තතීති අත්ථො''ති ආහ. පුන භාවත්ථෙ සති-සද්දං පට්ඨාන-සද්දඤ්ච වණ්ණෙන්තො ''අථ වා''තිආදිමාහ. තෙන පුරිමත්ථෙ සති-සද්දො පට්ඨාන-සද්දො ච කත්තුඅත්ථොති විඤ්ඤායති.

විසෙසෙන කායො ච වෙදනා ච අස්සාදස්ස කාරණන්ති තප්පහානත්ථං තෙසං තණ්හාවත්ථූනං ඔළාරිකසුඛුමානං අසුභදුක්ඛතාදස්සනානි මන්දතික්ඛපඤ්ඤෙහි තණ්හාචරිතෙහි සුකරානීති තානි තෙසං විසුද්ධිමග්ගොති වුත්තානි, එවං දිට්ඨියා විසෙසකාරණෙසු චිත්තධම්මෙසු අනිච්චානත්තතාදස්සනානි නාතිපභෙදාතිපභෙදගතෙසු තෙසු තප්පහානත්ථං මන්දතික්ඛානං දිට්ඨිචරිතානං සුකරානීති තෙසං තානි විසුද්ධිමග්ගොති. තික්ඛො සමථයානිකො ඔළාරිකාරම්මණං පරිග්ගණ්හන්තො තත්ථ අට්ඨත්වා ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය වෙදනං පරිග්ගණ්හාතීති ආහ ''ඔළාරිකාරම්මණෙ අසණ්ඨහනතො''ති. විපස්සනායානිකස්ස සුඛුමෙ චිත්තෙ ධම්මෙසු ච චිත්තං පක්ඛන්දතීති තදනුපස්සනානං තංවිසුද්ධිමග්ගතා වුත්තා.

තෙසං තත්ථාති එත්ථ තත්ථ-සද්දස්ස පහානත්ථන්ති එතෙන යොජනා. පඤ්ච කාමගුණා සවිසෙසා කායෙ ලබ්භන්තීති විසෙසෙන කායො කාමොඝස්ස වත්ථු, භවෙ සුඛග්ගහණවසෙන භවස්සාදො හොතීති භවොඝස්ස වෙදනා, සන්තතිඝනග්ගහණවසෙන චිත්තෙ අත්තාභිනිවෙසො හොතීති දිට්ඨොඝස්ස චිත්තං, ධම්මවිනිබ්භොගස්ස ධම්මානං ධම්මමත්තතාය ච දුප්පටිවිජ්ඣත්තා සම්මොහො හොතීති අවිජ්ජොඝස්ස ධම්මා, තස්මා තෙසු තෙසං පහානත්ථං චත්තාරොව වුත්තා, දුක්ඛාය වෙදනාය පටිඝානුසයො අනුසෙතීති දුක්ඛදුක්ඛවිපරිණාමදුක්ඛසඞ්ඛාරදුක්ඛභූතා වෙදනා විසෙසෙන බ්‍යාපාදකායගන්ථස්ස වත්ථු, චිත්තෙ නිච්චග්ගහණවසෙන සස්සතස්ස අත්තනො සීලෙන සුද්ධීතිආදිපරාමසනං හොතීති සීලබ්බතපරාමාසස්ස චිත්තං, නාමරූපපරිච්ඡෙදෙන භූතං භූතතො අපස්සන්තස්ස භවවිභවදිට්ඨිසඞ්ඛාතො ඉදංසච්චාභිනිවෙසො හොතීති තස්ස ධම්මා...පෙ.... සුඛවෙදනාස්සාදවසෙන පරලොකනිරපෙක්ඛො ''නත්ථි දින්න''න්තිආදිපරාමාසං උප්පාදෙතීති දිට්ඨුපාදානස්ස වෙදනා.

සන්තතිඝනග්ගහණවසෙන සරාගාදිචිත්තෙ සම්මොහො හොතීති මොහාගතියා චිත්තං, ධම්මසභාවානවබොධෙන භයං හොතීති භයාගතියා ධම්මා...පෙ.... අවුත්තානං වුත්තනයෙන වත්ථුභාවො යොජෙතබ්බො.

''ආහාරසමුදයා කායසමුදයො, ඵස්සසමුදයා වෙදනාසමුදයො (සං. නි. 5.408), සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප''න්ති (ම. නි. 3.126; සං. නි. 2.1; උදා. 1) වචනතො කායාදීනං සමුදයභූතා කබළීකාරාහාරඵස්සමනොසඤ්චෙතනාවිඤ්ඤාණාහාරා කායාදිපරිජානනෙන පරිඤ්ඤාතා හොන්තීති ආහ ''චතුබ්බිධාහාරපරිඤ්ඤත්ථ''න්ති. පකරණනයොති තම්බපණ්ණිභාසාය වණ්ණනානයො. නෙත්තිපෙටකප්පකරණෙ ධම්මකථිකානං යොජනානයොතිපි වදන්ති.

සරණවසෙනාති කායාදීනං කුසලාදිධම්මානඤ්ච ධාරණතාවසෙන. සරන්ති ගච්ඡන්ති එතායාති සතීති ඉමස්මිං අත්ථෙ එකත්තෙ නිබ්බානෙ සමාගමො එකත්තසමොසරණං. එතදෙව හි දස්සෙතුං ''යථා හී''තිආදිමාහ. එකනිබ්බානප්පවෙසහෙතුභූතො වා සමානතාය එකො සතිපට්ඨානසභාවො එකත්තං, තත්ථ සමොසරණං තංසභාගතා එකත්තසමොසරණං. එකනිබ්බානප්පවෙසහෙතුභාවං පන දස්සෙතුං ''යථා හී''තිආදිමාහ. එතස්මිං අත්ථෙ සරණෙකත්තසමොසරණානි සහ සතිපට්ඨානෙකභාවස්ස කාරණත්තෙන වුත්තානීති දට්ඨබ්බානි, පුරිමස්මිං විසුං. සරණවසෙනාති වා ගමනවසෙනාති අත්ථෙ සති තදෙව ගමනං සමොසරණන්ති සමොසරණෙ වා සති-සද්දත්ථවසෙන අවුච්චමානෙ ධාරණතාව සතීති සති-සද්දත්ථන්තරාභාවා පුරිමං සතිභාවස්ස කාරණං, පච්ඡිමං එකභාවස්සාති

නිබ්බානසමොසරණෙපි සහිතානෙව තානි සතිපට්ඨානෙකභාවස්ස කාරණානි.

චුද්දසවිධෙනාති ඉදං මහාසතිපට්ඨානසුත්තෙ (දී. නි. 2.372 ආදයො; ම. නි. 1.105 ආදයො) වුත්තානං ආනාපානපබ්බාදීනං වසෙන. තථා පඤ්චවිධෙන ධම්මානුපස්සනන්ති එත්ථාපි දට්ඨබ්බං. එත්ථ ච උට්ඨානකභණ්ඩසදිසතා තංතංසතිපට්ඨානභාවනානුභාවස්ස දට්ඨබ්බා. භික්ඛුගොචරා හි එතෙ. වුත්තඤ්හි ''ගොචරෙ, භික්ඛවෙ, චරථ සකෙ පෙත්තිකෙ විසයෙ''තිආදි (සං. නි. 5.372; දී. නි. 3.80).

කායානුපස්සනාදිපටිපත්තියා භික්ඛු හොතීති භික්ඛුං ''කායානුපස්සී විහරතී''තිආදිනා දස්සෙති භික්ඛුම්හි තංනියමතො. තෙනාහ ''පටිපත්තියා වා භික්ඛුභාවදස්සනතො''ති.

සමං චරෙය්‍යාති කායාදිවිසමචරියං පහාය කායාදීහි සමං චරෙය්‍ය. රාගාදිවූපසමෙන සන්තො, ඉන්ද්‍රියදමනෙන දන්තො, චතුමග්ගනියමෙන නියතො, සෙට්ඨචාරිතාය බ්‍රහ්මචාරී. කායදණ්ඩාදිඔරොපනෙන නිධාය දණ්ඩං. සො එවරූපො බාහිතපාපසමිතපාපභින්නකිලෙසතාහි බ්‍රාහ්මණාදිසමඤ්ඤො වෙදිතබ්බො.

කායානුපස්සනාඋද්දෙසවණ්ණනා

අසම්මිස්සතොති වෙදනාදයොපි එත්ථ සිතා, එත්ථ පටිබද්ධාති කායෙ වෙදනාදිඅනුපස්සනාපසඞ්ගෙපි ආපන්නෙ තදමිස්සතොති අත්ථො. අවයවීගාහසමඤ්ඤාතිධාවනසාරාදානාභිනිවෙසනිසෙධනත්ථං කායං අඞ්ගපච්චඞ්ගෙහි, තානි ච කෙසාදීහි, කෙසාදිකෙ ච භූතුපාදායරූපෙහි විනිබ්භුජ්ජන්තො ''තථා න කායෙ''තිආදිමාහ. පාසාදාදිනගරාවයවසමූහෙ අවයවීවාදිනොපි අවයවීගාහං න කරොන්ති. නගරං නාම කොචි අත්ථො අත්ථීති පන කෙසඤ්චි සමඤ්ඤාතිධාවනං

සියාති ඉත්ථිපුරිසාදිසමඤ්ඤාතිධාවනෙ නගරනිදස්සනං වුත්තං.

යං පස්සති ඉත්ථිං වා පුරිසං වා, නනු චක්ඛුනා ඉත්ථිපුරිසදස්සනං නත්ථීති? සච්චං නත්ථි, ''ඉත්ථිං පස්සාමි, පුරිසං පස්සාමී''ති පන පවත්තසඤ්ඤාය වසෙන ''යං පස්සතී''ති වුත්තං. මිච්ඡාදස්සනෙ වා දිට්ඨියා යං පස්සති, න තං දිට්ඨං, තං රූපායතනං න හොති, රූපායතනං වා තං න හොතීති අත්ථො. අථ වා තං කෙසාදිභූතුපාදායසමූහසඞ්ඛාතං දිට්ඨං න හොති, දිට්ඨං වා යථාවුත්තං න හොතීති අත්ථො. යං දිට්ඨං තං න පස්සතීති යං රූපායතනං, කෙසාදිභූතුපාදායසමූහසඞ්ඛාතං වා දිට්ඨං, තං පඤ්ඤාචක්ඛුනා භූතතො න පස්සතීති අත්ථො.

න අඤ්ඤධම්මානුපස්සීති න අඤ්ඤසභාවානුපස්සී, අසුභාදිතො අඤ්ඤාකාරානුපස්සී න හොතීති වුත්තං හොති. පථවීකායන්ති කෙසාදිපථවිං ධම්මසමූහත්තා කායොති වදති, ලක්ඛණපථවිමෙව වා අනෙකප්පභෙදසකලසරීරගතං පුබ්බාපරියභාවෙන පවත්තමානං සමූහවසෙන ගහෙත්වා කායොති වදති, එවං අඤ්ඤත්ථාපි.

අජ්ඣත්තබහිද්ධාති අජ්ඣත්තබහිද්ධාධම්මානං ඝටිතාරම්මණං එකතො ආරම්මණභාවො නත්ථීති අත්ථො, අජ්ඣත්තබහිද්ධා ධම්මා වා ඝටිතාරම්මණං ඉදං නත්ථීති අත්ථො. තීසු භවෙසු කිලෙසානන්ති භවත්තයවිසයානං කිලෙසානන්ති අත්ථො.

සබ්බත්ථිකන්ති සබ්බත්ථ භවං. සබ්බස්මිං ලීනෙ උද්ධටෙ ච චිත්තෙ ඉච්ඡිතබ්බත්තා, සබ්බෙ වා ලීනෙ උද්ධටෙ ච භාවෙතබ්බා බොජ්ඣඞ්ගා අත්ථිකා එතායාති සබ්බත්ථිකා. අන්තොසඞ්ඛෙපොති අන්තොඔලීයනා කොසජ්ජන්ති අත්ථො.

අවිසෙසෙන ද්වීහිපි නීවරණප්පහානං වුත්තන්ති කත්වා පුන එකෙකෙන වුත්තප්පහානවිසෙසං දස්සෙතුං ''විසෙසෙනා''ති ආහ, ''විනෙය්‍ය නීවරණානී''ති අවත්වා අභිජ්ඣාදොමනස්සවිනයස්ස වා පයොජනං දස්සෙන්තො ''විසෙසෙනා''තිආදිමාහ. කායානුපස්සනාභාවනාය උජුවිපච්චනීකානං අනුරොධවිරොධාදීනං පහානදස්සනඤ්හි එතස්ස පයොජනන්ති. කායභාවනායාති කායානුපස්සනාභාවනා අධිප්පෙතා. තෙනාති අනුරොධාදිප්පහානවචනෙන.

සබ්බත්ථිකකම්මට්ඨානං බුද්ධානුස්සති මෙත්තා මරණස්සති අසුභභාවනා ච. සතිසම්පජඤ්ඤෙන එතෙන යොගිනා පරිහරියමානං තං සබ්බත්ථිකකම්මට්ඨානං වුත්තං සතිසම්පජඤ්ඤබලෙන අවිච්ඡින්නස්ස තස්ස පරිහරිතබ්බත්තා, සතියා වා සමථො වුත්තො සමාධික්ඛන්ධසඞ්ගහිතත්තා.

කායානුපස්සනාඋද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනානුපස්සනාදිඋද්දෙසවණ්ණනා

කෙවලං පනිධාතිආදිනා ඉධ එත්තකං වෙදිතබ්බන්ති වෙදිතබ්බං පරිච්ඡෙදං දස්සෙති. අද්දමදක්ඛීති ද්වෙපි එකත්ථා. සම්මද්දසොති සම්මා පස්සකො.

සුඛදුක්ඛතොපි චාති සුඛාදීනං ඨිතිවිපරිණාමඤාණසුඛතාය, විපරිණාමට්ඨිතිඅඤ්ඤාණදුක්ඛතාය ච වුත්තත්තා තිස්සොපි ච සුඛතො තිස්සොපි ච දුක්ඛතො අනුපස්සිතබ්බාති අත්ථො.

රූපාදිආරම්මණඡන්දාදිඅධිපතිඤාණාදිසහජාතකාමාවචරාදිභූමිනානත්තභෙදානං කුසලාකුසලතබ්බිපාකකිරියානානත්තභෙදස්ස ච ආදි-සද්දෙන

සසඞ්ඛාරිකාසඞ්ඛාරිකසවත්ථුකාවත්ථුකාදිනානත්තභෙදාන ඤ්ච වසෙනාති යොජෙතබ්බං. සුඤ්ඤතාධම්මස්සාති ''ධම්මා හොන්ති, ඛන්ධා හොන්තී''තිආදිනා (ධ. ස. 121) සුඤ්ඤතාවාරෙ ආගතසුඤ්ඤතාසභාවස්ස වසෙන. කාමඤ්චෙත්ථාතිආදිනා පුබ්බෙ පහීනත්තා පුන පහානං න වත්තබ්බන්ති චොදනං දස්සෙති, මග්ගචිත්තක්ඛණෙ වා එකත්ථ පහීනං සබ්බත්ථ පහීනං හොතීති විසුං විසුං න වත්තබ්බන්ති. තත්ථ පුරිමචොදනාය නානාපුග්ගලපරිහාරො, පච්ඡිමාය නානාචිත්තක්ඛණිකපරිහාරො. ලොකියභාවනාය හි කායෙ පහීනං න වෙදනාදීසු වික්ඛම්භිතං හොති. යදිපි න පවත්තෙය්‍ය, න පටිපක්ඛභාවනාය තත්ථ සා අභිජ්ඣාදොමනස්සස්ස අප්පවත්ති හොතීති පුන තප්පහානං වත්තබ්බමෙවාති. උභයත්ථ වා උභයං සම්භවතො යොජෙතබ්බං. එකත්ථ පහීනං සෙසෙසුපි පහීනං හොතීති මග්ගසතිපට්ඨානභාවනං, ලොකියභාවනාය වා සබ්බත්ථ අප්පවත්තිමත්තං සන්ධාය වුත්තං. ''පඤ්චපි ඛන්ධා ලොකො''ති හි චතූසුපි වුත්තන්ති.

වෙදනානුපස්සනාදිඋද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කායානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

356. සබ්බප්පකාරවචනෙන උද්දෙසෙ දස්සිතා අජ්ඣත්තාදිඅනුපස්සනා පකාරා ච ගහිතා. තත්ථ අන්තොගධා චුද්දස පකාරා, කායගතාසතිසුත්තෙ වුත්තා කෙසාදිවණ්ණකසිණාරම්මණචතුක්කජ්ඣානප්පකාරා, ලොකියාදිප්පකාරා චාති තෙපි ගහිතා එව. නිද්දෙසෙ හි එකප්පකාරනිද්දෙසෙන නිදස්සනමත්තං කතන්ති, සබ්බප්පකාරග්ගහණඤ්ච බාහිරෙසුපි එකදෙසසම්භවතො කතන්ති දට්ඨබ්බං.

තිරියං තචපරිච්ඡින්නන්ති එත්ථ නනු කෙසලොමනඛානං අතචපරිච්ඡින්නතා තචස්ස ච අත්ථීති? යදිපි අත්ථි, තචපරිච්ඡින්නබහුලතාය පන තචපරිච්ඡින්නතා න න හොති කායස්සාති එවං වුත්තං. තචො පරියන්තො අස්සාති තචපරියන්තොති වුත්තොති එතෙන පන වචනෙන කායෙකදෙසභූතො තචො ගහිතො එව. තප්පටිබද්ධා ච කෙසාදයො තදනුපවිට්ඨමූලා තචපරියන්තාව හොන්තීති ද්වත්තිංසාකාරසමූහො සබ්බොපි කායො තචපරියන්තොති වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

''පූරං නානප්පකාරස්සා''ති වුත්තං, කෙ පන තෙ පකාරා? යෙහි නානප්පකාරං අසුචි වුත්තන්ති කෙසා ලොමාතිආදි වුත්තන්ති ඉමමත්ථං දීපෙන්තො ආහ ''එතෙ කෙසාදයො ආකාරා''ති. ආකාරා පකාරාති හි එකො අත්ථො.

නිසින්නස්ස යාව අපරිප්ඵන්දනිසජ්ජාමූලකං දුක්ඛං උප්පජ්ජති, යාවතා උට්ඨාති වා, තාව එකො නිසජ්ජවාරො. යෙන විධිනා උග්ගහෙ කුසලො හොති, සො සත්තවිධො විධි ''උග්ගහකොසල්ල''න්ති වුච්චති, තංනිබ්බත්තං වා ඤාණං.

පථවීධාතුබහුලභාවතො මත්ථලුඞ්ගස්ස කරීසාවසානෙ තන්තිආරොපනමාහ. එත්ථ පන මංසං...පෙ.... වක්කං...පෙ.... කෙසාති එවං වක්කපඤ්චකාදීසු අනුලොමසජ්ඣායං වත්වා පටිලොමසජ්ඣායො පුරිමෙහි සම්බන්ධො වුත්තො. ස්වායං යෙ පරතො විසුං තිපඤ්චාහං, පුරිමෙහි එකතො තිපඤ්චාහන්ති ඡපඤ්චාහං සජ්ඣායා වක්ඛමානා, තෙසු ආදිඅන්තදස්සනවසෙන වුත්තොති දට්ඨබ්බො. අනුලොමපටිලොමසජ්ඣායෙපි හි පටිලොමසජ්ඣායො අන්තිමොති. සජ්ඣායප්පකාරන්තරං වා එතම්පීති වෙදිතබ්බං. හත්ථසඞ්ඛලිකා අඞ්ගුලිපන්ති. ලක්ඛණපටිවෙධස්සාති අසුභලක්ඛණපටිවෙධස්ස, ධාතුලක්ඛණපටිවෙධස්ස වා.

අත්තනො භාගො සභාගො, සභාගෙන පරිච්ඡෙදො සභාගපරිච්ඡෙදො, හෙට්ඨුපරිතිරියන්තෙහි සකකොට්ඨාසිකකෙසන්තරාදීහි ච පරිච්ඡෙදොති අත්ථො.

ධාතුවිභඞ්ගො (ම. නි. 3.342 ආදයො) පුක්කුසාතිසුත්තං. සාධාරණවසෙනාති එත්තකෙනෙව සිද්ධෙ සබ්බ-ග්ගහණං වණ්ණකසිණවසෙන චතුක්කජ්ඣානිකසමථසාධාරණත්තස්ස ච දස්සනත්ථං.

ඔක්කමනවිස්සජ්ජනන්ති පටිපජ්ජිතබ්බවජ්ජෙතබ්බෙ මග්ගෙති අත්ථො. බහිද්ධා පුථුත්තාරම්මණෙති එත්ථ කායානුපස්සනං හිත්වා සුභාදිවසෙන ගය්හමානා කෙසාදයොපි බහිද්ධා පුථුත්තාරම්මණානෙවාති වෙදිතබ්බා. උක්කුට්ඨුක්කට්ඨිට්ඨානෙයෙව උට්ඨහිත්වාති පුබ්බෙ විය එකත්ථ කතාය උක්කුට්ඨියා කමෙන සබ්බතාලෙසු පතිත්වා උට්ඨහිත්වා පරියන්තතාලං ආදිතාලඤ්ච අගන්ත්වා තතො තතො තත්ථ තත්ථෙව කතාය උක්කුට්ඨියා උට්ඨහිත්වාති අත්ථො.

අධිචිත්තන්ති සමථවිපස්සනාචිත්තං. අනුයුත්තෙනාති යුත්තපයුත්තෙන, භාවෙන්තෙනාති අත්ථො. සමාධිනිමිත්තං උපලක්ඛණාකාරො සමාධියෙව. මනසි කාතබ්බන්ති චිත්තෙ කාතබ්බං, උප්පාදෙතබ්බන්ති අත්ථො. සමාධිකාරණං වා ආරම්මණං සමාධිනිමිත්තං ආවජ්ජිතබ්බන්ති අත්ථො. ඨානං අත්ථීති වචනසෙසො, තං චිත්තං කොසජ්ජාය සංවත්තෙයය, එතස්ස සංවත්තනස්ස කාරණං අත්ථීති අත්ථො. තං වා මනසිකරණං චිත්තං කොසජ්ජාය සංවත්තෙයයාති එතස්ස ඨානං කාරණන්ති අත්ථො. න ච පභඞ්ගූති කම්මනියභාවූපගමනෙන ච පභිජ්ජනසභාවන්ති අත්ථො.

ආලිම්පෙතීති ආදීපෙති ජාලෙති. තඤ්චාති තං පිළන්ධනවිකතිසඞ්ඛාතං අත්ථං පයොජනං. අස්සාති

සුවණ්ණකාරස්ස අනුභොති සම්භොති සාධෙති. අස්ස වා සුවණ්ණස්ස තං අත්ථං සුවණ්ණකාරො අනුභොති පාපුණාති.

අභිඤ්ඤාය ඉද්ධිවිධාදිඤාණෙන සච්ඡිකරණීයස්ස ඉද්ධිවිධපච්චනුභවනාදිකස්ස අභිඤ්ඤාසච්ඡිකරණීයස්ස. පච්චක්ඛං යස්ස අත්ථි, සො සක්ඛි, සක්ඛිනො භබ්බතා සක්ඛිභබ්බතා, සක්ඛිභවනතාති වුත්තං හොති. සක්ඛි ච සො භබ්බො චාති වා සක්ඛිභබ්බො. අයඤ්හි ඉද්ධිවිධාදීනං භබ්බො, තත්ථ ච සක්ඛීති සක්ඛිභබ්බො, තස්ස භාවො සක්ඛිභබ්බතා, තං පාපුණාති. ආයතනෙති පුබ්බහෙතාදිකෙ කාරණෙ සති.

සීතිභාවන්ති නිබ්බානං, කිලෙසදරථවූපසමං වා. සම්පහංසෙතීති සමපවත්තං චිත්තං තථාපවත්තියා පඤ්ඤාය තොසෙති උත්තෙජෙති. යදා වා නිරස්සාදං චිත්තං භාවනාය න පක්ඛන්දති, තදා ජාතිආදීනි සංවෙගවත්ථූනි පච්චවෙක්ඛිත්වා සම්පහංසෙති සමුත්තෙජෙති.

තිරියං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නා, කථං? ද්වෙ කෙසා එකතො නත්ථීති. ආසයොති නිස්සයො, පච්චයොති අත්ථො.

නඛා තිරියං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නාති විසුං වවත්ථිතතං සන්ධාය වුත්තං. තමෙව හි අත්ථං දස්සෙතුං ''ද්වෙ නඛා එකතො නත්ථී''ති ආහාති.

සුඛුමච්ඡවීති යථාවුත්තඔළාරිකචම්මතො සුඛුමං අන්තොමුඛචම්මාදි. කොට්ඨාසෙසු වා තචෙන පරිච්ඡින්නත්තා යං දුරුපලක්ඛණීයං, තං ''සුඛුම''න්ති වුත්තං. තඤ්හි වුත්තනයෙන තචං විවරිත්වා පස්සන්තස්ස පාකටං හොතීති.

තාලගුළපටලං නාම පක්කතාලඵලලසිකං තාලපට්ටිකාය ලිම්පිත්වා සුක්ඛාපෙත්වා උද්ධරිත්වා ගහිතපටලං.

එවං තිමත්තානීති එවං-මත්ත-සද්දෙහි ගොප්ඵකට්ඨිකාදීනි අවුත්තානිපි දස්සෙතීති වෙදිතබ්බං. කීළාගොළකානි සුත්තෙන බන්ධිත්වා අඤ්ඤමඤ්ඤං ඝට්ටෙත්වා කීළනගොළකානි.

තත්ථ ජඞ්ඝට්ඨිකස්ස පතිට්ඨිතට්ඨානන්ති ජණ්ණුකට්ඨිම්හි පවිසිත්වා ඨිතට්ඨානන්ති අධිප්පායො. තෙන අට්ඨිනා පතිට්ඨිතට්ඨානං යං කටිට්ඨිනො, තං අග්ගඡින්නමහාපුන්නාගඵලසදිසං. සීසකපට්ටවෙඨකං වෙඨෙත්වා ඨපිතසීසමයං පට්ටකං. සුත්තකන්තනසලාකාවිද්ධා ගොළකා වට්ටනාති වුච්චන්ති, වට්ටනානං ආවලි වට්ටනාවලි. අවලෙඛනසත්ථකං උච්ඡුතචාවලෙඛනසත්ථකං.

වක්කභාගෙන පරිච්ඡින්නන්ති වක්කපරියන්තභාගෙන පරිච්ඡින්නං.

සක්ඛරසුධාවණ්ණන්ති මරුම්පෙහි කතසුධාවණ්ණං. ''සෙතසක්ඛරසුධාවණ්ණ''න්ති ච පාඨං වදන්ති, සෙතසක්ඛරාවණ්ණං සුධාවණ්ණඤ්චාති අත්ථො.

යත්ථ අන්නපානං නිපතිත්වා තිට්ඨතීති සම්බන්ධො.

විසමච්ඡින්නකලාපො විසමං උදකං පග්ඝරති, එවමෙව සරීරං කෙසකූපාදිවිවරෙහි උපරි හෙට්ඨා තිරියඤ්ච විසමං පග්ඝරතීති දස්සෙතුං විසමච්ඡින්න-ග්ගහණං කරොති.

අතිකටුකඅච්චුණ්හාදිකො විසභාගාහාරො උණ්හකාලෙ පවත්තමානානං ධාතූනං විසභාගත්තා.

එකත්තාරම්මණබලෙනෙව වාති වික්ඛම්භිතනීවරණෙන සුසමාහිතචිත්තෙන උපට්ඨිතස්ස නානාරම්මණවිප්ඵන්දනවිරහෙන එකසභාවස්ස ආරම්මණස්ස වසෙන. තඤ්හි එකත්තාරම්මණං උපට්ඨහමානමෙව අත්තනි

අභිරතිං, සාතිසයං ඵරණපීතිං, ඉට්ඨාකාරානුභවනඤ්ච සොමනස්සං උප්පාදෙති. න හි අභිරතිසොමනස්සෙහි විනා අනතික්කන්තපීතිසුඛස්ස එකත්තුපට්ඨානං අත්ථීති.

අවිසෙසතො පන සාධාරණවසෙනාති පටිකූලධාතුවණ්ණවිසෙසං අකත්වා සමථවිපස්සනාසාධාරණවසෙනාති අත්ථො. තිවිධෙනාති අනුලොමාදිනා වක්ඛමානෙන. ඡ මාසෙති අද්ධමාසෙ ඌනෙපි මාසපරිච්ඡෙදෙන පරිච්ඡිජ්ජමානෙ සජ්ඣායෙ ඡ මාසා පරිච්ඡෙදකා හොන්තීති කත්වා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. පරිච්ඡිජ්ජමානස්ස මාසන්තරගමනනිවාරණඤ්හි ඡමාසග්ගහණං, න සකලඡමාසෙ පරිවත්තදස්සනත්ථං. ආචරියාති අට්ඨකථාචරියා.

ලක්ඛණන්ති ධාතුපටිකූලලක්ඛණං. ජනං න අරහන්තීති අජඤ්ඤා, ජනෙ පවෙසෙතුං අයුත්තා ජිගුච්ඡනීයාති වුත්තං හොති.

පටිපාටියා අට්ඨීනීති පටිපාටියා අට්ඨීනි කොටියා ඨිතානි. න එත්ථ කොචි අත්තා නාම අත්ථි, අට්ඨීනි එව අට්ඨිපුඤ්ජමත්තො එවායං සඞ්ඝාටොති දස්සෙති. අනෙකසන්ධියමිතොති අනෙකෙහි සන්ධීහි යමිතො සම්බද්ධො සො අට්ඨිපුඤ්ජොති දස්සෙති. න කෙහිචීති යමෙන්තං අත්තානං පටිසෙධෙති. චොදිතො ජරාය මරණාභිමුඛගමනෙන චොදිතො.

මහාභූතං උපාදාරූපෙන පරිච්ඡින්නං “නීලං පීතං සුගන්ධං දුග්ගන්ධ”න්තිආදිනා. උපාදාරූපං මහාභූතෙන තන්නිස්සිතස්ස තස්ස තතො බහි අභාවා. ඡායාතපානං ආතපපච්චයඡායුප්පාදකභාවො අඤ්ඤමඤ්ඤපරිච්ඡෙදකතා. රූපක්ඛන්ධස්ස පරිග්ගහිතත්තා තදන්තොගධානං චක්ඛාදිආයතනද්වාරානං වසෙන තංතංද්වාරිකා අරූපිනො ඛන්ධා පාකටා හොන්ති,

ආයතනානි ච ද්වාරානි ච ආයතනද්වාරානීති වා අත්ථො. තෙන රූපායතනාදීනඤ්ච වසෙනාති වුත්තං හොති.

සප්පච්චයාති සප්පච්චයභාවා, පච්චයායත්තං හුත්වා නිබ්බත්තන්ති වුත්තං හොති. සමානො වා සදිසො යුත්තො පච්චයො සප්පච්චයො, තස්මා සප්පච්චයා.

එත්තකොති යථාවුත්තෙන ආකාරෙන පගුණො කොට්ඨාසො. උග්ගහොව උග්ගහසන්ධි. වණ්ණාදිමුඛෙන හි උපට්ඨානං එත්ථ සන්ධීයති සම්බජ්ඣතීති ''සන්ධී''ති වුච්චති.

උපට්ඨාතීති වණ්ණාදිවසෙන උපට්ඨාතීති අත්ථො. පඤ්චඞ්ගසමන්නාගතෙති නාතිදූරනාච්චාසන්නගමනාගමනසම්පන්නන්ති එකඞ්ගං, දිවා අබ්බොකිණ්ණං රත්තිං අප්පසද්දං අප්පනිග්ඝොසන්ති එකං, අප්පඩංසමකසවාතාතපසරීසපසම්ඵස්සන්ති එකං, තස්මිං ඛො පන සෙනාසනෙ විහරන්තස්ස අප්පකසිරෙන උප්පජ්ජති චීවර...පෙ.... පරික්ඛාරොති එකං, තස්මිං පන සෙනාසනෙ ථෙරා භික්ඛූ විහරන්ති බහුස්සුතාති එකං (අ. නි. 10.11). පඤ්චඞ්ගසමන්නාගතෙනාති අප්පාබාධාසාඨෙය්‍යසද්ධාපඤ්ඤාවීරියෙහි පධානියඞ්ගෙහි සමන්නාගතෙන.

උට්ඨානකදායන්ති තෙහි ඛෙත්තෙහි උට්ඨානකං, තෙහි දාතබ්බධඤ්ඤන්ති අත්ථො. එත්ථ ච අට්ඨකුම්භදායකඛෙත්තං විය මුඛධොවනකිච්චං, සොළසකුම්භදායකං විය ඛාදනභුඤ්ජනකිච්චං දට්ඨබ්බං ලහුකගරුකභාවතො. තතො පන යං දුක්ඛං නිබ්බත්තති, තං අඤ්ඤඤ්ච ද්වත්තිංසාකාරමනසිකාරෙන ච නිවත්තතීති ආහ ''එත්ථෙව කම්මං කාතබ්බ''න්ති. එත්තාවතාති එකදිවසං තිංස වාරෙ මනසිකාරට්ඨපනෙන.

සහස්සුද්ධාරං සාධෙත්වාති සහස්සවඩ්ඪිතං ඉණං යොජෙත්වා. උද්ධරිතබ්බොති උද්ධාරොති හි වඩ්ඪි වුච්චතීති. සුද්ධචිත්තෙනාති වික්ඛෙපාදිකිලෙසවිරහිතචිත්තෙන. කෙසාදීසු තචෙ රජ්ජන්තා සුච්ඡවිචම්මං තචොති ගහෙත්වා ''සුවණ්ණාදිවණ්ණො මෙ තචො''තිආදිනා රජ්ජන්ති.

තෙසු ද්වෙ එකමග්ගං පටිපජ්ජමානා නාම න හොන්තීති යථා තථා වා පලායන්තීති අත්ථො. තත්ථ රාගාදිවත්ථුභාවෙන ද්වත්තිංසාකාරානං චොරසදිසතා අනත්ථාවහතා දට්ඨබ්බා.

කම්මමෙව විසෙසාධිගමස්ස ඨානන්ති කම්මට්ඨානං භාවනා වුච්චති. තෙනාහ ''මනසිකරොන්තස්ස අප්පනං පාපුණාතී''ති. කම්මස්ස වා භාවනාය ඨානං ආරම්මණං අප්පනාරම්මණභාවූපගමනෙන අප්පනං පාපුණාතීති වුත්තං.

මානජාතිකොති එතෙන ලඞ්ඝනසමත්ථතායොගෙන උපසමරහිතතං දස්සෙති. චිත්තම්පි හි තථා නානාරම්මණෙසු වඩ්ඪිතං උපසමරහිතන්ති දස්සෙතබ්බන්ති.

හත්ථෙ ගහිතපඤ්හවත්ථු පාකතිකමෙවාති විසුද්ධිමග්ගෙ වුත්තතං සන්ධායාහ. තත්ථ හි වුත්තං –

> ''මාලකත්ථෙරො කිර දීඝභාණකඅභයත්ථෙරං හත්ථෙ ගහෙත්වා 'ආවුසො අභය, ඉමං තාව පඤ්හං උග්ගණ්හාහී'ති වත්වා ආහ 'මාලකත්ථෙරො ද්වත්තිංසකොට්ඨාසෙසු ද්වත්තිංසපඨමජ්ඣානලාභී, සචෙ රත්තිං එකං, දිවා එකං සමාපජ්ජති, අතිරෙකඩ්ඪමාසෙන පුන සම්පජ්ජති. සචෙ පන දෙවසිකං එකමෙව සමාපජ්ජති, අතිරෙකමාසෙන පුන සම්පජ්ජතී'''ති.

ඉදං පන එකං මනසිකරොන්තස්ස එකං පාටියෙක්කං මනසිකරොන්තස්ස ද්වත්තිංසාති එතස්ස සාධනත්ථං නිදස්සනවසෙන ආනීතන්ති දට්ඨබ්බං.

අනුපාදින්නකපක්ඛෙ ඨිතානීති එතෙන චෙතියපබ්බතවාසී මහාතිස්සත්ථෙරො විය, සඞ්ඝරක්ඛිතත්ථෙරුපට්ඨාකසාමණෙරො විය ච අනුපාදින්නකපක්ඛෙ ඨපෙත්වා ගහෙතුං සක්කොන්තස්ස දසවිධාසුභවසෙන ජීවමානකසරීරෙපි උපට්ඨිතෙ උපචාරප්පත්ති දස්සිතා හොතීති වෙදිතබ්බා. ''අත්ථිස්ස කායෙ''ති පන සත්තවසෙන කෙසාදීසු ගය්හමානෙසු යථා ''ඉමස්මිං කායෙ''ති සත්ත-ග්ගහණරහිතෙ අහංකාරවත්ථුම්හි විද්ධස්තාහංකාරෙ සදා සන්නිහිතෙ පාකටෙ ච අත්තනො කායෙ උපට්ඨානං හොති, න තථා තත්ථාති අප්පනං අප්පත්තා ආදීනවානුපස්සනාව තත්ථ හොතීති අධිප්පායෙනාහ ''අසුභානුපස්සනාසඞ්ඛාතා පන විපස්සනාභාවනා හොතීති වෙදිතබ්බා''ති.

357. ආදිම්හි සෙවනා ආසෙවනා, වඩ්ඪනං භාවනා, පුනප්පුනං කරණං බහුලීකම්මන්ති අයමෙතෙසං විසෙසො.

362. වත්ථුපරිඤ්ඤායාති අභිජ්ඣාදොමනස්සානං වත්ථුභූතස්ස කායස්ස පරිජානනෙන. අප්පිතාති ගමිතා, සා ච විනාසිතතාති ආහ ''විනාසිතා''ති. අප්පවත්තියං ඨපිතාතිපි අප්පිතාති අයමත්ථො නිරුත්තිසිද්ධියා වුත්තොති දට්ඨබ්බො. විගතන්තා කතාති ඉදානි කාතබ්බො අන්තො එතෙසං නත්ථීති විගතන්තා, එවංභූතා කතාති අත්ථො. කම්මමෙව විසෙසාධිගමස්ස ඨානං කම්මට්ඨානං, කම්මෙ වා ඨානං භාවනාරම්භො කම්මට්ඨානං, තඤ්ච අනුපස්සනාති ආහ ''අනුපස්සනාය කම්මට්ඨාන''න්ති, අනුපස්සනාය වුත්තන්ති අධිප්පායො.

කායානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

363. සම්පජානස්ස වෙදියනං සම්පජානවෙදියනං. වත්ථුන්ති සුඛාදීනං ආරම්මණමාහ, තෙන වත්ථු ආරම්මණං එතිස්සාති වත්ථුආරම්මණාති සමාසො දට්ඨබ්බො. වොහාරමත්තං හොතීති එතෙන ''සුඛං වෙදනං වෙදයාමී''ති ඉදං වොහාරමත්තෙන වුත්තන්ති දස්සෙති.

වීරියසමාධිං යොජෙත්වාති අධිවාසනවීරියස්ස අධිමත්තතාය තස්ස සමතාය උභයං සහ යොජෙත්වා. සහ පටිසම්භිදාහීති ලොකුත්තරපටිසම්භිදාහි සහ. ලොකියානම්පි වා සති උප්පත්තිකාලෙ තත්ථ සමත්ථතං සන්ධාය ''සහ පටිසම්භිදාහී''ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. සමසීසීති වාරසමසීසී හුත්වා පච්චවෙක්ඛණවාරස්ස අනන්තරවාරෙ පරිනිබ්බායීති අත්ථො. සඞ්ඛෙපමනසිකාරවසෙන මහාසතිපට්ඨානෙ, විත්ථාරමනසිකාරවසෙන රාහුලොවාදධාතුවිභඞ්ගාදීසු.

ඵස්සපඤ්චමකෙයෙවාති එව-සද්දෙන වුත්තෙසු තීසුපි මුඛෙසු පරිග්ගහස්ස සමානතං දස්සෙති. නාමරූපववත්ථානස්ස අධිප්පෙතත්තා නිරවසෙසරූපපරිග්ගහස්ස දස්සනත්ථං ''වත්ථු නාම කරජකායො''ති ආහ, න චක්ඛාදීනි ඡවත්ථූනීති. කරජකායස්ස පන වත්ථුභාවසාධනත්ථං ''ඉදඤ්ච පන මෙ විඤ්ඤාණං එත්ථ සිතං, එත්ථ පටිබද්ධ''න්ති (දී. නි. 1.235; ම. නි. 2.252) සුත්තං ආහතං.

ඵස්සවිඤ්ඤාණානං පාකටතා කෙසඤ්චි හොතීති යෙසං න හොති, තෙ සන්ධායාහ ''ඵස්සවසෙන වා හි…පෙ…. න පාකටං හොතී''ති. තෙසං පන අඤ්ඤෙසඤ්ච සබ්බෙසං වෙනෙය්‍යානං වෙදනා පාකටාති ආහ ''වෙදනාවසෙන පන පාකටං හොතී''ති. සතධොතසප්පි නාම සතවාරං විලාපෙත්වා විලාපෙත්වා උදකෙ පක්ඛිපිත්වා උද්ධරිත්වා ගහිතසප්පි.

විනිවත්තෙත්වාති චතුක්ඛන්ධසමුදායතො විසුං උද්ධරිත්වා. මහාසතිපට්ඨානසුත්තාදීසු කත්ථචි පඨමං රූපකම්මට්ඨානං වත්වා පච්ඡා අරූපකම්මට්ඨානං වෙදනාවසෙන විනිවත්තෙත්වා දස්සිතං. කත්ථචි අරූපකම්මට්ඨානං එව වෙදනාවසෙන අරූපරාසිතො, ඤාතපරිඤ්ඤාය පරිඤ්ඤාතතො වා රූපාරූපරාසිතො වා විනිවත්තෙත්වා දස්සිතං. තත්ථාපි යෙසු පඨමං ඤාතපරිඤ්ඤා වුත්තා, තෙසු තදන්තොගධං. යෙසු න වුත්තා, තෙසු ච වෙදනාය ආරම්මණමත්තං සංඛිත්තං පාළිඅනාරුළ්හං රූපකම්මට්ඨානං සන්ධාය රූපකම්මට්ඨානස්ස පඨමං කථිතතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

''මනොවිඤ්ඤෙය්‍යානං ධම්මානං ඉට්ඨානං කන්තාන''න්තිආදිනා (ම. නි. 3.306) නයෙන වුත්තං ඡගෙහස්සිතසොමනස්සං පඤ්චකාමගුණෙසු අස්සාදානුපස්සිනො එව හොතීති ආහ ''පඤ්චකාමගුණාමිසනිස්සිතා ඡ ගෙහස්සිතසොමනස්සවෙදනා''ති.

වෙදනානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චිත්තානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

365. කිලෙසසම්පයුත්තානං ධම්මානං කෙහිචි කිලෙසෙහි විප්පයොගෙපි සති යෙහි සම්පයුත්තා, තෙහි සංකිලෙසභාවෙන සදිසෙහි සංකිලිට්ඨත්තා ඉතරෙහිපි න විසුද්ධතා හොතීති ආහ ''න පච්ඡිමපදං භජන්තී''ති. දුවිධන්ති විසුං වචනං සරාගසදොසෙහි විසිට්ඨග්ගහණත්ථං. අවිපස්සනුපගත්තා ''ඉධ ඔකාසොව නත්ථී''ති වුත්තං.

චිත්තානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මානුපස්සනානිද්දෙසො

ක. නීවරණපබ්බවණ්ණනා

367. කණ්හසුක්කානං යුගනද්ධතා නත්ථීති පජානනකාලෙ අභාවා ''අභිණ්හසමුදාචාරවසෙනා''ති ආහ.

සුභම්පීති කාමච්ඡන්දොපි. සො හි අත්තනො ගහණාකාරෙන ''සුභ''න්ති වුච්චති, තෙනාකාරෙන පවත්තමානකස්ස අඤ්ඤස්ස කාමච්ඡන්දස්ස නිමිත්තත්තා ''නිමිත්ත''න්ති චාති. ආකඞ්ඛිතස්ස හිතසුඛස්ස අනුපායභූතො මනසිකාරො අනුපායමනසිකාරො. තත්ථාති නිප්ඵාදෙතබ්බෙ ආරම්මණභූතෙ ච දුවිධෙපි සුභනිමිත්තෙ.

අසුභම්පීති අසුභජ්ඣානම්පි. තං පන දසසු අසුභෙසු කෙසාදීසු ච පවත්තං දට්ඨබ්බං. කෙසාදීසු හි සඤ්ඤා අසුභසඤ්ඤාති ගිරිමානන්දසුත්තෙ වුත්තාති. එත්ථ චතුබ්බිධස්සපි අයොනිසොමනසිකාරස්ස යොනිසොමනසිකාරස්ස ච දස්සනං නිරවසෙසදස්සනත්ථං කතන්ති වෙදිතබ්බං. තෙසු පන අසුභෙ සුභන්ති අසුභන්ති ච මනසිකාරො ඉධාධිප්පෙතො, තදනුකූලත්තා වා ඉතරෙපීති.

භොජනෙ මත්තඤ්ඤුනො ථිනමිද්ධාභිභවාභාවා ඔතාරං අලභමානො කාමරාගො පහීයතීති වදන්ති. භොජනනිස්සිතං පන ආහාරෙපටිකූලසඤ්ඤං, තබ්බිපරිණාමස්ස තදාධාරස්ස තස්ස ච උපනිස්සයභූතස්ස අසුභතාදිදස්සනං, කායස්ස ච ආහාරට්ඨිතිකතාදිදස්සනං සො උප්පාදෙතීති තස්ස කාමච්ඡන්දො පහීයතෙව, අභිධම්මපරියායෙන සබ්බොපි ලොභො කාමච්ඡන්දනීවරණන්ති ආහ ''අරහත්තමග්ගෙනා''ති.

ඔදිස්සකානොදිස්සකදිසාඵරණානන්ති අත්තගරුඅතිප්පියසහායමජ්ඣත්තවසෙන ඔදිස්සකතා, සීමාභෙදෙ කතෙ අනොදිස්සකතා, එකදිසාඵරණවසෙන දිසාඵරණතා මෙත්තාය උග්ගහණෙ වෙදිතබ්බා. විහාරරච්ඡාගාමාදිවසෙන වා ඔදිස්සකදිසාඵරණං, විහාරාදිඋද්දෙසරහිතං පුරත්ථිමාදිදිසාවසෙන

අනොදිස්සකදිසාඵරණන්ති එවං වා ද්විධා උග්ගහං සන්ධාය ''ඔදිස්සකානොදිස්සකදිසාඵරණාන''න්ති වුත්තං. උග්ගහො ච යාව උපචාරා දට්ඨබ්බො, උග්ගහිතාය ආසෙවනා භාවනා. තත්ථ ''සබ්බෙ සත්තා පාණා භූතා පුග්ගලා අත්තභාවපරියාපන්නා''ති එතෙසං වසෙන පඤ්චවිධා, එකෙකස්මිං ''අවෙරා හොන්තු, අබ්‍යාපජ්ජා, අනීඝා, සුඛී අත්තානං පරිහරන්තූ''ති චතුධා පවත්තිතො වීසතිවිධා වා අනොධිසොඵරණා මෙත්තා, ''සබ්බා ඉත්ථියො පුරිසා අරියා අනරියා දෙවා මනුස්සා විනිපාතිකා''ති සත්තොධිකරණවසෙන පවත්තා සත්තවිධා, අට්ඨවීසතිවිධා වා ඔධිසොඵරණා මෙත්තා, දසහි දිසාහි දිසොධිකරණවසෙන පවත්තා දසවිධා ච දිසාඵරණා මෙත්තා, එකෙකාය වා දිසාය සත්තාදිඉත්ථිආදිඅවෙරාදියොගෙන අසීතාධිකචතුසතප්පභෙදා අනොධිසොඔධිසොඵරණා වෙදිතබ්බා.

කායවිනාමනාති කායස්ස විවිධෙන ආකාරෙන නාමනා.

අතිභොජනෙ නිමිත්තග්ගාහොති අතිභොජනෙ ථිනමිද්ධස්ස නිමිත්තග්ගාහො, ''එත්තකෙ භුත්තෙ ථිනමිද්ධස්ස කාරණං හොති, එත්තකෙ න හොතී''ති ථිනමිද්ධස්ස කාරණාකාරණග්ගාහොති අත්ථො. ධුතඞ්ගානං වීරියනිස්සිතත්තා ආහ ''ධුතඞ්ගනිස්සිතසප්පායකථායපී''ති.

කුක්කුච්චම්පි කතාකතානුසොචනවසෙන පවත්තමානං උද්ධච්චෙන සමානලක්ඛණං අවූපසමසභාවමෙවාති චෙතසො අවූපසමො ''උද්ධච්චකුක්කුච්චමෙවා''ති වුත්තො.

බහුස්සුතස්ස ගන්ථතො ච අත්ථතො ච අත්ථාදීනි විචිනන්තස්ස චෙතසො වික්ඛෙපො න හොති යථාවිධිපටිපත්තියා යථානුරූපපතිකාරප්පවත්තියා කතාකතානුසොචනඤ්චාති ''බාහුසච්චෙනපි උද්ධච්චකුක්කුච්චං පහීයතී''ති ආහ. වුඩ්ඪසෙවිතා ච

වුඩ්ඪසීලිතං ආවහතීති චෙතොවූපසමකරත්තා උද්ධච්චකුක්කුච්චප්පහානකාරිතා වුත්තා. වුඩ්ඪතං පන අනපෙක්ඛිත්වා විනයධරා කුක්කුච්චවිනොදකා කල්‍යාණමිත්තා වුත්තාති දට්ඨබ්බා.

තිට්ඨති එත්ථාති ඨානීයා, විචිකිච්ඡාය ඨානීයා විචිකිච්ඡාඨානීයා. ඨාතබ්බාති වා ඨානීයා, විචිකිච්ඡා ඨානීයා එතෙසූති විචිකිච්ඡාඨානීයා.

කාමං බහුස්සුතතාපරිපුච්ඡකතාහි අට්ඨවත්ථුකාපි විචිකිච්ඡා පහීයති, තථාපි රතනත්තයවිචිකිච්ඡාමූලිකා සෙසවිචිකිච්ඡාති කත්වා ආහ ''තීණි රතනානි ආරබ්භා''ති. විනයෙ පකතඤ්ඤුතා ''සික්ඛාය කඞ්ඛතී''ති (ධ. ස. 1008; විභ. 915) වුත්තාය විචිකිච්ඡාය පහානං කරොතීති ආහ ''විනයෙ චිණ්ණවසීභාවස්සපී''ති. ඔකප්පනියසද්ධාසඞ්ඛාතඅධිමොක්ඛබහුලස්සාති අනුපවිසනසද්ධාසඞ්ඛාතඅධිමොක්ඛෙන අධිමුච්චනබහුලස්ස. අධිමුච්චනඤ්ච අධිමොක්ඛුප්පාදනමෙවාති දට්ඨබ්බං. සද්ධාය වා නින්නතා අධිමුත්ති.

නීවරණපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඛ. බොජ්ඣඞ්ගපබ්බවණ්ණනා

ඛන්ධාදිපාළියා අත්ථො ඛන්ධාදීනං අත්ථොති කත්වා ආහ ''ඛන්ධ...පෙ.... විපස්සනානං අත්ථසන්නිස්සිතපරිපුච්ඡාබහුලතා''ති. තෙන පාළිමුත්තකපුච්ඡා න තථා පඤ්ඤාසංවත්තනිකා, යථා අත්ථපටිපුච්ඡාති දස්සෙති.

මන්දත්තා අග්ගිජාලාදීසු ආපොධාතුආදීනං විය වීරියාදීනං සකිච්චෙ අසමත්ථතා වුත්තා.

පත්තං නීහරන්තොව තං සුත්වාති එත්ථ පඤ්චාභිඤ්ඤත්තා දිබ්බසොතෙන අස්සොසීති වදන්ති.

පසාදසිනෙහාභාවෙනාති පසාදසඞ්ඛාතස්ස සිනෙහස්ස අභාවෙන. ගද්‍රභපිට්ඨෙ ලූඛරජො ලූඛතරො හුත්වා දිස්සතීති අතිලූඛතාය තංසදිසෙ.

සංවෙජනපසාදනෙහි තෙජනං තොසනඤ්ච සම්පහංසනාති.

බොජ්ඣඞ්ගපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සමථවිපස්සනාසුද්ධවිපස්සනාවසෙන පඨමස්ස ඉතරෙසඤ්ච කථිතත්තාති අත්ථො. මග්ගසම්පයුත්තා සති කායානුපස්සනා නාමාති ආගමනවසෙන වුත්තං. එවං තාව දෙසනා පුග්ගලෙ තිට්ඨතීති කායානුපස්සීආදීනං ආගමනවසෙන විසෙසෙත්වා වුත්තා සතිපට්ඨානදෙසනා පුග්ගලෙ තිට්ඨතීති අත්ථො. න හි සක්කා එකස්ස අනෙකසමඞ්ගිතා වත්තුං එකක්ඛණෙ අනෙකසතිසම්භවාවබොධපසඞ්ගා, පුග්ගලං පන ආමසිත්වා සකිච්චපරිච්ඡින්නෙ ධම්මෙ වුච්චමානෙ කිච්චභෙදෙන එකිස්සාපි සතියා අනෙකනාමතා හොතීති දස්සෙන්තො ''කායෙ පනා''තිආදිමාහ. යථා හි පුග්ගලකිච්චං ධම්මා එවාති ධම්මභෙදෙන කායානුපස්සීආදිපුග්ගලභෙදොව හොති, න එවං ධම්මස්ස ධම්මො කිච්චන්ති න ධම්මභෙදෙන තස්ස භෙදො, තස්මා එකාව සති චතුවිපල්ලාසප්පහානභූතා මග්ගෙ සමිද්ධා අනත්ථන්තරෙන තප්පහානකිච්චභෙදෙන චත්තාරි නාමානි ලභතීති අයමෙත්ථ අධිප්පායො.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

374. අභිධම්මභාජනීයෙ ''කථඤ්ච භික්ඛු කායෙ කායානුපස්සී විහරති? ඉධ භික්ඛු යස්මිං සමයෙ...පෙ.... දන්ධාභිඤ්ඤං කායෙ කායානුපස්සී, යා තස්මිං සමයෙ සතී''තිආදිනා ආගමනවසෙන විසෙසිතානි සතිපට්ඨානානි පුග්ගලෙ ඨපෙත්වා දෙසෙත්වා පුන ''තත්ථ කතමං සතිපට්ඨානං? ඉධ භික්ඛු යස්මිං සමයෙ...පෙ.... දන්ධාභිඤ්ඤං...පෙ.... යා තස්මිං සමයෙ සතී''තිආදිනා පුග්ගලං අනාමසිත්වා ආගමවිසෙසනඤ්ච අකත්වා චතුකිච්චසාධකෙකසතිවසෙන සුද්ධිකසතිපට්ඨානනයො වුත්තොති අයමෙත්ථ නයද්වයෙ විසෙසො.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සතිපට්ඨානවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. සම්මප්පධානවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

390. කාරණප්පධානාති ''අනුප්පන්නපාපකානුප්පාදාදිඅත්ථා''ති ගහිතා තථෙව තෙ හොන්තීති තං අත්ථං සාධෙන්තියෙවාති එතස්ස අත්ථස්ස දීපකො සම්මා-සද්දොති යථාධිප්පෙතත්ථස්ස අනුප්පන්නපාපකානුප්පාදාදිනො කාරණභූතා, පධානකාරණභූතාති අත්ථො. සම්මාසද්දස්ස උපායයොනිසොඅත්ථදීපකතං සන්ධාය ''උපායප්පධානා යොනිසොපධානා''ති වුත්තං. පටිපන්නකොති භාවනමනුයුත්තො. භුසං යොගො පයොගො, පයොගොව පරක්කමො පයොගපරක්කමො. එතානීති ''වායමතී''තිආදීනි ''ආසෙවමානො වායමතී''තිආදිනා යොජෙතබ්බානි.

අනුප්පන්නාති අවත්තබ්බතං ආපන්නානන්ති භූමිලද්ධාරම්මණාධිග්ගහිතාවික්ඛම්භිතාසමුග්ඝාතිතුප්පන් නානං.

391. ධම්මච්ඡන්දොති තණ්හාදිට්ඨිවීරියච්ඡන්දා විය න අඤ්ඤො ධම්මො, අථ ඛො ඡන්දනියසභාවො එවාති දස්සෙන්තො ආහ ''සභාවච්ඡන්දො''ති. තත්ථ ''යො කාමෙසු කාමච්ඡන්දො''තිආදීසු (ධ. ස. 1103) තණ්හා ඡන්දොති වුත්තාති වෙදිතබ්බො, ''සබ්බෙව නු ඛො, මාරිස, සමණබ්‍රාහ්මණා එකන්තවාදා එකන්තසීලා එකන්තඡන්දා එකන්තඅජ්ඣොසානා''ති (දී. නි. 2.366) එත්ථ දිට්ඨි, පමාදනිද්දෙසෙ ''නික්ඛිත්තඡන්දතා නික්ඛිත්තධුරතා''ති වීරියන්ති වණ්ණෙන්ති.

394. වායමති වීරියං ආරභතීති පදද්වයස්සපි නිද්දෙසො වීරියනිද්දෙසොයෙවාති අධිප්පායෙනාහ ''වීරියනිද්දෙසෙ''ති.

406. සබ්බපුබ්බභාගෙති සබ්බමග්ගානං පුබ්බභාගෙ. පුරිමස්මින්ති ''අනුප්පන්නා මෙ කුසලා ධම්මා අනුප්පජ්ජමානා

අනත්ථාය සංවත්තෙය්‍යු''න්ති එත්ථාපි ''සමථවිපස්සනාව ගහෙතබ්බා''ති වුත්තං අට්ඨකථායං, තං පන මග්ගානුප්පන්නතාය භාවතො අනුප්පජ්ජමානෙ ච තස්මිං වට්ටානත්ථසංවත්තනතො න යුත්තන්ති පටික්ඛිපති.

මහන්තං ගාරවං හොති, තස්මා ''සඞ්ඝගාරවෙන යථාරුචි වින්දිතුං න සක්කා''ති සඞ්ඝෙන සහ න නික්ඛමි. අතිමන්දානි නොති නනු අතිමන්දානීති අත්ථො. සන්තසමාපත්තිතො අඤ්ඤං සන්ථම්භනකාරණං බලවං නත්ථීති ''තතො පරිහීනා සන්ථම්භිතුං න සක්කොන්තී''ති ආහ. න හි මහාරජ්ජුම්හි ඡින්නෙ සුත්තතන්තූ සන්ධාරෙතුං සක්කොන්තීති. සමථෙ වත්ථුං දස්සෙත්වා තෙන සමානගතිකා විපස්සනා චාති ඉමිනා අධිප්පායෙනාහ ''එවං උප්පන්නා සමථවිපස්සනා...පෙ.... සංවත්තන්තී''ති.

තත්ථ අනුප්පන්නානන්ති එත්ථ තත්ථ දුවිධාය සම්මප්පධානකථාය, තත්ථ වා පාළියං ''අනුප්පන්නාන''න්ති එතස්ස අයං විනිච්ඡයොති අධිප්පායො. එතෙයෙවාති අනමතග්ගෙ සංසාරෙ උප්පන්නායෙව.

චුද්දස මහාවත්තානි ඛන්ධකෙ වුත්තානි ආගන්තුකආවාසිකගමිකඅනුමොදන භත්තග්ග පිණ්ඩචාරික ආරඤ්ඤික සෙනාසන ජන්තාඝරවච්චකුටි ආචරියඋපජ්ඣායසද්ධිවිහාරිකඅන්තෙවාසිකවත්තානි චුද්දස. තතො අඤ්ඤානි පන කදාචි තජ්ජනීයකම්මකතාදිකාලෙ පාරිවාසිකාදිකාලෙ ච චරිතබ්බානි ද්වාසීති ඛුද්දකවත්තානීති කථිතානි දට්ඨබ්බානි. න හි තානි සබ්බාසු අවත්ථාසු චරිතබ්බානි, තස්මා මහාවත්තෙ අගණිතානි. තත්ථ ''පාරිවාසිකානං භික්ඛූනං වත්තං පඤ්ඤාපෙස්සාමී''ති ආරභිත්වා ''න උපසම්පාදෙතබ්බං...පෙ.... න ඡමායං චඞ්කමන්තෙ චඞ්කමෙ චඞ්කමිතබ්බ''න්ති (චූළව. 76) වුත්තානි පකතත්තෙ චරිතබ්බවත්තාවසානානි ඡසට්ඨි, තතො පරං ''න, භික්ඛවෙ, පාරිවාසිකෙන භික්ඛුනා පාරිවාසිකවුඩ්ඪතරෙන

භික්ඛුනා සද්ධිං, මූලායපටිකස්සනාරහෙන, මානත්තාරහෙන, මානත්තචාරිකෙන, අබ්භානාරහෙන භික්ඛුනා සද්ධිං එකච්ඡන්නෙ ආවාසෙ වත්ථබ්බ''න්තිආදීනි (චූළව. 82) පකතත්තෙ චරිතබ්බෙහි අනඤ්ඤත්තා විසුං විසුං අගණෙත්වා පාරිවාසිකවුඩ්ඪතරාදීසු පුග්ගලන්තරෙසු චරිතබ්බත්තා තෙසං වසෙන සම්පිණ්ඩෙත්වා එකෙකං කත්වා ගණෙතබ්බානි පඤ්චාති එකසත්තති වත්තානි, උක්ඛෙපනීයකම්මකතවත්තෙසු වත්තපඤ්ඤාපනවසෙන වුත්තං ''න පකතත්තස්ස භික්ඛුනො අභිවාදනං පච්චුට්ඨානං...පෙ.... නහානෙ පිට්ඨිපරිකම්මං සාදිතබ්බ''න්ති (චූළව. 75) ඉදං අභිවාදනාදීනං අස්සාදියනං එකං, ''න පකතත්තො භික්ඛු සීලවිපත්තියා අනුද්ධංසෙතබ්බො''තිආදීනි (චූළව. 51) ච දසාති එවං ද්වාසීති හොන්ති. එතෙස්වෙව කානිචි තජ්ජනීයකම්මකතාදිවත්තානි, කානිචි පාරිවාසිකාදිවත්තානීති අග්ගහිතග්ගහණෙන ද්වාසීතිවත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

ඉධ විපාකානුභවනවසෙන තදාරම්මණං, අවිපක්කවිපාකස්ස සබ්බථා අවිගතත්තා භවිත්වා විගතමත්තවසෙන කම්මඤ්ච ''භූත්වා විගතුප්පන්න''න්ති වුත්තං, න අට්ඨසාලිනියං (ධ. ස. අට්ඨ. 1) විය රජ්ජනාදිවසෙන අනුභුත්වාපගතං ජවනං, උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධතාවසෙන භූතාපගතසඞ්ඛාතං සෙසසඞ්ඛතඤ්ච ''භූතාපගතුප්පන්න''න්ති, තස්මා ඉධ ඔකාසකතුප්පන්නං විපාකමෙව වදති, න තත්ථ විය කම්මම්පීති. අනුසයිතකිලෙසාති අප්පහීනා මග්ගෙන පහාතබ්බා අධිප්පෙතා. තෙනාහ ''අතීතා වා...පෙ.... න වත්තබ්බා''ති. තෙසඤ්හි අම්බතරුණොපමාය වත්තමානාදිතා න වත්තබ්බාති.

ආහතඛීරරුක්ඛො විය නිමිත්තග්ගාහවසෙන අධිගතං ආරම්මණං, අනාහතඛීරරුක්ඛො විය අවික්ඛම්භිතතාය

අන්තොගධකිලෙසං ආරම්මණං දට්ඨබ්බං, නිමිත්තග්ගාහකාවික්ඛම්භිතකිලෙසා වා පුග්ගලා ආහතානාහතඛීරරුක්ඛසදිසා. පුරිමනයෙනෙවාති අවික්ඛම්භිතුප්පන්නෙ විය ''ඉමස්මිං නාම ඨානෙ නුප්පජ්ජිස්සන්තීති න වත්තබ්බා අසමුග්ඝාටිතත්තා''ති යොජෙත්වා විත්ථාරෙතබ්බං.

පාළියන්ති පටිසම්භිදාපාළියං (පටි. ම. 3.21). මග්ගෙන පහීනකිලෙසානමෙව තිධා නවත්තබ්බතං අපාකටං පාකටං කාතුං අජාතඵලරුක්ඛො ආභතො, අතීතාදීනං අප්පහීනතාදස්සනත්ථම්පි ''ජාතඵලරුක්ඛෙන දීපෙතබ්බ''න්ති ආහ. තත්ථ යථා අච්ඡින්නෙ රුක්ඛෙ නිබ්බත්තිරහානි ඵලානි ඡින්නෙ අනුප්පජ්ජමානානි න කදාචි සසභාවානි අහෙසුං හොන්ති භවිස්සන්ති චාති අතීතාදිභාවෙන න වත්තබ්බානි, එවං මග්ගෙන පහීනකිලෙසා ච දට්ඨබ්බා. යථා ච ඡෙදෙ අසති ඵලානි උප්පජ්ජිස්සන්ති, සති ච නුප්පජ්ජිස්සන්තීති ඡෙදස්ස සාත්ථකතා, එවං මග්ගභාවනාය ච සාත්ථකතා යොජෙතබ්බා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

427. පඤ්හපුච්ඡකෙ යං වුත්තං ''වීරියජෙට්ඨිකාය පන අඤ්ඤස්ස වීරියස්ස අභාවා න වත්තබ්බානි මග්ගාධිපතීනීති වා න මග්ගාධිපතීනීති වා''ති, එත්ථ ''මග්ගාධිපතීනී''ති න වත්තබ්බතාය එව අඤ්ඤස්ස වීරියස්ස අභාවො කාරණන්ති දට්ඨබ්බං. ඡන්දස්ස පන චිත්තස්ස වා නමග්ගභූතස්ස අධිපතිනො තදා අභාවා ''න මග්ගාධිපතීනී''ති න වත්තබ්බානීති වුත්තං. ඡන්දචිත්තානං විය නමග්ගභූතස්ස අඤ්ඤස්ස වීරියාධිපතිනො අභාවාති වා අධිප්පායො. සම්මප්පධානානං තදා මග්ගසඞ්ඛාතඅධිපතිභාවතො වා ''න මග්ගාධිපතීනී''ති නවත්තබ්බතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සම්මප්පධානවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ඉද්ධිපාදවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

431. ඉද්ධි-සද්දස්ස පඨමො කත්තුඅත්ථො, දුතියො කරණත්ථො වුත්තො, පාද-සද්දස්ස එකො කරණමෙවත්ථො වුත්තො. පජ්ජිතබ්බාව ඉද්ධි වුත්තා, න ච ඉජ්ඣන්තී පජ්ජිතබ්බා ච ඉද්ධි පජ්ජනකරණෙන පාදෙන සමානාධිකරණා හොතීති ''පඨමෙනත්ථෙන ඉද්ධි එව පාදො ඉද්ධිපාදො''ති න සක්කා වත්තුං, තථා ඉද්ධිකිරියාකරණෙන සාධෙතබ්බා ච වුද්ධිසඞ්ඛාතා ඉද්ධි පජ්ජනකිරියාකරණෙන පජ්ජිතබ්බාති ද්වින්නං කරණානං න අසමානාධිකරණතා සම්භවතීති ''දුතියෙනත්ථෙන ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො''ති ච න සක්කා වත්තුං, තස්මා පඨමෙනත්ථෙන ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො, දුතියෙනත්ථෙන ඉද්ධි එව පාදො ඉද්ධිපාදොති එවං යොජනා යුජ්ජති.

''ඡන්දං චෙ...පෙ.... අයං වුච්චති ඡන්දසමාධී''ති ඉමාය පාළියා ඡන්දාධිපති සමාධි ඡන්දසමාධීති අධිපති-සද්දලොපං කත්වා සමාසො වුත්තොති විඤ්ඤායති, අධිපති-සද්දත්ථදස්සනවසෙන පන ''ඡන්දහෙතුකො ඡන්දාධිකො වා සමාධි ඡන්දසමාධී''ති අට්ඨකථායං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. පධානභූතාති වීරියභූතාති කෙචි වදන්ති. සඞ්ඛතසඞ්ඛාරාදිනිවත්තනත්ථඤ්හි පධානග්ගහණන්ති. අථ වා තං තං විසෙසං සඞ්ඛරොතීති සඞ්ඛාරො, සබ්බං වීරියං. තත්ථ චතුකිච්චසාධකතො අඤ්ඤස්ස නිවත්තනත්ථං පධානග්ගහණන්ති පධානභූතා සෙට්ඨභූතාති අත්ථො. චතුබ්බිධස්ස පන වීරියස්ස අධිප්පෙතත්තා බහුවචනනිද්දෙසො කතො. අධිට්ඨානට්ඨෙනාති දුවිධත්ථායපි ඉද්ධියා අධිට්ඨානත්ථෙන. පාදභූතන්ති ඉමිනා විසුං සමාසයොජනාවසෙන පන යො පුබ්බෙ ඉද්ධිපාදත්ථො පාද-සද්දස්ස උපායත්ථතං ගහෙත්වා යථායුත්තො වුත්තො, සො වක්ඛමානානං පටිලාභපුබ්බභාගානං කත්තුකරණිද්ධිභාවං, උත්තරචූළභාජනීයෙ වා වුත්තෙහි ඡන්දාදීහි ඉද්ධිපාදෙහි

සාධෙතබ්බාය ඉද්ධියා කත්තිද්ධිභාවං, ඡන්දාදීනඤ්ච කරණිද්ධිභාවං සන්ධාය වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

වීරියිද්ධිපාදනිද්දෙසෙ ''වීරියසමාධිපධානසඞ්ඛාරසමන්නාගත''න්ති ද්වික්ඛත්තුං වීරියං ආගතං. තත්ථ පුරිමං සමාධිවිසෙසනං ''වීරියාධිපති සමාධි වීරියසමාධී''ති, දුතියං සමන්නාගමඞ්ගදස්සනං. ද්වෙයෙව හි සබ්බත්ථ සමන්නාගමඞ්ගානි සමාධි පධානසඞ්ඛාරො ච, ඡන්දාදයො සමාධිවිසෙසනානි, පධානසඞ්ඛාරො පන පධානවචනෙනෙව විසෙසිතො, න ඡන්දාදීහීති න ඉධ වීරියාධිපතිතා පධානසඞ්ඛාරස්ස වුත්තා හොති. වීරියඤ්ච සමාධිං විසෙසෙත්වා ඨිතමෙව සමන්නාගමඞ්ගවසෙන පධානසඞ්ඛාරවචනෙන වුත්තන්ති නාපි ද්වීහි වීරියෙහි සමන්නාගමො වුත්තො හොතීති. යස්මා පන ඡන්දාදීහි විසිට්ඨො සමාධි, තථා විසිට්ඨෙනෙව ච තෙන සම්පයුත්තො පධානසඞ්ඛාරො සෙසධම්මා ච, තස්මා සමාධිවිසෙසනානං වසෙන චත්තාරො ඉද්ධිපාදා වුත්තා. විසෙසනභාවො ච ඡන්දාදීනං තංතංඅවස්සයනවසෙන හොතීති ''ඡන්දසමාධි...පෙ.... ඉද්ධිපාද''න්ති එත්ථ නිස්සයත්ථෙපි පාද-සද්දෙ උපායත්ථෙන ඡන්දාදීනං ඉද්ධිපාදතා වුත්තා හොති. තෙනෙව උත්තරචූළභාජනීයෙ ''චත්තාරො ඉද්ධිපාදා ඡන්දිද්ධිපාදො''තිආදිනා ඡන්දාදීනමෙව ඉද්ධිපාදතා වුත්තා. පඤ්හපුච්ඡකෙ ච ''චත්තාරො ඉද්ධිපාදා ඉධ භික්ඛු ඡන්දසමාධී''තිආදිනාව (විභ. 462) උද්දෙසං කත්වාපි පුන ඡන්දාදීනංයෙව කුසලාදිභාවො විභත්තොති. උපායිද්ධිපාදදස්සනත්ථමෙව හි නිස්සයිද්ධිපාදදස්සනං කතං, අඤ්ඤථා චතුබ්බිධතා න හොතීති අයමෙත්ථ පාළිවසෙන අත්ථවිනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

433. රථධුරෙති රථස්ස පුරතො. හීනජාතිකො චණ්ඩාලො උපට්ඨානාදිගුණයොගෙපි සෙනාපතිට්ඨානාදීනි න ලභතීති ආහ ''ජාතිං සොධෙත්වා...පෙ.... ජාතිං අවස්සයතී''ති. අමන්තනීයොති හිතාහිතමන්තනෙ න අරහො.

රට්ඨපාලත්ථෙරො ඡන්දෙ සති කථං නානුජානිස්සන්තීති සත්තපි භත්තානි අභුඤ්ජිත්වා මාතාපිතරො අනුජානාපෙත්වා පබ්බජිත්වා ඡන්දමෙව අවස්සාය ලොකුත්තරධම්මං නිබ්බත්තෙසීති ආහ ''රට්ඨපාලත්ථෙරො වියා''ති.

මොඝරාජත්ථෙරො වීමංසං අවස්සයීති තස්ස භගවා ''සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛස්සූ''ති (සු. නි. 1125) සුඤ්ඤතාකථං කථෙසි, පඤ්ඤානිස්සිතමානනිග්ගහත්ථඤ්ච ද්වික්ඛත්තුං පුච්ඡිතො පඤ්හං න කථෙසි. තත්ථ පුනප්පුනං ඡන්දුප්පාදනං තොසනං විය හොතීති ඡන්දස්ස උපට්ඨානසදිසතා වුත්තා, ථාමභාවතො වීරියස්ස සූරත්තසදිසතා, ''ඡද්වාරාධිපති රාජා''ති (ධ. ප. අට්ඨ. 2.181 එරකපත්තනාගරාජවත්ථු) වචනතො පුබ්බඞ්ගමත්තා චිත්තස්ස විසිට්ඨජාතිසදිසතා.

අභෙදතොති ඡන්දාදිකෙ තයො තයො ධම්මෙ සම්පිණ්ඩෙත්වා, ඉද්ධිඉද්ධිපාදෙ අමිස්සෙත්වා වා කථනන්ති අත්ථො. තත්ථ ඡන්දවීරියාදයො විසෙසෙන ඉජ්ඣන්ති එතායාති ඉද්ධීති වුච්චන්ති, ඉජ්ඣතීති ඉද්ධීති අවිසෙසෙන සමාධිපධානසඞ්ඛාරාපීති.

ඡන්දිද්ධිපාදසමාධිද්ධිපාදාදයො විසිට්ඨා, පාදො සබ්බිද්ධීනං සාධාරණත්තා අවිසිට්ඨො, තස්මා විසිට්ඨෙස්වෙව පවෙසං අවත්වා අවිසිට්ඨෙ ච පවෙසං වත්තුං යුත්තන්ති දස්සෙතුං සබ්බත්ථ ''පාදෙ පතිට්ඨාතිපි වත්තුං වට්ටතී''ති ආහ. තත්ථෙවාති ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරඉද්ධිපාදෙසු, චතූසු ඡන්දාදිකෙස්වෙවාති අත්ථො. ''ඡන්දවතො කො සමාධි න ඉජ්ඣිස්සතී''ති සමාධිභාවනාමුඛෙන භාවිතා සමාධිභාවිතා.

එත්ථ පනාති භෙදකථායං අභෙදකථනතො අභිනවං නත්ථීති අත්ථො. යෙ හි තයො ධම්මා අභෙදකථායං ඉද්ධිඉද්ධිපාදොත්වෙව වුත්තා, තෙ එව භෙදකථායං ඉද්ධීපි

හොන්ති ඉද්ධිපාදාපි, සෙසා ඉද්ධිපාදා එවාති එවං අභිනවාභාවං දස්සෙන්තො ''ඡන්දො සමාධී''තිආදිමාහ. ඉමෙ හි තයො...පෙ.... න විනා, තස්මා සෙසා සම්පයුත්තකා චත්තාරො ඛන්ධා තෙසං තිණ්ණං ඉජ්ඣනෙන ඉද්ධි නාම භවෙය්‍යුං, න අත්තනො සභාවෙනාති තෙ ඉද්ධිපාදා එව හොන්ති, න ඉද්ධීති එවමිදං පුරිමස්ස කාරණභාවෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා තිණ්ණං ඉද්ධිතා ඉද්ධිපාදතා ච වුත්තා, සෙසානඤ්ච ඉද්ධිපාදතාව, තං සබ්බං සාධෙතුං ''ඉමෙ හි තයො...පෙ.... න විනා''ති ආහ. තෙන යස්මා ඉජ්ඣන්ති, තස්මා ඉද්ධි. ඉජ්ඣමානා ච යස්මා සම්පයුත්තකෙහි සහෙව ඉජ්ඣන්ති, න විනා, තස්මා සම්පයුත්තකා ඉද්ධිපාදා, තදන්තොගධත්තා පන තෙ තයො ධම්මා ඉද්ධිපාදාපි හොන්තීති දස්සෙති. සම්පයුත්තකානම්පි පන ඛන්ධානං ඉද්ධිභාවපරියායො අත්ථීති දස්සෙතුං ''සම්පයුත්තකා පනා''තිආදිමාහ. චතූසු ඛන්ධෙසු එකදෙසස්ස ඉද්ධිතා, චතුන්නම්පි ''ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො''ති ඉමිනා අත්ථෙන ඉද්ධිපාදතා, පුනපි චතුන්නං ඛන්ධානං ''ඉද්ධි එව පාදො ඉද්ධිපාදො''ති ඉමිනා අත්ථෙන ඉද්ධිපාදතා ච දස්සිතා, න අඤ්ඤස්සාති කත්වා ආහ ''න අඤ්ඤස්ස කස්සචි අධිවචන''න්ති. ඉමිනා ''ඉද්ධි නාම අනිප්ඵන්නා''ති ඉදං වාදං පටිසෙධෙති.

පටිලාභපුබ්බභාගානං පටිලාභස්සෙව ච ඉද්ධිඉද්ධිපාදතාවචනං අපුබ්බන්ති කත්වා පුච්ඡති ''කෙනට්ඨෙන ඉද්ධි, කෙනට්ඨෙන පාදො''ති. පටිලාභො පුබ්බභාගො චාති වචනසෙසො. උපායො ච උපායභාවෙනෙව අත්තනො ඵලස්ස පතිට්ඨා හොතීති ආහ ''පතිට්ඨානට්ඨෙනෙව පාදො''ති. ඡන්දොයෙව...පෙ.... වීමංසාව වීමංසිද්ධිපාදොති කථිතං, තස්මා න චත්තාරො ඛන්ධා ඉද්ධියා සමානකාලිකා නානාක්ඛණිකා වා ඉද්ධිපාදා, ජෙට්ඨකභූතා පන ඡන්දාදයො එව සබ්බත්ථ ඉද්ධිපාදාති අයමෙව තෙසං අට්ඨකථාචරියානං අධිප්පායො. සුත්තන්තභාජනීයෙ හි

අභිධම්මභාජනීයෙ ච සමාධිවිසෙසනවසෙන දස්සිතානං උපායභූතානං ඉද්ධිපාදානං පාකටකරණත්ථං උත්තරචූළභාජනීයං වුත්තන්ති. කෙචීති උත්තරවිහාරවාසිථෙරා කිර.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

444. අභිධම්මභාජනීයෙ ''ඉද්ධිපාදොති තථාභූතස්ස ඵස්සො...පෙ.... පග්ගාහො අවික්ඛෙපො''ති (විභ. 447) ඉද්ධිඉද්ධිපාදත්ථදස්සනත්ථං පග්ගාහාවික්ඛෙපා වුත්තා, චිත්තපඤ්ඤා ච සඞ්ඛිපිත්වාති. චත්තාරි නයසහස්සානි විභත්තානීති ඉදං සාධිපතිවාරානං පරිපුණ්ණානං අභාවා විචාරෙතබ්බං. න හි අධිපතීනං අධිපතයො විජ්ජන්ති, එකෙකස්මිං පන ඉද්ධිපාදනිද්දෙසෙ එකෙකො අධිපතිවාරො ලබ්භතීති සොළස සොළස නයසතානි ලබ්භන්ති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

නනු ච චත්තාරොපි අධිපතයො එකක්ඛණෙ ලබ්භන්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස පන අධිපතයො න භවන්ති ''චත්තාරො ඉද්ධිපාදා න මග්ගාධිපතිනො''ති වුත්තත්තා. රාජපුත්තොපමාපි හි එතමත්ථං දීපෙතීති? න, එකක්ඛණෙ දුතියස්ස අධිපතිනො අභාවතො එව, ''න මග්ගාධිපතිනො''ති වුත්තත්තා රාජපුත්තොපමා අධිපතිං න කරොන්තීති ඉමමෙවත්ථං දීපෙති, න අධිපතීනං සහභාවං. තං කථං ජානිතබ්බන්ති? පටික්ඛිත්තත්තා. අධිපතිපච්චයනිද්දෙසෙ හි අට්ඨකථායං (පට්ඨා. අට්ඨ. 1.3) වුත්තා ''කස්මා පන යථා හෙතුපච්චයනිද්දෙසෙ 'හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකාන'න්ති වුත්තං, එවමිධ 'අධිපතී අධිපතිසම්පයුත්තකාන'න්ති අවත්වා 'ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකාන'න්තිආදිනා නයෙන දෙසනා කතාති? එකක්ඛණෙ අභාවතො''ති. සති ච චතුන්නං

අධිපතීනං සහභාවෙ ‘‘අරියමග්ගසමඞ්ගිස්ස වීමංසාධිපතෙය්‍යං මග්ගං භාවෙන්තස්සා’’ති විසෙසනං න කත්තබ්බං සියා අවීමංසාධිපතිකස්ස මග්ගස්ස අභාවා. ඡන්දාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤාධිපතිකරණභාවෙ ච ‘‘වීමංසං ඨපෙත්වා තංසම්පයුත්තො’’තිආදිනා ඡන්දාදීනං වීමංසාධිපතිකත්තවචනං න වත්තබ්බං සියා. තථා ‘‘චත්තාරො අරියමග්ගා සියා මග්ගාධිපතිනො, සියා න වත්තබ්බා මග්ගාධිපතිනො’’ති (ධ. ස. 1429) එවමාදීහිපි අධිපතීනං සහභාවො පටික්ඛිත්තො එවාති.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉද්ධිපාදවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. බොජ්ඣඞ්ගවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

පඨමනයවණ්ණනා

466. පතිට්ඨානායූහනා ඔඝතරණසුත්තවණ්ණනායං (සං. නි. අට්ඨ. 1.1.1) –

> ''කිලෙසවසෙන පතිට්ඨානං, අභිසඞ්ඛාරවසෙන ආයූහනා. තථා තණ්හාදිට්ඨීහි පතිට්ඨානං, අවසෙසකිලෙසාභිසඞ්ඛාරෙහි ආයූහනා. තණ්හාවසෙන පතිට්ඨානං, දිට්ඨිවසෙන ආයූහනා. සස්සතදිට්ඨියා පතිට්ඨානං, උච්ඡෙදදිට්ඨියා ආයූහනා. ලීනවසෙන පතිට්ඨානං, උද්ධච්චවසෙන ආයූහනා. කාමසුඛානුයොගවසෙන පතිට්ඨානං, අත්තකිලමථානුයොගවසෙන ආයූහනා. සබ්බාකුසලාභිසඞ්ඛාරවසෙන පතිට්ඨානං, සබ්බලොකියකුසලාභිසඞ්ඛාරවසෙන ආයූහනා''ති –

වුත්තෙසු පකාරෙසු ඉධ අවුත්තානං වසෙන වෙදිතබ්බා.

සම්මප්පවත්තෙ ධම්මෙ පටිසඞ්චික්ඛති, උපපත්තිතො ඉක්ඛති, තදාකාරො හුත්වා පවත්තතීති පටිසඞ්ඛානලක්ඛණො උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගො. එවඤ්ච කත්වා ''පටිසඞ්ඛා සන්තිට්ඨනා ගහණෙ මජ්ඣත්තතා''ති උපෙක්ඛාකිච්චාධිමත්තතාය සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා වුත්තා. අනුක්කමනික්ඛෙපෙ පයොජනං පුරිමස්ස පුරිමස්ස පච්ඡිමපච්ඡිමකාරණභාවො.

467. බලවතී එව සති සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගොති කත්වා බලවභාවදීපනත්ථං පඤ්ඤා ගහිතා, න යස්ස කස්සචි සම්පධාරණසති, කුසලුප්පත්තිකාරණස්ස පන සරණං සතීති දස්සෙන්තො ''චත්තං වා''තිආදිමාහ. චත්තසීසෙ ඨත්වාති ''අහො වත මෙ ධම්මං සුණෙය්‍යුං, සුත්වා ච ධම්මං පසීදෙය්‍යුං,

පසන්නා ච මෙ පසන්නාකාරං කරෙය්‍යු''න්ති එවංචිත්තො අහුත්වා ''ස්වාක්ඛාතො භගවතා ධම්මො...පෙ.... විඤ්ඤූහි, අහො වත මෙ ධම්මං සුණෙය්‍යුං, සුත්වා ච ධම්මං ආජානෙය්‍යුං, ආජානිත්වා ච පන තථත්ථාය පටිපජ්ජෙය්‍යු''න්ති ධම්මසුධම්මතං පටිච්ච කාරුඤ්ඤං අනුද්දයං අනුකම්පං උපාදාය මහාකස්සපත්ථෙරෙන විය භාසිතන්ති අත්ථො. විමුත්තායතනසීසෙති ''න හෙව ඛො සත්ථා, අපිච ඛො යථාසුතං යථාපරියත්තං ධම්මං විත්ථාරෙන පරෙසං දෙසෙස්සාමී''ති එවං විමුත්තිකාරණපධානභාවෙ ඨත්වා. චිරකතවත්තාදිවසෙන තංසමුට්ඨාපකො අරූපකොට්ඨාසො වුත්තො, භාවත්ථත්තා එව වා කතභාසිත-සද්දා කිරියාභූතස්ස අරූපකොට්ඨාසස්ස වාචකාති කත්වා ආහ ''කායවිඤ්ඤත්තිං...පෙ.... කොට්ඨාස''න්ති.

බොජ්ඣඞ්ගසමුට්ඨාපකතා පුරිමානං ඡන්නං අත්තනො අත්තනො අනන්තරිකස්ස, පරෙසං සබ්බෙසං වා තංතංපරියායෙන සමුට්ඨාපනවසෙන යොජෙතබ්බා. කාමලොකවට්ටාමිසාති තණ්හා තදාරම්මණා ඛන්ධාති වදන්ති, පඤ්චකාමගුණිකො ච රාගො තදාරම්මණඤ්ච කාමාමිසං, ''සස්සතො අත්තා ච ලොකො චා''තිආදිනා ලොකග්ගහණවසෙන පවත්තො සස්සතුච්ඡෙදසහගතො රාගො තදාරම්මණඤ්ච ලොකාමිසං, ලොකධම්මා වා, වට්ටස්සාදවසෙන උප්පන්නො සංසාරජනකො රාගො තදාරම්මණඤ්ච වට්ටාමිසං. මග්ගස්ස පුබ්බභාගත්තා පුබ්බභාගා.

පඨමනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියනයවණ්ණනා

468-469. අභිඤ්ඤෙය්‍යා ධම්මා නාම ''සබ්බෙ සත්තා ආහාරට්ඨිතිකා, ද්වෙ ධාතුයො, තිස්සො ධාතුයො, චත්තාරි අරියසච්චානි, පඤ්ච විමුත්තායතනානි, ඡ අනුත්තරියානි,

සත්ත නිද්දසවත්ථූනි, අට්ඨාභිභායතනානි, නවානුපුබ්බවිහාරා, දස නිජ්ජරවත්ථූනී''ති එවංපභෙදා ධම්මා, ''සබ්බං, භික්ඛවෙ, අභිඤ්ඤෙය්‍ය''න්ති (සං. නි. 4.46) දස්සිතා ඛන්ධාදයො ච. වානන්ති විනන්ධනං භවාදීනං, ගමනං වා පියරූපසාතරූපෙසු.

චඞ්කමං අධිට්ඨහන්තස්ස උප්පන්නවීරියං විපස්සනාසහගතන්ති වෙදිතබ්බං. එත්තකෙනාති ''ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා කථිතා''ති එත්තාවතා. ලොකියන්ති වදන්තො න කිලමතීති කායවිඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකස්ස ලොකියත්තා අචොදනීයොති අත්ථො. අලබ්භ...පෙ.... පටික්ඛිත්තාති රූපාවචරෙ අලබ්භමානකං පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගං උපාදාය ලබ්භමානාපි අවිතක්කඅවිචාරා පීති පටික්ඛිත්තා, ''පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො''ති න වුත්තොති අත්ථො. කාමාවචරෙ වා අලබ්භමානකං අවිතක්කඅවිචාරං පීතිං උපාදාය ලබ්භමානකාව පීතිබොජ්ඣඞ්ගභූතා පටික්ඛිත්තා, අවිතක්කඅවිචාරො පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො න වුත්තොති අත්ථො.

අජ්ඣත්තවිමොක්ඛන්ති අජ්ඣත්තධම්මෙ අභිනිවිසිත්වා තතො වුට්ඨිතමග්ගො ''අජ්ඣත්තවිමොක්ඛො''ති ඉධ වුත්තොති අධිප්පායො. න වාරෙතබ්බොති විපස්සනාපාදකෙසු කසිණාදිඣානෙසු සතිආදීනං නිබ්බෙධභාගියත්තා න පටික්ඛිපිතබ්බොති අත්ථො. අනුද්ධරන්තා පන විපස්සනා විය බොධියා මග්ගස්ස ආසන්නකාරණං ඣානං න හොති, න ච තථා එකන්තිකං කාරණං, න ච විපස්සනාකිච්චස්ස විය ඣානකිච්චස්ස නිට්ඨානං මග්ගොති කත්වා න උද්ධරන්ති. තත්ථ කසිණජ්ඣානග්ගහණෙන තදායත්තානි ආරුප්පානිපි ගහිතානීති දට්ඨබ්බානි. අසුභජ්ඣානානං අවචනං අවිතක්කාවිචාරස්ස අධිප්පෙතත්තා.

දුතියනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තතියනයවණ්ණනා

470-471. තදඞ්ගසමුච්ඡෙදනිස්සරණවිවෙකනිස්සිතතං වත්වා පටිප්පස්සද්ධිවිවෙකනිස්සිතත්තස්ස අවචනං ''සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගං භාවෙතී''තිආදිනා (සං. නි. 5.182; විභ. 471) ඉධ භාවෙතබ්බානං බොජ්ඣඞ්ගානං වුත්තත්තා. භාවිතබොජ්ඣඞ්ගස්ස හි සච්ඡිකාතබ්බා ඵලබොජ්ඣඞ්ගා අභිධම්මභාජනීයෙ වුත්තාති. වොස්සග්ග-සද්දො පරිච්චාගත්ථො පක්ඛන්දනත්ථො චාති වොස්සග්ගස්ස දුවිධතා වුත්තා. යථාවුත්තෙනාති තදඞ්ගසමුච්ඡෙදප්පකාරෙන තන්නින්නභාවාරම්මණකරණප්පකාරෙන ච. පරිණාමෙන්තං විපස්සනාක්ඛණෙ, පරිණතං මග්ගක්ඛණෙ.

තතියනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

472. උපෙක්ඛනවසෙනාති සභාවනිද්දෙසතං දස්සෙති, භාපනවඩ්ඪනෙසු බ්‍යාපාරං අකත්වා උපපත්තිතො ඉක්ඛනවසෙනාති අත්ථො. ලොකියඋපෙක්ඛනාය අධිකා උපෙක්ඛනා අජ්ඣුපෙක්ඛනාති අයමත්ථො ඉධ ලොකුත්තරා එව අධිප්පෙතාති යුත්තොති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බොජ්ඣඞ්ගවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. මග්ගඞ්ගවිභඞ්ගො

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

490. අභිධම්මෙ ලොකුත්තරචිත්තභාජනීයෙපි ''තස්මිං ඛො පන සමයෙ චත්තාරො ඛන්ධා හොන්ති...පෙ.... අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො හොතී''ති (ධ. ස. 337) වුත්තත්තා ඉධාපි අභිධම්මභාජනීයෙ අභිධම්මානුරූපං දෙසනං කරොන්තො ''අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො''ති අරියොපපදනං න කරොති.

493. තස්මිං සමයෙති ලොකියකාලෙන එතෙසං අතිරෙකකිච්චං දස්සෙති. විරතිඋප්පාදනෙන මිච්ඡාවාචාදීනි පුග්ගලං පජහාපෙන්තීති සම්මාදිට්ඨාදීනි පඤ්ච ''කාරාපකඞ්ගානී''ති වුත්තානි. සම්මාවාචාදිකිරියා හි විරති, තඤ්ච එතානි කාරාපෙන්තීති. විරතිවසෙනාති විරමණකිරියාවසෙන, න කාරාපකභාවෙන කත්තුභාවෙන චාති අත්ථො. ඉමං...පෙ.... කිච්චාතිරෙකතං දස්සෙතුන්ති ලොකුත්තරක්ඛණෙපි ඉමානෙව පඤ්ච සම්මාවාචාදිත්තයස්ස එකක්ඛණෙ කාරාපකානීති දස්සෙතුන්ති අත්ථො. මිච්ඡාදිට්ඨාදිකා දස, තප්පච්චයා අකුසලා ච දසාති වීසති අකුසලපක්ඛියා, සම්මාදිට්ඨාදිකා දස, තප්පච්චයා ච කුසලා දසාති වීසති කුසලපක්ඛියා ච මහාචත්තාරීසකසුත්තෙ (ම. නි. 3.136) වුත්තාති තස්ස එතං නාමං.

පුඤ්ඤභාගියාති පුඤ්ඤකොට්ඨාසෙ භවා, පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරෙකදෙසභූතාති අත්ථො. ඛන්ධොපධිං විපච්චති, තත්ථ වා විපච්චතීති උපධිවෙපක්කා.

පඤ්චඞ්ගිකමග්ගං උද්දිසිත්වා තත්ථ එකෙකං පුච්ඡිත්වා තස්ස තස්සෙව සමයවවත්ථානං කත්වා විස්සජ්ජනං ''පාටියෙක්කං පුච්ඡිත්වා පාටියෙක්කං විස්සජ්ජන''න්ති වුත්තං. සහ පන පුච්ඡිත්වා පඤ්චන්නම්පි සමයවවත්ථානං කත්වා විස්සජ්ජනෙ ''තත්ථ කතමා සම්මාදිට්ඨියා පඤ්ඤා''තිආදිකො පටිනිද්දෙසො එකතො විස්සජ්ජනපටිනිද්දෙසත්තා න

පාටියෙක්කං පුච්ඡාවිස්සජ්ජනං නාම හොතීති. තත්ථ පඤ්චඞ්ගිකවාරෙ එව පාටියෙක්කං පුච්ඡාවිස්සජ්ජනං සම්මාදිට්ඨාදීසු කාරාපකඞ්ගෙසු එකෙකමුඛාය භාවනාය මග්ගුප්පත්තිං සන්ධාය කතන්ති වෙදිතබ්බං. වාචාදීනි හි පුබ්බසුද්ධියා සිජ්ඣන්ති, න මග්ගස්ස උපචාරෙනාති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මග්ගඞ්ගවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ඣානවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

මාතිකාවණ්ණනා

508. ඣානස්ස පුබ්බභාගකරණීයසම්පදා පාතිමොක්ඛසංවරාදි. අසුභානුස්සතියො ලොකුත්තරජ්ඣානානි ච ඉතො බහිද්ධා නත්ථීති සබ්බප්පකාර-ග්ගහණං කරොති, සුඤ්ඤා පරප්පවාදා සමණෙභීති (ම. නි. 1.139; අ. නි. 4.241) වචනෙන සමණභාවකරපුබ්බභාගකරණීයසම්පදාසම්පන්නස්සපි අභාවං දස්සෙති. සික්ඛාපදෙසු නාමකායාදිවසෙන වුත්තෙසු වචනානතික්කමවසෙන සික්ඛිතබ්බෙසු, අවීතික්කමනවිරතිචෙතනාසඞ්ඛාතෙසු වා සික්ඛාකොට්ඨාසෙසු පරිපූරණවසෙන සික්ඛිතබ්බෙසු සා සා භික්ඛුසික්ඛාදිකා සික්ඛාපදෙකදෙසභූතා සික්ඛිතබ්බාති ආහ ''සික්ඛාපදෙසූති ඉදමස්ස සික්ඛිතබ්බධම්මපරිදීපන''න්ති.

සන්තොසාදිවසෙන ඉතරීතරසන්තොසං, තස්ස ච වණ්ණවාදිතං, අලද්ධා ච අපරිතස්සනං, ලද්ධා ච අගධිතපරිභොගන්ති එතෙ ගුණෙ දස්සෙති. ඣානභාවනාය කාරකොති පරිදීපනං කාරකභාවපරිදීපනං. අරඤ්ඤන්තිආදිනා සෙනාසනස්ස පභෙදං, අප්පසද්දන්තිආදිනා නිරාදීනවතං, පටිසල්ලානසාරුප්පන්ති ආනිසංසං දීපෙතීති ආහ ''සෙනාසනප්පභෙදෙ...පෙ.... පරිදීපන''න්ති.

මාතිකාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවණ්ණනා

509. කම්මත්ථෙහි දිට්ඨි-සද්දාදීහි සාසනං වුත්තන්ති ''දිට්ඨත්තා දිට්ඨී''තිආදි වුත්තං. සභාවට්ඨෙනාති අවිපරීතට්ඨෙන. සික්ඛියමානො කායාදීනි විනෙති, න අඤ්ඤථාති ආහ ''සික්ඛිතබ්බට්ඨෙන විනයො''ති, විනයො වා

සික්ඛිතබ්බානි සික්ඛාපදානි, ඛන්ධත්තයං සික්ඛිතබ්බන්ති විනයො වියාති විනයොති දස්සෙති. සත්ථු අනුසාසනදානභූතං සික්ඛත්තයන්ති ආහ ''අනුසිට්ඨිදානවසෙනා''ති.

සම්මාදිට්ඨිපච්චයත්තාති සම්මාදිට්ඨියා පච්චයත්තා. තිස්සො හි සික්ඛා සික්ඛන්තස්ස සම්මාදිට්ඨි පරිපූරතීති. ''තස්මාතිහ ත්වං භික්ඛු ආදිමෙව විසොධෙහි කුසලෙසු ධම්මෙසු, කො චාදි කුසලානං ධම්මානං? සීලඤ්ච සුවිසුද්ධං දිට්ඨි ච උජුකා''ති (සං. නි. 5.369) වචනතො සම්මාදිට්ඨිපුබ්බඞ්ගමං සික්ඛත්තයං. එතස්මිඤ්ච අත්ථද්වයෙ ඵලකාරණොපචාරෙහි සික්ඛත්තයං ''දිට්ඨී''ති වුත්තං, කුසලධම්මෙහි වා අත්තනො එකදෙසභූතෙහීති අධිප්පායො. භගවතො විනයනකිරියත්තා විනයො සික්ඛත්තයං, තං පන විනයනං ධම්මෙනෙව අවිසමසභාවෙන, දෙසනාධම්මෙන වා පවත්තං, න දණ්ඩාදිනාති ''ධම්මවිනයො''ති වුත්තං.

අනවජ්ජධම්මත්ථන්ති පරමානවජ්ජනිබ්බානත්ථං, අකුප්පචෙතොවිමුත්තිඅත්ථං වා. ධම්මෙසු අභිඤ්ඤෙය්‍යාදීසු අභිජානනාදිකාරණං සික්ඛත්තයන්ති තං ''ධම්මවිනයො''ති වුත්තං. ''ඉමිස්සා ඉමස්මි''න්ති පුනප්පුනං වුච්චමානං නියමකරණං හොති, එව-සද්දලොපො වා කතොති අධිප්පායෙනාහ ''නියමො කතො''ති.

510. භික්ඛුකොති අනඤ්ඤත්ථෙන ක-කාරෙන පදං වඩ්ඪිතන්ති ''භික්ඛනධම්මතාය''ති අත්ථමාහ. භික්ඛකොති පන පාඨෙ භික්ඛතීති භික්ඛකොති අත්ථො. ජල්ලිකං රජමිස්සං මලං, අමිස්සං මලමෙව. භින්නපටධරොති නිබ්බචනං භින්නපටධරෙ භික්ඛු-සද්දස්ස නිරුළ්හත්තා වුත්තං.

යස්ස භාවෙතබ්බො පහාතබ්බො ච ඔධි අවසිට්ඨො අත්ථි, සො ඔධිසො, අරහා පන තදභාවා ඔධිරහිතොති ''අනොධිසො කිලෙසානං පහානා භික්ඛූ''ති වුත්තො. ඔධි-සද්දො වා

එකදෙසෙ නිරුළ්හොති සබ්බමග්ගා සබ්බකිලෙසා ච අරහතා භාවිතා පහීනා ච ''ඔඝී''ති න වුච්චන්ති. පහානාති ඉදඤ්ච නිබ්බචනං භෙදනපරියායවසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

සෙක්ඛොතිආදිනා භික්ඛු-සද්දෙන වුච්චමානං අත්ථං ගුණවසෙන දස්සෙති, හෙට්ඨා පන ''සමඤ්ඤාය පටිඤ්ඤාය''ති පඤ්ඤායනවසෙන, ''භික්ඛතී''තිආදිනා නිබ්බචනවසෙන දස්සිතො.

සෙක්ඛො භික්ඛූති සත්ත සෙක්ඛා කථිතා, භින්නත්තා පාපකානං...පෙ.... භික්ඛූති ඛීණාසවොව කථිතොති ඉදං ද්වයං ''සෙක්ඛොති පුථුජ්ජනකල්‍යාණකෙන සද්ධිං සත්ත අරියා, භින්නත්තාති ඉමිනා පන චත්තාරො ඵලට්ඨා''ති ඉමිනා ද්වයෙන න සමෙති, තදිදං නිප්පරියායදස්සනං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ''සෙසට්ඨානෙසු පුථුජ්ජනකල්‍යාණකාදයො කථිතා''ති වුත්තං, නනු පටිඤ්ඤාය භික්ඛුසීලොපි වුත්තොති? වුත්තො, න පන ඉධාධිප්පෙතො සබ්බප්පකාරජ්ඣානනිබ්බත්තකස්ස අධිප්පෙතත්තා.

භගවතො වචනං උපසම්පදාකම්මකරණස්ස කාරණත්තා ඨානං, තදනුරූපං ඨානාරහං, අනූනඤත්තිඅනුස්සාවනං උප්පටිපාටියා ච අවුත්තන්ති අත්ථො.

511. නිප්පරියායතො සීලං සමාදානවිරතිඅවීතික්කමනවිරතිභාවතොති අධිප්පායො. අනභිජ්ඣාදීනි සන්ධාය චෙතසිකසීලස්ස පරියායසීලතා වුත්තා. නගරවඩ්ඪකී වත්ථුවිජ්ජාචරියොති වදන්ති. චතුබ්බිධො ආහාරො අසිතාදීනි, ඛාදිතබ්බභුඤ්ජිතබ්බලෙහිතබ්බචුබිතබ්බානි වා.

පාතිමොක්ඛසංවරෙන උපෙතො පිහිතින්ද්‍රියො හොති තිණ්ණං සුචරිතානං ඉන්ද්‍රියසංවරාහාරත්තා, පාතිමොක්ඛසංවරො වා ඉන්ද්‍රියසංවරස්ස උපනිස්සයො

හොති. ඉති පාතිමොක්ඛසංවරෙන පිහිතින්ද්‍රියො ''පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතො''ති වුත්තො. ඉමිනා අධිප්පායෙන ''සංවුතො''ති එතස්ස පිහිතින්ද්‍රියොති අත්ථමාහ. පාතිමොක්ඛෙන ච සංවරෙන චාති ඉදං පාතිමොක්ඛතො අඤ්ඤං සීලං කායිකඅවීතික්කමාදිග්ගහණෙන ගහිතන්ති ඉමිනා අධිප්පායෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. දුතියො පනත්ථො ද්වින්නම්පි එකත්ථතං සන්ධාය වුත්තො.

513. සබ්බම්පි දුස්සීල්‍යන්ති ඉමිනා අභිජ්ඣාදයො ච ගහිතාති සන්ධායාහ ''මනසාපි ආචරති එව, තස්මා තං දස්සෙතු''න්ති. තත්ථාති කායිකවීතික්කමාදිවසෙන වුත්තෙසු අනාචාරෙසු. ගරුභණ්ඩවිස්සජ්ජනමාපජ්ජතීති ථුල්ලච්චයං ආපජ්ජතීති අත්ථො.

අරොපිමොති සඞ්ඝිකභූමියං උට්ඨිතො වුත්තො. ඵාතිකම්මන්ති ගරුභණ්ඩන්තරභූතං කම්මං. දණ්ඩකම්මන්ති යථාවුත්තං හත්ථකම්මමාහ. සිනායන්ති එතෙනාති සිනානං, චුණ්ණාදි.

සච්චාලීකෙන පියවාදී ''චාටූ''ති වුච්චති, චාටුං අත්තානං ඉච්ඡතීති චාටුකාමො, තස්ස භාවො චාටුකම්‍යතා. මුග්ගසූපස්ස අප්පවිසනට්ඨානං නාම නත්ථි සබ්බාහාරෙහි අවිරුද්ධත්තාති අධිප්පායො. පරිභටති ධාරෙති, පොසෙති වාති පරිභටො, අථ වා පරිවාරභූතො භටො සෙවකො පරිභටො.

භණ්ඩාගාරිකකම්මං ගිහීනං කරියමානං වුත්තං. පිණ්ඩත්ථං පටිපිණ්ඩදානං, පිණ්ඩං දත්වා පටිපිණ්ඩග්ගහණං වා පිණ්ඩපටිපිණ්ඩං. සඞ්ඝභොගචෙතියභොගානං අයොනිසො විචාරණං සඞ්ඝුප්පාදචෙතියුප්පාදපට්ඨපනං, අත්තනො සන්තකෙ විය පටිපජ්ජනන්ති කෙචි.

514. ගාවො චරන්ති එත්ථාති ගොචරො, ගොචරො වියාති ගොචරො, අභිණ්හං චරිතබ්බට්ඨානං. ගාවො වා චක්ඛාදීනි ඉන්ද්‍රියානි, තෙහි චරිතබ්බට්ඨානං ගොචරො. අයුත්තො ගොචරො අගොචරොති තදඤ්ඤො යුත්තො ''ගොචරො''ති වුත්තො.

වා-සද්දො විධුනනත්ථොපි හොතීති කත්වා ආහ ''විනිද්ධුතකිබ්බිසානි වා''ති.

515. අවරා පච්ඡිමා මත්තා එතෙසන්ති ඔරමත්තකානි. සංයමකරණීයානීති කායවාචාසංයමමත්තෙන කත්තබ්බපටිකම්මානි, වික්ඛිපිතබ්බානි වා. ''පුන න එවං කරොමී''ති චිත්තෙන සංවරමත්තෙන, ඉන්ද්‍රියසංවරෙනෙව වා කරණීයානි සංවරකරණීයානි. දිවිවිහාරජනපදවාසී දිවිවිහාරවාසී. මනස්ස අධිට්ඨානමෙව අධිට්ඨානාවිකම්මං. දෙසනා ඉධ ''වුට්ඨානාවිකම්ම''න්ති අධිප්පෙතා. තත්ථ ''චිත්තුප්පාදකරණීයානි මනසිකාරපටිබද්ධානී''ති වචනතො පාතිමොක්ඛසංවරවිසුද්ධත්ථං අනතික්කමනීයානි අනාපත්තිගමනීයානි වජ්ජානි වුත්තානීති ආචරියස්ස අධිප්පායො. චතුබ්බිධස්සාති අත්තානුවාදපරානුවාදදණ්ඩදුග්ගතිභයස්ස.

516. ''ඉධ භික්ඛූ''ති භික්ඛු එව අධිප්පෙතොති සන්ධාය ''සෙසසික්ඛා පන අත්ථුද්ධාරවසෙන සික්ඛා-සද්දස්ස අත්ථදස්සනත්ථං වුත්තා''ති ආහ. භික්ඛුග්ගහණං පන අග්ගපරිසාමුඛෙන සබ්බජ්ඣානනිබ්බත්තකානං චතුන්නම්පි පරිසානං දස්සනත්ථං කතං. ගුණතො වා භික්ඛු අධිප්පෙතොති සබ්බාපි සික්ඛා ඉධාධිප්පෙතාති දට්ඨබ්බා. සබ්බෙන සික්ඛාසමාදානෙනාති එත්ථ යෙන සමාදානෙන සබ්බාපි සික්ඛා සමාදින්නා හොන්ති, තං එකම්පි සබ්බසමාදානකිච්චකරත්තා සබ්බසමාදානං නාම හොති, අනෙකෙසු පන වත්තබ්බමෙව නත්ථි. සබ්බෙන

සික්ඛිතබ්බාකාරෙනාති අවීතික්කමදෙසනාවුට්ඨානවත්තචරණාදිආකාරෙන. වීතික්කමනවසෙන සෙසස්සපි නිස්සෙසතාකරණං සන්ධාය ''භින්නස්සපී''තිආදිමාහ.

519. ආවරණීයෙහි චිත්තපරිසොධනභාවනා ජාගරියානුයොගොති කත්වා ආහ ''භාවන''න්ති. සුප්පපරිග්ගාහකන්ති ''සුප්පපරිග්ගාහකං නාම ඉදං ඉතො පුබ්බෙ ඉතො පරඤ්ච නත්ථි, අයමෙතස්ස පච්චයො''තිආදිනා පරිග්ගාහකං.

520-521. යුත්තොති ආරම්භමානො. සාතච්චං නෙපක්කඤ්ච පවත්තයමානො ජාගරියානුයොගං අනුයුත්තො හොතීති සම්බන්ධං දස්සෙති.

522. ලොකියායපි...පෙ.... ආහාති ඉදං විපස්සනාභාවනාය සතිපට්ඨානාදයො එකස්මිං ආරම්මණෙ සහ නප්පවත්තන්ති, පවත්තමානානිපි ඉන්ද්‍රියබලානි බොජ්ඣඞ්ගෙස්වෙව අන්තොගධානි හොන්ති. පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගග්ගහණෙන හි තදුපනිස්සයභූතං සද්ධින්ද්‍රියං සද්ධාබලඤ්ච ගහිතමෙව හොති ''සද්ධූපනිසං පාමොජ්ජ''න්ති (සං. නි. 2.23) වුත්තත්තා. මග්ගඞ්ගානි පඤ්චෙව විපස්සනාක්ඛණෙ පවත්තන්තීති ඉමමත්ථං සන්ධාය වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

523. සමන්තතො, සම්මා, සමං වා සාත්ථකාදිපජානනං සම්පජානං, තදෙව සම්පජඤ්ඤං. තෙනාති සතිසම්පයුත්තත්තා එව උද්දෙසෙ අවුත්තාපි සති නිද්දෙසෙ ''සතො''ති ඉමිනා වුත්තාති අධිප්පායො.

සාත්ථකානං අභික්කමාදීනං සම්පජානනං සාත්ථකසම්පජඤ්ඤං. එවං සප්පායසම්පජඤ්ඤං. අභික්කමාදීසු පන භික්ඛාචාරගොචරෙ අඤ්ඤත්ථාපි ච පවත්තෙසු අවිජහිතෙ කම්මට්ඨානසඞ්ඛාතෙ ගොචරෙ

සම්පජඤ්ඤං ගොචරසම්පජඤ්ඤං. අභික්කමාදීසු අසම්මුය්හනමෙව සම්පජඤ්ඤං අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං.

ද්වෙ කථාති වචනකරණාකරණකථා න කථිතපුබ්බා. වචනං කරොමි එව, තස්මා සුබ්බචත්තා පටිවචනං දෙමීති අත්ථො.

කම්මට්ඨානසීසෙනෙවාති කම්මට්ඨානග්ගෙනෙව, කම්මට්ඨානං පධානං කත්වා එවාති අත්ථො. තෙන ''පත්තම්පි අචෙතන''න්තිආදිනා වක්ඛමානං කම්මට්ඨානං, යථාපරිහරියමානං වා අවිජහිත්වාති දස්සෙති. ''තස්මා''ති එතස්ස ''ධම්මකථා කථෙතබ්බායෙවාති වදන්තී''ති එතෙන සම්බන්ධො. භයෙති පරචක්කාදිභයෙ.

අවසෙසට්ඨානෙති යාගුඅග්ගහිතට්ඨානෙ. ඨානචඞ්කමනමෙවාති අධිට්ඨාතබ්බිරියාපථවසෙන වුත්තං, න භොජනාදිකාලෙ අවස්සං කත්තබ්බනිසජ්ජායපි පටික්ඛෙපවසෙන.

ථෙරො දාරුචීරියො –

> ''තස්මාතිහ තෙ, බාහිය, එවං සික්ඛිතබ්බං. දිට්ඨෙ දිට්ඨමත්තං භවිස්සති, සුතෙ මුතෙ විඤ්ඤාතෙ. යතො ඛො තෙ, බාහිය, දිට්ඨෙ දිට්ඨමත්තං භවිස්සති, සුතෙ මුතෙ විඤ්ඤාතෙ විඤ්ඤාතමත්තං භවිස්සති, තතො ත්වං, බාහිය, න තෙන, යතො ත්වං, බාහිය, න තෙන. තතො ත්වං, බාහිය, න තත්ථ, යතො ත්වං, බාහිය, න තත්ථ. තතො ත්වං, බාහිය, නෙවිධ න හුරං න උභයමන්තරෙන. එසෙවන්තො දුක්ඛස්සා''ති (උදා. 10) –

එත්තකෙන අරහත්තං සච්ඡාකාසි.

ඛාණුආදිපරිහරණත්ථං, පතිට්ඨිතපාදපරිහරණත්ථං වා පස්සෙන හරණං වීතිහරණන්ති වදන්ති. යාව පතිට්ඨිතපාදො,

තාව ආහරණං අතිහරණං, තතො පරං හරණං වීතිහරණන්ති අයං වා එතෙසං විසෙසො. අවීචින්ති නිරන්තරං.

පඨමජවනෙපි...පෙ.... න හොතීති ඉදං පඤ්චවිඤ්ඤාණවීථියං ඉත්ථීපුරිසොති රජ්ජනාදීනං අභාවං සන්ධාය වුත්තං. තත්ථ හි ආවජ්ජනවොට්ඨබ්බනානං අයොනිසො ආවජ්ජනවොට්ඨබ්බනවසෙන ඉට්ඨෙ ඉත්ථිරූපාදිම්හි ලොභො, අනිට්ඨෙ ච පටිඝො උප්පජ්ජති. මනොද්වාරෙ පන ඉත්ථිපුරිසොති රජ්ජනාදි හොති, තස්ස පඤ්චද්වාරජවනං මූලං, යථාවුත්තං වා සබ්බං භවඞ්ගාදි. එවං මනොද්වාරජවනස්ස මූලවසෙන මූලපරිඤ්ඤා වුත්තා. ආගන්තුකතාවකාලිකතා පන පඤ්චද්වාරජවනස්සෙව අපුබ්බතිත්තරතාවසෙන. මණිසප්පො සීහළදීපෙ විජ්ජමානා එකා සප්පජාතීති වදන්ති. චලනන්ති කම්පනං.

අතිහරතීති යාව මුඛා ආහරති. වීතිහරතීති තතො යාව කුච්ඡි, තාව හරති, කුච්ඡිගතං වා පස්සතො හරති. අල්ලත්තඤ්ච අනුපාලෙතීති වායුආදීහි අතිවිසොසනං යථා න හොති, තථා පාලෙති. ආභුජතීති පරියෙසනජ්ඣොහරණජිණ්ණාජිණ්ණතාදිං ආවජ්ජෙති, විජානාතීති අත්ථො. තංතංවිජානනනිප්ඵාදකොයෙව හි පයොගො ''සම්මාපයොගො''ති වුත්තොති. අථ වා ''සම්මාපටිපත්තිමාගම්ම අබ්භන්තරෙ අත්තා නාම කොචි භුජනකො නත්ථී''තිආදිනා විජානනං ආභුජනං.

අට්ඨානෙති මනුස්සාමනුස්සපරිග්ගහිතෙ අයුත්තෙ ඨානෙ ඛෙත්තදෙවායතනාදිකෙ. තුම්බතො වෙළුනාළිආදිඋදකභාජනතො. තන්ති ඡඩ්ඩිතං උදකං.

ගතෙති ගමනෙති පුබ්බෙ අභික්කමපටික්කමග්ගහණෙන ගමනෙපි පුරතො පච්ඡතො ච කායස්ස අතිහරණං වුත්තන්ති ඉධ ගමනමෙව ගහිතන්ති වෙදිතබ්බං, වක්ඛමානො වා එතෙසං විසෙසො.

එත්තකෙනාති කම්මට්ඨානං අවිස්සජ්ජෙත්වා චතුන්නං ඉරියාපථානං පවත්තනවචනමත්තෙන ගොචරසම්පජඤ්ඤං න පාකටං හොතීති අත්ථො. එවං පන සුත්තෙ කම්මට්ඨානං අවිභූතං හොතීති චඞ්කමනට්ඨානනිසජ්ජාසු එව පවත්තෙ පරිග්ගණ්හන්තස්ස සුත්තෙ පවත්තා අපාකටා හොන්තීති අත්ථො.

කායාදිකිරියාමයත්තා ආවජ්ජනකිරියාසමුට්ඨිතත්තා ච ජවනං, සබ්බම්පි වා ඡද්වාරප්පවත්තං කිරියාමයපවත්තං නාම, දුතියජ්ඣානං වචීසඞ්ඛාරවිරහා ''තුණ්හීභාවො''ති වුච්චති.

526. උපාසනට්ඨානන්ති ඉස්සාසානං විය උපාසනස්ස සික්ඛායොගකරණස්ස කම්මට්ඨානඋපාසනස්ස ඨානන්ති අත්ථො. තමෙව හි අත්ථං දස්සෙතුං ''යොගපථ''න්ති ආහාති. සීසං ධොවතීති ඉච්ඡාදාසබ්‍යා භුජිස්සතං ඤාපයති, මිච්ඡාපටිපන්නෙහි වා පක්ඛිත්තං අයසරජං ධොවති.

529. විනයපරියායෙන අදින්නාදානපාරාජිකෙ ආගතං. සුත්තන්තපරියායෙන ආරඤ්ඤකසික්ඛාපදෙ ''පඤ්චධනුසතිකං පච්ඡිම''න්ති ආගතං ආරඤ්ඤිකං භික්ඛුං සන්ධාය. න හි සො විනයපරියායිකෙ අරඤ්ඤෙ වසනතො ''ආරඤ්ඤකො පන්තසෙනාසනො''ති සුත්තෙ වුත්තොති.

530. ''නිතුම්බ''න්තිපි ''නදීකුඤ්ජ''න්තිපි යං වදන්ති, තං කන්දරන්ති අපබ්බතපදෙසෙපි විදුග්ගනදීනිවත්තනපදෙසං කන්දරන්ති දස්සෙති.

531. භාජෙත්වා දස්සිතන්ති එතෙන භාජෙතබ්බතං අන්තෙ නිද්දෙසස්ස කාරණං දස්සෙති.

533. රහස්ස කිරියා රහස්සං, තං අරහති තස්ස යොග්ගන්ති රාහස්සෙය්‍යකං. විචිත්තා හි තද්ධිතාති. රහසි වා සාධු රහස්සං, තස්ස යොග්ගං රාහස්සෙය්‍යකං.

536. පණිහිතොති සුට්ඨු ඨපිතො.

537. පරිග්ගහිතනිය්‍යානන්ති පරිග්ගහිතනිය්‍යානසභාවං, කායාදීසු සුට්ඨු පවත්තියා නිය්‍යානසභාවයුත්තන්ති අත්ථො. කායාදිපරිග්ගහණං ඤාණං වා පරිග්ගහො, තං-සම්පයුත්තතාය පරිග්ගහිතං නිය්‍යානභූතං උපට්ඨානං කත්වාති අත්ථො.

542-543. විකාරප්පත්තියාති චිත්තස්ස විකාරාපත්තිභාවෙනාති අත්ථො. සබ්බසඞ්ගාහිකවසෙනාති සත්තසඞ්ඛාරගතසබ්බකොධසඞ්ගාහිකවසෙන. සබ්බසඞ්ගහණඤ්ච සමුච්ඡෙදප්පහානස්සපි අධිප්පෙතත්තා කතන්ති වෙදිතබ්බං.

546. ඉදං සන්ධායාති ''ද්වෙ ධම්මා''ති සන්ධාය. එකවචනෙන ''ථිනමිද්ධ''න්ති උද්දිසිත්වාපි නිද්දෙසෙ ''සන්තා''ති වචනභෙදො, බහුවචනං කතන්ති අත්ථො. නිරොධසන්තතායාති වචනං අඞ්ගසන්තතාය, සභාවසන්තතාය වා සන්තතානිවාරණත්ථං.

550. ථිනමිද්ධවිකාරවිරහා තප්පටිපක්ඛසඤ්ඤා ආලොකසඤ්ඤා නාම හොති. තෙනෙව වුත්තං ''අයං සඤ්ඤා ආලොකා හොතී''ති.

553. ''වන්තත්තා මුත්තත්තා''තිආදීනි, ''ආලොකා හොතී''තිආදීනි ච ''චත්තත්තාතිආදීනී''ති වුත්තානි. ආදි-සද්දෙන වා ද්වින්නම්පි නිද්දෙසපදානි සඞ්ගහෙත්වා තත්ථ යානි යෙසං වෙවචනානි, තානෙව සන්ධාය ''අඤ්ඤමඤ්ඤවෙවචනානී''ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

පටිමුඤ්චතොති එතෙන සාරම්භං අභිභවං දස්සෙති. නිරාවරණා හුත්වා ආභුජති සම්පජානාතීති නිරාවරණාභොගා, තංසභාවත්තා විවටා.

556. ''විකාලො නු ඛො, න නු ඛො''ති අනිච්ඡයතාය කතවත්ථුජ්ඣාචාරමූලකො විප්පටිසාරො වත්ථුජ්ඣාචාරො කාරණවොහාරෙන වුත්තොති දට්ඨබ්බො.

562. කිලිස්සන්තීති කිලෙසෙන්තීති අත්ථං වදන්ති, සදරථභාවෙන සයමෙව වා කිලිස්සන්ති. න හි තෙ උප්පජ්ජමානා කිලෙසරහිතා උප්පජ්ජන්තීති.

564. ඉධෙව ච විභඞ්ගෙ ''උපෙතො හොතී''තිආදි තත්ථ තත්ථ වුත්තමෙව.

588. නිද්දෙසවසෙනාති ''තත්ථ කතමා උපෙක්ඛා? යා උපෙක්ඛා''තිආදිනිද්දෙසවසෙන. ''ඉමාය උපෙක්ඛාය උපෙතො හොතී''තිආදි පටිනිද්දෙසවසෙනාති වදන්ති. ''තත්ථ කතමා...පෙ.... ඉමාය උපෙක්ඛාය උපෙතො හොතී''ති එතෙන පුග්ගලො නිද්දිට්ඨො හොති, ''සමුපෙතො''තිආදිනා පටිනිද්දිට්ඨො. යාව වා ''සමන්නාගතො''ති පදං, තාව නිද්දිට්ඨො, ''තෙන වුච්චති උපෙක්ඛකො''ති ඉමිනා පටිනිද්දිට්ඨොති තෙසං වසෙන නිද්දෙසපටිනිද්දෙසා යොජෙතබ්බා. පකාරෙනාති උපෙක්ඛාය ''උපෙක්ඛනා''තිආදිධම්මප්පකාරෙන ''උපෙතො සමුපෙතො''තිආදිපුග්ගලප්පකාරෙන ච උපෙක්ඛකසද්දස්ස අත්ථං ඨපෙන්තො පට්ඨපෙන්ති. ''උපෙක්ඛා''ති එතස්ස අත්ථස්ස ''උපෙක්ඛනා''ති කාරණං. උපෙක්ඛනාවසෙන හි උපෙක්ඛාති. තථා ''උපෙතො සමුපෙතො''ති එතෙසං ''උපාගතො සමුපාගතො''ති කාරණන්ති එවං ධම්මපුග්ගලවසෙන තස්ස තස්සත්ථස්ස කාරණං දස්සෙන්තා විවරන්ති, ''උපෙක්ඛකො''ති ඉමස්සෙව වා අත්ථස්ස ''ඉමාය උපෙක්ඛාය උපෙතො හොතී''තිආදිනා කාරණං දස්සෙන්තා.

‘‘උපෙක්ඛනා අජ්ඣුපෙක්ඛනා සමුපෙතො’’තිආදිනා බ්‍යඤ්ජනානං විභාගං දස්සෙන්තා විභජන්ති. උපෙක්ඛක-සද්දන්තොගධාය වා උපෙක්ඛාය තස්සෙව ච උපෙක්ඛක-සද්දස්ස විසුං අත්ථවචනං ‘‘යා උපෙක්ඛා උපෙක්ඛනා’’තිආදිනා, ‘‘ඉමාය උපෙක්ඛාය උපෙතො හොතී’’තිආදිනා ච බ්‍යඤ්ජනවිභාගො. සබ්බථා අඤ්ඤාතතා නිකුජ්ඣිතභාවො, කෙනචි පකාරෙන විඤ්ඤාතෙපි නිරවසෙසපරිච්ඡින්දනාභාවො ගම්භීරභාවො.

602. උපරිභූමිප්පත්තියාති ඉදං ‘‘රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා’’ති එත්ථෙව යොජෙතබ්බං. විඤ්ඤාණඤ්චායතනාදීනිපි වා ආකාසානඤ්චායතනාදීනං උපරිභූමියොති සබ්බත්ථාපි න න යුජ්ජති.

610. විඤ්ඤාණඤ්චායතනනිද්දෙසෙ ‘‘අනන්තං විඤ්ඤාණන්ති තංයෙව ආකාසං විඤ්ඤාණෙන ඵුටං මනසි කරොති අනන්තං ඵරති, තෙන වුච්චති අනන්තං විඤ්ඤාණ’’න්ති එත්ථ විඤ්ඤාණෙනාති එතං උපයොගත්ථෙ කරණවචනං, තංයෙව ආකාසං ඵුටං විඤ්ඤාණං මනසි කරොතීති කිර අට්ඨකථායං වුත්තං. අයං වා එතස්ස අත්ථො – තංයෙව ආකාසං ඵුටං විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණඤ්චායතනවිඤ්ඤාණෙන මනසි කරොතීති. අයං පනත්ථො යුත්තො – තංයෙව ආකාසං විඤ්ඤාණෙන ඵුටං තෙන ගහිතාකාරං මනසි කරොති, එවං තං විඤ්ඤාණං අනන්තං ඵරතීති. යඤ්හි ආකාසං පඨමාරුප්පසමඞ්ගී විඤ්ඤාණෙන අනන්තං ඵරති, තං ඵරණාකාරසහිතමෙව විඤ්ඤාණං මනසිකරොන්තො දුතියාරුප්පසමඞ්ගී අනන්තං ඵරතීති වුච්චතීති.

615. තංයෙව විඤ්ඤාණං අභාවෙතීති යං පුබ්බෙ ‘‘අනන්තං විඤ්ඤාණ’’න්ති මනසි කතං, තංයෙවාති අත්ථො. තස්සෙව හි

ආරම්මණභූතං පඨමෙන විය රූපනිමිත්තං තතියෙනාරුප්පෙන අභාවෙතීති.

නිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

623. අභිධම්මභාජනීයෙ පඤ්චකනයදස්සනෙ ''පඤ්ච ඣානානී''ති ච, ''තත්ථ කතමං පඨමං ඣාන''න්ති ච ආදිනා උද්ධටං. උද්ධටානංයෙව චතුන්නං පඨමතතියචතුත්ථපඤ්චමජ්ඣානානං දස්සනතො, දුතියස්සෙව විසෙසදස්සනතො ච.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

640. ලොකුත්තරාපනෙත්ථාති එතෙසු තීසුඣානෙසු ''ලොකුත්තරා සියා අප්පමාණාරම්මණා''ති එවං කොට්ඨාසිකා පන මග්ගකාලෙ, ඵලකාලෙ වා ලොකුත්තරභූතා එවාති අධිප්පායො. පරිච්ඡින්නාකාසකසිණාලොකකසිණානාපානබ්‍රහ්මවිහාරචතුත්ථානි සබ්බත්ථපාදකචතුත්ථෙ සඞ්ගහිතානීති දට්ඨබ්බානි.

බුද්ධපච්චෙකබුද්ධඛීණාසවා මග්ගං භාවයිංසු, ඵලං සච්ඡිකරිංසූති, භාවෙස්සන්ති සච්ඡිකරිස්සන්තීති ච හෙට්ඨිමමග්ගඵලානං වසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. කුසලතො තෙරසසු හි චතුත්ථෙසු අයං කථා පවත්තා, න ච කුසලචතුත්ථෙන අරහත්තමග්ගඵලානි දට්ඨුං සක්කොති.

''කිරියතො තෙරසන්න''න්ති එත්ථ ලොකුත්තරචතුත්ථං කිරියං නත්ථීති ''ද්වාදසන්න''න්ති වත්තබ්බං, කුසලතො වා තෙරසසු සෙක්ඛඵලචතුත්ථං අන්තොගධං කත්වා ''කිරියතො තෙරසන්න''න්ති අසෙක්ඛචතුත්ථෙන සහ වදතීති වෙදිතබ්බං.

සබ්බත්ථපාදකඤ්චෙත්ථ ඛීණාසවානං යානි අභිඤ්ඤාදීනි සන්ති, තෙසං සබ්බෙසං පාදකත්තා සබ්බත්ථපාදකන්ති දට්ඨබ්බං. න හි තෙසං වට්ටං අත්ථීති. පරිච්ඡින්නාකාසකසිණචතුත්ථාදීනි විය වා නවත්තබ්බතාය සබ්බත්ථපාදකසමානත්තා සබ්බත්ථපාදකතා දට්ඨබ්බා.

මනොසඞ්ඛාරා නාම සඤ්ඤාවෙදනා, චත්තාරොපි වා ඛන්ධා. නිමිත්තං ආරබ්භාති එත්ථ ''නිමිත්තං නිබ්බානඤ්චා''ති වත්තබ්බං.

''අජ්ඣත්තො ධම්මො අජ්ඣත්තස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.20.28) එත්ථ ''අජ්ඣත්තා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස යථාකම්මූපගඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්ස ආවජ්ජනාය ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති වුත්තත්තා න චෙතොපරියඤාණං විය යථාකම්මූපගඤාණං පරසන්තානගතමෙව ජානාති, සසන්තානගතම්පි පන අපාකටං රූපං දිබ්බචක්ඛු විය අපාකටං කම්මං විභාවෙති. තෙනාහ ''අත්තනො කම්මජානනකාලෙ''ති.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඣානවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. අප්පමඤ්ඤාවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

642. සබ්බධීති දිසාදෙසොධිනා අනොධිසොඵරණං වුත්තං, සබ්බත්තතාය සබ්බාවන්තන්ති සත්තොධිනා. තෙනාහ ''අනොධිසො දස්සනත්ථ''න්ති. තථා-සද්දො ඉති-සද්දො වා න වුත්තොති ''මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා''ති එතස්ස අනුවත්තකං තං ද්වයං තස්ස ඵරණන්තරාදිට්ඨානං අට්ඨානන්ති කත්වා න වුත්තං, පුන ''මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා''ති වුත්තන්ති අත්ථො.

643. හිරොත්තප්පානුපාලිතා මෙත්තා න පරිහායති ආසන්නසපත්තස්ස රාගස්ස සිනෙහස්ස ච විපත්තියා අනුප්පත්තිතොති අධිප්පායො.

645. අධිමුඤ්චිත්වාති සුට්ඨු පසාරෙත්වාති අත්ථො. තං දස්සෙන්තො ''අධිකභාවෙනා''තිආදිමාහ, බලවතා වා අධිමොක්ඛෙන අධිමුච්චිත්වා.

648. හෙට්ඨා වුත්තොයෙවාති ''සබ්බෙන සබ්බං සබ්බථා සබ්බ''න්ති එතෙසං ''සබ්බෙන සික්ඛාසමාදානෙන සබ්බං සික්ඛං, සබ්බෙන සික්ඛිතබ්බාකාරෙන සබ්බං සික්ඛ''න්ති ච ඣානවිභඞ්ගෙ (විභ. අට්ඨ. 516) අත්ථො වුත්තො. ඉධ පන සබ්බෙන අවධිනා අත්තසමතාය සබ්බසත්තයුත්තතාය ච සබ්බං ලොකං, සබ්බාවධිදිසාදිඵරණාකාරෙහි සබ්බං ලොකන්ති ච අත්ථො යුජ්ජති.

650. පච්චත්ථිකවිඝාතවසෙනාති මෙත්තාදීනං ආසන්නදූරපච්චත්ථිකානං රාගබ්‍යාපාදාදීනං විඝාතවසෙන. යං අප්පමාණං, සො අවෙරොති සො අවෙරභාවොති අයං වා තස්ස අත්ථොති.

653. නිරයාදි ගති, චණ්ඩාලාදි කුලං, අන්නාදීනං අලාභිතා භොගො. ආදි-සද්දෙන දුබ්බණ්ණතාදි ගහිතං.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

699. ඉමස්මිං පන...පෙ.... කථිතාති ඉමිනා ඉමස්මිං විභඞ්ගෙ කථිතානං ලොකියභාවමෙව දස්සෙන්තො ඛන්ධවිභඞ්ගාදීහි විසෙසෙතීති න අඤ්ඤත්ථ ලොකුත්තරානං අප්පමඤ්ඤානං කථිතතා අනුඤ්ඤාතා හොති.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අප්පමඤ්ඤාවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. සික්ඛාපදවිභඞ්ගො

1. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

703. පතිට්ඨානට්ඨෙනාති සම්පයොගවසෙන උපනිස්සයවසෙන ච ඔකාසභාවෙන. පිට්ඨපූවඔදනකිණ්ණනානාසම්භාරෙ පක්ඛිපිත්වා මද්දිත්වා කතා සුරා නාම. මධුකාදිපුප්ඵපනසාදිඵලඋච්ඡුමුද්දිකාදිනානාසම්භාරානං රසා චිරපරිවාසිතා මෙරයං නාම, ආසවොති අත්ථො.

704. තංසම්පයුත්තත්තාති විරතිසම්පයුත්තත්තා, විරතිචෙතනාසම්පයුත්තත්තා වා.

කම්මපථා එවාති අසබ්බසාධාරණෙසු ඣානාදිකොට්ඨාසෙසු කම්මපථකොට්ඨාසිකා එවාති අත්ථො. සුරාපානම්පි ''සුරාපානං, භික්ඛවෙ, ආසෙවිතං...පෙ.... නිරයසංවත්තනික''න්ති (අ. නි. 8.40) විසුං කම්මපථභාවෙන ආගතන්ති වදන්ති. එවං සති එකාදස කම්මපථා සියුං, තස්මාස්ස යථාවුත්තෙස්වෙව කම්මපථෙසු උපකාරකත්තසභාගත්තවසෙන අනුපවෙසො දට්ඨබ්බො.

සත්තඉත්ථිපුරිසාරම්මණතා තථාගහිතසඞ්ඛාරාරම්මණතාය දට්ඨබ්බා. ''පඤ්ච සික්ඛාපදා පරිත්තාරම්මණා''ති හි වුත්තං. ''සබ්බාපි හි එතා වීතික්කමිතබ්බවත්ථුං ආරම්මණං කත්වා වෙරචෙතනාහි එව විරමන්තී''ති (විභ. අට්ඨ. 704) ච වක්ඛතීති.

ගොරූපසීලකො පකතිභද්දො. කාකණිකමත්තස්ස අත්ථායාතිආදි ලොභවසෙන මුසාකථනෙ වුත්තං. දොසවසෙන මුසාකථනෙ ච නිට්ඨප්පත්තො සඞ්ඝභෙදො ගහිතො. දොසවසෙන පරස්ස බ්‍යසනත්ථාය මුසාකථනෙ පන තස්ස තස්ස ගුණවසෙන අප්පසාවජ්ජමහාසාවජ්ජතා යොජෙතබ්බා, මන්දාධිමත්තබ්‍යසනිච්ඡාවසෙන ච.

නිස්සග්ගියථාවරවිජ්ජාමයිද්ධිමයා
සාහත්ථිකාණත්තිකෙස්වෙව පවිසන්තීති ද්වෙ එව ගහිතා.

පඤ්චපි කම්මපථා එවාති චෙතනාසඞ්ඛාතං පරියායසීලං සන්ධාය වුත්තං, විරතිසීලං පන මග්ගකොට්ඨාසිකන්ති. තෙසං පනාති සෙසසීලානං.

712. ‘‘කොට්ඨාසභාවෙනා’’ති වුත්තං, ‘‘පතිට්ඨානභාවෙනා’’ති පන වත්තබ්බං. එත්ථ පන සික්ඛාපදවාරෙ පහීනපඤ්චාභබ්බට්ඨානස්ස අරහතො විරමිතබ්බවෙරස්ස සබ්බථා අභාවා කිරියෙසු විරතියො න සන්තීති න උද්ධටා, සෙක්ඛානං පන පහීනපඤ්චවෙරත්තෙපි තංසභාගතාය වෙරභූතානං අකුසලානං වෙරනිදානානං ලොභාදීනඤ්ච සබ්භාවා විරතීනං උප්පත්ති න න භවිස්සති. අකුසලසමුට්ඨිතානි ච කායකම්මාදීනි තෙසං කායදුච්චරිතාදීනි වෙරානෙව, තෙහි ච තෙසං විරතියො හොන්තෙව, යතො නඵලභූතස්සපි උපරිමග්ගත්තයස්ස අට්ඨඞ්ගිකතා හොති. සික්ඛාවාරෙ ච අභාවෙතබ්බතාය ඵලධම්මාපි න සික්ඛිතබ්බා, නාපි සික්ඛිතසික්ඛස්ස උප්පජ්ජමානා කිරියධම්මාති න කෙචි අබ්‍යාකතා සික්ඛාති උද්ධටා.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

714. සම්පත්තවිරතිවසෙනාති සම්පත්තෙ පච්චුප්පන්නෙ ආරම්මණෙ යථාවිරමිතබ්බතො විරතිවසෙනාති අත්ථො.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සික්ඛාපදවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. පටිසම්භිදාවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

1. සඞ්ගහවාරවණ්ණනා

718. එසෙව නයොති සඞ්ඛෙපෙන දස්සෙත්වා තමෙව නයං විත්ථාරතො දස්සෙතුං ''ධම්මප්පභෙදස්ස හී''තිආදිමාහ. නිරුත්තිපටිභානප්පභෙදා තබ්බිසයානං අත්ථාදීනං පච්චයුප්පන්නාදිභෙදෙහි භින්දිත්වා වෙදිතබ්බා.

''යං කිඤ්චි පච්චයසමුප්පන්න''න්ති එතෙන සච්චහෙතුධම්මපච්චයාකාරවාරෙසු ආගතානි දුක්ඛාදීනි ගහිතානි. සච්චපච්චයාකාරවාරෙසු නිබ්බානං, පරියත්තිවාරෙ භාසිතත්ථො, අභිධම්මභාජනීයෙ විපාකො කිරියඤ්චාති එවං පාළියං වුත්තානමෙව වසෙන පඤ්ච අත්ථා වෙදිතබ්බා, තථා ධම්මා ච.

විදහතීති නිබ්බත්තකහෙතුආදීනං සාධාරණං නිබ්බචනං, තදත්ථං පන විභාවෙතුමාහ ''පවත්තෙති චෙව පාපෙති චා''ති. තෙසු පුරිමො අත්ථො මග්ගවජ්ජෙසු දට්ඨබ්බො. භාසිතම්පි හි අවබොධනවසෙන අත්ථං පවත්තෙතීති. මග්ගො පන නිබ්බානං පාපෙතීති තස්මිං පච්ඡිමො.

ධම්මනිරුත්තාභිලාපෙති එත්ථ ධම්ම-සද්දො සභාවවාචකොති කත්වා ආහ ''යා සභාවනිරුත්තී''ති, අවිපරීතනිරුත්තීති අත්ථො. තස්සා අභිලාපෙති තස්සා නිරුත්තියා අවචනභූතාය පඤ්ඤත්තියා අභිලාපෙති කෙචි වණ්ණයන්ති. එවං සති පඤ්ඤත්ති අභිලපිතබ්බා, න වචනන්ති ආපජ්ජති, න ච වචනතො අඤ්ඤං අභිලපිතබ්බං උච්චාරෙතබ්බං අත්ථි, අථාපි ඵස්සාදිවචනෙහි බොධෙතබ්බං අභිලපිතබ්බං සියා, එවං සති අත්ථධම්මවජ්ජං තෙහි බොධෙතබ්බං න විජ්ජතීති තෙසං නිරුත්තිභාවො ආපජ්ජති. ''ඵස්සොති ච සභාවනිරුත්ති, ඵස්සං ඵස්සාති න සභාවනිරුත්තී''ති දස්සිතොවායමත්ථො, න ච අවචනං

එවංපකාරං අත්ථි, තස්මා වචනභූතාය එව තස්සා සභාවනිරුත්තියා අභිලාපෙ උච්චාරණෙති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

තං සභාවනිරුත්තිං සද්දං ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං සභාවනිරුත්තාභිලාපෙ පභෙදගතං ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදාති වුත්තත්තා නිරුත්තිසද්දාරම්මණාය සොතවිඤ්ඤාණවීථියා පරතො මනොද්වාරෙ නිරුත්තිපටිසම්භිදා පවත්තතීති වදන්ති. ''නිරුත්තිපටිසම්භිදා පච්චුප්පන්නාරම්මණා''ති ච වචනං සද්දං ගහෙත්වා පච්ඡා ජානනං සන්ධාය වුත්තන්ති. එවං පන අඤ්ඤස්මිං පච්චුප්පන්නාරම්මණෙ අඤ්ඤං පච්චුප්පන්නාරම්මණන්ති වුත්තන්ති ආපජ්ජති. යථා පන දිබ්බසොතඤාණං මනුස්සාමනුස්සාදිසද්දප්පභෙදනිච්ඡයස්ස පච්චයභූතං තං තං සද්දවිභාවකං, එවං සභාවාසභාවනිරුත්තිනිච්ඡයස්ස පච්චයභූතං පච්චුප්පන්නසභාවනිරුත්තිසද්දාරම්මණං තංවිභාවකඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදාති වුච්චමානෙ න පාළිවිරොධො හොති. තං සභාවනිරුත්තිං සද්දං ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්සාති ච පච්චුප්පන්නසද්දාරම්මණං පච්චවෙක්ඛණං පවත්තයන්තස්සාති න න සක්කා වත්තුං. තම්පි හි ඤාණං සභාවනිරුත්තිං විභාවෙන්තංයෙව තංතංසද්දපච්චවෙක්ඛණානන්තරං තංතංපභෙදනිච්ඡයහෙතුත්තා නිරුත්තිං භින්දන්තං පටිවිජ්ඣන්තමෙව උප්පජ්ජතීති ච පභෙදගතම්පි හොතීති. සභාවනිරුත්තීති මාගධභාසා අධිප්පෙතාති තතො අඤ්ඤං සක්කටනාමාදිසද්දං සන්ධාය ''අඤ්ඤං පනා''ති ආහ. බ්‍යඤ්ජනන්ති නිපාතපදමාහ.

කථිතං අට්ඨකථායං. බොධිමණ්ඩ-සද්දො පඨමාභිසම්බුද්ධට්ඨානෙ එව දට්ඨබ්බො, න යත්ථ කත්ථචි බොධිරුක්ඛස්ස පතිට්ඨිතට්ඨානෙ. සුවණ්ණසලාකන්ති සෙට්ඨසලාකං, ධම්මදෙසනත්ථං සලාකං ගහෙත්වාති අත්ථො,

න පටිසම්භිදායං ඨිතෙන පවාරිතං, තස්මා පටිසම්භිදාතො අඤ්ඤෙනෙව පකාරෙන ජානිතබ්බතො න සක්කටභාසාජානනං පටිසම්භිදාකිච්චන්ති අධිප්පායො.

ඉදං කථිතන්ති මාගධභාසාය සභාවනිරුත්තිතාඤාපනත්ථං ඉදං ඉදානි වත්තබ්බං කථිතන්ති අත්ථො. ඡද්දන්තවාරණ (ජා. 1.16.97 ආදයො) - තිත්තිරජාතකාදීසු (ජා. 1.4.73 ආදයො) තිරච්ඡානෙසු ච මාගධභාසා උස්සන්නා, න ඔට්ටකාදිභාසා සක්කටං වා.

තත්ථාති මාගධසෙසභාසාසු. සෙසා පරිවත්තන්ති එකන්තෙන කාලන්තරෙ අඤ්ඤථා හොන්ති විනස්සන්ති ච. මාගධා පන කත්ථචි කදාචි පරිවත්තන්තීපි න සබ්බත්ථ සබ්බදා සබ්බථා ච පරිවත්තති, කප්පවිනාසෙපි තිට්ඨතියෙවාති ''අයමෙවෙකා න පරිවත්තතී''ති ආහ. පපඤ්චොති චිරායනන්ති අත්ථො. බුද්ධවචනමෙව චෙතස්ස විසයො, තෙනෙව ''නෙලඞ්ගො සෙතපච්ඡාදො''ති ගාථං පුච්ඡිතො චිත්තො ගහපති '''කිං නු ඛො එතං, භන්තෙ, භගවතා භාසිත'න්ති? 'එවං ගහපතී'ති. 'තෙන හි, භන්තෙ, මුහුත්තං ආගමෙථ, යාවස්ස අත්ථං පෙක්ඛාමී'''ති (සං. නි. 4.347) ආහාති වදන්ති.

සබ්බත්ථකඤාණන්ති අත්ථාදීසු ඤාණං. තඤ්හි සබ්බෙසු තෙසු තීසු චතූසුපි වා පවත්තනත්තා, කුසලකිරියභූතාය පටිභානපටිසම්භිදාය ධම්මත්ථභාවතො තීසු එව වා පවත්තනත්තා ''සබ්බත්ථකඤාණ''න්ති වුත්තං. ඉමානි ඤාණානි ඉදමත්ථජොතකානීති සාත්ථකානං පච්චවෙක්ඛිතබ්බත්තා සබ්බො අත්ථො එතස්සාතිපි සබ්බත්ථකං, සබ්බස්මිං ඛිත්තන්ති වා. සෙක්ඛෙ පවත්තා අරහත්තප්පත්තියා විසදා හොන්තීති වදන්ති. පුබ්බයොගො විය පන අරහත්තප්පත්ති අරහතොපි පටිසම්භිදාවිසදතාය පච්චයො න න හොතීති පඤ්චන්නම්පි යථායොගං සෙක්ඛාසෙක්ඛපටිසම්භිදාවිසදත්තකාරණතා යොජෙතබ්බා.

පුච්ඡාය පරතො පවත්තා කථාති කත්වා අට්ඨකථා ‘‘පරිපුච්ඡා’’ති වුත්තා. පටිපත්තිං පූරෙතබ්බං මඤ්ඤිස්සන්තීති පටිපත්තිගරුතාය ලාභං හීළෙන්තෙන සතසහස්සග්ඝනකම්පි කම්බලං වාසියා කොට්ටෙත්වා පරිභණ්ඩකරණං මයා කතං ආවජ්ජිත්වා ලාභගරුනො පරියත්තිධරා ධම්මකථිකාව භවිතුං න මඤ්ඤිස්සන්තීති වුත්තං හොති. එත්ථ ච ථෙරස්ස කඞ්ඛුප්පත්තියා පුබ්බෙ අවිසදතං දස්සෙත්වා අරහත්තප්පත්තස්ස පඤ්හවිස්සජ්ජනෙන අරහත්තප්පත්තියා විසදතා දස්සිතා. තිස්සත්ථෙරො අනන්තරං වුත්තො තිස්සත්ථෙරො එවාති වදන්ති.

පභෙදො නාම මග්ගෙහි අධිගතානං පටිසම්භිදානං පභෙදගමනං. අධිගමො තෙහි පටිලාභො, තස්මා සො ලොකුත්තරො, පභෙදො කාමාවචරො දට්ඨබ්බො. න පන තථාති යථා අධිගමස්ස බලවපච්චයො හොති, න තථා පභෙදස්සාති අත්ථො. ඉදානි පරියත්තියාදීනං අධිගමස්ස බලවපච්චයත්තාභාවං, පුබ්බයොගස්ස ච බලවපච්චයත්තං දස්සෙන්තො ‘‘පරියත්තිසවනපරිපුච්ඡා හී’’තිආදිමාහ. තත්ථ පටිසම්භිදා නාම නත්ථීති පටිසම්භිදාධිගමො නත්ථීති අධිප්පායො. ඉදානි යං වුත්තං හොති, තං දස්සෙන්තො ‘‘ඉමෙ පනා’’තිආදිමාහ. පුබ්බයොගාධිගමා හි ද්වෙපි විසදකාරණාති ‘‘පුබ්බයොගො පභෙදස්ස බලවපච්චයො හොතී’’ති වුත්තන්ති.

සඞ්ගහවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සච්චවාරාදිවණ්ණනා

719. හෙතුවාරෙ කාලත්තයෙපි හෙතුඵලධම්මා ‘‘අත්ථා’’ති වුත්තා, තෙසඤ්ච හෙතුධම්මා ‘‘ධම්මා’’ති, ධම්මවාරෙ වෙනෙය්‍යවසෙන අතීතානඤ්ච සඞ්ගහිතත්තා ‘‘උප්පන්නා සමුප්පන්නා’’තිආදි න වුත්තන්ති අතීතපච්චුප්පන්නා ‘‘අත්ථා’’ති වුත්තා, තංනිබ්බත්තකා ච ‘‘ධම්මා’’ති ඉදමෙතෙසං ද්වින්නම්පි වාරානං නානත්තං.

සච්චවාරාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

725. අවුත්තත්තාති ''තෙසං විපාකෙ ඤාණ''න්ති සාමඤ්ඤෙන වත්වා විසෙසෙන අවුත්තත්තාති අධිප්පායො. එත්ථ ච කිරියානං අවිපාකත්තා ධම්මභාවො න වුත්තොති. යදි එවං විපාකා න හොන්තීති අත්ථභාවො ච න වත්තබ්බොති? න, පච්චයුප්පන්නත්තා. එවඤ්චෙ කුසලාකුසලානම්පි අත්ථභාවො ආපජ්ජතීති. නප්පටිසිද්ධො, විපාකස්ස පන පධානහෙතුතාය පාකටත්තා ධම්මභාවොව තෙසං වුත්තො. කිරියානං පච්චයත්තා ධම්මභාවො ආපජ්ජතීති චෙ? නායං දොසො අප්පටිසිද්ධත්තා, කම්මඵලසම්බන්ධස්ස පන අහෙතුත්තා ධම්මභාවො න වුත්තො. අපිච ''අයං ඉමස්ස පච්චයො, ඉදං පච්චයුප්පන්න''න්ති එවං භෙදං අකත්වා කෙවලං කුසලාකුසලෙ විපාකකිරියධම්මෙ ච සභාවතො පච්චවෙක්ඛන්තස්ස ධම්මපටිසම්භිදා අත්ථපටිසම්භිදා ච හොතීතිපි තෙසං අත්ථධම්මතා න වුත්තාති වෙදිතබ්බා. කුසලාකුසලවාරෙසු ච ධම්මපටිසම්භිදා කුසලාකුසලානං පච්චයභාවං සත්තිවිසෙසං සනිප්ඵාදෙතබ්බතං පස්සන්තී නිප්ඵාදෙතබ්බාපෙක්ඛා හොතීති තංසම්බන්ධෙනෙව ''තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා''ති වුත්තං. සභාවදස්සනමත්තමෙව පන අත්ථපටිසම්භිදාය කිච්චං නිප්ඵන්නඵලමත්තදස්සනතොති තස්සා නිප්ඵාදකානපෙක්ඛත්තා විපාකවාරෙ ''තෙසං විපච්චනකෙ ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා''ති න වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

සභාවපඤ්ඤත්තියාති න සත්තාදිපඤ්ඤත්තියා, අවිපරීතපඤ්ඤත්තියා වා. බොහෙත්වාති ලොමහංසජනනසාධුකාරදානාදීහි බොහෙත්වා. පුන

ධම්මස්සවනෙ ජානිස්සථාති අප්පස්සුතත්තා දුතියවාරං කථෙන්තො තදෙව කථෙස්සතීති අධිප්පායො.

746. භූමිදස්සනත්ථන්ති එත්ථ කාමාවචරා ලොකුත්තරා ච භූමි ''භූමී''ති වෙදිතබ්බා, චිත්තුප්පාදා වාති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා

747. පච්චයසමුප්පන්නඤ්ච අත්ථං පච්චයධම්මඤ්චාති වචනෙහි හෙතාදිපච්චයසමුප්පන්නානං කුසලාකුසලරූපානම්පි අත්ථපරියායං, හෙතාදිපච්චයභූතානං විපාකකිරියරූපානම්පි ධම්මපරියායඤ්ච දස්සෙති. පටිභානපටිසම්භිදාය කාමාවචරවිපාකාරම්මණතා මහග්ගතාරම්මණතා ච පටිසම්භිදාඤාණාරම්මණත්තෙ න යුජ්ජති පටිසම්භිදාඤාණානං කාමාවචරලොකුත්තරකුසලෙසු කාමාවචරකිරියාලොකුත්තරවිපාකෙසු ච උප්පත්තිතො. සබ්බඤාණාරම්මණතාය සති යුජ්ජෙය්‍ය, ''යෙන ඤාණෙන තානි ඤාණානි ජානාතී''ති (විභ. 726) වචනතො පන න සබ්බඤාණාරම්මණතාති කථයන්ති. සුත්තන්තභාජනීයෙ පන ''ඤාණෙසු ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදා''ති අවිසෙසෙන වුත්තත්තා සබ්බඤාණාරම්මණතා සියා. අභිධම්මභාජනීයෙපි චිත්තුප්පාදවසෙන කථනං නිරවසෙසකථනන්ති යථාදස්සිතවිසයවචනවසෙන ''යෙන ඤාණෙන තානි ඤාණානි ජානාතී''ති යං වුත්තං, තං අඤ්ඤාරම්මණතං න පටිසෙධෙතීති. යථා ච අත්ථපටිසම්භිදාවිසයානං න නිරවසෙසෙන කථනං අභිධම්මභාජනීයෙ, එවං පටිභානපටිසම්භිදාවිසයස්සපීති. එවං පටිභානපටිසම්භිදාය සබ්බඤාණවිසයත්තා ''තිස්සො පටිසම්භිදා සියා පරිත්තාරම්මණා සියා මහග්ගතාරම්මණා සියා අප්පමාණාරම්මණා''ති (විභ. 749) වුත්තා.

යදිපි ''සියා අත්ථපටිසම්භිදා න මග්ගාරම්මණා''ති (විභ. 749) වචනතො අභිධම්මභාජනීයෙ වුත්තපටිසම්භිදාස්වෙව පඤ්හපුච්ඡකනයො පවත්තො. න හි මග්ගො පච්චයුප්පන්නො න හොති, අභිධම්මභාජනීයෙ ච පටිසම්භිදාඤාණවිසයා එව පටිභානපටිසම්භිදා වුත්තාති න තස්සා මහග්ගතාරම්මණතාති. එවමපි ද්වෙපි එතා පාළියො විරුජ්ඣන්ති, තාසු බලවතරාය ඨත්වා ඉතරාය අධිප්පායො මග්ගිතබ්බො. කුසලාකුසලානං පන පච්චයුප්පන්නත්තපටිවෙධොපි කුසලාකුසලභාවපටිවෙධවිනිමුත්තො නත්ථීති නිප්පරියායා තත්ථ ධම්මපටිසම්භිදා එකන්තධම්මවිසයත්තා, තථා විපාකකිරියානං පච්චයභාවපටිවෙධොපි විපාකකිරියභාවපටිවෙධවිනිමුත්තො නත්ථීති නිප්පරියායා තත්ථ අත්ථපටිසම්භිදා එකන්තිකඅත්ථවිසයත්තා. කිඤ්චි පන ඤාණං අප්පටිභානභූතං නත්ථි ඤෙය්‍යප්පකාසනතොති සබ්බස්මිම්පි ඤාණෙ නිප්පරියායා පටිභානපටිසම්භිදා භවිතුං අරහති. නිප්පරියායපටිසම්භිදාසු පඤ්හපුච්ඡකස්ස පවත්තියං ද්වෙපි පාළියො න විරුජ්ඣන්ති.

සද්දාරම්මණත්තා බහිද්ධාරම්මණාති එත්ථ පරස්ස අභිලාපසද්දාරම්මණත්තාති භවිතබ්බං. න හි සද්දාරම්මණතා බහිද්ධාරම්මණතාය කාරණං සද්දස්ස අජ්ඣත්තස්ස ච සබ්භාවාති. අනුවත්තමානො ච සො එව සද්දොති විසෙසනං න කතන්ති දට්ඨබ්බං.

පඤ්හපුච්ඡකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිසම්භිදාවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

16. ඤාණවිභඞ්ගො

1. එකකමාතිකාදිවණ්ණනා

751. ඔකාසවසෙන සම්පයුත්තා ධම්මා ආරම්මණඤ්චාපි ඤාණස්ස වත්ථු. යාථාවකවත්ථුවිභාවනාති නහෙතාදිඅවිතථෙකප්පකාරවත්ථුවිභාවනා. යථා එකං නහෙතු, තථා එකං අඤ්ඤම්පීති හි ගහෙතබ්බං අවිතථසාමඤ්ඤයුත්තං ඤාණාරම්මණං යාථාවකවත්ථු. යාථාවකෙන වා අවිතථසාමඤ්ඤෙන වත්ථුවිභාවනා යාථාවකවත්ථුවිභාවනා.

දුකානුරූපෙහීති දුකමාතිකානුරූපෙහීති වදන්ති. ඔසානදුකස්ස පන දුකමාතිකං අනිස්සාය වුත්තත්තා දුකභාවානුරූපෙහීති වත්තබ්බං. එවං තිකානුරූපෙහීති එත්ථාපි දට්ඨබ්බං. ඔසානදුකෙ පන අත්ථොති ඵලං, අනෙකත්ථත්තා ධාතුසද්දානං තං ජනෙතීති අත්ථජාපිකා, කාරණගතා පඤ්ඤා. ජාපිතො ජනිතො අත්ථො එතිස්සාති ජාපිතත්ථා, කාරණපඤ්ඤාසදිසී ඵලප්පකාසනභූතා ඵලසම්පයුත්තා පඤ්ඤා.

10. දසකමාතිකාවණ්ණනා

760. ''චතස්සො ඛො ඉමා, සාරිපුත්ත, යොනියො. කතමා...පෙ.... යො ඛො මං, සාරිපුත්ත, එවං ජාන''න්ති (ම. නි. 1.152) වචනෙන චතුයොනිපරිච්ඡෙදකඤාණං වුත්තං, ''නිරයඤ්චාහං, සාරිපුත්ත, පජානාමී''තිආදිනා (ම. නි. 1.153) පඤ්චගතිපරිච්ඡෙදකං. ''සංයුත්තකෙ ආගතානි තෙසත්තති ඤාණානි, සත්තසත්තති ඤාණානී''ති වුත්තං, තත්ථ පන නිදානවග්ගෙ සත්තසත්තති ආගතානි චතුචත්තාරීසඤ්ච, තෙසත්තති පන පටිසම්භිදාමග්ගෙ සුතමයාදීනි ආගතානි දිස්සන්ති, න සංයුත්තකෙති. අඤ්ඤානිපීති එතෙන ඉධ එකකාදිවසෙන වුත්තං, අඤ්ඤත්ථ ච ''පුබ්බන්තෙ ඤාණ''න්තිආදිනා, බ්‍රහ්මජාලාදීසු ච ''තයිදං තථාගතො පජානාති 'ඉමානි දිට්ඨිට්ඨානානි එවං ගහිතානී'ති''ආදිනා

වුත්තං අනෙකඤාණප්පභෙදං සඞ්ගණ්හාති. යාථාවපටිවෙධතො සයඤ්ච අකම්පියං පුග්ගලඤ්ච තංසමඞ්ගිං ඤෙය්‍යෙසු අධිබලං කරොතීති ආහ ''අකම්පියට්ඨෙන උපත්ථම්භකට්ඨෙන චා''ති.

සෙට්ඨට්ඨානං සබ්බඤ්ඤුතං. පටිජානනවසෙන සබ්බඤ්ඤුතං අභිමුඛං ගච්ඡන්ති, අට්ඨ වා පරිසා උපසඞ්කමන්තීති ආසභා, බුද්ධා. ඉදං පනාති බුද්ධානං ඨානං සබ්බඤ්ඤුතමෙව වදති. තිට්ඨමානොවාති අවදන්තොපි තිට්ඨමානොව පටිජානාති නාමාති අත්ථො. අට්ඨසු පරිසාසු ''අභිජානාමහං, සාරිපුත්ත, අනෙකසතං ඛත්තියපරිසං...පෙ.... තත්‍ර වත මං භයං වා සාරජ්ජං වා ඔක්කමිස්සතීති නිමිත්තමෙතං, සාරිපුත්ත, න සමනුපස්සාමී''ති (ම. නි. 1.151) වචනෙන දස්සිතඅකම්පියඤාණයුත්තො දසබලොහන්ති අභීතනාදං නදති. සීහනාදසුත්තෙන ඛන්ධකවග්ගෙ ආගතෙන.

''දෙවමනුස්සානං චතුචක්කං වත්තතී''ති (අ. නි. 4.31) සුත්තවසෙන සප්පුරිසූපස්සයාදීනං ඵලසම්පත්ති පවත්ති, පුරිමසප්පුරිසූපස්සයාදිං උපනිස්සාය පච්ඡිමසප්පුරිසූපස්සයාදීනං සම්පත්ති පවත්ති වා වුත්තාති ආදි-සද්දෙන තත්ථ ච චක්ක-සද්දස්ස ගහණං වෙදිතබ්බං. පටිවෙධනිට්ඨත්තා අරහත්තමග්ගඤාණං පටිවෙධොති ''ඵලක්ඛණෙ උප්පන්නං නාමා''ති වුත්තං. තෙන පටිලද්ධස්සපි දෙසනාඤාණස්ස කිච්චනිප්ඵත්තිපරස්ස බුජ්ඣනමත්තෙන හොතීති ''අඤ්ඤාසිකොණ්ඩඤ්ඤස්ස සොතාපත්තිඵලක්ඛණෙ පවත්තං නාමා''ති වුත්තං. තතො පරං පන යාව පරිනිබ්බානා දෙසනාඤාණප්පවත්ති තස්සෙව පවත්තිතස්ස ධම්මචක්කස්ස ඨානන්ති වෙදිතබ්බං, පවත්තිතචක්කස්ස චක්කවත්තිනො චක්කරතනට්ඨානං විය.

සමාදීයන්තීති සමාදානානි, තානි පන සමාදියිත්වා කතානි හොන්තීති ආහ ''සමාදියිත්වා කතානා''න්ති. කම්මමෙව වා

කම්මසමාදානන්ති එතෙන සමාදාන-සද්දස්ස අපුබ්බත්ථාභාවං දස්සෙති මුත්තගත-සද්දෙ ගත-සද්දස්ස විය.

අගතිගාමිනින්ති නිබ්බානගාමිනිං. වුත්තඤ්හි ''නිබ්බානඤ්චාහං, සාරිපුත්ත, පජානාමි නිබ්බානගාමිනිඤ්ච පටිපද''න්ති (ම. නි. 1.153).

හානභාගියධම්මන්ති හානභාගියසභාවං, කාමසහගතසඤ්ඤාදිධම්මං වා. තං කාරණන්ති පුබ්බෙව කතාභිසඞ්ඛාරාදිං.

''ඉදානී''ති එතස්ස ''ඉමිනා අනුක්කමෙන වුත්තානීති වෙදිතබ්බානී''ති ඉමිනා සහ යොජනා කාතබ්බා. කිලෙසාවරණං තදභාවඤ්චාති කිලෙසාවරණාභාවං. කිලෙසක්ඛයාධිගමස්ස හි කිලෙසාවරණං අට්ඨානං, තදභාවො ඨානං. අනධිගමස්ස කිලෙසාවරණං ඨානං, තදභාවො අට්ඨානන්ති. තත්ථ තදභාවග්ගහණෙන ගහිතං ''අත්ථි දින්න''න්තිආදිකාය සම්මාදිට්ඨියා ඨිතිං තබ්බිපරීතාය ඨානාභාවඤ්ච අධිගමස්ස ඨානං පස්සන්තෙන ඉමිනා ඤාණෙන අධිගමානධිගමානං ඨානාට්ඨානභූතෙ කිලෙසාවරණතදභාවෙ පස්සති භගවාති ඉමමත්ථං සාධෙන්තො ආහ ''ලොකියසම්මාදිට්ඨිඨිතිදස්සනතො නියතමිච්ඡාදිට්ඨිඨානාභාවදස්සනතො වා''ති. එත්ථ ච අධිගමට්ඨානදස්සනමෙව අධිප්පෙතං උපරි භබ්බපුග්ගලවසෙනෙව විපාකාවරණාභාවදස්සනාදිකස්ස වක්ඛමානත්තා. ඉමිනා පන ඤාණෙන සිජ්ඣනතො පසඞ්ගෙන ඉතරම්පි වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ධාතුවෙමත්තදස්සනතොති රාගාදීනං අධිමත්තතාදිවසෙන තංසහිතානං ධාතූනං වෙමත්තතාදස්සනතො, ''අයං ඉමිස්සා ධාතුයා අධිමත්තත්තා රාගචරිතො''තිආදිනා චරියාහෙතූනං වා, රාගාදයො එව වා පකතිභාවතො ධාතූති රාගාදිවෙමත්තදස්සනතොති අත්ථො. පයොගං අනාදියිත්වාති

සන්තතිමහාමත්තඅඞ්ගුලිමාලාදීනං විය කාමරාගබ්‍යාපාදාදිවසෙන පයොගං අනාදියිත්වා.

(1.) එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

761. න හෙතුමෙවාති එත්ථ ච න හෙතූ එවාති අත්ථො, බ්‍යඤ්ජනසිලිට්ඨතාවසෙන පන රස්සත්තං ම-කාරො ච කතො ‘‘අදුක්ඛමසුඛා’’ති එත්ථ විය. ඉමිනාපි නයෙනාති එත්ථ පුරිමනයෙන හෙතුභාවාදිපටික්ඛෙපො, පච්ඡිමනයෙන නහෙතුධම්මාදිකොට්ඨාසසඞ්ගහොති අයං විසෙසො වෙදිතබ්බො. චුතිග්ගහණෙන චුතිපරිච්ඡින්නාය එකාය ජාතියා ගහණං දට්ඨබ්බං, භවග්ගහණෙන නවධා වුත්තභවස්ස. තදන්තොගධතාය තත්ථ තත්ථ පරියාපන්නතා වුත්තා. උප්පන්නං මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යමෙවාති ‘‘න රූපං විය උප්පන්නා ඡවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යා’’ති රූපතො එතෙසං විසෙසනං කරොති.

762. කප්පතො කප්පං ගන්ත්වාපි න උප්පජ්ජතීති න කදාචි තථා උප්පජ්ජති. න හි ඛීරාදීනං විය එතෙසං යථාවුත්තලක්ඛණවිලක්ඛණතා අත්ථීති දස්සෙති.

763. සමොධානෙත්වාති ලොකෙ විජ්ජමානං සබ්බං රූපං සමොධානෙත්වා. එතෙන මහන්තෙපි අවිභාවකත්තං දස්සෙන්තො සුඛුමත්තා න විභාවෙස්සතීති වාදපථං ඡින්දති. චක්ඛුපසාදෙ මම වත්ථුම්හීති අත්ථො. විසයොති ඉස්සරියට්ඨානන්ති අධිප්පායො.

764. අබ්බොකිණ්ණාති අබ්‍යවහිතා, අනන්තරිතාති අත්ථො. වවත්ථිතානම්පි පටිපාටිනියමො තෙන පටික්ඛිත්තොති අත්ථො. අනන්තරතාති අනන්තරපච්චයතා එතෙන පටික්ඛිත්තාති අත්ථො.

765. සමනන්තරතාති ච සමනන්තරපච්චයතා.

766. ආභුජනතොති ආභුග්ගකරණතො, නිවත්තනතො ඉච්චෙව අත්ථො. එත්ථ ච ''පඤ්ච විඤ්ඤාණා අනාභොගා''ති ආභොගසභාවා න හොන්තීති අත්ථො, ''පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං නත්ථි ආවට්ටනා වා''තිආදීසුපි ආවට්ටනභාවො වාතිආදිනා අත්ථො දට්ඨබ්බො.

න කඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාතීති එත්ථ න සබ්බෙ රූපාදිධම්මා ධම්මග්ගහණෙන ගහිතාති යථාධිප්පෙතධම්මදස්සනත්ථං ''මනොපුබ්බඞ්ගමා ධම්මාති එවං වුත්ත''න්ති ආහ.

රූපාදීසු අභිනිපතනං තෙහි සමාගමො තෙසන්තිපි වත්තුං යුජ්ජතීති ආහ ''රූපාදීනං අභිනිපාතමත්ත''න්ති. කම්මත්ථෙ වා සාමිවචනං. විඤ්ඤාණෙහි අභිනිපතිතබ්බානි හි රූපාදීනීති. ඉදං වුත්තං හොතීතිආදීසු හි අයං අධිප්පායො – ආරම්මණකරණෙන පටිවිජානිතබ්බානි රූපාදීනි ඨපෙත්වා කුසලාකුසලචෙතනාය තංසම්පයුත්තානඤ්ච යථාවුත්තානං සහජපුබ්බඞ්ගමධම්මෙන පටිවිජානිතබ්බානං පටිවිජානනං එතෙසං නත්ථීති. එවඤ්ච කත්වා ''දස්සනාදිමත්තතො පන මුත්තා අඤ්ඤා එතෙසං කුසලාදිපටිවිඤ්ඤත්ති නාම නත්ථී''ති කිච්චන්තරං පටිසෙධෙති.

අවිපාකභාවෙන අඤ්ඤං අබ්‍යාකතසාමඤ්ඤං අනිවාරෙන්තො කුසලාකුසලග්ගහණඤ්ච කරොතීති වචනපරියොසානඤ්ච කිච්චං. පි-සද්දෙන සහජවනකානි වීථිචිත්තානි සම්පිණ්ඩෙත්වා පඤ්චද්වාරෙ පටිසෙධනෙ අයං අධිප්පායො සියා – ''මනසා චෙ පදුට්ඨෙන...පෙ.... පසන්නෙන භාසති වා කරොති වා''ති (ධ. ප. 1-2) එවං වුත්තා භාසනකරණකරා, තංසදිසා ච සුඛදුක්ඛුප්පාදකා බලවන්තො ඡට්ඨද්වාරිකා එව ධම්මග්ගහණෙන ගහිතාති න තෙසං පඤ්චද්වාරිකජවනෙන පටිවිජානනං අත්ථි, දුබ්බලානං පන පුබ්බඞ්ගමපටිවිජානනං තත්ථ න පටිසිද්ධං ''න කායකම්මං න වචීකම්මං පට්ඨපෙතී''ති විඤ්ඤත්තිද්වයජනකස්සෙව

පට්ඨපනපටික්ඛෙපෙන දුබ්බලස්ස මනොකම්මස්ස අනුඤ්ඤාතත්තා. තථා කායසුචරිතාදිකුසලකම්මං කරොමීති, තබ්බිපරීතං අකුසලං කම්මං කරොමීති ච කුසලාකුසලසමාදානං පඤ්චද්වාරිකජවනෙන න හොති. තථා පටිච්චසමුප්පාදවණ්ණනායං වුත්තා ''පඤ්චද්වාරිකචුති ච න පඤ්චද්වාරිකචිත්තෙහි හොති චුතිචිත්තස්ස අතංද්වාරිකත්තා''ති. යා පනායං පාළි ''පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න කඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාති අඤ්ඤත්‍ර අභිනිපාතමත්තා''ති, තස්සා රූපාදීනං ආපාථමත්තං මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤං කඤ්චි ධම්මසභාවං න පටිවිජානාතීති අයමත්ථො දිස්සති. න හි රූපං පටිග්ගණ්හන්තම්පි චක්ඛුවිඤ්ඤාණං රූපන්ති ච ගණ්හාතීති. සම්පටිච්ඡනස්සපි රූපනීලාදිආකාරපටිවිජානනං නත්ථීති කිඤ්චි ධම්මස්ස පටිවිජානනං පටික්ඛිත්තං, පඤ්චහි පන විඤ්ඤාණෙහි සාතිසයං තස්ස විජානනන්ති ''අඤ්ඤත්‍ර අභිනිපාතමත්තා''ති න වුත්තං. යස්ස පාළියං බහිද්ධාපච්චුප්පන්නාරම්මණතා වුත්තා, තතො අඤ්ඤං නිරුත්තිපටිසම්භිදං ඉච්ඡන්තෙහි පඤ්චද්වාරජවනෙන පටිසම්භිදාඤාණස්ස සහුප්පත්ති පටිසිද්ධා. රූපාරූපධම්මෙති රූපාරූපාවචරධම්මෙති අත්ථො.

පඤ්චද්වාරිකචිත්තෙන න පටිබුජ්ඣතීති කස්මා වුත්තං, නනු රූපාදීනං ආපාථගමනෙ නිද්දාපටිබොධො හොතීති? න, පඨමං මනොද්වාරිකජවනස්ස උප්පත්තිතොති දස්සෙන්තො ආහ ''නිද්දායන්තස්ස හී''තිආදි. පලොභෙත්වා සච්චසුපිනෙන.

අබ්‍යාකතොයෙව ආවජ්ජනමත්තස්සෙව උප්පජ්ජනතොති වදන්ති. එවං වදන්තෙහි මනොද්වාරෙපි ආවජ්ජනං ද්වත්තික්ඛත්තුං උප්පජ්ජිත්වා ජවනට්ඨානෙ ඨත්වා භවඞ්ගං ඔතරතීති අධිප්පෙතන්ති දට්ඨබ්බං.

තස්සා එව වසෙනාති තස්සා වසෙන එකවිධෙන ඤාණවත්ථු හොතීති ච, වෙදිතබ්බන්ති ච යොජනා කාතබ්බා.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(2.) දුකනිද්දෙසවණ්ණනා

767. අත්ථ-සද්දො අඤ්ඤත්‍ර සභාවං ගහෙත්වා අධිකරණෙසු පවත්තමානො අධිකරණවසෙන ලිඞ්ගපරිවත්තිං ගච්ඡතීති අධිප්පායෙන ජාපිතා ච සා අත්ථා චාති ජාපිතත්ථාති අයමත්ථො විභාවිතොති දට්ඨබ්බො.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(3.) තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

768. පඤ්ඤාපරිණාමිතෙසූති පඤ්ඤාය පරිපාචිතෙසු. ''යොගවිහිතෙසූති ඉදඤ්ච විසයවිසෙසනමත්තමෙව, තස්මා යානි පඤ්ඤාය විහිතානි අහෙසුං හොන්ති භවිස්සන්ති ච, සබ්බානි තානි යොගවිහිතානීති දට්ඨබ්බානි. සික්ඛිත්වා කාතබ්බං සිප්පං, ඉතරං කම්මං. අයමෙතෙසං විසෙසො. වඩ්ඪකීකම්මන්ති ච අසික්ඛිත්වාපි කාතබ්බං ථූලකම්මං ''කම්ම''න්ති දට්ඨබ්බං, පඤ්ඤා එව වා තත්ථ තත්ථ ''කම්මං සිප්ප''න්ති ච වෙදිතබ්බා. නාගමණ්ඩලං නාම මණ්ඩලං කත්වා සප්පෙ විජ්ජාය පක්කොසිත්වා බලිං දත්වා විසාපනයනං. පරිත්තං රක්ඛා, යෙන ''ථූ''ති මුඛවාතං දත්වා විසං අපනයන්ති, සො උණ්ණනාභිආදිමන්තො ථුධමනකමන්තො. ''අ ආ''තිආදිකා මාතිකා ''ක කා''තිආදිකො තප්පභෙදො ච ලෙඛා.

කුසලං ධම්මං සකං, ඉතරං නොසකං. චතුන්නං සච්චානං පටිවිජ්ඣිතබ්බානං තප්පටිවෙධපච්චයභාවෙන අනුලොමනං දට්ඨබ්බං. පුබ්බෙ ''යොගවිහිතෙසු වා කම්මායතනෙසූ''තිආදිනා පඤ්ඤා වුත්තා, පුන තස්සා වෙවචනවසෙන ''අනුලොමිකං ඛන්ති''න්තිආදි වුත්තන්ති අධිප්පායෙන ''අනු...පෙ.... පඤ්ඤාවෙවචනානී''ති ආහ. එත්ථ ච එවරූපින්ති යථාවුත්තකම්මායතනාදිවිසයං කම්මස්සකතසච්චානුලොමිකසභාවං අනිච්චාදිපවත්තිආකාරඤ්චාති අත්ථො. යථාවුත්තා ච

භූමිසභාවපවත්තිආකාරනිද්දෙසා ඛන්තිආදීහි යොජෙතබ්බා. යස්සා පඤ්ඤාය ධම්මා නිජ්ඣානපජානනකිච්චසඞ්ඛාතං ඔලොකනං ඛමන්ති අවිපරීතසභාවත්තා, සා පඤ්ඤා ධම්මානං නිජ්ඣානක්ඛමනං එතිස්සා අත්ථීති ධම්මනිජ්ඣානක්ඛන්තීති අත්ථො.

769. අසංවරං මුඤ්චතීති සමාදානසම්පත්තවිරතිසම්පයුත්තචෙතනා ''සීලං පූරෙන්තස්ස මුඤ්චචෙතනා''ති වුත්තා. පුබ්බාපරපඤ්ඤාය ච දානසීලමයතාවචනතො මුඤ්චඅපරචෙතනාවසෙන ''ආරබ්භා''ති, පුබ්බචෙතනාවසෙන ''අධිකිච්චා''ති ච වත්තුං යුත්තන්ති ''අධිකිච්චා''තිපි පාඨො යුජ්ජති.

770. පඤ්චසීලදසසීලානි විඤ්ඤාණස්ස ජාතියා ච පච්චයභූතෙසු සඞ්ඛාරභවෙසු අන්තොගධානීති ''උප්පාදා වා''තිආදිකාය ධම්මට්ඨිතිපාළියා සඞ්ගහිතානි. භවනිබ්බත්තකසීලස්ස පඤ්ඤාපනං සතිපි සවනෙ න තථාගතදෙසනායත්තන්ති භික්ඛුආදීනම්පි තං වුත්තං.

අධිපඤ්ඤාය පඤ්ඤාති අධිපඤ්ඤාය අන්තොගධා පඤ්ඤා. අථ වා අධිපඤ්ඤානිබ්බත්තෙසු, තදධිට්ඨානෙසු වා ධම්මෙසු අධිපඤ්ඤා-සද්දො දට්ඨබ්බො, තත්ථ පඤ්ඤා අධිපඤ්ඤාය පඤ්ඤා.

771. අපායුප්පාදනකුසලතා අපායකොසල්ලං සියාති මඤ්ඤමානො පුච්ඡති ''අපායකොසල්ලං කථං පඤ්ඤා නාම ජාතා''ති. තං පන පරස්ස අධිප්පායං නිවත්තෙන්තො ''පඤ්ඤවායෙව හී''තිආදිමාහ. තත්‍රුපායාති තත්‍ර තත්‍ර උපායභූතා. ඨානෙ උප්පත්ති එතස්සාති ඨානුප්පත්තියං. කිං තං? කාරණජානනං, භයාදීනං උප්පත්තික්ඛණෙ තස්මිංයෙව ඨානෙ ලහුඋප්පජ්ජනකන්ති වුත්තං හොති.

තිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(4.) චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

793. න පරිතස්සතීති "අපි නාම මෙ තණ්ඩුලාදීනි සියු"න්ති න පත්ථෙති, තදභාවෙන වා න උත්තසති.

796. අපරප්පච්චයෙති පරෙන නපත්තියායිතබ්බෙ. ධම්මෙ ඤාණන්ති සච්චවිසයං ඤාණං. අරියසච්චෙසු හි ධම්ම-සද්දො තෙසං අවිපරීතසභාවත්තාති. සඞ්ඛතපවරො වා අරියමග්ගො තස්ස ච ඵලං ධම්මො, තත්ථ පඤ්ඤා තංසහගතා ධම්මෙ ඤාණං. න අඤ්ඤඤාණුප්පාදනං නයනයනං, ඤාණස්සෙව පන පවත්තිවිසෙසොති අධිප්පායෙනාහ "පච්චවෙක්ඛණඤාණස්ස කිච්ච"න්ති. එත්ථ ච ඉමිනා ධම්මෙනාති මග්ගඤාණෙනාති වුත්තං, දුවිධම්පි පන මග්ගඵලඤාණං පච්චවෙක්ඛණාය ච මූලං, කාරණඤ්ච නයනයනස්සාති දුවිධෙනපි තෙන ධම්මෙනාති න න යුජ්ජති, තථා චතුසච්චධම්මස්ස ඤාතත්තා, මග්ගඵලසඞ්ඛාතස්ස ච ධම්මස්ස සච්චපටිවෙධසම්පයොගං ගතත්තා නයනං හොතීති තෙන ඉමිනා ධම්මෙන ඤාණවිසයභාවෙන, ඤාණසම්පයොගෙන වා ඤාතෙනාති ච අත්ථො න න යුජ්ජති.

යදිපි සබ්බෙන සබ්බං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං දුක්ඛං අභිජානන්ති, තථාපි පච්චුප්පන්නෙ සසන්තතිපරියාපන්නෙ සවිසෙසෙ අභිනිවෙසො හොතීති ආහ "න තඤ්ඤෙව ඉම"න්ති. දිට්ඨෙන අදිට්ඨෙන නයතො නයනඤාණං, අදිට්ඨස්ස දිට්ඨතාය කාරණභූතත්තා කාරණඤාණං, අනුරූපත්ථවාචකො වා කාරණ-සද්දොති ධම්මෙ ඤාණස්ස අනුරූපඤාණන්ති අත්ථො.

සම්මුතිම්හි ඤාණන්ති ධම්මෙ ඤාණාදීනං විය සාතිසයස්ස පටිවෙධකිච්චස්ස අභාවා විසයොභාසනමත්තජානනසාමඤ්ඤෙන ඤාණන්ති සම්මතෙසු අන්තොගධන්ති අත්ථො. සම්මුතිවසෙන වා පවත්තං සම්මුතිම්හි ඤාණං, අවසෙසං පන

ඉතරඤාණත්තයවිසභාගං ඤාණං තබ්බිසභාගසාමඤ්ඤෙන සම්මුතිඤාණම්හි පවිට්ඨත්තා සම්මුතිඤාණං නාම හොතීති.

797. කිලෙසමූලකෙ චාති නීවරණමූලකෙ ච කාමභවධම්මෙ.

798. සා හිස්සාති එත්ථ අස්සාති යො ''කාමෙසු වීතරාගො හොතී''ති එවං වුත්තො, අස්ස පඨමජ්ඣානසමඞ්ගිස්සාති අත්ථො. ස්වෙවාති එතෙන කාමෙසු වීතරාගභාවනාවත්ථස්සෙව පඨමජ්ඣානසමඞ්ගිස්ස ගහණෙ පවත්තෙ තස්ස තතො පරං අවත්ථං දස්සෙතුං ''කාමෙසු වීතරාගො සමානො''ති වුත්තං. චතුත්ථමග්ගපඤ්ඤා ඡට්ඨාභිඤ්ඤාභාවප්පත්තියා තං පටිවිජ්ඣති නාම, ඉතරා තදුපනිස්සයත්තා. යථානුරූපං වා ආසවක්ඛයභාවතො, එලෙ වා ආසවක්ඛයෙ සති යථානුරූපං තංනිබ්බත්තනතො චතූසුපි මග්ගෙසු පඤ්ඤා ඡට්ඨං අභිඤ්ඤං පටිවිජ්ඣතීති දට්ඨබ්බා.

799. කාමසහගතාති වත්ථුකාමාරම්මණා. චොදෙන්තීති කාමාභිමුඛං තන්නින්නං කරොන්තීති අත්ථො. තදනුධම්මතාති තදනුධම්මා ඉච්චෙව වුත්තං හොති. තා-සද්දස්ස අපුබ්බත්ථාභාවතොති අධිප්පායෙනාහ ''තදනුරූපසභාවා''ති. නිකන්තිං, නිකන්තිසහගතචිත්තුප්පාදං වා ''මිච්ඡාසතී''ති වදති. ''අහො වත මෙ අවිතක්කං උප්පජ්ජෙය්‍යා''ති අවිතක්කාරම්මණා අවිතක්කසහගතා.

801. අධිගමභාවෙන අභිමුඛං ජානන්තස්ස අභිජානන්තස්ස, අභිවිසිට්ඨෙන වා ඤාණෙන ජානන්තස්ස, අනාරම්මණභූතඤ්ච තං ඨානං පාකටං කරොන්තස්සාති අත්ථො.

802. වසිතාපඤ්චකරහිතං ඣානං අප්පගුණං. එත්ථ චතස්සො පටිපදා චත්තාරි ආරම්මණානීති පඤ්ඤාය පටිපදාරම්මණුද්දෙසෙන පඤ්ඤා එව උද්දිට්ඨාති සා එව විභත්තාති.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(5.) පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

804. පඤ්චඞ්ගිකො සම්මාසමාධීති සමාධිඅඞ්ගභාවෙන පඤ්ඤා උද්දිට්ඨාති. පීතිඵරණතාදිවචනෙන හි තමෙව විභජති, ''සො ඉමමෙව කායං විවෙකජෙන පීතිසුඛෙන අභිසන්දෙතී''තිආදිනා (දී. නි. 1.226; ම. නි. 1.427) නයෙන පීතියා සුඛස්ස ච ඵරණං වෙදිතබ්බං. පීතිඵරණතාසුඛඵරණතාහි ආරම්මණෙ ඨත්වා චතුත්ථජ්ඣානස්ස උප්පාදනතො ''පාදා වියා''ති තා වුත්තා.

දුතියපඤ්චකෙ ච ''පඤ්චඤාණිකො''ති සමාධිමුඛෙන පඤ්චඤාණානෙව උද්දිට්ඨානි නිද්දිට්ඨානි චාති දට්ඨබ්බානි. ලොකියසමාධිස්ස පච්චනීකානි නීවරණපඨමජ්ඣානනිකන්තිආදීනි නිග්ගහෙතබ්බානි. අඤ්ඤෙ කිලෙසා වාරෙතබ්බා, ඉමස්ස පන අරහත්තසමාධිස්ස පටිප්පස්සද්ධසබ්බකිලෙසත්තා න නිග්ගහෙතබ්බං වාරෙතබ්බඤ්ච අත්ථීති මග්ගානන්තරං සමාපත්තික්ඛණෙ ච අප්පයොගෙනෙව අධිගතත්තා ච ඨපිතත්තා ච, අපරිහානිවසෙන ඨපිතත්තා වා න සසඞ්ඛාරනිග්ගය්හවාරිතගතො. සතිවෙපුල්ලප්පත්තත්තාති එතෙන අප්පවත්තමානායපි සතියා සතිබහුලතාය සතො එව නාමාති දස්සෙති. යථාපරිච්ඡින්නකාලවසෙනාති එතෙන පරිච්ඡින්දනසතියා සතොති.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(6.) ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

805. විසුද්ධිභාවං දස්සෙන්තො ''දූර...පෙ.... රම්මණායා''ති ආහ. සොතධාතුවිසුද්ධීති ච චිත්තචෙතසිකා ධම්මා වුත්තාති තත්ථ ඤාණං සොතධාතුවිසුද්ධියා ඤාණං. ''චෙතොපරියඤාණ''න්ති ඉදමෙව අත්ථවසෙන ''පරචිත්තෙ ඤාණ''න්ති උද්ධටන්ති දට්ඨබ්බං. චුතූපපාතඤාණස්ස

දිබ්බචක්ඛුඤාණෙකදෙසත්තා ''වණ්ණධාතුආරම්මණා''ති වුත්තං. මුද්ධප්පත්තෙන චුතූපපාතඤාණසඞ්ඛාතෙන දිබ්බචක්ඛුඤාණෙන සබ්බං දිබ්බචක්ඛුඤාණන්ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(7.) සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා

806. තදෙව ඤාණන්ති ඡබ්බිධම්පි පච්චවෙක්ඛණඤාණං විපස්සනාරම්මණභාවෙන සහ ගහෙත්වා වුත්තන්ති අධිප්පායො. ධම්මට්ඨිතිඤාණෙනාති ඡපි ඤාණානි සඞ්ඛිපිත්වා වුත්තෙන ඤාණෙන. ඛයධම්මන්තිආදිනා හි පකාරෙන පවත්තඤාණස්ස දස්සනං, ඤාණවිපස්සනාදස්සනතො විපස්සනාපටිවිපස්සනාදස්සනමත්තමෙවාති න තං අඞ්ගන්ති අධිප්පායො. පාළියං පන සබ්බත්ථ ඤාණවචනෙන අඞ්ගානං වුත්තත්තා නිරොධධම්මන්ති ඤාණන්ති ඉති-සද්දෙන පකාසෙත්වා වුත්තං විපස්සනාඤාණං සත්තමං ඤාණන්ති අයමත්ථො දිස්සති. න හි යම්පි තං ධම්මට්ඨිතිඤාණං, තම්පි ඤාණන්ති සම්බන්ධො හොති තංඤාණග්ගහණෙ එතස්මිං ඤාණභාවදස්සනස්ස අනධිප්පෙතත්තා, ''ඛයධම්මං...පෙ.... නිරොධධම්ම''න්ති එතෙසං සම්බන්ධාභාවප්පසඞ්ගතො චාති.

සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(8.) අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා

808. විහාරිතබ්බට්ඨෙනාති පච්චනීකධම්මෙ, දුක්ඛං වා විච්ඡින්දිත්වා පවත්තෙතබ්බට්ඨෙන.

අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(10.) දසකනිද්දෙසො

පඨමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

809. අවිජ්ජමානං ඨානං අට්ඨානං, නත්ථි ඨානන්ති වා අට්ඨානං. එස ''අනවකාසො''ති එත්ථාපි නයො. තදත්ථනිගමනමත්තමෙව හි ''නෙතං ඨානං විජ්ජතී''ති වචනන්ති. අසුබෙ සුබන්ති දිට්ඨිවිපල්ලාසොව ඉධ සුබතො උපගමනස්ස ඨානන්ති අධිප්පෙතන්ති දස්සෙන්තො ''එකන්ත...පෙ.... අත්තදිට්ඨිවසෙනා''ති පධානදිට්ඨිමාහ. භෙදානුරූපස්ස සාවනං අනුස්සාවනං, භෙදානුරූපෙන වා වචනෙන විඤ්ඤාපනං.

ලිඞ්ගෙ පරිවත්තෙ ච සො එව එකකම්මනිබ්බත්තිතො භවඞ්ගප්පබන්ධො ජීවිතින්ද්‍රියප්පබන්ධො ච, නාඤ්ඤොති ආහ ''අපි පරිවත්තලිඞ්ග''න්ති. අයං පඤ්හොති ඤාපනිච්ඡානිබ්බත්තා කථා.

සඞ්ගාමචතුක්කං සපත්තවසෙන යොජෙතබ්බං. සබ්බත්ථ ච පුරිමං අභිසන්ධිචිත්තං අප්පමාණං, වධකචිත්තං පන තදාරම්මණඤ්ච ජීවිතින්ද්‍රියං ආනන්තරියානානන්තරියභාවෙ පමාණන්ති දට්ඨබ්බං. පුථුජ්ජනස්සෙව තං දින්නං හොති. කස්මා? යථා වධකචිත්තං පච්චුප්පන්නාරම්මණම්පි ජීවිතින්ද්‍රියප්පබන්ධවිච්ඡෙදනවසෙන ආරම්මණං කත්වා පවත්තති, න එවං චාගචෙතනා. සා හි චජිතබ්බං ආරම්මණං කත්වා චජනමත්තමෙව හොති, අඤ්ඤසකකරණඤ්ච තස්ස චජනං, තස්මා යස්ස තං සකං කතං, තස්සෙව දින්නං හොතීති.

සණ්ඨ...පෙ.... කප්පවිනාසෙයෙව මුච්චතීති ඉදං කප්පට්ඨකථාය න සමෙති. තත්ථ හි අට්ඨකථායං (කථා. අට්ඨ. 654-657) වුත්තං ''ආපායිකොති ඉදං සුත්තං යං සො එකං කප්පං අසීතිභාගෙ කත්වා තතො එකභාගමත්තං කාලං තිට්ඨෙය්‍ය, තං ආයුකප්පං සන්ධාය වුත්ත''න්ති. කප්පවිනාසෙයෙවාති පන ආයුකප්පවිනාසෙයෙවාති අත්ථෙ සති නත්ථි විරොධො. එත්ථ ච සණ්ඨහන්තෙති ඉදං ස්වෙ විනස්සිස්සතීති විය අභූතපරිකප්පවසෙන වුත්තං.

එකදිවසමෙව පච්චති තතො පරං කප්පාභාවෙන ආයුකප්පස්සපි අභාවතොති අවිරොධතො අත්ථයොජනා දට්ඨබ්බා.

පකතත්තොති අනුක්ඛිත්තො. සමානසංවාසකොති අපාරාජිකො.

කිං පන තන්ති යො සො ''නියතො''ති වුත්තො, තං කිං නියමෙතීති අත්ථො. තස්සෙව පන යථාපුච්ඡිතස්ස නියතස්ස මිච්ඡත්තසම්මත්තනියතධම්මානං විය සභාවතො විජ්ජමානතං යථාපුච්ඡිතඤ්ච නියාමකහෙතුං පටිසෙධෙත්වා යෙන ''නියතො''ති ''සත්තක්ඛත්තුපරමාදිකො''ති ච වුච්චති, තං යථාධිප්පෙතකාරණං දස්සෙතුං ''සම්මාසම්බුද්ධෙන හී''තිආදිමාහ. ජාතස්ස කුමාරස්ස විය අරියාය ජාතියා ජාතස්ස නාමමත්තමෙතං නියතසත්තක්ඛත්තුපරමාදිකං, නියතානියතභෙදං නාමන්ති අත්ථො. යදි පුබ්බහෙතු නියාමකො, සොතාපන්නො ච නියතොති සොතාපත්තිමග්ගතො උද්ධං තිණ්ණං මග්ගානං උපනිස්සයභාවතො පුබ්බහෙතුකිච්චං, තතො පුබ්බෙ පන පුබ්බහෙතුකිච්චං නත්ථීති සොතාපත්තිමග්ගස්ස උපනිස්සයාභාවො ආපජ්ජති. යදි හි තස්සපි පුබ්බහෙතු උපනිස්සයො සියා, සො ච නියාමකොති සොතාපත්තිමග්ගුප්පත්තිතො පුබ්බෙ එව නියතො සියා, තඤ්ච අනිට්ඨං, තස්මාස්ස පුබ්බහෙතුනා අහෙතුකතා ආපන්නාති ඉමමත්ථං සන්ධායාහ ''ඉච්චස්ස අහෙතු අප්පච්චයා නිබ්බත්තිං පාපුණාතී''ති.

පටිලද්ධමග්ගො සොතාපත්තිමග්ගො, තෙනෙව සත්තක්ඛත්තුපරමාදිනියමෙ සති සත්තමභවාදිතො උද්ධං පවත්තනකස්ස දුක්ඛස්ස මූලභූතා කිලෙසා තෙනෙව ඛීණාති උපරි තයො මග්ගා අකිච්චකා හොන්තීති අත්ථො. යදි උපරි තයො මග්ගා සත්තක්ඛත්තුපරමාදිකං නියමෙන්ති, තතො ච අඤ්ඤො සොතාපන්නො නත්ථීති සොතාපත්තිමග්ගස්ස

අකිච්චකතා නිප්පයොජනතා ආපජ්ජතීති අත්ථො. අථ සක්කායදිට්ඨාදිප්පහානං දස්සනකිච්චං, තෙසං පහානෙන සත්තක්ඛත්තුපරමාදිතාය භවිතබ්බං. සා චුපරිමග්ගෙහි එව හොතීති සත්තමභවාදිතො උද්ධං පවත්තිතො තෙන විනා වුට්ඨානෙ සක්කායදිට්ඨාදිප්පහානෙන ච තෙන විනා භවිතබ්බන්ති ආහ ''පඨමමග්ගෙන ච අනුප්පජ්ජිත්වාව කිලෙසා ඛෙපෙතබ්බා හොන්තී''ති. න අඤ්ඤො කොචි නියමෙතීති නාමකරණනිමිත්තතො විපස්සනාතො අඤ්ඤො කොචි නියාමකො නාම නත්ථීති අත්ථො. විපස්සනාව නියමෙතීති ච නාමකරණනිමිත්තතංයෙව සන්ධාය වුත්තං. තෙනෙවාහ ''ඉති සම්මාසම්බුද්ධෙන ගහිතනාමමත්තමෙව ත''න්ති.

න උප්පජ්ජන්තීති පන අත්ථීති ''න මෙ ආචරියො අත්ථි, සදිසො මෙ න විජ්ජතී''තිආදිං (ම. නි. 1.285; 2.341; මහාව. 11; කථා. 405) ඉමිස්සා ලොකධාතුයා ඨත්වා වදන්තෙන භගවතා ''කිං පනාවුසො සාරිපුත්ත, අත්ථෙතරහි අඤ්ඤෙ සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වා භගවතා සමසමා සම්බොධියන්ති එවං පුට්ඨාහං, භන්තෙ, නොති වදෙය්‍ය''න්ති (දී. නි. 3.161) වත්වා තස්ස කාරණං දස්සෙතුං ''අට්ඨානමෙතං අනවකාසො, යං එකිස්සා ලොකධාතුයා ද්වෙ අරහන්තො සම්මාසම්බුද්ධා''ති (ම. නි. 3.129) ඉමං සුත්තං දස්සෙන්තෙන ධම්මසෙනාපතිනා ච බුද්ධක්ඛෙත්තභූතං ඉමං ලොකධාතුං ඨපෙත්වා අඤ්ඤත්ථ අනුප්පත්ති වුත්තා හොතීති අධිප්පායො.

''යො පන භික්ඛූ''තිආදිනා වුත්තානි සික්ඛාපදානි මාතිකා, තාය අන්තරහිතාය නිදානුද්දෙසසඞ්ඛාතෙ පාතිමොක්ඛෙ පබ්බජ්ජූපසම්පදාකම්මෙසු ච සාසනං තිට්ඨතීති අත්ථො. පාතිමොක්ඛෙ වා අන්තොගධා පබ්බජ්ජා උපසම්පදා ච තදුභයාභාවෙ පාතිමොක්ඛාභාවතො, තස්මා පාතිමොක්ඛෙ, තාසු ච සාසනං තිට්ඨතීති වුත්තං. ඔසක්කිතං නාමාති

පච්ඡිමපටිවෙධසීලභෙදද්වයං එකතො කත්වා තතො පරං විනට්ඨං නාම හොතීති අත්ථො.

තාති රස්මියො. කාරුඤ්ඤන්ති පරිදෙවනකාරුඤ්ඤං.

අනච්ඡරියත්තාති ද්වීසු උප්පජ්ජමානෙසු අච්ඡරියත්තාභාවදොසතොති අත්ථො. විවාදභාවතොති විවාදාභාවත්ථං ද්වෙ න උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො.

එකං බුද්ධං ධාරෙතීති එකබුද්ධධාරණී. එතෙන එවංසභාවා එතෙ බුද්ධගුණා, යෙන දුතියබුද්ධගුණෙ ධාරෙතුං අසමත්ථා අයං ලොකධාතූති දස්සෙති. පච්චයවිසෙසනිප්ඵන්නානඤ්හි ධම්මානං සභාවවිසෙසො න සක්කා ධාරෙතුන්ති. සමං උද්ධං පජ්ජතීති සමුපාදිකා, උදකස්සොපරි සමං ගාමිනීති අත්ථො. ද්වින්නම්පීති ද්වෙපි, ද්වින්නම්පි වා සරීරභාරං. ඡාදෙන්තන්ති රොචයමානං. සකිං භුත්තොවාති එකම්පි ආලොපං අජ්ඣොහරිත්වාව මරෙය්‍යාති අත්ථො.

අතිධම්මභාරෙනාති ධම්මෙන නාම පථවී තිට්ඨෙය්‍ය, සා කිං තෙනෙව චලතීති අධිප්පායො. පුන ථෙරො ''රතනං නාම ලොකෙ කුටුම්බං සන්ධාරෙන්තං අභිමතඤ්ච ලොකෙන අත්තනො ගරුසභාවතාය සකටභඞ්ගස්ස කාරණං අතිභාරභූතං දිට්ඨං. එවං ධම්මො ච හිතසුඛවිසෙසෙහි තංසමඞ්ගිනං ධාරෙන්තො අභිමතො ච විඤ්ඤූහි ගම්භීරාප්පමෙය්‍යභාවෙන ගරුසභාවත්තා අතිභාරභූතො පථවීචලනස්ස කාරණං හොතී''ති දස්සෙන්තො ''ඉධ, මහාරාජ, ද්වෙ සකටා''තිආදිමාහ. එකස්සාති එකස්මා, එකස්ස වා සකටස්ස රතනං, තස්මා සකටතො ගහෙත්වාති අත්ථො. ඔසාරිතන්ති පවෙසිතං ආහටං වුත්තන්ති අත්ථො.

සභාවපකතිකාති අකිත්තිමපකතිකාති අත්ථො. කාරණමහන්තත්තාති මහන්තෙහි පාරමිතාකාරණෙහි බුද්ධගුණානං නිබ්බත්තිතොති වුත්තං හොති. පථවීආදයො

මහන්තා අත්තනො අත්තනො විසයෙ එකෙකාව, එවං සම්මාසම්බුද්ධොපි මහන්තො අත්තනො විසයෙ එකො එව. කො ච තස්ස විසයො? යාවතකං ඤෙය්‍යං, එවං ආකාසො විය අනන්තවිසයො භගවා එකො එව හොතීති වදන්තො ලොකධාත්වන්තරෙසුපි දුතියස්ස අභාවං දස්සෙති.

පුබ්බභාගෙ ආයූහනවසෙන ආයූහනසමඞ්ගිතා සන්නිට්ඨානචෙතනාවසෙන චෙතනාසමඞ්ගිතා ච වෙදිතබ්බා, සන්තතිඛණවසෙන වා. විපාකාරහන්ති දුතියභවාදීසු විපච්චනපකතිතං සන්ධාය වදති. චලතීති පරිවත්තති. සුනඛෙහි වජනසීලො සුනඛවාජිකො.

පඨමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියබලනිද්දෙසවණ්ණනා

810. ගතිතො අඤ්ඤා ගතිසම්පත්ති නාම නත්ථීති දස්සෙන්තො ''සම්පන්නා ගතී''ති ආහ. මහාසුදස්සනාදිසුරාජකාලො පඨමකප්පිකාදිසුමනුස්සකාලො ච කාලසම්පත්ති.

එකන්තං කුසලස්සෙව ඔකාසොති ඉදං යදිපි කොචි කායසුචරිතාදිපයොගසම්පත්තියං ඨිතං බාධෙය්‍ය, තං පන බාධනං බාධකස්සෙව ඉස්සාදිනිමිත්තෙන විපරීතග්ගාහෙන ජාතං. සා පයොගසම්පත්ති සභාවතො සුඛවිපාකස්සෙව පච්චයො, න දුක්ඛවිපාකස්සාති ඉමමත්ථං සන්ධාය වුත්තං. මක්කටො හත්තපුටං බන්ධට්ඨානෙ මුඤ්චිත්වා භුඤ්ජිතුං න ජානාති, යත්ථ වා තත්ථ වා භින්දිත්වා විනාසෙති, එවං අනුපායඤ්ඤූපි හොගෙ. සුසානෙ ඡඩ්ඩෙත්වාතිආදිනා ඝාතෙත්වා ඡඩ්ඩිතස්ස වුට්ඨානාභාවො විය අපායතො වුට්ඨානාභාවොති දස්සෙති.

''පච්චරී''තිපි උළුම්පස්ස නාමං, තෙන එත්ථ කතා ''මහාපච්චරී''ති වුච්චති. උදකෙ මරණං ථලෙ මරණඤ්ච

එකමෙවාති කස්මා වුත්තං, නනු සක්කෙන ''සමුද්දාරක්ඛං කරිස්සාමී''ති වුත්තන්ති? සච්චං වුත්තං, ජීවිතස්ස ලහුපරිවත්තිතං පකාසෙන්තෙහි ථෙරෙහි එවං වුත්තං, ලහුපරිවත්තිතාය ජීවිතහෙතු න ගමිස්සාමාති අධිප්පායො. අථ වා උදකෙති නාගදීපං සන්ධාය වුත්තං, ථලෙති ජම්බුදීපං.

ථෙරො න දෙතීති කථමහං එතෙන ඤාතො, කෙනචි කිඤ්චි ආචික්ඛිතං සියාති සඤ්ඤාය න අදාසි. තෙනෙව ''මයම්පි න ජානාමා''ති වුත්තං. අපරස්සාති අපරස්ස භික්ඛුනො පත්තං ආදාය...පෙ.... ථෙරස්ස හත්ථෙ ඨපෙසීති යොජනා. අනායතනෙති නික්කාරණෙ, අයුත්තෙ වා නස්සනට්ඨානෙ. තුවං අත්තානං රක්ඛෙය්‍යාසි, මයං පන මහල්ලකත්තා කිං රක්ඛිත්වා කරිස්සාම, මහල්ලකත්තා එව ච රක්ඛිතුං න සක්ඛිස්සාමාති අධිප්පායො. අනාගාමිත්තා වා ථෙරො අත්තනා වත්තබ්බං ජානිත්වා ඔවදති.

සම්මාපයොගස්ස ගතමග්ගොති සම්මාපයොගෙන නිප්ඵාදිතත්තා තස්ස සඤ්ජානනකාරණන්ති අත්ථො.

භූතමත්ථං කත්වා අභූතොපමං කථයිස්සතීති අධිප්පායො. මනුස්සාති භණ්ඩාගාරිකාදිනියුත්තා මනුස්සා මහන්තත්තා සම්පටිච්ඡිතුං නාසක්ඛිංසු.

දුතියබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තතියබලනිද්දෙසවණ්ණනා

811. අඤ්චිතාති ගතා. පෙච්චාති පුන, මරිත්වාති වා අත්ථො. උස්සන්නත්තාති විතක්කබහුලතාය උස්සන්නත්තාති වදන්ති, සූරතාදීහි වා උස්සන්නත්තා. දිබ්බන්තීති කීළන්ති.

සඤ්ජීවකාළසුත්තසඞ්ඝාතරොරුවමහාරොරුවතාපනමහාතාපනඅවීචියො අට්ඨ මහානිරයා. එකෙකස්ස චත්තාරි

ද්වාරානි, එකෙකස්මිං ද්වාරෙ චත්තාරො චත්තාරො ගූථනිරයාදයොති එවං සොළස උස්සදනිරයෙ වණ්ණයන්ති.

සක්කසුයාමාදයො විය ජෙට්ඨකදෙවරාජා. පජාපතිවරුණඊසානාදයො විය දුතියාදිට්ඨානන්තරකාරකො පරිචාරකො හුත්වා.

තතියබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුත්ථබලනිද්දෙසවණ්ණනා

812. කප්පොති ද්වෙධාභූතග්ගො. එත්ථ ච බීජාදිධාතුනානත්තවසෙන ඛන්ධාදිධාතුනානත්තං වෙදිතබ්බං.

චතුත්ථබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

813. අජ්ඣාසයධාතූති අජ්ඣාසයසභාවො. යථා ගූථාදීනං ධාතුසභාවො එසො, යං ගූථාදීහෙව සංසන්දති, එවං පුග්ගලානං අජ්ඣාසයස්සෙවෙස සභාවො, යං දුස්සීලාදයො දුස්සීලාදිකෙහෙව සංසන්දන්තීති වුත්තං හොති. භික්ඛූපි ආහංසූති අඤ්ඤමඤ්ඤං ආහංසු. ආවුසො ඉමෙ මනුස්සා ''යථාසභාගෙන පරිභුඤ්ජථා''ති වදන්තා අම්හෙ සභාගාසභාගෙ විදිත්වා හීනජ්ඣාසයපණීතජ්ඣාසයතං පරිච්ඡින්දිත්වා ධාතුසංයුත්තකම්මෙ උපනෙන්ති තස්ස පයොගං දට්ඨුකාමාති අත්ථො, එවං සභාගවසෙනෙව අජ්ඣාසයධාතුපරිච්ඡින්දනතො අජ්ඣාසයධාතුසභාගවසෙන නියමෙතීති අධිප්පායො.

පඤ්චමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඡට්ඨබලනිද්දෙසවණ්ණනා

චරිතන්ති ඉධ දුච්චරිතං සුචරිතන්ති වුත්තං. අප්පරජං අක්ඛං එතෙසන්ති අප්පරජක්ඛාති අත්ථො විභාවිතො, අප්පරජං අක්ඛිම්හි එතෙසන්ති අප්පරජක්ඛාතිපි සද්දත්ථො සම්භවති. එත්ථ ච ආසයජානනාදිනා යෙහි ඉන්ද්‍රියෙහි පරොපරෙහි සත්තා කල්‍යාණපාපාසයාදිකා හොන්ති, තෙසං ජානනං විභාවෙතීති වෙදිතබ්බං. එවඤ්ච කත්වා ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තආසයානුසයඤාණානං විසුං අසාධාරණතා, ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තනානාධිමුත්තිකතාඤාණානං විසුං බලතා ච සිද්ධා හොති.

815. යදරියාති යෙ අරියා. ආවසිංසූති නිස්සාය වසිංසු. කෙ පන තෙ? ''ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු පඤ්චඞ්ගවිප්පහීනො හොති ඡළඞ්ගසමන්නාගතො එකාරක්ඛො චතුරාපස්සෙනො පනුණ්ණපච්චෙකසච්චො සමවයසට්ඨෙසනො අනාවිලසඞ්කප්පො පස්සද්ධකායසඞ්ඛාරො සුවිමුත්තචිත්තො සුවිමුත්තපඤ්ඤො''ති (දී. නි. 3.348; අ. නි. 10.19) එවං වුත්තා. එතෙසු පඤ්චඞ්ගවිප්පහීනපච්චෙකසච්චපනොදනඑසනාසමවයසජ්ජනානි ''සඞ්ඛායෙකං පටිසෙවති අධිවාසෙති පරිවජ්ජෙති විනොදෙතී''ති (ම. නි. 2.168) වුත්තෙසු අපස්සෙනෙසු විනොදනඤ්ච මග්ගකිච්චානෙව, ඉතරෙ ච මග්ගෙනෙව සමිජ්ඣන්ති. තෙනාහ ''එතඤ්හි සුත්තං...පෙ.... දීපෙතී''ති.

816. ආරම්මණසන්තානානුසයනෙසු ඉට්ඨාරම්මණෙ ආරම්මණානුසයනෙන අනුසෙති. ආචිණ්ණසමාචිණ්ණාති එතෙන සමන්තතො වෙඨෙත්වා විය ඨිතභාවෙන අනුසයිතතං දස්සෙති. භවස්සපි වත්ථුකාමත්තා, රාගවසෙන වා සමානත්තා ''භවරාගානුසයො...පෙ.... සඞ්ගහිතො''ති ආහ.

818. ''පණීතාධිමුත්තිකා තික්ඛින්ද්‍රියා, ඉතරෙ මුදින්ද්‍රියා''ති එවං ඉන්ද්‍රියවිසෙසදස්සනත්ථමෙව අධිමුත්තිග්ගහණන්ති ආහ ''තික්ඛින්ද්‍රියමුදින්ද්‍රියභාවදස්සනත්ථ''න්ති.

819. පහානක්කමවසෙනාති එත්ථ පහාතබ්බපජහනක්කමො පහානක්කමොති දට්ඨබ්බො, යස්ස පහානෙන භවිතබ්බං, තං තෙනෙව පහානෙන පඨමං වුච්චති, තතො අප්පහාතබ්බන්ති අයං වා පහානක්කමො.

820. මග්ගස්ස උපනිස්සයභූතානි ඉන්ද්‍රියානි උපනිස්සයඉන්ද්‍රියානි.

826. නිබ්බුතිඡන්දරහිතත්තා අච්ඡන්දිකට්ඨානං පවිට්ඨා. යස්මිං භවඞ්ගෙ පවත්තමානෙ තංසන්තතියං ලොකුත්තරං නිබ්බත්තති, තං තස්ස පාදකං.

ඡට්ඨබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සත්තමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

828. නිද්දායිත්වාති කම්මට්ඨානං මනසි කරොන්තො නිද්දං ඔක්කමිත්වා පටිබුද්ධො සමාපත්තිං සමාපන්නොම්හීති අත්ථො. නීවරණාදීහි විසුද්ධචිත්තසන්තති එව චිත්තමඤ්ජූසා, සමාධි වා, කම්මට්ඨානං වා. චිත්තං ඨපෙතුන්ති සමාපත්තිචිත්තං ඨපෙතුං. සඤ්ඤාවෙදයිතානං අපගමො එව අපගමවිමොක්ඛො.

සඤ්ඤාමනසිකාරානං කාමාදිදුතියජ්ඣානාදිපක්ඛන්දනානි ''හානභාගියවිසෙසභාගියධම්මා''ති දස්සිතානි, තෙහි පන ඣානානං තංසභාවතා ධම්ම-සද්දෙන වුත්තා. පගුණභාවවොදානං පගුණවොදානං. තදෙව පඨමජ්ඣානාදීහි වුට්ඨහිත්වා දුතියජ්ඣානාදිඅධිගමස්ස පච්චයත්තා ''වුට්ඨානං නාමා''ති වුත්තං. ''වොදානම්පි වුට්ඨානං, තම්හා තම්හා සමාධිම්හා වුට්ඨානම්පි වුට්ඨාන''න්ති ඉමාය වුට්ඨානපාළියා අසඞ්ගහිතත්තා නිරොධසමාපත්තියා වුට්ඨානං ''පාළිමුත්තකවුට්ඨානං නාමා''ති වුත්තං. යෙ පන ''නිරොධතො ඵලසමාපත්තියා වුට්ඨාන''න්ති පාළි නත්ථීති වදෙය්‍යුං, තෙ

''නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං ඵලසමාපත්තියා අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.417) ඉමාය පාළියා පටිසෙධෙතබ්බා.

සත්තමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දසමබලනිද්දෙසවණ්ණනා

831. රාගාදීහි චෙතසො විමුත්තිභූතො සමාධි චෙතොවිමුත්ති. පඤ්ඤාව විමුත්ති පඤ්ඤාවිමුත්ති. කම්මන්තරවිපාකන්තරමෙවාති කම්මන්තරස්ස විපාකන්තරමෙවාති අත්ථො. චෙතනාචෙතනාසම්පයුත්තකධම්මෙ නිරයාදිනිබ්බානගාමිනිපටිපදාභූතෙ කම්මන්ති ගහෙත්වා ආහ ''කම්මපරිච්ඡෙදමෙවා''ති. අප්පෙතුං න සක්කොති අට්ඨමනවමබලානි විය, තංසදිසං ඉද්ධිවිධඤාණං විය විකුබ්බිතුං. එතෙන දසබලසදිසතඤ්ච වාරෙති, ඣානාදිඤාණං විය වා අප්පෙතුං විකුබ්බිතුඤ්ච. යදිපි හි ඣානාදිපච්චවෙක්ඛණඤාණං සත්තමබලන්ති තස්ස සවිතක්කසවිචාරතා වුත්තා, තථාපි ඣානාදීහි විනා පච්චවෙක්ඛණා නත්ථීති ඣානාදිසහගතං ඤාණං තදන්තොගධං කත්වා එවං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං ඣානාදිකිච්චං විය න සබ්බං බලකිච්චං කාතුං සක්කොතීති දස්සෙතුං ''තඤ්හි ඣානං හුත්වා අප්පෙතුං ඉද්ධි හුත්වා විකුබ්බිතුඤ්ච න සක්කොතී''ති වුත්තං, න පන කස්සචි බලස්ස ඣානඉද්ධිභාවතොති දට්ඨබ්බං.

දසමබලනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඤාණවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

17. ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගො

1. එකකමාතිකාදිවණ්ණනා

832. ''තෙත්තිංසති තිකා''ති වුත්තං, තෙ පන පඤ්චතිංස. තථා ''පුරිසමලාදයො අට්ඨ නවකා''ති වුත්තං, තෙ පන ආඝාතවත්ථුආදයො නව. යෙ ''ද්වෙ අට්ඨාරසකා''තිආදිම්හි වුත්තා, තෙ එව ''ඉති අතීතානි ඡත්තිංසා''තිආදිනා තයො ඡත්තිංසකා කතාති ආහ ''ඡ අට්ඨාරසකා''ති, ද්වාසට්ඨි පන දිට්ඨිගතානි අඤ්ඤත්ථ වුත්තභාවෙනෙව ඉධ නික්ඛිත්තානීති න ගහිතානීති දට්ඨබ්බානි.

එකකමාතිකාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(1.) එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

843-844. අත්ථි පටිච්චං නාමාති යථා ''චක්ඛුඤ්ච පටිච්චා''තිආදීසු නිස්සයාදිපච්චයභාවෙන පටිච්චාති වුත්තං, න තථා ඉධ ඛත්තියාදිජාතීනං පරමත්ථතො අවිජ්ජමානානං නිස්සයාදිපච්චයත්තස්ස අභාවා. යෙසු පන ඛන්ධෙසු සන්තෙසු ඛත්තියාදිසම්මුති හොති, තෙසං අබ්බොච්ඡින්නතාව ඛත්තියාදිජාතියා අත්ථිතා, සා ඉධ පටිච්ච-සද්දෙන විභාවිතාති අත්ථො. එකිස්සා සෙණියාති අසම්භින්නායාති අත්ථො.

පඤ්හවිස්සජ්ජනාදිකිරියාසු පුරතො කරණං පුරෙක්ඛාරො. නික්ඛෙපරාසීති නිධානරාසි. පත්ථටාකිත්තිනොති විත්ථිණ්ණකිත්තිනො. රත්තඤ්ඤුමදොති පුරාණඤ්ඤුතාමදොති වදන්ති. චිරරත්තිජාතෙන, චිරරත්තිපබ්බජිතෙන වා ජානිතබ්බස්ස, රත්තීනමෙව වා ජානනමදො. උපට්ඨාපකමානොති ආණාකරණමානො. ආණාකරණඤ්හි විචාරණං ඉධ ''යසො''ති වුත්තන්ති. පරිමණ්ඩලත්තභාවනිස්සිතො මානො පරිණාහමදො. සරීරසම්පත්තිපාරිපූරියා මදො පාරිපූරිමදො.

845. වත්ථුනා විනාපි වත්තබ්බතාය අවත්ථුකං, න වත්ථුනො අභාවා.

846. චිත්තස්ස වොස්සජ්ජනන්ති චිත්තස්ස සතිතො මුච්චනං, කායදුච්චරිතාදීසු පක්ඛන්දනං වා වොස්සග්ගො. පතිට්ඨාභාවොති කුසලකරණෙ අට්ඨානං, අනුට්ඨානන්ති අත්ථො. පමාදසඞ්ඛාතස්ස අත්ථස්ස කායදුච්චරිතෙ චිත්තස්ස වොස්සග්ගො පාණාතිපාතෙ මිච්ඡාදිට්ඨියං කොධෙ උපනාහෙති එවමාදිකො පරියායො අපරියන්තො, තදත්ථතප්පරියායප්පකාසකො වොස්සග්ගනිස්සග්ගාදිකො බ්‍යඤ්ජනපරියායො චාති සබ්බං තං සඞ්ඛිපිත්වා එවරූපොති ඉදං ආකාරනිදස්සනං සබ්බපරියායස්ස වත්තුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා කතන්ති දස්සෙන්තො ආහ ‘‘පරියන්තාභාවතො’’ති. විස්සට්ඨාකාරොති සතියා පච්චනීකභූතෙ චත්තාරො ඛන්ධෙ දස්සෙති.

847. චිත්තස්ස ථද්ධතා තථාපවත්තචිත්තමෙවාති වදන්ති, මානවිසෙසො වා දට්ඨබ්බො. උපසඞ්කමනෙ වන්දිතබ්බං හොතීති පරියන්තෙනෙව චරති.

848. ‘‘ආපත්තිං ආපන්නොසී’’ති වුත්තෙ ‘‘ආවුසො, ත්වං ආපන්නොසී’’තිආදිනා තෙන වුත්තං තස්සෙව උපරි ඛිපනවසෙන ‘‘පටිප්ඵරිත්වා’’ති වදන්ති. ‘‘තස්මිං නාම දලිද්දෙ, අකුසලෙ වා ඉදං කරොන්තෙ අහං කස්මා න කරොමී’’ති එවං ඉධ පටිප්ඵරණං යුත්තං. කරණස්ස උත්තරකිරියා කරණුත්තරියං. අකුසලපක්ඛො එසාති සාරම්භොති අධිප්පායො.

849. අතිච්ච ඉච්ඡතීති අතිච්චිච්ඡො, තස්ස භාවො අතිච්චිච්ඡතාති වත්තබ්බෙ ච්චි-කාරලොපං කත්වා ‘‘අතිච්ඡතා’’ති වුත්තං. අත්‍රිච්ඡතාති ච සා එව වුච්චතීති. තත්‍රාපි නෙරුත්තිකවිධානෙන පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා. යථාලද්ධං වා

අතික්කමිත්වා අත්‍ර අත්‍ර ඉච්ඡනං අත්‍රිච්ඡතා, සා එව ර-කාරස්ස ත-කාරං කත්වා ''අතිච්ඡතා''ති වුත්තා.

අත්‍රිච්ඡන්ති අතිච්ඡං, අත්‍ර වා ඉච්ඡන්තො. කෙන? අතිලොභෙන අතිලොභමිච්ඡාසඞ්ඛාතෙන අතිලොභමදෙන ච. අත්තනො හිතං අත්ථාති වුත්තං. හායති ජීරති, ආදිණ්ණො වා අත්ථා, පත්තො වා අත්ථා, තං ජීරති චන්දකින්නරිං පත්ථයිත්වා අසිතාභූදෙවියා විහීනො විය.

ඉච්ඡාහතස්සාති ඉච්ඡාය උපද්දුතස්ස, මුද්දිතස්ස වා.

අතිහීළයානොති අවමඤ්ඤමානො. මලකන්ති එවංනාමකං ජනපදං, අබ්භොකාසං වා. කොදණ්ඩකෙනාති කුදණ්ඩකෙන රස්සදණ්ඩකෙන. ගද්දුලෙනාති ච වදන්ති. රුහිරමක්ඛිතඞ්ගොති රුහිරසින්නගත්තො.

850. ජානන්තස්සෙව භියෙ‍ය්‍යා භියෙ‍ය්‍යා චොදෙන්තො විය සම්භාවෙතුකාමො හොති. පච්චයෙති උපාදානාදිපච්චයෙ.

851. යෙ පතිරූපෙන වඤ්චෙන්ති, තෙ ගණ්ඨිකා, දුරාචාරෙන වා ගණ්ඨිභූතා. ගණ්ඨිකපුත්තා නාම ගණ්ඨිකා එව හොන්ති, තෙන සද්ධිවිහාරිකා ගණ්ඨිකභාවෙන ''ථෙරො...පෙ.... දීඝචඞ්කමෙ විහරතී''ති වදන්ති.

වට්ටති භන්තෙති අයම්පි එකො පකාරො, ලාභිනා එව පන සක්කා ඤාතුන්ති අත්තනො සමාපත්තිලාභිතං සූචෙතීති අත්ථො. පඤ්චත්තයං නාම උපරිපණ්ණාසකෙ දුතියසුත්තං (ම. නි. 3.21 ආදයො). තස්ස ගම්භීරත්තා වදති ''පඤ්චත්තයං ඔලොකෙන්තස්සා''ති.

852. සිඞ්ගන්ති සිඞ්ගාරං. තඤ්හි කුසලස්ස විජ්ඣනතො සමාසෙවිතතාය සීසෙ පරික්ඛතං සුනිඛතං විසාණං විය, ථිරත්තා ච සිඞ්ගං වියාති සිඞ්ගං, තං පනත්ථතො රාගො.

853. තෙමනකරණත්ථෙ තින්තිණ-සද්දො දට්ඨබ්බො. ඛීයනන්ති ච යෙන ලොභෙන පරං මමන්ති වදන්තං ඛීයති, සො වුත්තො. ඛීයනං භණ්ඩනන්ති ච වදන්ති. තින්තිණන්ති වා ලොලුප්පමිච්චෙව වුත්තං හොති. සඞ්කා-සද්දො හි එසො ලොලුප්පවාචකොති.

854. උග්ගරුප්පමාණාපීති එතෙන මහන්තඝනභාවෙන අපූතිතං දස්සෙති. අථවාතිආදිනා චීවරමණ්ඩනාදීනං විසෙසනානි ''ඉමස්ස වා පූතිකායස්ස බාහිරානං වා පරික්ඛාරානං මණ්ඩනා''තිආදීනීති දස්සෙති. චීවරෙන හි මණ්ඩනා චීවරමණ්ඩනා, චීවරස්ස වා මණ්ඩනා චීවරමණ්ඩනා, එවං පත්තමණ්ඩනා සෙනාසනමණ්ඩනා චාති අධිප්පායො. ඌනට්ඨානපූරණං ඡවිරාගසුසණ්ඨානාදිකරණඤ්ච චීවරාදීසු කායෙ ච යථායොගං යොජෙතබ්බං. තදහුජාතදාරකො විය හොතීති දාරකචාපල්‍යං න මුඤ්චතීති අත්ථො.

855. සදිසා අනුරූපා භත්ති සභාගො, න සභාගො අසභාගො, මානථද්ධතා, විරොධො වා. තෙනස්ස මාතාදීසු වත්තනං අසභාගවුත්තිතා. එවංවිධානං මානාධිකානං අකුසලානමිදං නාමං.

856. පරිතස්සිතාති සඞ්කම්පනා, උක්කණ්ඨිතස්ස වා තස්ස තස්ස තණ්හායනා.

857. කුසලකරණෙ කායස්ස අවිප්ඵාරිකතා ලීනතා ජාතිආලස්‍යං, න රොගඋතුභොජනාදීහි කායගෙලඤ්ඤං තන්දී නාම, අථ ඛො පකතිආලස්‍යන්ති අත්ථො. කායාලසියන්ති නාමකායස්ස ආලසියං, තදෙව රූපකායස්සාපීති දට්ඨබ්බං.

858. අච්චසනාදීහි උප්පන්නධාතුක්ඛොභනිමිත්තං ආලසියං විජම්භිතා.

859. භත්තනිමිත්තෙන උප්පන්නං ආලස්‍යං භත්තසම්මදො.

860. ඉමෙහි පනාති චිත්තස්ස අකල්‍යතාදීහි. සබ්බත්ථ කිලෙසවසෙනාති ථිනමිද්ධකාරණානං රාගාදීනං වසෙනාති දට්ඨබ්බං.

861. සම්මාආජීවතො අපෙතො කතොති අපකතො. සො ආජීවුපද්දවෙන උපද්දුතොති කත්වා ආහ ''උපද්දුතස්සාති අත්ථො''ති.

තිවිධම්පි තං තත්ථ ආගතං තස්ස නිස්සයභූතාය ඉමාය පාළියා දස්සෙතුන්ති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො.

පාපණිකානීති ආපණතො ඡඩ්ඩිතානි. නන්තකානීති අන්තරහිතානි, චීරානි වා. ගිලානස්ස පච්චයභූතා භෙසජ්ජසඞ්ඛාතා ජීවිතපරික්ඛාරා ගිලානපච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරා. පූතිමුත්තන්ති පුරාණස්ස අපුරාණස්ස ච සබ්බස්ස ගොමුත්තස්සෙතං නාමං. පූතිභාවෙන ඡඩ්ඩිතොසධන්තිපි කෙචි.

අගබ්භිකා එකද්වාරා දීඝසාලා කිර උද්දණ්ඩො. කුච්ඡිතරජභූතාය පාපිච්ඡතාය නිරත්ථකකායවචීවිප්ඵන්දනිග්ගහණං කොරජං, තං එතස්ස අත්ථීති කොරජිකො, අතිවිය කොරජිකො කොරජිකකොරජිකො. අතිපරිසඞ්කිතොති කෙචි. මුඛසම්භාවිතොති කොරජිකකොරජිකාදිභාවෙන පවත්තවචනෙහි අත්තනො මුඛමත්තෙන අඤ්ඤෙහි සම්භාවිතො. සො එවරූපො එවරූපතාය එව අත්තානං පරං විය කත්වා ''අයං සමණො''තිආදිං කථෙති.

පණිධායාති ''අරහාති මං ජානන්තූ''ති චිත්තං ඨපෙත්වා, පත්ථෙත්වා වා. ආපාථකජ්ඣායීති මනුස්සානං ආපාථට්ඨානෙ සමාධිං සමාපන්නො විය නිසීදන්තො ආපාථකෙ ජනස්ස පාකටට්ඨානෙ ඣායී.

අඤ්ඤං විය කත්වා අත්තනො සමීපෙ භණනං සාමන්තජප්පිතං. ආකාරස්ස රස්සත්තං කත්වා ''අධපනා''ති වුත්තං. කුහනං කුහො, තස්ස අයනා පවත්ති කුහායනා, කුහස්ස වා පුග්ගලස්ස අයනා ගතිකිරියා කුහායනා.

862. පුට්ඨස්සාති ''කො තිස්සො, කො රාජපූජිතො''ති පුට්ඨස්ස. නහනාති බන්ධනා පරිවෙඨනා.

863. නිමිත්තෙන චරන්තො ජීවන්තො නිමිත්තකාරකො නෙමිත්තිකො, තස්ස භාවො නෙමිත්තිකතා. අත්තනො ඉච්ඡාය පකාසනං ඔභාසො. කො පන සොති? ''අජ්ජ භික්ඛූනං පච්චයා දුල්ලභා ජාතා''තිආදිකා පච්චයපටිසංයුත්තකථා. ඉච්ඡිතවත්ථුස්ස සමීපෙ කථනං සාමන්තජප්පා.

864. බහි ඡඩ්ඩනං උක්ඛෙපනා. පරපිට්ඨිමංසඛාදනසීලො පරපිට්ඨිමංසිකො, තස්ස භාවො පරපිට්ඨිමංසිකතා.

865. නිකත්තුං අප්පෙන ලාභෙන බහුකං වඤ්චෙත්වා ගහෙතුං ඉච්ඡනං නිජිගීසනං, තස්ස භාවො නිජිගීසනතා. තස්සෙව ඉච්ඡනස්ස පවත්තිආකාරො, තංසහජාතං වා ගවෙසනකම්මං.

866. වණ්ණසම්පන්නං පොක්ඛරං වණ්ණපොක්ඛරන්ති උත්තරපදලොපො පුබ්බපදස්ස දට්ඨබ්බො, වණ්ණපාරිපූරී වා වණ්ණපොක්ඛරතා. ''අත්ථජාපිකා''ති එත්ථ විය ජප-සද්දො උප්පත්තිවාචකොති ආහ ''පවත්තෙතී''ති.

867. සෙය්‍යසදිසමානා උන්නතිවසෙන පවත්තාති උභයත්ථාපි ''මානං ජප්පෙතී''ති වුත්තං.

868. හීනමානො පන ඔනතිවසෙන පවත්තිතො කෙවලෙන මානසද්දෙන නිද්දෙසං නාරහතීති තංනිද්දෙසෙ ''ඔමානං ජප්පෙතී''ති (විභ. 874) වුත්තං.

872. රාජභොගෙන රට්ඨභුඤ්ජනකො රාජනිස්සිතො රට්ඨියො.

879. පුග්ගලං අනාමසිත්වාති යථා සෙය්‍යස්ස සෙය්‍යමානාදිනිද්දෙසෙසු ''පරෙහි සෙය්‍යං අත්තානං දහතී''ති සෙය්‍යාදිපුග්ගලො මානුප්පාදකො ආමට්ඨො, එවමෙතස්ස සෙය්‍යමානභාවෙපි මානුප්පාදකපුග්ගලවිසෙසං අනාමසිත්වා ''පරෙ අතිමඤ්ඤතී''ච්චෙව වුත්තන්ති අත්ථො. පරෙ අතික්කමිත්වා මඤ්ඤනඤ්හි යස්ස කස්සචි අතිමානොති.

880. පුරිමමානස්ස උපරිමානො මානාතිමානො, අති-සද්දො උපරි-සද්දස්ස අත්ථං වදතීති දට්ඨබ්බො. පුරිමමානං වා අතික්කන්තො මානො මානාතිමානො.

881. පක්ඛිජාතීසු වායසො අන්තො ලාමකොති කත්වා ''කාකජාති වියා''ති වුත්තං.

882. ථෙරො කිර දොසචරිතො අහොසි, තස්මා ආදිතොව ''තුම්හෙ අඛීණාසවා''ති අවත්වා උපායෙන කථෙසීති වදන්ති, දොසචරිතත්තා වා ඛිප්පං තතියපදවාරෙ විරාගං උප්පාදෙසීති අධිප්පායො.

883. මානං අනුගතච්ඡන්දොති මානසම්පයුත්තඡන්දො, මානසභාවං අනුගතො මානච්ඡන්දො වා.

884. ''විලම්බන''න්ති ච ඉත්ථිපුරිසසම්මානනාදිකිරියාදිවිලම්බනපටිසංයුත්තං කත්තබ්බං දට්ඨබ්බං. තත්ථ යුත්තමුත්තසිලිට්ඨං පටිභානං විලම්බනපටිභානං.

887. අමරවාදපටිසංයුත්තො විතක්කො, අත්තනො අමරණත්ථාය දෙවභාවත්ථාය වා විතක්කො අමරවිතක්කො.

888. පරෙසු අනුද්දයා රාගවසෙන අනුද්දයකරණං එතස්සාති පරානුද්දයො, තස්ස භාවො පරානුද්දයතා, පරෙසු වා අනුද්දයස්සෙව සහනන්දිතාදිකස්ස භාවො පරානුද්දයතා, තාදිසො රාගො. තත්ථාති පරානුද්දයතාය සංසට්ඨවිහාරෙන දස්සිතායාති අත්ථො යුජ්ජති.

890. අනවඤ්ඤත්තිං පත්ථෙන්තො අනවඤ්ඤත්තත්ථමෙව කාමගුණෙ ච පත්ථෙතීති ආහ ''පඤ්චකාම...පෙ.... නිස්සිතො හුත්වා''ති.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(2.) දුකනිද්දෙසවණ්ණනා

891. උපනය්හතීති බන්ධති. අ-කාරො අනන්තරත්ථවාචකො, මරියාදවාචකස්ස වා ආකාරස්ස රස්සත්තං කත්වා ''අට්ඨපනා''ති වුත්තන්ති ''අනන්තරට්ඨපනා''තිආදිමාහ. තත්ථ පඨමුප්පන්නස්ස පවත්තාකාරො මරියාදා, තං අනතික්කමිත්වා තස්සෙව දළ්හීකරණවසෙන ඨපනා මරියාදට්ඨපනා. පකතිට්ඨපනාමත්තමෙව, විසෙසනරහිතාති අත්ථො.

892. නිට්ඨුරියං ඛෙළපාතනං, නිට්ඨුරියං විය නිට්ඨුරියං. දස්සෙත්වාති දන්තෙහි ඡින්දිත්වා. තෙන පන දස්සනං පළාසොති දස්සෙති. පළාසස්ස ආයනාති යුගග්ගාහප්පවත්ති. සමභාවදහනං ජයො, තස්ස ආහරණතො ආහාරො. ධුරං න දෙතීති පාමොක්ඛං න දෙති.

894. කායෙන චෙතියඞ්ගණාදිවත්තං කරොති ''එවං වත්තසම්පන්නො සද්ධො කථං කායදුච්චරිතාදීනි කරිස්සතී''ති පරෙසං ඤාපනත්ථං. අතිච්චාති අච්චයං කත්වා. ආසරන්තීති ආගච්ඡන්ති, පුන පටිච්ඡාදනෙ පවත්තන්තීති අත්ථො. කොනාමෙවං කරොතීති වොච්ඡින්දනච්ඡාදනා වා වොච්ඡාදනා.

න සම්මා භාසිතාති යො න සම්මා භාසති, සො සඨොති දස්සෙති. කුච්ඡිං වා පිට්ඨිං වා ජානිතුං න සක්කාති අසන්තගුණසම්භාවනෙනෙව චිත්තානුරූපකිරියාවිරහතො ''එවංචිත්තො එවංකිරියො''ති ජානිතුං න සක්කාති අත්ථො.

අජො එව අජාමිගො. නෙලකොති තරුණවච්ඡො. යථා සො යක්ඛො තාදිසං රූපං දස්සෙත්වා ''අජා''ති සඤ්ඤාය ආගතාගතෙ ඛාදති, එවමයම්පි තංතංසදිසගුණසම්භාවනෙන තෙ තෙ වඤ්චෙති. තෙනෙතං සාඨෙය්‍යං මායාතො බලවතරා වඤ්චනාති දට්ඨබ්බං. තෙනෙව ''පරික්ඛත්තතා''ති වුත්තං.

908. සක්කායදිට්ඨාදීනං අභාවෙපි යං සංයොජනං හොති, තං බහිද්ධා සංයොජනතො බහිද්ධාසංයොජනස්ස පුග්ගලස්ස විසෙසනභූතං බහිද්ධාසංයොජනං නාම.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(3.) තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

909. අකුසලමූලානෙව වට්ටමූලානීති තෙහි කථිතෙහි වට්ටමූලසමුදාචාරො කථිතො හොතීති ආහ ''තීහි...පෙ.... කථිතො''ති.

919. සස්සතො ලොකොතිආදිදස්සනමෙව බ්‍රහ්මචරියං මොක්ඛසම්පාපකං උත්තමචරියන්ති දිට්ඨිගතිකෙහි සම්මතන්ති ආහ ''දිට්ඨිගතිකසම්මතස්සා''ති. රූපාරූපාවචරවිපාකෙසු සාතිසයො භවරාගොති අධිප්පායෙන වුත්තං ''මහාබ්‍රහ්මාන''න්ති.

920. කථංවිධන්ති කෙනාකාරෙන සණ්ඨිතන්ති අත්ථොති කත්වා ආහ ''ආකාරසණ්ඨාන''න්ති. මානට්ඨපනාති සෙය්‍යාදිවසෙන මානෙන ඨපනා, මානසඞ්ඛාතා වා ඨපනා.

921. චෙතසො උත්‍රාසො දොමනස්සං, දොසො වා, තංසම්පයුත්තා වා චෙතනාදයො.

922. දෙසනාසුඛතායාති තිණ්ණං අද්ධානං වසෙන විචිකිච්ඡාය දෙසනා සුඛා ''කඞ්ඛති විචිකිච්ඡතී''ති, න පන තථා මොහෙනාති අධිප්පායො. වණ්ණාදිභෙදං සුත්වාති කෙචි කිර වදන්ති ''ඛත්තියජීවො පණ්ඩුවණ්ණො. කස්මා? සො හි පුබ්බණ්හෙ රමති, පුබ්බණ්හෙ ච ඡායා පණ්ඩුවණ්ණා. බ්‍රාහ්මණවෙස්සසුද්දජීවා ඔදාතපීතකාළවණ්ණා. තෙ හි මජ්ඣන්හසායන්හරත්තීසු ඔදාතපීතකාළඡායා කාළතමකාලෙසු රමන්තී''ති තෙසං වණ්ණභෙදං, ''බ්‍යාපී පරිමණ්ඩලො''තිආදිනා කථෙන්තානං සණ්ඨානභෙදඤ්ච සුත්වා.

923. පුරිසපුග්ගලොති පදද්වයං එකපදං කත්වා ජානන්තානං වසෙනායං සම්මුතිකථා පවත්තා, පදන්තරමෙව වා ඉදං පුග්ගලවාචකන්ති දස්සෙන්තො ''අයං පනා''තිආදිමාහ. අථ වා පුරිසොති වුත්තො ච පුග්ගලො එව, න පුරිසින්ද්‍රියයුත්තොවාති දස්සනත්ථම්පි ''පුරිසපුග්ගලො''ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අට්ඨසු ආබාධෙසූති පිත්තසෙම්හවාතසමුට්ඨානඋතුවිපරිණාමජඔපක්කමිකවිසම පරිහාරජසන්නිපාතජකම්මසමුට්ඨානෙසු. පුබ්බෙ කතන්ති පුරාණතරකම්මං ඉච්ඡන්තීති උපපජ්ජවෙදනීයඤ්ච කිර පටික්ඛිපන්ති. ආණත්තිමූලකෙන වාති යොපි ආණාපෙත්වා වධබන්ධාදිදුක්ඛං උප්පාදෙති, තම්පි තංමූලකං න හොති, ඉස්සරනිම්මානමූලමෙවාති අධිප්පායො.

924. මොහස්ස අනුදහනං දාහකාරණතාය වුත්තං, සභාවතොපි පන අසම්පටිවෙධො සම්පටිවෙධසුඛස්ස පච්චනීකභූතො දුක්ඛො එවාති අනුදහනතා වෙදිතබ්බා. එවඤ්ච කත්වා ''උපෙක්ඛා වෙදනා ඤාණසුඛා අඤ්ඤාණදුක්ඛා''ති (ම. නි. 1.465) වුත්තා.

926. පුථුනිමිත්තාරම්මණෙසූති සුභනිමිත්තාදිවසෙන පුථුනිමිත්තසභාවෙසු ආරම්මණෙසු, පුථුසභාවෙසු වා

සුභනිමිත්තාදිආරම්මණෙසු. කොසජ්ජපමාදනිද්දෙසානං සමානත්තෙපි අවිප්ඵාරිකතාසඞ්ඛාතා ලීනවුත්තිතා කොසජ්ජං, සතිවොස්සග්ගසඞ්ඛාතං පමජ්ජනං පමාදොති අයං විසෙසොති.

931. සගරුවාසන්ති සඔත්තප්පවාසමාහ, සජෙට්ඨකවාසන්ති සහිරිවාසං. අනාදියනා අනද්දා ඔවාදඅග්ගහණං, අචිත්තීකාරොති අත්ථො. සුක්ඛකට්ඨස්ස විය අනල්ලතා, අමුදුතා වා අනද්දා. අසීලයන්ති අසුඛසීලතා අමුදුතා එව.

934. උපාරම්භො දොසසම්පයුත්තචිත්තුප්පාදො සියා.

936. ‘‘ඉධ පාසාණං කරොතී’’තිආදිනා ඨපනත්ථෙපි කරොති-සද්දො යුජ්ජතීති ආහ ‘‘කරොතීති ඨපෙතී’’ති. එත්ථ චායං ආවජ්ජනා අකුසලානං ආසන්නකාරණත්තා ඛුද්දකවත්ථූසු වුත්තාති වෙදිතබ්බා, තදනුකූලකිච්චත්තා වා.

තිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(4.) චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

939. ඉතීති නිදස්සනෙ නිපාතොති එවං-සද්දෙන සමානත්ථොති දස්සෙති. භවාභවහෙතූතිපීති එත්ථ භවන්ති ජායන්ති එතෙනාති භවො, සප්පිආදිභෙසජ්ජං. භවො එව පණීතතරො අභිවුද්ධො අභවො. භාවනාරාමතාඅරියවංසප්පභෙයයත්තා වා පුරිමතණ්හාත්තයවජ්ජා සබ්බා තණ්හා ‘‘භවාභවහෙතු උප්පජ්ජතී’’ති වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

එතායාති ඡන්දාදිඅගතියා. න ගච්ඡන්තීති න පවත්තන්ති, තං තං කිරියං න කරොන්තීති අත්ථො. ඉමිනාති ඡන්දාදිනා අගතිගමනෙන. ඡන්දාදීසු යෙන නින්නො, තෙන ගමනං යථානින්නගමනං.

''රාජා''තිආදිනා රාජාදිනිමිත්තො විය ඌමිආදිනිමිත්තො චිත්තුත්‍රාසො ඌමිආදිභයං, ''ඌමිභයන්ති ඛො, භික්ඛවෙ, කොධුපායාසස්සෙතං අධිවචන''න්තිආදිවචනතො (ම. නි. 2.162; අ. නි. 4.122; ඉතිවු. 109) කොධුපායාසඔදරිකත්තපඤ්චකාමගුණමාතුගාමා වා. තත්ථ පඤ්චකාමගුණමාතුගාමග්ගහණෙන තන්නිස්සිතඡන්දරාගග්ගහණං වෙදිතබ්බං, ඔදරිකත්තඤ්ච ලොභොව. උක්ඛෙපනීයාදිකම්මං විනයදණ්ඩං.

''අථ ඛො තිම්බරුකො පරිබ්බාජකො යෙන භගවා...පෙ.... එතදවොච 'කිං නු ඛො, භො ගොතම, සයංකතං සුඛදුක්ඛ'න්ති? මා හෙවං තිම්බරුකාති භගවා අවොචා''තිආදිනා නිදානවග්ගෙ (සං. නි. 2.18) ආගතත්තා ''තිම්බරුකදිට්ඨී''ති වුත්තා.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(5.) පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

940. ආගන්තුං පන න දෙන්තීති ආගමනස්ස පච්චයා න හොන්තීති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

941. අවදෙහනතොති පූරණෙන මංසූපචයහෙතුතාය ච උපචයනතො. ගිම්හකාලෙ භුඤ්ජිත්වා සයන්තස්ස සුඛං හොතීති තං උතුසුඛං ''සෙය්‍යසුඛ''න්ති වුත්තං, සයනිරියාපථසුඛන්ති අත්ථො. වතන්ති ධුතඞ්ගානි. තපොති ඛන්ධකවත්තානි, වීරියං වා. සීලග්ගහණෙන ඛන්ධකවත්තමෙථුනවිරතීනං ගහිතත්තා තපබ්‍රහ්මචරියග්ගහණං න කත්තබ්බන්ති චෙ? න, අඤ්ඤසීලතො විසෙසෙත්වා තපබ්‍රහ්මචරියානං දෙවත්තකාරණත්තග්ගහණස්ස දස්සනතො, බාහිරානඤ්චස්ස විනිබන්ධස්ස පවත්තිදස්සනතො වා. තෙසඤ්හි අවිහිංසාදිගොවතාදිදුක්කරකාරිකාමෙථුනවිරතියො

යථාක්කමං සීලාදීනි, තානි ච තෙ දෙවනිකායං පණිධාය චරන්තීති. අඤ්ඤථා ච සද්ධාරුචිආදීහි ''යතො ඛො හො අයං අත්තා රූපී චාතුමහාභූතිකො මාතාපෙත්තිකසම්භවො කායස්ස භෙදා උච්ඡිජ්ජතී''තිආදිනා (දී. නි. 1.85) විකප්පෙත්වා.

942. බ්‍යසනෙසු ඤාතිභොගරොගබ්‍යසනග්ගහණෙන තංනිමිත්තා සොකාදයො ගහිතාති දට්ඨබ්බා. දස්සනසවනෙසු පටිකූලතා දස්සනසවනපටිකූලතා. එත්ථ ච ආදීනවෙහි පඤ්චහි තෙසං කාරණභූතා අක්ඛන්තියෙව භින්දිත්වා කථිතාති වෙදිතබ්බා, අක්ඛන්තිමූලකා වා අප්පියතාදිහෙතුභූතා දුක්කටදුබ්භාසිතතාදිදොසා.

මිච්ඡාජීවනිමිත්තං මරණකාලෙ උප්පන්නභයං ''ආජීවකභය''න්ති වුත්තං. ''ආජීවිකාභය''න්ති පන පාඨෙ පච්චයානුප්පත්තිං පස්සතො ආජීවිකනිමිත්තො චිත්තුත්‍රාසොති අත්ථො දට්ඨබ්බො. කිත්තිසද්දො සිලොකන්ති තප්පටිපක්ඛා අසිලොකං අකිත්ති. තෙනාහ ''ගරහභය''න්ති.

943. උප්පිලාවිතන්ති උදග්ගතාසඞ්ඛාතො අවූපසමභාවො, අවූපසමහෙතුභූතො වා පීතියා ආකාරො.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(6.) ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

944. ''කොධනො හොති උපනාහී''තිආදිනා කොධාදිහෙතුකා උපනාහාදයො කොධාදීනං සහායකාරණභාවෙන සුත්තන්තෙ වුත්තාති කොධාදයො එව විවාදමූලානි, තෙනෙත්ථ තෙ එව වුත්තා. සන්දිට්ඨිපරාමසිතා අත්තනො දිට්ඨියං අභිනිවිට්ඨතා.

945. අප්පතිස්සයොති පතිස්සයභූතෙහි ගරූහි විරහිතො. අප්පමාදලක්ඛණන්ති සතිඅවිප්පවාසං කුසලානුයොගසාතච්චං වා.

යුත්තපයුත්තතාති තන්නින්නතාවසෙන සුට්ඨු යුත්තතා. ගණසඞ්ගණිකා කිලෙසවසෙන පවත්තා සඞ්ගණිකා. ඉත්ථිපටිසංයුත්තකථාසවනෙ ඉත්ථිසද්දසවනෙ ච අස්සාදො සවනසංසග්ගො. ඉත්ථියා කස්සචි දානග්ගහණස්සාදො පරිභොගසංසග්ගො.

946. සොමනස්සෙන සද්ධිං උපවිචරන්තීති සොමනස්සුපවිචාරාති අකුසලසොමනස්සසහගතා රූපවිචාරාදයො ඉධාධිප්පෙතාති වෙදිතබ්බා, තථා උපෙක්ඛුපවිචාරා ච. තංසම්පයුත්තො වාති එතෙන විචාරග්ගහණෙන විතක්කොපි ගහිතොති විතක්කප්පවත්තනෙන ''උපවිතක්කෙතී''ති ඉදම්පි වුත්තං හොතීති දස්සෙති.

947. අඤ්ඤාණසම්පයුත්තාති විචිකිච්ඡුද්ධච්චසහගතචිත්තෙසු උපෙක්ඛා මොහොති වදන්ති, ලොභසම්පයුත්තුපෙක්ඛාපි පන ගෙහස්සිතා න න හොති.

948. අධිච්චසමුප්පන්නිකො ''අධිච්ච සමුප්පන්නො අත්තා උප්පන්නො භවිස්සතී''ති ගණ්හන්තො සස්සතදිට්ඨිකො හොතීති එවරූපස්ස දිට්ඨි වියාති දස්සෙන්තො ''අධිච්චසමුප්පන්නිකස්සෙවා''ති ආහ. න සො ජාතොති එත්ථ ''ජාතු''ති අයං නිපාතො උ-කාරස්ස ඔ-කාරං කත්වා ජාතොති වුත්තො, තෙන වා සමානත්ථං නිපාතන්තරං එතං දට්ඨබ්බං. සබ්බාසවදිට්ඨීති සබ්බාසවපරියායෙන ආගතා දිට්ඨි.

ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(7.) සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා

951. ද්වාසට්ඨියා දිට්ඨීසු සත්තකස්ස අඤ්ඤස්ස අභාවා සත්ත උච්ඡෙදවාදා එව ඉධ තථා අවත්වා ''සත්ත දිට්ඨී''ති වුත්තා.

සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(8.) අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා

952. ''කම්මං ඛො මෙ කත්තබ්බං භවිස්සතී''තිආදිනා ඔසීදනාකාරෙන පවත්තචිත්තුප්පාදා කොසජ්ජකාරණානි, කොසජ්ජමෙව වා කොසජ්ජන්තරකාරණතාය කොසජ්ජකාරණානීති දට්ඨබ්බානි. මාසාචිතං මඤ්ඤෙති එත්ථ ආචිත-සද්දො තින්ත-සද්දස්ස, මඤ්ඤෙ-සද්දො ච විය-සද්දස්ස අත්ථං වදතීති අධිප්පායෙන ''තින්තමාසො වියා''ති අයමත්ථො විභාවිතො, මාසචයො වියාති වා අත්ථො.

957. එරතීති වුසති, ඝට්ටෙතීති අත්ථො. අඤ්ඤෙන කාරණෙනාති ''අජ්ජ තයා විකාලෙ භුත්තං, තෙන ත්වං ආපත්තිං ආපන්නොසී''ති වුත්තො ''භියෙ‍‍ායා මයා කාලෙ භුත්තං, තෙනාහං අනාපන්නො''තිආදිනා අඤ්ඤෙන අයුත්තෙන කාරණෙන අඤ්ඤං යුත්තං කාරණං පටිච්ඡාදෙතීති අත්ථො. පුච්ඡිතත්ථතො බහිද්ධා යථා තං න අල්ලීයති, තථා කථාය අපනයනං වික්ඛිපනං බහිද්ධා අපනාමනා.

958. අසඤ්ඤීවාදාති පුග්ගලෙහි දිට්ඨියො දස්සෙති. යෙහි වා අභිනිවෙසෙහි අසඤ්ඤී අත්තානං වදන්ති, තෙ අසඤ්ඤීවාදා. අරූපසමාපත්තිනිමිත්තන්ති ආකාසාදිං.

අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(9.) නවකනිද්දෙසවණ්ණනා

960. දසමස්ස අවුත්තත්තා ''සත්තෙසු උප්පත්තිවසෙනෙව කථිතානී''ති වුත්තං.

963. සුඛවිනිච්ඡයන්ති සෙවිතබ්බාසෙවිතබ්බසුඛසන්නිට්ඨානන්ති අත්ථො.

අජ්ඣත්තං සුඛන්ති සෙවිතබ්බං නෙක්ඛම්මසුඛං. විනිච්ඡයාති ද්වෙ විනිච්ඡයාති ඉදං –

> ''සාතං අසාතන්ති යමාහු ලොකෙ,
> තමූපනිස්සාය පහොති ඡන්දො;
> රූපෙසු දිස්වා විභවං භවඤ්ච,
> විනිච්ඡයං කුබ්බති ජන්තු ලොකෙ''ති. (සු. නි. 873; මහානි. 102) –

එතස්ස නිද්දෙසෙ වුත්තං.

ඉධ විනිච්ඡයොති වුත්තොති ඉමිස්සා විභඞ්ගපාළියා යො ඡන්දරාගස්ස පච්චයසභාවෙන විනිච්ඡය-සද්දෙන වුත්තො, සක්කපඤ්හෙපි (දී. නි. 2.357) ඡන්දස්ස නිදානභාවෙන විතක්ක-සද්දෙන සො එව ආගතොති එවං විතක්කස්ස විනිච්ඡයභාවං තස්සෙව ඉධ ගහිතතඤ්ච දස්සෙති. බලවසන්නිට්ඨානන්ති බලවතියා තණ්හාය ආරම්මණස්ස නිට්ඨපෙත්වා ගහණං.

964. සතිපි අඤ්ඤෙසඤ්ච සඞ්ඛතභාවෙ අහන්ති අස්මීති ච සාතිසයා මානස්ස සඞ්ඛතතාති කත්වා ''සඞ්ඛත''න්ති මානො වුත්තො. සෙය්‍යාදිවසෙන ''අහමස්මී''ති අත්තනො සඞ්ඛරණං වා සඞ්ඛතං. එත්ථ ''භවිස්සන්තී''තිආදිකා පවත්ති තණ්හාදිට්ඨීනං විසෙසවතීති තාසම්පි ඉඤ්ජිතාදිභාවො වුත්තො.

නවකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(10.) දසකනිද්දෙසවණ්ණනා

970. ජාලක්ඛිපසංවිධානාදිකුසලතාසඞ්කප්පනං උපායචින්තා, තස්සා මිච්ඡාභාවපටිච්ඡාදනභාවෙන පවත්තො තදාකාරො මොහො උපායචින්තාවසෙන උප්පන්නොති දට්ඨබ්බො. යථාකතෙ පන පාපෙ අනාදීනවදස්සනවසෙන

පවත්තා සඤ්ඤා, සඞ්කප්පො වා පච්චවෙක්ඛණා, තස්සාපි මිච්ඡාභාවපටිච්ඡාදකං තදාකාරං, අනාදීනවදස්සනං වා පච්චවෙක්ඛණාකාරෙන උප්පන්නො මොහොති. විමුත්තසඤ්ඤිතාති අධිමානසම්පයුත්තං, තිත්ථියානං වා අත්තනො දිට්ඨියා විමුත්තතාසඤ්ජානනං. ''විමුත්තොම්හී''ති එවං පවත්තො අකුසලචිත්තුප්පාදො මිච්ඡාවිමුත්තීති කෙචි වදන්ති. ඵලං විය විමුත්තන්ති ගහිතෙ පන දිට්ඨිසම්පයුත්තචිත්තෙ දිට්ඨි මිච්ඡාඤාණං, සමාධි ච මිච්ඡාවිමුත්තීති යුත්තං සියා.

දසකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තණ්හාවිචරිතනිද්දෙසවණ්ණනා

973. සමූහගාහතොති තණ්හාමානදිට්ඨීනං සාධාරණග්ගහණතොති වදන්ති. ''ඉත්ථං එවං අඤ්ඤථා''ති පන විසෙසං අකත්වා ගහණං සමූහගාහොති දට්ඨබ්බො. අඤ්ඤං ආකාරන්ති පරසන්තානගතං ආකාරං. අත්ථීති සදා සංවිජ්ජතීති අත්ථො. සීදතීති විනස්සති. සංසයපරිවිතක්කවසෙනාති ''කිං නු ඛො අහං සියං, න සිය''න්ති එවං පරිවිතක්කවසෙන. පත්ථනාකප්පනවසෙනාති ''අපි නාම සාධු පනාහං සිය''න්ති එවං පත්ථනාය කප්පනවසෙන.

සුද්ධසීසාති තණ්හාමානදිට්ඨීනං සාධාරණසීසා විසෙසස්ස අනිස්සිතත්තා ''සුද්ධසීසා''ති වුත්තා. තත්ථ දිට්ඨිසීසෙහි දිට්ඨියා තණ්හා දස්සිතා, සීසසීසමූලකෙහි මානදිට්ඨීහි සයමෙව චාති ආහ ''එවමෙතෙ...පෙ.... තණ්හා විචරිතධම්මා වෙදිතබ්බා''ති. දිට්ඨිමානෙසුපි ''තණ්හාවිචරිතානී''ති වචනඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤං විප්පයොගීනං දිට්ඨිමානානං තණ්හාය අවිප්පයොගීනං තංමූලකත්තාව තප්පධානතාය කතන්ති වෙදිතබ්බං.

974. අවක්කරීති නිපාතො නානාභාවෙ වත්තතීති අනානාකරණං අනවක්කරි, තං කත්වා, අවක්කරි වා අකත්වා අනවක්කරි කත්වාති එවං දස්සෙන්තො ආහ ''අවිනිබ්භොගං කත්වා''ති. ''අනවකාරිං කරිත්වා''ති වා පාඨො, තත්ථ අවකිරණං වික්ඛෙපනං සමූහස්ස එකදෙසානං විනිබ්භුජ්ජනං අවකාරි, තං අවකාරිං විනිබ්භොගං අකත්වා, පඤ්චපි ඛන්ධෙ සමූහතො එකත්තෙනෙව ගහෙත්වා අත්තනො අවිනිබ්භුජ්ජිත්වා අස්මීති ඡන්දමානදිට්ඨියො පටිලභතීති අත්ථො. අසිතබ්‍යාභඞ්ගිතායාති දාත්තෙන කාජෙන චාති එතෙන පරික්ඛාරෙන, අසිතබ්‍යාභඞ්ගීහි ලවනවහනකිරියා වා ''අසිතබ්‍යාභඞ්ගී''ති වුත්තා.

976. අවකාරිං කරිත්වාති රූපාදීනි අත්තනො විනිබ්භුජ්ජිත්වා ඉමිනා රූපෙන...පෙ.... ඉමිනා විඤ්ඤාණෙන අස්මීති ඡන්දං පටිලභතීති එවං සබ්බත්ථ ඉමිනාති එතස්ස අත්තනො අවිනිබ්භුත්තෙන රූපාදිනාති අත්ථො දට්ඨබ්බො. අත්තනො හි අවිනිබ්භුත්තානි අබහිකතානි අහමිච්චෙව ගහිතානි රූපාදීනි උපාදාය උපගන්ත්වා පවත්තා තණ්හා ''අජ්ඣත්තිකස්ස උපාදායා''ති වුත්තා, අත්තනො ච විනිබ්භුත්තානි බහිකතානි උපගන්ත්වා පවත්තා ''බාහිරස්ස උපාදායා''ති. ඛග්ගෙන වා ඡත්තෙන වා අහං නිච්චොති අභිමඞ්ගලසම්මතෙන ඛග්ගාදිනා මම විනාසො නත්ථීති මඤ්ඤතීති අත්ථො. එකෙකස්සාති ඉදං අනාදිම්හි අනන්තෙ ච සංසාරෙ එකෙකස්ස අතීතානාගතෙසු ඡත්තිංසායපි සම්භවදස්සනත්ථං වුත්තං, එකෙකස්ස වා පුග්ගලස්ස යථාලාභවසෙනාති ඉදම්පි අනිස්සිතතණ්හාමානදිට්ඨිං කත්වා පුථුජ්ජනස්ස අද්ධාපච්චුප්පන්නෙ කස්සචි සම්භවදස්සනත්ථං.

තණ්හාවිචරිතනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

18. ධම්මහදයවිභඞ්ගො

1. සබ්බසඞ්ගාහිකවාරවණ්ණනා

978. ''පඤ්චක්ඛන්ධා''තිආදිනා ඛන්ධාදීනං ධාතුසම්භවපරියාපන්නපාතුභාව භූමන්තරතීසු ධාතූසුඋප්පාදකදානාදිකුසල කම්මතබ්බිපාකඅභිඤ්ඤෙය්‍යාදිආරම්මණදුකද්වයදිට්ඨාදිකුසලත්තිකාදිතිකපඤ්චකරූපලොකියදුකද්වයභෙදභින්නානං නිරවසෙසතො සඞ්ගහිතත්තා දුතියවාරාදීනඤ්ච එත්ථ අනුප්පවෙසතො සබ්බසාමඤ්ඤෙන වුත්තො පඨමො සබ්බසඞ්ගාහිකවාරො නාම, දුතියො උප්පත්තානුප්පත්තිදස්සනවාරො නාමාති වුත්තං. තත්ථ පන ''කාමධාතුයා කති ඛන්ධා කති ආයතනානී''තිආදිනා (විභ. 991) තෙසං අත්ථිතා එව වුත්තා, කිරියාවිසෙසස්ස අප්පයොගො ''අත්ථි භවති සංවිජ්ජතී''ති සාමඤ්ඤකිරියාය විඤ්ඤෙය්‍යභාවතො, තෙනායං ''සම්භවාසම්භවදස්සනවාරො''ති වත්තුං යුත්තො, චතුත්ථො ච උපපත්තික්ඛණෙ උප්පත්තානුප්පත්තිදස්සනවාරොති තත්ථ පාතුභාවාපාතුභාවවචනතො.

979. යථාපුච්ඡන්ති පුච්ඡානුරූපං අවිතථබ්‍යාකරණං පරෙහි කතම්පි සබ්බඤ්ඤුවචනං විඤ්ඤාය කතත්තා සබ්බඤ්ඤුබ්‍යාකරණමෙව නාම හොති, කො පන වාදො සබ්බඤ්ඤුනා එව කතෙති අධිප්පායො.

2. උප්පත්තානුප්පත්තිවාරවණ්ණනා

991. කාමධාතුසම්භූතානඤ්චාති ඉද්ධියා රූපධාතුගතානං කාමාවචරසත්තානඤ්චාති අත්ථො. ඝානායතනාදීනං අභාවෙනාති එත්ථ යදි තදභාවෙන ගන්ධායතනාදීනි ආයතනාදිකිච්චං න කරොන්ති, අසඤ්ඤසත්තෙසු චක්ඛායතනස්ස අභාවෙන රූපායතනං ආයතනාදිකිච්චං න කරෙය්‍ය. තතො ''අසඤ්ඤසත්තානං දෙවානං උපපත්තික්ඛණෙ ද්වායතනානි පාතුභවන්තී''තිආදිවචනං න

වත්තබ්බං සියා. කාමාවචරාදිඔකාසා තත්ථ උප්පජ්ජමානසත්තානං, තත්ථ පරියාපන්නධම්මානං වා අධිට්ඨානභාවෙන ''ධාතූ''ති වුච්චන්ති, තථා යෙසු කාමාවචරාදිසත්තනිකායෙසු කාමාවචරාදිසත්තා උප්පජ්ජන්ති, තෙසං සත්තානං උප්පත්ති එත්ථාති සත්තුප්පත්තීති වුච්චමානා තෙ සත්තනිකායා ච, න පනෙත්ථ අපරියාපන්නොකාසො අපරියාපන්නසත්තනිකායො ච අත්ථි, යො ''ධාතූ''ති වුච්චෙය්‍යාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො ''ඔකාසවසෙන වා සත්තුප්පත්තිවසෙන වා අපරියාපන්නධාතු නාම නත්ථී''ති ආහ. සත්තුප්පත්තිවසෙනාති ඉමිනා වා ඔකාසසත්තලොකද්වයං සහ ගහෙත්වා තාදිසාය අපරියාපන්නධාතුයා අභාවං දස්සෙති, සත්තභාවෙන වා උප්පත්ති සත්තුප්පත්ති, සත්තාවාසවසෙන තංතංභවවසෙන උප්පජ්ජමානා උපාදින්නකක්ඛන්ධා තංතංපරියාපන්නානං සදිසාධිට්ඨානභාවෙන ධාතූති වුච්චන්තීති එවං අපරියාපන්නධාතු නත්ථීති අත්ථො.

3. පරියාපන්නාපරියාපන්නවාරවණ්ණනා

999. භවවසෙන ඔකාසවසෙන ච පරිච්ඡින්නාති තත්ථ අඤ්ඤත්ථ ච උප්පජ්ජමානා උපාදින්නකක්ඛන්ධා තංතංපරියාපන්නා සබ්බෙ දට්ඨබ්බා.

6. උප්පාදකකම්මආයුප්පමාණවාරො

(1.) උප්පාදකකම්මවණ්ණනා

1021. ඛන්ධාදීනං ධාතුසම්භවාදිවසෙන පභෙදං වත්වා යෙ සත්තා ධාතුප්පභෙදවන්තො, යඤ්ච තෙසං උප්පාදකකම්මං, යො ච තස්ස විපාකො, තෙසං වසෙන පභෙදං දස්සෙතුං ''තයො දෙවා''තිආදිකො ඡට්ඨවාරො ආරද්ධො. ඛන්ධාදයො එව හි ධාතුත්තයභූතදෙවවසෙන දානාදිකම්මවසෙන තංතංආයුප්පමාණපරිච්ඡින්නඋපාදින්නකක්ඛන්ධවසෙන ච භින්නාති. චතුදොණං අම්බණං, ඡදොණන්ති එකෙ.

උප්පාදකකම්මවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(2.) ආයුප්පමාණවණ්ණනා

1024. තයොපි ජනාති තයො ජනසමූහාති අධිප්පායො.

1025. ආභාති සොභනා පභා.

1026. කඤ්චනපිණ්ඩො විය සස්සිරිකා කඤ්චනපිණ්ඩසස්සිරිකා. තත්ථ පන සොභනපභාය කිණ්ණා සුභාකිණ්ණාති වත්තබ්බෙ ආ-කාරස්ස රස්සත්තං අන්තිමණ-කාරස්ස හ-කාරඤ්ච කත්වා ''සුභකිණ්හා''ති වුත්තා, අථ පන සුභෙන කිණ්ණා සුභකිණ්ණා. පුරිමපදෙසුපි පරිත්තං සුභං එතෙසන්ති පරිත්තසුභා, අප්පමාණං සුභං එතෙසන්ති අප්පමාණසුභාති සුභ-සද්දෙන සමාසො යොජෙතබ්බො හොති.

1027. ආරම්මණමනසිකාරා පුබ්බභාගෙන කථිතාති ඣානක්ඛණෙ තතො පච්ඡා වා පරිත්තාදිකසිණාරම්මණභාවනාය ආවජ්ජනෙන ච ඣානස්ස ආරම්මණමනසිකාරනානත්තතා න හොති, පුබ්බභාගභාවනාය පන පුබ්බභාගාවජ්ජනෙන ච හොතීති අත්ථො. පුබ්බභාගභාවනාය වසෙන හි ඣානං පරිත්තපථවීකසිණාදීසු තංතදාරම්මණං හොති, පුබ්බභාගෙන තංතංකසිණාවජ්ජනෙන තංතංමනසිකාරන්ති. ඡන්දාදයො පන අප්පනාක්ඛණෙපි විජ්ජන්ති. තත්ථ පණිධීති න තණ්හාපත්ථනා, අථ ඛො ඡන්දපත්ථනාව දට්ඨබ්බා. අධිමොක්ඛො නිච්ඡයො. අභිනීහාරො චිත්තප්පවත්තියෙව. යදි පන භවඡන්දභවපත්ථනාදයො තංතංභවවිසෙසනියාමකා අධිප්පෙතා. ''අප්පනායපි වට්ටන්තී''ති එතස්ස අප්පනාය පවත්තාය තතො පච්ඡාපි වට්ටන්තීති අත්ථො දට්ඨබ්බො. සඤ්ඤාවිරාගාදීහි පන විසෙසියමානං ආරම්මණං තථා තථා තත්ථ පවත්තො මනසිකාරො ච භවවිසෙසනියාමකො

පුබ්බභාගොව වත්තතීති ''ආරම්මණමනසිකාරා පුබ්බභාගෙන කථිතා''ති වුත්තං.

විපුලා ඵලාති විපුලසන්තසුඛායුවණ්ණාදිඵලා. සුචිවුට්ඨි පස්සන්ති පඤ්ඤාචක්ඛුනා මංසදිබ්බචක්ඛූහි ච.

1028. ''යාව න තං පාපකම්මං බ්‍යන්තී හොතී''ති (ම. නි. 3.250) වචනතො ''කම්මමෙව පමාණ''න්ති ආහ, අබ්බුදාදිආයුප්පමාණපරිච්ඡෙදො පන කම්මවසෙනෙව කතොති අධිප්පායො.

නිලීයනොකාසස්ස අභාවාති සමානජාතිකෙන අච්ඡරාගණෙන සබ්බදා පරිවාරියමානස්ස කාමගුණාකිණ්ණස්ස තබ්බිරහිතට්ඨානස්ස අභාවාති අත්ථො.

කිං නියමෙතීති කිං ඣානං උපපත්තිං නියමෙතීති අත්ථො. නව බ්‍රහ්මලොකෙති බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදයො නවපි සොධෙත්වා. මත්ථකෙති වෙහප්ඵලෙසූති අත්ථො. සෙට්ඨභවා නාමාති තතො පරං අගමනතො උත්තමභවාති අධිප්පායො. තෙනෙව භවසීසානීති ගහිතා. ඉමෙසු තීසු ඨානෙසූති වෙහප්ඵලාදිට්ඨානානි එව සන්ධාය වුත්තං. වෙහප්ඵලතො පන පුරිමෙසු නවසු නිබ්බත්තඅනාගාමී අරූපධාතුං උපපජ්ජතීති කත්වා ''රූපධාතුයා චුතස්ස අරූපධාතුං උපපජ්ජන්තස්ස කස්සචි සත්ත අනුසයා අනුසෙන්ති, කස්සචි පඤ්ච, කස්සචි තයො අනුසෙන්තී''ති (යම. 2.අනුසයයමක.311) ඉදං වුත්තං, න වෙහප්ඵලාදීසු උපපන්නං සන්ධායාති අයමෙත්ථ අධිප්පායො සියා. යං පන වුත්තං ''නවසු බ්‍රහ්මලොකෙසු නිබ්බත්තඅරියසාවකානං තත්ථූපපත්තියෙව හොති, න හෙට්ඨූපපත්තී''ති, එතෙන හෙට්ඨූපපත්ති එව නිවාරිතා, න තෙස්වෙව උපරූපරි වෙහප්ඵලෙ ච උපපත්ති අරූපධාතූපපත්ති ච. ''පඨමජ්ඣානභූමියං නිබ්බත්තො අනාගාමී නව බ්‍රහ්මලොකෙ සොධෙත්වා මත්ථකෙ ඨිතො

පරිනිබ්බාතී''ති ඉදම්පි අනුපුබ්බෙන ආරොහන්තං සන්ධාය වුත්තන්ති න තෙන තස්ස මත්ථකං අප්පත්තස්ස අරූපධාතුං උපපත්ති නිවාරිතාති දට්ඨබ්බා.

යො වා අඤ්ඤත්ථ තත්ථ වා මග්ගං භාවෙත්වා චවිත්වා තත්ථ උපපන්නො අවික්ඛම්භිතරූපරාගො අරියසාවකො, තං සන්ධාය අයං අට්ඨකථා වුත්තා. තෙනෙව ''නවසු බ්‍රහ්මලොකෙසු නිබ්බත්තඅරියසාවකාන''න්ති, ''පඨමජ්ඣානභූමියං නිබ්බත්තො අනාගාමී''ති, ''ඉමෙසු තීසු ඨානෙසු නිබ්බත්තඅනාගාමිනො''ති ච සබ්බත්ථ නිබ්බත්තග්ගහණං කතං. තස්ස පන යෙන තත්ථ උපපන්නො, තස්මිං රූපරාගෙ වික්ඛම්භිතෙ පුන භවාභිලාසො න භවිස්සතීති අරූපරාගුපච්ඡෙදො ච භවිස්සතියෙව. යො පන පුථුජ්ජනො තත්ථ නිබ්බත්තො අරියමග්ගං භාවෙත්වා අරූපෙහි වික්ඛම්භිතරූපරාගො උප්පන්නෙ මග්ගෙ නිබ්බත්තභවාදීනවදස්සනවසෙන අනිවත්තිතභවාභිලාසො, තස්ස වසෙන යමකපාළි පවත්තාති වා අයමත්ථො අධිප්පෙතො සියා.

ආයුප්පමාණවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. අභිඤ්ඤෙය්‍යාදිවාරවණ්ණනා

1030. ''රුප්පනලක්ඛණං රූපං, ඵුසනලක්ඛණො ඵස්සො''තිආදිනා සාමඤ්ඤවිසෙසලක්ඛණපරිග්ගාහිකා සලක්ඛණපරිග්ගාහිකා දිට්ඨිකඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධියො ඤාතපරිඤ්ඤා, තතො පරං යාව අනුලොමා තීරණපරිඤ්ඤා, උදයබ්බයානුපස්සනතො පට්ඨාය යාව මග්ගා පහානපරිඤ්ඤා.

තත්ථ තත්ථාති ඛන්ධාදීනං තාව ඛන්ධවිභඞ්ගාදීසු පඤ්හපුච්ඡකවාරෙ වත්තබ්බං වුත්තං, හෙතුආදීනඤ්ච ඛන්ධාදීසු අන්තොගධත්තා තත්ථ තත්ථ පඤ්හපුච්ඡකවාරෙ වත්තබ්බං වුත්තමෙවාති දට්ඨබ්බං.

අභිඤ්ඤෙය්‍යාදිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මහදයවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉති සම්මොහවිනොදනියා ලීනත්ථපදවණ්ණනා

විභඞ්ග-මූලටීකා සමත්තා.

සබ්බදානං ධම්ම දානං ජිනාති,
සබ්බරසං ධම්ම රසං ජිනාති;
සබ්බරතිං ධම්ම රතිං ජිනාති
තණ්හක්ඛයො සබ්බදුක්ඛං ජිනාති

(ධම්මපදය තණ්හා වග්ගො)

ධම්මාරාමො ධම්මරතො - ධම්මං අනුවිචින්තයං;
ධම්මං අනුස්සරං භික්ඛු - සද්ධම්මා න පරිහායති.

(ධම්මපදය භික්ඛු වග්ගො)

ධම්මො පනෙසො සුගතප්පසත්ථො,
තරණීව සංසාර මහණ්ණවස්ස;
බ්‍රහ්මාසුරාදීහි නමස්සනීයයො,
රසො රසානං පරමො තිලොකෙ.

මහාගදො මච්චුජරා පහානො,
සබ්බීතිනාසාය විසෙසමන්තො;
සබ්බත්ථි දානෙන ච කප්පරැක්ඛො,
චින්තාමණී භද්දඝටොව ධම්මො.

ධම්මං විනා නත්ථි පිතාව මාතා,
තමෙව තාණං සරණං පතිට්ඨා;
තස්මා හි භො කිච්චමඤ්ඤදප්පහාය,
සුණාථ ධාරෙථ චරාථ ධම්මෙ.

(රසවාහිනී)

චිරං තිට්ඨතු ලොකස්මිං - සම්මා සම්බුද්ධ සාසානං!

ධර්ම දානය පිණිසයි.........